

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

OL
45746
19.15

WIDENER LIBRARY

HX 7WAX 3

OL 95746.19.15

HARVARD
COLLEGE
LIBRARY

• ፋ. ሲ. ሶ. ቆ.

ኒ ሲ. ኮ. ኒ. ኮ. ኮ. ሆ. ሲ. ሆ. ስ. ሲ. ሆ. ኮ. ሶ. ሲ. ፊ.

Վ Ա Ր Ք

ՆԱԽՆԻ ԻՄԱՍՏԱՍԻՐԱՑ

Հ Ա Մ Ա Ռ Օ Տ Ե Ա Լ

Ի Է. ՅԱԿՈՐՈՍԷ Վ. ՃԵՂԱԼԵԱՆ

Ի Վ Ե Ն Ե Տ Ի Կ

Ի Տ Գ Ա Ր Ա Ն Ի Ս Ր Բ Ո Ց Ն Ղ Ա Ջ Ա Ր Ո Ւ

1879

OL 45746.19.15
✓

ԱՌ ԸՆԹԵՐՑՈՂՍ

Հմտութիւն կենաց և վարուց ականաւոր արանց յիրաւի ամենեցուն ցանկալի վասն չքնազ գեղոյ հանձարոյն որ 'ի նոսա երևեալ յիւրաքանչիւր կարգի: Եւ վասն զի ըստ ամբառնալ 'ի զգալեաց և յիմանալիսն հպել առաւել է ազնուականութիւն հանձարոյ, ապա ազնուագոյն ևս յիմաստասէրսն է հանձար. և վարուց նոցա և ուսմանցն տեղեկութիւն յաւէտ ևս զուարճալի և շահաւէտ մտաց: Նմին իրի զվեհան յիմաստասիրաց խորհեցաք 'ի տեսիլ ածել 'ի գիրս յայս 'ի զբօսանս ուսումնասէր մերոյին համբակաց, առաջնորդ կալեալ զմեծին Յենելոնի գաղղիացւոյ զհամառօտութիւն վարուց իմաստասիրաց:

Այլ փափաքեմք զի զուարճաբար և յուղղութիւն կենաց խրախուսեսցէ սա զընթերցողսն՝ արտաքնոցն զգաստութեամբ: Զի յորժամ զայնպիսի ուղղագործութիւնսն նոցա տեսանի.

ցեն, զոր հասարակաց և եթ մոօք ուղղեցին ,
առ որ և 'ի ճահ իցէ արդեօք զԱռաքելոյն առ-
նուլ, թէ Որ զօրէնսն ոչ ունէին հեթանոսք՝
բնութեամբ զօրինացն գործեցին . ամաչեսցեն
թերևս ոչք յետ շնորհացն 'ի նոցա առաքինու-
թենէն յետնեալ գտանիցին : Իսկ զանուղղայսն
նոցա գործս ընդ ուղիղսն պատմագրել, այն
վասն ամբողջութեան նկարագրին է . ուչիմ՝ ըն-
թերցողին թողեալ մեզուաբար 'ի գիրսս մատ-
չել, որք ոչ յանուշից միայն 'ի ծաղկանց, այլ
և 'ի դառինց զքաղցրութիւն ծծեն զմեղու .
սապէս և նորա շահ անձին առեալ 'ի պիտա-
նեացն , և 'ի թիւրոցն խրատ զգուշութեան ,
ընդ նմին և զՔրիստոսի շնորհացն զօրութիւն
ծանիցէ, որ միայն կատարէ իմաստունս և ա-
ռաքինիս , և առանց այնորիկ հարկ էր այլոցն
թերի լինել :

Արդ եթէ ինչ 'ի նկատելոց աստի օգուտ գոր-
ծեսցի , և մեք չհամարիցիմք անվաստակ եղեալ :

Հ Ա Մ Ա Ռ Օ Տ

Վ Ա Ր Ք Ի Մ Ա Ս Տ Ա Ս Ի Ր Ա Ց

Թ Ա Ղ Է Ս

Մնաւ յառաջնում ամի երեսներորդ հինգերորդ ողիմպիադին . մեռաւ 'ի յիսուն և ութ ողիմպիադին' 'ի հասակի իննսուն և երկուց ամաց :

Թաղէս միլետացի կամ միլեսացի հայրենեօք, 'ի Փիւնիկեայ, սերեալ 'ի Կադմոսէ յորդւոյն Ադենորայ : Զայրացումն ծնողաց նորա ընդդէմ բռնաւորացն՝ որք հարստահարէին զարս բարեկիրս, բռնադատեաց զնոսա լքանել զհայրենիս իւրեանց : Գնացեալ բնակեցին 'ի Միլետոն քաղաք Յոնիայ . ուր ծնաւ Թաղէս յառաջնում ամի երեսներորդ հինգերորդ ողիմպիադին . այն է՝ իբր 640 ամօք նախ քան զՔրիստոս : Սոյն սա եղև առաջին 'ի ստանալ զպանծալի անուն իմաստնոյ . և եղև հեղինակ փիլիսոփայութեանն , որ ընկա-

լաւ դյորջորջումն յոնիական՝ յանուանէ
հայրենեաց իւրոց :

Պարապեցաւ զժամանակ ինչ յատենա-
կան գործառնութիւնս . և յետ քաջանուն
'ի գլուխ հանելոյ զերեւելի երեւելի աւա-
գութիւնս, ցանկացեալ խելամտել գաղտ-
նեաց բնութեան, եթող զկնճիւն գործոց
հասարակաց : Գնաց յԵգիպտոս՝ ուր յայնմ
ժամանակի ծաղկէին գիտութիւնք . անդ
ընդ ամս բազումս եկաց ընդ քուրմս՝ որք
էին վարդապետք աշխարհին . մարդեցաւ
'ի գաղտնիս դենի նոցա , և յաւէտ իմն
փութով հետամուտ եղև երկրաչափու-
թեան և աստղաբաշխութեան : Ոչ եկաց
երբէք առ ոտս վարժապետի ուրուք , և
բաց 'ի կենցաղակցութենէն ընդ քրմաց Ե-
գիպտոսի 'ի ճանապարհորդութեան անդ ,
ստացաւ և փորձով և խորին զննութեամբ
օգտակար ծանօթութիւնս՝ որովք ճոխացոյց
զփիլիսոփայութիւնն : Վիճակեալ էր Թա-
ղէս վսեմական հոգւոյ . սակաւս խօսէր , և
բազումս խորհրդածէր . առ ոչինչ համա-
րէր զանձին օգուտ , և նախանձախնդիր
էր հասարակապետութեան :

Յորնաղ 'ի խօսելն յաղազս այնոցիկ՝ որք
համարէին թէ վրէժխնդրութիւնն իցէ բա-
րի ինչ առաւել ցանկալի քան զկեանս
գլխովին . այդ խորհուրդք , յսէ , հեռի է
յոյժ 'ի խորհրդոց անտի Խրիստիապոսի
և 'ի քաղցրութենէն Թաղեսի .

« Թէ քէն վրիժուն իցէ բարի՝ և քան ըզ-
կեանս քաղցրատենչիկ ,

Ոչ Խրիստիպապոս ըզդոյն ասաց, ո՛չ Թաղեսի ոգին հեղիկ » :

Իբրև դարձաւ Թաղէս 'ի Միլետոն, եկաց յառանձնութեան, պարապեալ 'ի զըննութիւն ընթացից երկնից : Առ սէր իմաստութեան ընտրեաց զհանգարտութիւն անամուսին կենաց՝ քան զհոգս որք կցորդեն ամուսնութեան : Եւ մինչ էր 'ի հասակի քսան և երից ամաց, մայր նորա Կղէոբուլինա՝ յորգորեաց զնա ընտրել զչահաւէտ իմն վիճակ ամուսնութեան, որ առ ձեռն կայր նմա : Ասէ Թաղէս . Մինչդեռ մանուկ է որք, չև է նմա ժամ ամուսնանալոյ . մինչ ծեր է, անազան է ժամանակն . և մարդ հասակաչափ՝ չունի ժամանակ բաւական 'ի խորհել զընտրութենէ հարսին : Ասեն ոմանք թէ մօտ 'ի կատարած կենաց իւրոց առ 'ի կնութիւն ղեզիպտուհի ոմն, որ յօրինեաց զբազում քրաւոր գործս ընտրականս :

Յաւուր միում յանցանել ոմանց օտարականաց միլետացւոց ընդ Կով կղղի, սակ արկին ընդ ձկնորսաց գնել 'ի նոցանէ զոր ինչ և որսացնն յառաջին ուռկանի անդ : Եւ ահա ձգեցին եռոտանի մի ձոյլ ոսկի . զոր՝ որպէս աւանդի՝ ընկէց 'ի տեղի անդր Հեղինէ՝ մինչ դարձ առնէր 'ի Տրոյիոյ, ըստ խրատու ուրումն պատգամախօսի : Ծագեաց զառաջինն անդ տարածայնութիւն մեծ 'ի մէջ ձկնորսացն և օտարականաց յաշագս այսր եռոտանւոյ . մին-

չև 'ի վէճ գրգռեցան և քաղաքք, և իւրաքանչիւր թեկն ածէին իւրեանցայոցն: Եւ մինչ մերձ էր գրգռել պատերազմ, միաբանեցան յերկուց կողմանց՝ մնալ վճռոյ պատգամախօսին: Առաքեցաւ ոք 'ի Դեղփոս հարցանել ցՊիւթիա. որում ետ պատասխանի. Չայս ոսկեղէն եռոտանի արժան է շնորհել առն իմաստնագունի: Վասն որոյ առաքեցաւ նախ առ Թաղէս՝ որ յլղեաց զայն առ Բիաս: Սա առ չափաւորութեանն յղեաց վերստին առ այլ ոմն, և նա առ այլ միւս, որ և նա առաքեաց առ Սողոն: Ասէ Սողոն. Չիք որ ճշմարիտ իմաստուն, բայց միայն Ատուած. և վասն սյսորիկ ետ տանել զեռոտանին 'ի Դեղփոս, և նուիրեաց Ապողոնի:

Յաւուր միում ոմանք յերիտասարդաց Միլետոնի յերեսս իսկ նախատէին զԹաղէս, թէ գիտութիւն քո յոյժ անարգասաւոր է, վասն զի 'ի կարօտութեան մնացեալ ես: Կամեցաւ Թաղէս յայտ առնել նոցա, զի թէ իմաստունք ոչ հաւաքեն բազում ինչս, այն է լոկ սակս արհամարհելոյ նոցա զհարստութիւնս. եթէ դիւրին է նոցա շահել՝ զորս յոչինչ համարին:

Կանուխ զգացեալ, որպէս ասի, սստղաբաշխական դիտողութեամբք զարգասաւորութիւն տարւոյն, փութացաւ գնեաց յառաջ քան զկութս՝ զամենայն ճիթպատուղս ճիթաստանեաց որք էին շուրջ ըզՄիլետոնիւ. և եղեն կութքն ամենառատ:

Ամբարեաց անտի Թաղէս արդիւնս յոլով. այլ զի չէր՝ շահախնդիր, ժողովեաց զամենայն զվաճառականս Միլետոնի, և յիւրոց շահուց բաշխեաց նոցա :

Սովորութիւն էր Թաղեսի շնորհս մատուցանել աստուածոց, նախ՝ զի ծնաւ բանական և ոչ անբան. երկրորդ՝ այր և ոչ կին. երրորդ՝ յոյն և ոչ բարբարոս :

Սոյն սա համարէր զաշխարհիս յօրինուած զոր տեսանեմք՝ յանսկիզբն և յանվախճան իմն հանճարոյ կազմեալ այսպէս :

Սա եղև առաջին՝ ՚ի Յոյնս, որ ուսոյց զանմահութիւն հոգւոյ :

Յաւուր միում այր ոմն եհարց. Թէ կարող եմք ծածկել զգործս մեր յաստուածոց : Ետ պատասխանի. Նաև ներքին խորհուրդք մեր յայտնի են նոցա :

Ասէր հինաւուրց է աստուած, վասն զի է անսկիզբն. և Թէ յիրս աշխարհի առաւել մեծագոյնն է տեղին, վասն զի բովանդակէ զամենայն էակս : Գեղեցիկ է աշխարհս յոյժ, զի աստուծոյ գործած է : Հօրազոյն է հարկն, զինա յաջողէ հնարս յամենայնի : Շարժնագոյն է հոգին, որ ՚ի վայրկեան պահու յածի ընդ ամենայն տիեզերս : Իմաստուն քան զամենայն է ժամանակն, զի յայտնէ զմթին իրս. իսկ քաղցր քան զամենայն և յոյժ հաճոյական է՝ կատարել զյօժարութիւն կամացն :

Յաճախակի ասէր. Խօսելն բազումս՝ չէ նշան հանճարոյ : Օրէն է հաւատալ բարե-

կամաց և յանհաւատալիսն իսկ . այլ թըշնամեաց՝ թէպէտ և զհաւատալիսն պատմեսցեն, չէ պարտ հաւատս ընծայել : Զբարեկամ՝ եթէ մերձակայ և եթէ բացակայ, միօրինակ յիշեսցես : Մի ելցէ ինչ բան 'ի բերանոյդ, որ զքեզ կասկածելի արասցէ յաչս մտերիմ սիրելւոյդ : Յորժամ իրաւամբք յանդիմանես՝ օգտակար թշնամի լինիս . բայց թէ ստութեամբ գովես, յայնժամ բարեկամ վնասակար գտանիս : Աքոյինսդ լեր բարեհամբոյր : Եթէ իշխանես, անձամբ զանձն քո ուղղես : Խօսելի են հաւանականքն, այլ լուելի անհաւատալիքն : Զոր հանդերձեալ ես առնել, զգոյշ լեր ասել : Դժուարին է՝ այլ բարի՝ ճանաչել զանձն . զի այս է ըստ բնութեան օրինի քաղաքավարի : Առ ծնօղս լեր ողոք և ամոք բարուք : Որպէս վարիս դու առ ծնօղսրդ, զգոյն ամենայնիւ ակնկալջիր ընդունել յորդուոց քոց՝ յորժամ ձերասցիս : Յամենայնի վնասակար է անբարեխառնութիւնն . պահես՝ զեղանակ : Մի լինիր դատարկանձն, թէ և լի իցես մեծութեամբ : Պարտ է դարման տանել ծնօղացն, առ 'ի լինել արժանի դարման գտանելոյ յորդուոցն : Զիք ինչ անհաճոյ քան տեսանել զբռնաւոր ձերացեալ : Որ մխիթարէ զմեզ 'ի վիշտս մեր՝ այն է, տեսանել զտանջողս մեր թշուառացեալս իբրև զմեզ : Զէ պարտ գործել զայն, զորս յայլս պախարակեմք : Զմարիտ երջանկութիւնն սահմանի 'ի վա-

յելս կատարեալ առողջութեան. ունել ըզ-
չափաւոր նպաստս, և ոչ անցուցանել զա-
ւուրս իւր 'ի մեղկութեան և 'ի տգիտու-
թեան:

Հարցին ցնա. Չինչ է՝ որ առաւել քաղցր
է 'ի ստանալ. ասէ, Այն է՝ որում ցանկայ
մարդ: Հարցին ևս. Չիարդ կարէ մարդ
արդարապէս կեալ, ասէ, Թէ առնէ զայն,
զոր հրամայէ այլոց: Նա է երջանիկ յայսմ
աշխարհի, որ առողջ է մարմնով և լի հո-
գով, և 'ի բնէ յաջողակ 'ի վերանորոգել:
Մի դիմօք, այլ մտօք ջանա լինել մաքուր
և գեղեցիկ: Ծածկեա՛ զառտնին չարիս: Մի
ամենայնի հաւատար: Ի կամելդ գործել
զչար, յանձնէ երկիր առանց վկայի: Մի
լինիր հարուստ տարօրինակ՝ 'ի հարստա-
ցուցանել զորդիս:

Թուէր Թաղեսի՝ Թէ չիք ինչ այնպէս
դժուարին, որպէս ճանաչել զանձն իւր:
Եւ վասն այսորիկ հանճարեաց զայն գեղե-
ցիկ առած, որ յետոյ փորագրեցաւ 'ի վե-
րայ ոսկեղէն տափտակի, և ընծայեցաւ 'ի
տաճարին Ապողոնի. Ծանկի՛ր զքեզ:

Ոչինչ խտիր դնէր ընդ կեանս և ընդ
մահ. և յասել ոմանց ցնա, Թէ Ընդէ՛ր ոչ
սպանանես զքեզ. ետ պատասխանի. Վասն
զի կեանք և մահ համահանգէտ գոլով, ոչ
մի ինչ ստիպէ զիս ընտրել զմին քան զմիւ-
սըն:

Ջբօսանէր երբեմն յօրինել զտանա-
ւորս: Սմա ընծային զգիւտ վեցոտոնեան
ռտանաւորաց:

Այր ոմն ամբաստանեալ իրաւամբ յազազս շնութեան, եկն յաւուր միում հարցանել նմա, եթէ՝ Օրէն իցէ արդարացուցանել զանձն երգմամբ: Պատասխանի ետ թաղէս այպն առնելով զնովաւ. Միթէ ստերգմութիւնն իցէ՞ յանցումն թեթեազոյն՝ քան զշնութիւն:

Մանտրեթէս պրիենեցի՝ որ էր աչակերու իւր, եկն ՚ի Միլետոն յայց նմա. և ասէ ցթաղէս. Չի՞նչ տրիտուր կամիս՝ զի տաց քեզ ո՛վ թաղէս, ՚ի ցուցանել քեզ զիմ երախտապարտութիւն յաղազս ամենայն պիտանի ուսմանց աւանդելոց ՚ի քէն առ իս: Ասէ թաղէս. Եթէ դիպեսցի քեզ մար զել զայլս, տո՛ւր իմանալ նոցա թէ ես եմ վարժապետ այդր վարդապետութեան: Այս լիցի քեզ չափաւորութիւն գովելի, և ինձ տրիտուր մեծագին:

Թաղէս եղև առաջին ՚ի Յոյնս՝ որ պարապեցաւ ՚ի բնախօսութիւն և յաստղաբաշխութիւն: Համարէր թէ ջուրն է առաջին սկիզբն ամենայն իրաց. թէ ոչ այլ ինչ է հող, այլ ջուր խտացեալ. օգն՝ ջուր անօրացեալ. թէ ամենայն իրք անդուլ փոփոխին ՚ի միմեանս, բայց ՚ի վերջին վերլուծութեանն ամենայն ինչ ՚ի ջուր լուծանի. և թէ տիեզերս է հոգևորեալ և լցեալ աներևոյթ էակօք, որք յար ՚ի շարժման են: Երկիրս է ՚ի միջոց տիեզերաց, և շարժի շուրջ զիւրով կենդրոնաւ. զոր և ասէր լիւնել կենդրոն տիեզերաց: Գնէր՝ թէ ջուրք

ծովուն յորոց վերայ հաստատեալ է երկիր, դրդուեցուցանեն զնա, և այն է պատճառ շարժման իւրոյ :

Չարմանալի գործք մագնիտի և սաթի, և համակրութիւնն 'ի նոյնաբուն իրս, կարծիս ընդ միտ արկին նորա՝ թէ ամենայն ինչ հոգևորեալ է :

Համարէր՝ թէ պատճառ յորդութեան գետոյն Նեղոսի են կանոնաւորեալ հողմք, որք 'ի շնչելն 'ի հիւսիսոյ 'ի հարաւ յամեցուցանեն զջուրս գետոյն, որ հոսէ 'ի հարաւոյ դէպ 'ի հիւսիս. և բուն առնեն զեղուլ յանդաստանս :

Սոյն սա եղև առաջին՝ նախագտող խաւարման արեգական և լուսնի. և զննեաց զբազմօրինակ շարժմունս երկուց լուսաւորացս : Համարէր թէ արեգակն է մարմին ինքնալոյս, որոյ մեծութիւնն իցէ հարիւր և քսանիցս աւելի քան զլուսնոյ : Եւ թէ լուսինն է մարմին անթափանց՝ որ ցոլացուցանէ զլոյս արեգական, միայն կիսով մասամբ մակերևութի իւրոյ. և ըստ այսմ կարծեաց մեկնէր զզանազան կերպարանսն, ընդ որովք լուսինն երևի մեզ :

Սա հետազօտեաց նախ՝ զսկզբունս հողմոց, զնիւթս կայծականց, զպատճառ փայլատակմանց և որոտմանց :

Ոչ ոք յառաջ քան զսա գիտաց զեղանակ չափելոյ զբարձրութիւն աշտարակաց և բրգանց միջօրեայ ստուերաւ իւրեանց, մինչ արեգակն իցէ 'ի զուգօրութեան :

Հաստատեաց զտարին յաւուրս երեք-
հարիւր վաթսուն և հինգ : Սահմանեաց
զկարգ եղանակաց տարւոյ . և բաշխեաց
գիւրաքանչիւր ամիս յերեսուն օր . յետ
երկոտասան ամսոց՝ յաւելոյր և զհինգ ա-
ւուրս 'ի ընուլ զընթացս տարւոյն : Զայս
կարգ էառ յեզիպտացւոց :

Սա ետ ճանաչել զԱրջն փոքր , որով
փիւնիկեցիք վարէին յիւրեանց նաւազնա-
ցութեանն :

Յաւուր միում ելեալ սորա 'ի բնակու-
թենէ իւրմէ 'ի զննել զաստեղս , անկաւ
յանզգոյշս 'ի խորխորատ մի : Աին մի պա-
ռաւ աղախին տան իւրոյ՝ առժամայն ըն-
թացաւ առ նա , և հանեալ զնա անտի , ա-
սէ ընդ կատակս . Զիարդ , ով թաղէս՝ կա-
միս դիտել զայն որ 'ի բարձունս է . և ոչ
տեսանես և զորս առ ոտս կան :

Յամենայնի մեծարգի համարեալ էր թա-
ղէս , և խորհուրդ հարցանէին նմա 'ի ծանր
ծանր գործառնութիւնս : Արեսոս ձեռնար-
կեալ 'ի պատերազմ ընդդէմ Պարսից , յա-
ռաջ խաղայր հզօր բանակաւ մինչև յեզր
Ալիս գետոյ . բայց դժուարին եղև նմա ան-
ցանել ընդ այն : Ոչ կային նմա ոչ կա-
մուրջք , և ոչ նաւակք . և գետն իսկ չէր
ծանձաղ : Թաղէս 'ի նմին ժամու ընդառաջ
դիպաւ նմա յարտորէս իւր , վստահացոյց
զնա գտանել հնարս անցուցանելոյ զզօրս
նորա ընդ այն գետ առանց կամրջի և
նաւակի : Անդէն վաղվազակի կտ հատա-

նել խրամ խոր 'ի ձև կիսալուսնոյ, որ սկսանէր 'ի միոյ ծայրէ անդաստանին և յանկէր 'ի միւսն: Սովին հնարիւք գետն բաժանեցաւ յերկուս առաջս, երկաքանչիւրն ծանծաղ. և ամենայն բանակն էանց առանց ինչ դժուարութեան: Ոչ թողացոյց թաղէս թէ յայսմ 'ի սոյն ձեռնարկ միլետացիք դաշնաւորեսցին ընդ Կրեսոսի, որումնա 'ի խնդիր էր ժտելով: Այս հանճարեղ խորհուրդ նորա եղև պատճառ պահպանութեան հայրենեաց իւրոց. վասն զի Կիւրոս՝ յաղթականն լիւդացւոց, յաւարի էառ զամենայն քաղաքս՝ որք մտեալ էին 'ի դաշնաւորութիւն ընդ լիւդացիս, և խնայեաց 'ի միլետացիս, որք ոչ զինեցան ընդդէմ նմա:

Մինչդեռ 'ի յետին ծերութիւն հասեալ էր թաղէս, յաւուր միում տարան զնա 'ի հովանոց մի՝ կալ անդ 'ի զնին արդնընկէց խաղուց 'ի թէատրոնի: Սաստիկ ջերմութիւնն ներգործեաց 'ի նմա բուռն այլայլութիւն, մինչև մեռաւ յանկարծակի 'ի տեղւոջ անդ՝ ուստի հայէր 'ի մրցմունսն: Այս եղև 'ի 58 ողիմպիադի, և 'ի 92 ամի կենաց իւրոց: Մեծաշուք կատարեցին միլետացիք զհանդէս յուղարկաւորութեան նորա:

Ս Ո Ղ Ո Ն

Ծնաւ յերրորդ ամի երեսներորդ Հինգերորդ ողիմպիադին. կարգեցաւ իշխան յԱթէնս յերրորդ ամի քառասներորդ Հինգերորդ ողիմպիադին. մեռաւ 'ի սկզբան՝ յիսներորդ Հինգերորդ ողիմպիադին, 'ի հասակի 78 ամաց:

Սողոն հայրենեօք աթենացի, ծնաւ 'ի Սաղամինս 'ի 35 ողիմպիադին: Հայր նորա Էքսեկեստիդէս էր 'ի զարմէ Կողրոսի արքայի, և մայր նորա յաղգականութենէ տանն Պիսիստրատեայ: Զամս բազումս յերիտասարդութեան իւրում պանդխտեցաւ յԵգիպտոս, որ զայնու ժամանակաւ ժողովարան էր համօրէն իմաստասիրաց: Վարժեալ նորս անդ 'ի հրահանգս կարգաց պետութեան, և 'ի զննութիւն օրինաց և սովորութեանց աշխարհին, դարձարար յԱթէնս, յորում բազմարդիւն վաստակ նորա և ազնուականութիւն ամբարձին զնա 'ի մեծապատիւ բարձ աւագութեան:

Այր զգօն էր Սողոն, քաջասիրտ, անյողդողդ և աննենգ: Պերճախօս ատենարան էր, բանաստեղծ, օրէնսգէտ և հմուտ 'ի գործ պատերազմի: Յամենայնի նախանձախնդիր եղև ազատութեան հայրենեաց,

ոխերիմ թշնամի բռնաւորաց , և ոչինչ ջանացեալ 'ի մեծութիւն ազգատոհմի իւրոյ : Ոչ ումեք երբէք եկաց յաշակերտութեան՝ ըստ օրինակի Թաղեսի : Չանց արար զհետազօտութեամբ պատճառաց բռնութեան , առ 'ի տալ զանձն բովանդակ 'ի բարոյական և 'ի քաղաքականութիւն : Նորա համարի հռչակաւոր այն առած . Պարտ է յամենայնի զչափ ունել :

Մինչդեռ էր զժամանակ ինչ 'ի Միլետոն՝ ուր ձգեալ էր զնա համբաւ Թաղեսի , յետ ընդ աւուրս ինչ կենցաղակից լինելոյ ընդ այնմ իմաստասիրի , ասէ ցնա . Աքանջանամ , ով Թաղէս՝ զի բնաւ չէ՛ յօժարեալ քո յամուսնութիւն . քանզի լինէին քեզ որդիք , զորս ակորժ հաճութեամբ դաստիարակէիր : Ոչինչ պատասխանի ետ նմա Թաղէս առ ժամն : Յետ քանի ինչ աւուրց՝ երևեցոյց զայր ոմն իբրու տարաշխարհիկ ոք այր՝ եկեալ առ նոսա յայցելութիւն . որ և ասաց թէ այն ինչ հասանէ յԱթենայ : Քաջ է , ասաց Սողոն . և զի՛նչ անտի արժանի լսելոյ : Ոչինչ գիտեմ՝ ասէ այրն օտարական . բայց միայն յուղարկաւորէին 'ի Թաղումն պատանի զոմն աթենացի , զորոյ զհետ զնայր ամենայն քաղաքն 'ի յուղարկաւորութիւն , վասն ազնուականութեանն և մեծապատիւ շքոյ հօր նորա՝ զոր ունէր 'ի ժողովրդենէն . սյդ այր , յաւել ասել օտարականն , 'ի ժամանակաց հետէ 'ի բացեալ կայ յԱթենայ . բարեկամք նո-

րա խորհուրդ 'ի մէջ առին զգուշութեամբ վարիլ 'ի զգացուցանել նմա զիրսն, զի մի մորմօք սրտին մահու զրաւեսցէ զնա: Աւանդ հօրն տարաբաղդի՝ գոչեաց Սողոն. և զի՛նչ անուն է նորա: Լուայ ես զանուն առնն՝ պատասխանի ետ այրն. այլ այժմ ո՛չ ևս յիշեմ զնա. զայս գիտեմ զի ասէին ամենեքեան թէ այր իմաստուն էր: Սողոն որ ժամ 'ի ժամէ յուզեալ տատանէր 'ի խորհուրդս, խռովեցաւ, և ո՛չ ևս ժուծեալ եհարց. Մի՛ արդեօք Սողոն իցէ: Ասէ այրն շութափելով. Ս, յո՛ նա ինքն է: Դրդեցաւ Սողոն 'ի բուն և 'ի հրատապ շարժութենէ անտի, մինչ զպատմուճանն պատառել, զվարսն փետել, և ձեծիւ զգլուխն. և ուչինչ եթող յայնմ ամենայնէ զոր սովոր են առնել ընկճեալքն 'ի ցաւոց: Ասէ ցնա թաղէս. Զո՞ կոծես, և այդչափ տազնապեալ ես վասն մահու մանկանդ, որում չկարեն դարման տանել համօրէն արտասուք աշխարհի: Վա՛հ. այդ իսկ է՝ ասէ Սողոն, որ ինձ կոծել տայ. կոծեմ՝ զաղէտսն անդարմանելի: Յետոյ ուրեմն ծիծաղեցաւ թաղէս 'ի վերայ այլ ընդ այլոյ արարիցն Սողոնի, և ասէ ցնա. Ո՛վ Սողոն, բարեկամ իմ, ահա այդ է՝ որ խիթալի արար ինձ զամուսնութիւն. երկիւղ ունէր զիս 'ի լծոյ նորա. և խելամուտ եմ 'ի ցաւոց իմաստնագունին 'ի մարդկանէ՝ թէ սիրտ անբրդուելի չկարէ ժոյժ ունել դառնութեանն որ 'ի հոգոց և 'ի խնամոց զաւակաց: Մի՛ ևս

վշտագներ զանձն քո, զի որ ինչ ասացաւ
աստէն՝ հաճոյական իմն հնարագիտութիւն
է:

Ընդ ժամանակս բազումս մղէր մարտ
անագորուն ընդ մէջ աթենացւոց և մե-
գարացւոց ՚ի սակս Սաղամինայ կղզւոյն:
Յետ բազում կոտորածոց յերկոցունց կող-
մանց, աթենացիք որոց առաւելագոյն էր
զեան, և պարտասեալք էին ՚ի բազում կո-
տորածոյ, մահու պատուհաս սահմանեցին
ընդդէմ առն՝ որ իշխեսցէ յիշատակ առ-
նել նորոյ պատերազմի ՚ի վերայ Սաղամի-
նայ, զոր յայնժամ ունէին մեգարացիք:
Երկեաւ Սողոն թէ մի գուցէ այդ գրոյց ՚ի
վատութիւն իւր կրթեսցի, կամ թէ ՚ի լռելն
իւրում՝ զեան բերցէ հայրենեաց լու-
թիւն իւր, խորհեցաւ նա՝ իսելացնոր երևե-
ցուցանել զանձն, զի ընդ սովին պատրուա-
կաւ՝ շնորհեսցի նմա առնել անպատու-
հաս՝ զոր ինչ կարեոր դատեսցէ: Վասն
որոյ ետ զհամբաւի հարկանել ՚ի քաղաքին
թէ թափեալ է ՚ի մտաց: Յօրինեալ նորա
եղերերգութիւնս իմն, և զայն ՚ի բերան
առեալ, ել ՚ի դուրս ՚ի տանէ իւրմէ, հան-
դերձ պատառատուն արկեալ գիւրե, տոռն
՚ի պարանոցի, և խոյր ՚ի գլուխ հին և աղ-
տեղի, և համօրէն ժողովուրդն կուտեցան
՚ի վերայ նորա: Ելեալ Սողոնի ՚ի վերայ
վիմին բարձու, որ էր բեմ հրապարակա-
խօսութեան, արտասանեաց զոտանաւոր-
սըն նուագելով ասէ. « Իցէ՛ թէ հաճեսցին

դիք՝ զի մի ևս ինձ հայրենիք գրեսցի Աթէնք. երանի թէ ծնեալ էր իմ ՚ի Փոլեզանդա կամ ՚ի Սիկինա, կամ յայլում դժնդակագոյն և ՚ի խուժադուժ վայրի, զի գէթ ոչ ևս մորմոքէի՝ տեսեալ զի մատամբ ցուցանեն զիս և ասեն. Ահա այր աթենացի ամօթապարտութեամբ փախուցեալ ՚ի Սաղամինայ: Վրէժ խնդրեսցուք անյապաղ զնախատանսցն զոր ՚ի մեզն ընկալաք, և գրաւեսցուք դարձեալ զգուարճութեան կայանսն, զոր յանիրաւի կորզեցին ՚ի մէնջ թշնամիք»: Այս քանք այնպէս իմն ազդողագոյն գտան ՚ի սիրտս աթենացւոց, զի անդէն վաղվաղակի զառաջին պատուէրսն ապախտ արարեալ, վառեցան զինու, և ՚ի մարտ պատրաստեցան ընդդէմ մեզարացւոց: Սողոն՝ առաջնորդ կարգեցաւ զօրուն. եմոյժ զզօրս իւր ՚ի յուլվ նաւակս ձկնորսաց: Զհետ գայր զնորա, ցռկանաւ երեսուն և վեց թիակօք. այսպէս գնացեալ խարխիս արկ առ Սաղամինաւ: Մեգարացիք որք ՚ի քաղաքին էին, զգաստ եղեալ իրացն, տագնապաւ ՚ի զէնս ընթացան: Զատուցին զմի նաւուց իւրեանց՝ և յղեցին իմանալ զոր ինչ էրն: Այն նաւ քանզի կարի իմն մերձեցաւ, անկաւ ՚ի ձեռս Սողոնի, որ անդէն վաղվաղակի ՚ի կալանս արկեալ զամենայն մեգարացիս որ ՚ի նմին էին, եմոյժ ՚ի նաւ նոցա զընտիր ընտիրս յաթենացւոց, և հրամայեաց նոցա՝ դէպ ուղիղ գնալ ՚ի Սաղամինա՝ կալով ՚ի թագստի՝ որ-

չափ մարթ իցէ: Ա՛ռ Սողոն ընդ իւր զմեացորդս զօրուն, և ել 'ի ցամաք ընդ այլ կողմն. գնաց ընդառաջ մեզարացւոց ուր բանակեալ էին. և մինչդեռ 'ի կռուի էին, նոքա զորս յառաջն յղեալ էր նաւու, հասին և կալան գքաղաքն: Յետ վատթարելոյ Սողոնի զմեզարացիս, եթող յազատութիւն առանց փրկանաց զգերիսն զըմբռնեալս 'ի պահու մարտին. և կանգնեաց մեհեան 'ի պաշտօն դիցն Արեսի 'ի տեղւոջն յորում 'ի գլուխ տարաւ գյաղթութիւնն: Չկնի ժամանակաց ինչ 'ի զուր ջանահնար եղեն մեզարացիք՝ դարձեալ ընդ ձեռամբ գրաւել զՍաղամինա, մինչև հուսկ ուրեմն միաբանեցին կողմանքն երկոքին՝ իրաւարարս կարգել դատին զլակեդեմոնացիս: Յայտ յանդիման կացոյց Սողոն առաջի հրեշտակացն Սպարտիոյ՝ թէ Փիլէոս և Եւրիբակէս որդիք Այաքսայ արքայի Սաղամինայ եկեալ բնակեցին յԱթէնս, և թէ նոքա ետուն աթենացւոց զայդ կղզի՝ պայմանաւ գրելոյ ընդ քաղաքակիցս աթենացւոց: Ետ բանալ զբազում շիրիմս, և եցոյց թէ սաղամինացիք դարձուցանէին զերեսս մեռելոց իւրեանց ընդ այն կողմն՝ յոր և աթենացիք. իսկ մեզարացիք դարձուցանէին ընդ հակառակն կոյս. և ես՝ զի դրոշմէին 'ի դագաղսն զանուն աղգատոհմի մեռելոյն, որ սեփական էր աթենացւոց և եթ: Սակայն մեզարացիք ո՛չ յետ բազում ժամանակաց խնդրեցին զվրէժն. քանզի տա-

րաճայնութիւնք որ 'ի վալուց բռնացեալ զօրացեալ էին՝ ընդ մէջ տպնն Կիլոնի և Մեգակեայ՝ աճեցին յոյժ յոյժ, մինչև կորուսանել և զքաղաքն ողջոյն : Կանխաւ այս խորհուրդք էին Կիլոնի՝ տիրել Աթենայ. յայտնեցաւ դաւն. սպանաւ հանդերձ գործակցօք իւրովք. և որք միանգամ ասլրեցանն՝ ապաստան եղեն 'ի մեհեանն Աթենասայ : Մեգակլ՝ որ էր 'ի ժամուն իշխան, համողեաց զնոսա բանիւք իւրովք՝ գալ յանդիման լինել 'ի դատաստանի, ունելով թել 'ի ձեռին՝ պնդեալ զճայրէն յարձան չաստուածուհւոյն, զի մի 'ի դերև լիցի յոյս ազատութեան իւրեանց : Իբրև իջանէին նոքա 'ի մեհենէն, խզեցաւ լարն. ասէ Մեգակլ. Դոյն այդ յայտնի նշանակ է մերժելոյ զձեզ աստուածուհւոյն 'ի հովանաւորութենէ իւրմէ. և կալաւ գյոգունս 'ի նոցանէ, որք անդէն առ նմին քարկոծմամբ սպանան 'ի ժողովրդենէն. իսկ որք անկան 'ի սեղանս դից՝ ամենեքին զոգցես կոտորեցան, առանց ինչ 'ի տեղւոյն ակնածելոյ. բաց յոմանց սակաւուց վասն որոց միջնորդ գտան կանայք իշխանացն, և թողին յազատութեան :

Այդ խժդժական գործ ատելի երեւեցոյց զաւագանին և զորդիս նոցա, որք յետ աղևտիցդ գարչեցեալ էին 'ի ժողովրդենէն : Յետ ամաց բազմաց սերունդք Կիլոնի զօրացան յոյժ յոյժ, և ատելութիւնն տարրացեալ ընդ մէջ կողմանցն երկոցուն՝ ա-

ւուրց յաւուրս վառեալ բորբոքէր: Սողոն՝
որ իշխան էր նոցա, խիթացեալ թէ մի ար-
դեօք երկփեղկել նոցա՝ աւերածս անցէ
քաղաքին համօրէն, հաւանեցոյց երկա-
քանչիւր կողմանց անսալ խորհրդոց դա-
տարարի՝ զի յանկ ելցէ տարածայնութիւն
նոցա. դատարարքն վճռեցին ՚ի նսլաստ
Կիլոնեանց: Տարագրեցան ամենայն սե-
րունդք Մեկակլեայ, ոսկերք մեռելոց նո-
ցա հանան ՚ի գերեզմանացն, և ընկեցան
արտաքոյ սահմանացն Աթենայ: Մեգարա-
ցիք դէպ ժամանակ յաջողութեան գտեալ
զայդ, մինչդեռ նոքա զաղմկաւ էին, զինու-
վառեալ տիրեցին Սաղամինայ:

Այն ինչ լռեալ էր խռովութիւնն՝ միւս
այլ խուժեաց ՚ի վերայ, որոյ չարիք ոչ
ինչ նուազ էին քան զսուաջնոյն: Ընդ ծանր
պարտեօք հեծէին աղքատք, զորս պար-
տատեարք նոցա աւուր աւուր ՚ի դատ վա-
րեալ իբրև զգերիս՝ աշխատել տային նո-
ցա, կամ վաճառէին զնոսա ըստ հաճոյից
իւրեանց: Կուտեցան բազումք յամբոխէն՝
եղեալք ՚ի մտի ընտրել զոք գլուխ, որ խա-
փան արկցէ՝ զի մի ոք յայնմ հետէ ՚ի ըս-
տըրկութիւն գրաւեսցի վասն ոչ հատու-
ցանելոյ զպարտսն ՚ի ժամանակեալ աւուրն.
Ես և բռնադատել զաւագանին բաշ-
խել յամենեսին հաւասարութեամբ զա-
մենայն ստացուածս, զոր օրինակ արարեալ
էր Աիկուրգոսի ՚ի Սպարտա: Ամբոխն և
խռովութիւն զայրացեալ էր յոյժ, մին-

չև անհնար լինել՝ գտանել ելի աղագս
'ի խաղաղել զնոսա: Երկուստեք հաւա-
նութեամբ ընտրեցաւ Սողոն՝ օրինօք սի-
րոյ 'ի գլուխ հանել զայն. հրաժարեաց զա-
ռաջինն 'ի խիստ գործոյ անտի. միայն իղձ
սպաս հարկանելոյ հայրենեացն յօժարե-
ցոյց զնա. ամենեցուն լուեալ էր յառա-
ջագոյն 'ի նմանէ՝ ասել թէ հաւասարու-
թիւն տարագիր առնէ զամենայն հակա-
ռակութիւնս. և ամենայն մարդ յանձն
իւր հանէր զթարգմանութիւն բանիդ. կար-
ծէին աղքատք թէ կամք իցին նմա հաւա-
սարել զամենայն մարդիկ. և ճոխք ընդ-
հակառակն՝ համարէին թէ բաշխել կամիցի
ըստ իւրաքանչիւր ազնուականութեան և
պատուոյ: Այս զնա սիրելի կացոյց երկա-
քանչիւր կողման, որք և յօժարեցուցա-
նէին զնա ընդունել զաւագութեան զբար-
ձրն: Իսկ որք անմասն էին 'ի հերձեաց աս-
տի՝ ոչինչ այլ լաւագոյն դարման գտանե-
լով յանդորրութիւն իրացն, մտադիր սի-
րով յանձին կալան ընդունել իբրև տէր
զայրն՝ որ համարեալն էր իմաստուն քան
զամենայն մարդիկ: Բացէ 'ի բաց հրաժա-
րեաց Սողոն, վկայութիւն եղեալ բնաւ ոչ
անսալ այնմ. մինչև ստգտանել զնա և
մտերիմ քարեկամաց նորա: Այր պարզա-
միտ ես ասէին զնա, որ պատճառանօք ա-
նուան բռնաւորի՝ խորշիս 'ի միահեծան տէ-
րութենէ, որ յապագայ ժամանակս յիրա-
ւունս համարեսցի քեզ. ոչ՝ ապսքէն և Տի-

մոնղաս անուանեցաւ երբեմն թագաւոր
Եւբէայ: Ո՛չ և այժմուս թագաւորէ Պիտ-
տակոս 'ի Միտիլինէ: Ո՛չ խոնարհեցաւ Սո-
ղոն առ այս ամինայն բանս: Աիրաւի, ասէ,
օրինաւոր իշխանութիւն և բռնաւորութիւն
աւագութիւնք են վերամբարձք, սակայն և
շուրջ պատեալ են 'ի վախից, և չէ ուս-
տեք ճանապարհ անտի 'ի դուրս ելանել՝
յետ միանգամ անդր մտանելոյ: Անհնարին
եղև հաճեցուցանել զնա՝ յանձն առնուլ
զօգտակար զայն ընտրութիւն. վասն որոյ
և բարեկամք նորա իբրև մոլեալ համարէին
զնա: Չեռն էարկ Սողոն կամակար մտօք
խաղաղել զխոռվութիւնսն զյարուցեալս
յԱթէնս. հրաման ետ խափանել զամե-
նայն զհին պարտիս, և զի մի՛ ումեք իրա-
ւունք ինչ իցեն 'ի վերայ պարտապանաց
իւրոց. և վասն տալոյ օրինակ հասարակաց՝
հրաժարեաց յեօթն տաղանդաց որք նմա
անկ էին իբրև ժառանգութիւն հայրենի:
Նոյնպէս և ապախտ արար զամենայն ըզ-
պարտս որ լինիցին յետ այնորիկ՝ 'ի վնաս
իւրսքանչիւր պարտատեառն, առ 'ի խա-
փանել յապագայս զձախողակի պատճառս
այս ամինայն տարածայնութեանց: Չառա-
ջինն անդ երկոքին կողմանքն զչարեցան
ընդ այս դատաստան. ցասնուին մեծա-
տունք ընդ կորուստ ստացուածոց իւ-
րեանց. ո՛չ նուազ քան զնոսա սրտմտէին
և աղքատք ընդ այն՝ զի ո՛չ հաւասար բաշ-
խեցան ինչք. սակայն և երկոցուն հասու

դտեալ օգտի սահմանադրութեանցն Սո-
ղոնի, դարձեալ կրկին անգամ ընտրեցին
զնա՝ ՚ի խաղաղել զաղմուկն որ յերիս պա-
տառէր զԱթէնս. և իշխանութիւն ՚ի ձեռս
ետուն նմա օրէնս հաստատել որպէս ինչ
հաճոյ թուիցի նմա, և զտարազ պետու-
թեանն օրինադրել ըստ հաճոյից իւրոց:

Բնակիչքն լերանց կամէին՝ զի ժողովուր-
դըն ինքնին տնօրէն լիցի ամենայն իրաց.
Իսկ բնակիչք դաշտավայրաց պնդէին ՚ի
բանս իւրեանց՝ իշխան կարգել ընտրանաւ
զոմանս յաւազաց. և ծովեզերեայք կա-
մէին կառուցանել զնախարարակոյտ ա-
տեանն յերկոցունց միանգամայն: Ի բաց
մերժեաց Սողոն, որ կարգեալն էր գերա-
գոյն հրամանատար, զամեայն օրէնս Գրա-
կոնի զնախորդին իւրոյ. քանզի տարապայ-
ման էր խստութիւն նոցին: Ամենայն գոյզն
յանցանք մահու նշաւակ էին իբրև զեղեռն
չարիս, և վտանգ էր միօրինակ՝ կալ դա-
տարկ, գողանալ միրգս կամ բանջարս, և
սեղանակապուտ լինել, կամ մարդասպան.
և որ ինչ այլ ևս դժնդակակազոյն: Եւ վասն
այնորիկ սովորութիւն էր ասել՝ թէ արիւ-
նագիր՝ դրոշմեալ են այն օրէնք: Յաւուր
միում հարցաւ Գրակոն թէ՛ Ընդէր ան-
խտիր պատուհաս մահու սահմանեաց վասն
ամենայն յանցուածոց. ետ պատասխանի.
Քանզի թեթև յանցանք՝ մահու պարտու-
կան են. իսկ վասն ծանրագունիցն՝ չըզտա-
նեմ այլ պատուհաս խստագոյն:

Բաշխեալ Սողոմ զքաղաքացիս յերիս
դասս՝ ըստ չափու ճոխութեանն՝ զոր ու-
նէին այր իւրաքանչիւր: Համարձակեաց ա-
մենայն ժողովրդեան՝ մխիլ ՚ի գործակալու-
թիւն ատենական. բաց յարուեստաւորաց
ումանց, որք կէին վաստակօք ձեռաց իւ-
րեանց. մերժեալ էին սոքա յաւազու-
թեանց և չէին կցորդք ՚ի շնորհս այլոց: Օ-
րէնս կարգեաց ընտրել զբարձերէցս յա-
ւազանւոյն յառաջին դասէ քաղաքացեաց:
Չի թէ ոք յաղմկայոյզ տարաձայնութեան՝
ոչ յարեսցի ՚ի մին ՚ի կողմանցն՝ վատա-
նուն երևեսցի: Չի թէ ոք ամուսնացեալ
ընդ դստեր մեծատան, անկարող գտանի-
ցի, իշխան է կինն լինել ընդ միոյ ՚ի մեր-
ձաւոր աղակականաց առն իւրոյ: Չի մի օ-
ժիտ մեծածախ տարցեն կանայք առ արս
իւրեանց, բայց միայն երիս հանդերձս, և
քանի մի կարասի թեթևագին: Չի օրէն ի-
ցէ անպատիժ սպանանել զշնացողն՝ ըմբռու-
նեալ ՚ի գործն անդ անարժանութեան:

Սահման եղ ծախուց տիկնայց. և խա-
փան արկ բազում տարադէպ սովորու-
թեանց նոցա: Արգել զբամբասանս մեռե-
լոց: Թողացուցանէր որոց ոչ ունէին որ-
դիս՝ ըստ կամի կարգել զայլ ոք ՚ի ժա-
ռանդ, միայն թէ ոչ իցեն ցնորեալ մտօք
՚ի պահօւ կտակագրութեանն: Չի վատա-
նուն լիցի որ վատնիցէ զինչս իւր, և
մերժեսցի յամենայն պատուոյ. նոյնպէս և
որ ոչն զարմանէ զհայր իւր և զմայր ՚ի

Յերութեան նոցա: Որդիք չէին պարտական խնամ ունել հարց իւրեանց՝ թէ նոցա չէր հոգ տարեալ վարժել զնոսա 'ի մանկութեանն յարուեստս ինչ: Զի ժչ ոք այր օտարական գրեսցի քաղաքացի Աթենայ, մինչչև իցէ անդարձ տարագրեալ 'ի հայրենի երկրէ իւրմէ. և մինչչև իցէ հաստատեալ բնակութեամբ յաթէնս հաւօրէն տամբ իւրով վաստակել յարարս ինչ: Նուազեցոյց յոյժ զյաճախակի սովորեալ մրցանակս ըմբշամարտկաց: Սահման եղ հասարակաց ծախիւք սնուցանել զմանկունս անկելոց 'ի պատերազմի վասն հայրենեաց: Զի այր ոք խնամակալ մանկան կրտսերոյ՝ մի բնակեոցէ ընդ մօր որբոցն այնոցիկ. և զի՝ մի ընտրեսցի 'ի խնամակալութիւն որ մերձաւորն է 'ի կարգի ժառանգութեան: Զի ամենայն գողութիւն՝ մահու պատժեսցի. և որ կուրացոյց զոք ըստ միոյ ականն, պատժեսցի կորութեամբ երկուց աչացն:

Ամենայն օրէնք Սողոնի փորագրեցան 'ի տախտակս: Մերակոյտն միահամուռ երդումն երդուաւ պահել զնոսին, և հսկել յանվրէպ կատարումն նոցին: Եւ նոքին իսկ որոց յանձն էր խնամք իրացդ՝ երդուան 'ի հանդիսի, զի թէ ոք 'ի նոցանէ ապախտարասցէ զիւիք յօրինաց անտի, պարտական լիցի նուիրել 'ի տաճարն Ապողոնի արձան ոսկի ըստ կշռոյ մարմնոյ իւրոյ: Էին անդէն և դատաւորք մեկնիչք օրինացն՝ 'ի

ծագել ինչ խնդրոյ 'ի վերայ նոցին 'ի մէջ ժողովրդեան :

Յաւուր միում մինչդեռ գրէր Սողոն զօրէնսն, ծաղրեաց զնովաւ Անաբարսիս, և ասէ. Չինչ, համարիս դու յանձին քում՝ գրութեամբ իւիք սանձել զապստամբութիւն կրից մարդկան : Այդոքիկ պատուիրանք նման են անշուշտ ոստայնից սարդի, որք միայն զճանճս գիտեն պարանել : Պատասխանի ետ Սողոն. Անշարժութեամբ ունին մարդիկ զայն ինչ՝ յոր միանգամ ձայնակից և հաւան գտցին. այնպէս կարգեցից ես զօրէնս իմ՝ զի խելամտեսցին ամենայն քաղաքացիք՝ թէ շահ է նոցա հնազանդիլ օրինացս, քան անցանել զսոքօք :

Հարցաւ թէ զի ոչ օրինադրեաց ինչ վասն հայրասպանաց : Ոչ կարծէի, ասէ, թէ գուցեն մարդիկ չարախտավատք՝ որք իխեսցեն սպանանել զհայր կամ զմայր իւրեանց :

Սովորութիւն էր նորա ասել առ բարեկամսն՝ թէ այր անցեալ զեօթանասնամենիւք՝ չպարտի երկնչել 'ի մահուանէ, և ոչ բողոք ունել զաղետից մահուն : Թէ պալատականք թագաւորաց՝ նման են համարաթիւ խերեւելից, և է զի շատ՝ և է զի նուազ ունին զօրութիւն ըստ կամս թագաւորաց : Թէ որք բարձակցին թագաւորաց՝ մի տացեն նոցա խորհուրդ զհաճոյն, այլ զոր շահաւորն իցէ : Թէ հաւատարիմ առաջնորդ մեր միայն բունն է. և թէ՛ չէ՛ ար-

ժան ասել ինչ կամ առնել՝ մինչև խորհուրդ հարցեալ առ 'ի նմանէ: Թէ օրէն է յաւէտ հաւատալ երկիւղածութեան մարդոյ, քան երդման նորա: Թէ չէ 'ի դէպ անխտիր յաճախել բարեկամս. և վտանգ մեծ է քակել զհիմնացեալ բարեկամութիւն: Թէ հնարագիտութիւն ճահաւոր առ 'ի բաց մերժել զանիրաւութիւն՝ է մոռանալ զայն: Թէ չէ օգուտ միջամուխ լինել 'ի հրամանատարութիւն, մինչև ուսեալ հնազանդիլ: Թէ խաբէութիւն խորշնի լիցի առ ամենայն մարդկան: Ի գլուխ ամենայնի՝ պարտ է պաշտել զաստուածս, մեծարել զծնօղս, և մի կցորդել ընդ ամբարիշտս:

Ասէր ևս. Զանյայտս գուշակեալ 'ի ծանօթ եղելոց: Մի նստցիս դատաւոր. ապա թէ ոչ թշնամի լիցիս դատելոյն: Յորժամ ուսցիս կառավարիլ, գիտասցես կառավարել: Փախիր 'ի ցանկութենէ, գի ծնանի զտրտմութիւն: Յղփութիւն 'ի մեծութենէ ծնանի, և 'ի յղփութենէ խօթամտութիւն: Կնքեալ զբանս քո լռութեամբ. իսկ զլռութիւն ժամանակաւ: Զոր միանգամ տեսցես՝ մի ասասցես. 'ի գիտել անդ՝ լռեսջիր: Ընդ ուստերս և ընդ դստերս քո մի՛ ծիծաղեսցիս, գի մի՛ յետոյ լայցես զնոսա: Լաւ է 'ի ծածուկ յանդիմանել զմերձաւորն, քան յայտնի գովել: Քաղաքացւոց մի՛ զհաճոյականս, այլ զվայելչականս գիցես առաջի 'ի խորհրդեան: Սմա ընծայեն ոմանք

զայս քան աստուածորանական. ի վախճանի տէրն զգայթակղութիւն մարդկան զգնու և ընդ աղօտ երևի յերկրի. և ՚ի սահմանս անմեղադրելի աստուածութեանն, զապականութիւն չարչարանաց խախանէ. և աստ ժողովեալ հաւատացեալ. կախեալ կամաւ գթարար, զամենեսեան առ ինքն ժողովէ զօրութեամբ:

Մանեաւ Սողոն թէ Պիսիստրատոս հաւաքէ իւր բազում թեակիցս յԱթէնս, ջան ՚ի վերայ եղեալ տիրել բռնանալ ՚ի վերայ ամենեցուն. գուն գործեաց ամենայն հնարիք զդէմ ունել խորհրդոց նորա: Խորեաց զժողովուրդն ՚ի հրապարակ անդր. ուր եկն և ինքն վառեալ զինու զարդու, և ՚ի վեր եհան զհաւանս Պիսիստրատեայ. ձայն երարձ առ նոսա. Նախահայեաց եմես ո՞վ Աթինացիք քան զանգէտս ամբարշտութեան խորհրդոց Պիսիստրատեայ, և հղօրագոյն քան զորս զիտենն, և զանգիտենն ՚ի դիմի հարկանել նմա՝ առ երկիւղի, կամ՝ առ ակարութեան: Աւասիկ ես ինքնին հասեալ կամ առաջնորդել ձեզ՝ ՚ի մարտնչել քաջութեամբ վասն ազատութեան: Ժողովուրդն որ զկողմն ունէր զՊիսիստրատեայ, իբր ընդ այր ցնորեալ վարեցան ընդ Սողոն: Յետ աւուրց ինչ անցանելոյ՝ անձամբ զանձն խոցոտեալ Պիսիստրատոսի՝ ետ տանել զինքն կառօք՝ բովանդակ արիւնաշաղախ ՚ի հրապարակն. ասաց՝ թէ թշնամիք իւր դաւածանեցին ին-

քեան, և յայդ աղէտս հասուցին: Անդէն վաղվաղակի վառեցաւ ռամիկն 'ի զայրոյթ, և ընթացան 'ի զէնս' պաշտպան կալ Պիսիստրատոսի: Այլ Սողոնի յառաջ մատուցեալ ասէ ցնա. Ո՛վ որդի Հիպոկրատեայ՝ ո՛չ ևս նմանիս դու հոմերականն Ողիսեայ. զի դու գործես զայդ 'ի պատրել վքաղաքացիս քո. իսկ նա խոցոտեալ զանձրն՝ պատրեաց այնու զթճնամիս իւր: Ի խմբել ժողովրդեանն խնդրեաց Պիսիստրատոս վասն իւր յիսուն թիկնապահս: Ընդդէմ եկաց նմա Սողոն արիագոյնս՝ յայտ յանդիման կացուցեալ զբազմավրտանդ հետեանս այնր նորահնար գործոյնսակայն ո՛չինչ ազդել մարթացաւ 'ի ռամիկն զայրացեալ. զի շնորհեաց Պիսիստրատեայ՝ ունել զիւրև թիկնասպահս չորեքհարիւր, և զօրաժողով լինել՝ առ 'ի տիրել ամրոցին: Զարհուրեալ յիրացն աւագանի քաղաքին՝ 'ի բաց խուսէին անտի: Ո՛չինչ սրտաբեկ եղև Սողոն. և կշտամբեալ զժողովուրդն վասն հեղգութեան և վատութիան նոցա, ասէ ցնոսա. Յառաջն դիւրագոյն էր ձեզ խափանել զբռնակալութիւնդ. այլ զի այժմ՝ սերտագոյնս ամրացաւ, 'ի չքեղ փառս յանկեսցի ձեզ աղարտել զայն, և քանցել արմատարի: Սակայն տեսեալ զի այս ամենայն բանքն ազդեն ինչ ո՛չ՝ զգաստացուցանել զժողովուրդն յապշութենէ իւրեանց, 'ի բաց մեկնեցաւ. և տարեալ զղէնս իւր եդ առաջի դրան

ծերակուտին, աղաղակելով. Ո՛վ հայրենիք իմ սիրելի՛ ես օգնեցի քեզ որչափ ինչ ձեռնհաս գտայ բանիւք և արդեամբք. վկայ են ինձ դիք՝ զի բնաւ ո՛չ դանդաղեցի պատսպար լինել օրինաց և ազատութեան հայրենեաց իմոց: Ո՛վ հայրենիք անուշակ. ահա գնամ ես աստի՛, և յաւիտեան թողում գքեզ. զի ես միայն մնացեալ եմ թշնամի բռնակալին, և այլք ամենեքին յօժարամիտ են ընդունել զնա՝ ի գլուխ իւրեանց:

Բացէ՛ ՚ի բայ հրաժարեաց Սողոն ընդ իշխանութեամբ կալ Պիսիստրատեայ. և զի խիթայր թէ մի գուցէ աթենացիք բուռն առնիցեն նմա՝ փոփոխել զօրէնսն՝ յորոյ երդուեալ էին ՚ի պահպանութիւն, լաւագոյն վարկաւ՝ կամովին յանձն առնուլ զտարագրութիւն, և տարադէմ գնալ ճանապարհորդել՝ և ճանաչել զաշխարհ, քան կեալ տհաճութեամբ յԱթէնա: Անց յԵգիպտոս, ուր եկաց ժամանակ ինչ յարքունիս Ամասիս արքայի: Իսկ Պիսիստրատոս որ մեծապատիւ մեծարէր զՍողոն, կարի իմն խռովեալ յոգի իւր ընդ մեկնել նորա, գրեաց նմա թուղթ թախանձանաց, անդրէն յետս դարձուցանել զնա: « Ո՛չ ես միայն ՚ի յունաց՝ տիրեցի արքայութեամբ հայրենեաց իմոց, ո՛չինչ գործեմ ես հակառակ օրինաց կամ դից, քանզի արիւն եմ Աստորոսի՝ որում երդուան աթենացիք՝ յաւերժ պահել զթագաւորութիւն

սերնդոց նորա: Ջան 'ի մտի եղեալ է իմ՝
պատկառ կալ պահպանութեան առ 'ի քէն
օրինացդ՝ առնաւել զգուշութեամբ, քան
զոր 'ի տիրել ռամկաց համախումբ: Շատ
համարիմ ինձ զհարկան զորս յառաջնմէ
հաստատեալ գտի. և բաց 'ի շքոյ մեծա-
րանաց աւագութեանս ո՛չ այլ իւրիք զանա-
զանիմ 'ի սոսկական մարդկանէ: Ոչինչ
դժկամակ եմ ընդ քեզ, վասն հրատարա-
կելոյ քո զխորհուրդ իմ. հաւանեալ եմ 'ի
խորհուրդս իմ՝ թէ այդ յաւէտ առ սէր
հայրենեաց էր, քան առ ատել զիս. քան-
զի դու ո՛չ գիտէիր զնպատակ խորհրդոց
իմոց. զոր թէ կանուխ զգացեալ էր քո,
թերևս ոչ առ ոտն կոխէիր զհնարս իմ:
Արդ ծանիր աներկիւղ, և հաւատա՛ բանից.
զի ոչ բնաւ երկիցէ Սողոն 'ի Պիսիստրա-
տեայ. քանզի և ո՛չինչ պչարեցայ առ որս
յառաջն եղեն իմ թշնամիք: Կաւայց զքեզ
մտերիմ բարեկամ, և դու կացցես առ իս
յանխոով անդորրութեան, քանզի զխտեմ
զքեզ թէ չես այր դաւաճանող: Թէ կան
քեզ փաստք իրաւացիք խափանարարք
դարձի քո յԱթէնս՝ շնորհեալ քեզ կալ
ուր և կամիցիս. և ինձ շատ լիցի գիտել
քեզ՝ թէ ո՛չ յինէն է վտարանդութիւն քո»:

Արար նմա Սողոն պատասխանի այսու
օրինակաւ. «Հաւաստեալ եմ ճշմարտիւ
զի ո՛չինչ արասցես ինձ չար. քանզի մինչ-
չև բռնակալեալ քո՛նս քեզ բարեկամ էի.
այլ արդ ատելի եմ քեզ քան զամենայն

ատեցողս բռնակալութեան: Թող այր իւրաքանչիւր զյանկաւորն ընտրեալ կալցի, որ օգուտ է աթենացւոց, կառավարիլ 'ի միոյ յինքնիշխան տեառնէ, թէ 'ի համախումբ ատենակալաց: Անշուշտ եմ 'ի խորհուրդս իմ՝ զի դու լաւագոյն ես 'ի բռնակալս, այլ տարագէտ համարիմ զգառնալն իմ յԱթէնս. քանզի յետ միանգամ հիմնելոյ իմ անդէն զազատ պետութիւն, և հրաժարելոյ յիշխանութենէն մատուցելոյ ինձ, ամենայն մարդոյ իրաւունք են դարձնել զիս, և կարծել՝ հաւանել ինձ ընդ քո բռնակալութիւնդ, եթէ դարձայց այդրէն»:

Գրեաց Սողոն և այլ թուղթ առ Եպիմենիդէս ըստ այսմ օրինակի: «Քանզի օրէնք իմ ոչ մարթացան շնորհել օգուտ բազում, նոյնպէս և 'ի դերեանայն ոչ եզիտ քաղաքն յուրվ շահ: Ո՛չ աստուածք, և ոչ օրէնսդիրք բաւական ինչ են օգտակար լինել քաղաքին, այլ որոց վարեն զժողովուրդն ըստ կամս իւրեանց՝ յորժամ բարւոյն ակն եղեալ իցեն: Օրէնք առ յինէն սահմանեալ՝ չեղեն օգտաբեր. սակայն որք լուծին զայնս, առ հասարակ խանդարեցին զհասարակապետութիւն, յոչն խափանել նոցա զբռնակալութիւն Պիսիստրատեայ: Այնուիս գուշակեցի ես զոր ինչ լինելոցն էր. այլ ոչ հաւատացին ինձ: Պիսիստրատոս որ շնթէր աթենացւոց՝ հաւատարմագոյն երևեցաւ քան զիս՝ որ զճըշմարիտն ազդէի նոցա: Նախագրաւ եղէ՝

կալ 'ի գլուխ քաղաքացւոց առ 'ի զառաջս
ունել զարկածիցն որ արդիւնացան . իբրև
ընդ անտի նայեցան յիս , և շնորհեցան
Պիսիստրատոսն թիկնապահք՝ որովք վա-
րեցաւ նա՝ 'ի գերութիւն գրաւել զքաղաքն
ողջոյն . վասն որոյ և ես լաւ համարեցայ
մեկնիլ անտի » :

Զայնու ժամանակաւ Արեսոս արքայ լիւ-
դացւոց կացոյց 'ի հարկի ծառայութեան
իւրոյ զամենայն զյոյնս բնակեալս յԱսիա .
և բազում արք նշանաւորք յայնմ դարու
լքեալ զՆլլադա՝ 'ի սակս այլ և այլ պատճա-
ռաց , փոխեցան 'ի Սարդիա մայրաքաղաք
Թագաւորութեան Արեսոսի . որ մեծապէս
բարգաւաճ էր յայնժամ մեծութեամբ և
ճոխութեամբ . և զի յամենայն մարդոյ լսե-
լի լինէր զովութեամբ անուն Սողոմնի , կա-
մակար յօժարեցաւ Արեսոս տեսանել զնա :
Յղեաց աղաչեաց զնա՝ գալ և բնակել առ
իւր . Սողոմն ետ նմա պատասխանի այս-
պէս . « Մեծ է ինձ բարեկամութիւնդ առ իս .
վկայ են աստուածք՝ զի թէ չէր իմ վաղու-
րեմն եդեալ 'ի մտի բնակիլ յազատ քաղա-
քի , նախապատիւ ընտրէի բնակել 'ի Թա-
գաւորութեանդ քում , քան եթէ յԱթէնս ,
ցորչափ բռնացեալ տիրէ անդէն Պիսիս-
տրատոս : Այլ ես յանդորրու կամ աստէն՝
'ի քաղաքի յորում Թագաւորէ հաւասարու-
թիւն . սակայն և այնպէս եկից առ քեզ՝ ա-
խորժ կամօք բնակել զժամանակ ինչ ընդ
քեզ » :

Գնաց Սողոն 'ի Սարգիա' հարկեալ 'ի ժտելոյ Կրեստոսի, որ եռանդեամբ բորբոքեալ էր տեսանել զնա: Յանցանելն ընդ Լիզիա՝ դիպաւ նախարարակոյտ բազմութեան. և ընդ նոսա ծառայք և սպասահարկութիւն սաստիկ, որ կարծէր թէ թագաւորն ինքն անդր իցէ: Իսկ իբրև լինէր նմա յանդիման լինել Կրեստոսի՝ որ մնայր նմա բազմեալ յարքունի գահուն, պերճացեալ շքեղ փառօք ամենայն զարդուն իւրով, ո՛չ ինչ զարմանս երևեցոյց Սողոն ընդ այն տեսիլ մեծաշուք: Սւէ ցնա Կրեստոս. Հիւր իմ, գիտեմ զիմաստութիւն քո 'ի համբաւոյ քումմէ, գիտեմ զի երկայն ուղի հատեալ ընթացար ընդ աշխարհս յուրովս, ասա ցիս. Տեսեր ուրիք զայր որ շքեղապանծ զգեցեալ քան զիս: Այո՛ ասաց Սողոն. փասեանք, աքաղաղք և սիրամարգք պարծ շրջին քան զքեզ. քանզի որ ինչ նոցա պերճութիւն է՝ 'ի բնութենէ է. զի ո՛չ խնամ կալան նոքա զարդարել զինքեանս:

Այս անակնկալ պատասխանի ապշեցոյց զԿրեստոս. հրաման ետ իւրոցն՝ բանալ զամենայն զգանձս իւր, և ցուցանել Սողոնի զցանկալի ցանկալի սպասս ապարանից իւրոց: Կոչեաց զնա երկրորդ անգամ առաջի իւր, և ասէ ցնա. Տեսեր բնաւ այր երջանիկ քան զիս: Այո՛, կրկնեաց Սողոն, զՏելլոս աթենացի, որ եկեաց իբրև այր առաքինի 'ի բարեկարգ հասարակա-

պիտութեան. եթող երկու որդիս առաքինիս, և ստացուած չափաւոր՝ բաւական 'ի պէտս նոցա, և երջանկացաւ՝ մեռանելով զէն 'ի ձեռին, յաղթութիւն տարեալ 'ի գլուխ 'ի փառս հայրենեաց. որում և շիրիմ կանգնեցին նմա աթինացիք՝ 'ի տեղւոջն ուր անկաւ, և մեծաշուք պատուեցին զյիշատակ նորա:

Առաւել ևս զարմացեալ Արեսոսի՝ ապուշ զոմն համարեցաւ զՍողոմն: Իսկ արդ՝ ասէ, ո՞վ իցէ երջանիկ 'ի մարդկանէ յետ Տելլոսի: Ետ պատասխանի. էին երբեմն երկու եղբարք, միոյն անուն Ալէորիս, և երկրորդին Բիտոն, արք քաջալանջք, որ յաղթական երևեցան յամենայն մրցմունս, և սիրէին զմիմեանս սերտ սիրով: Ի տօնս ուրեք՝ մայր նոցա քրմուհի դիցն Հերայ՝ զոր սիրէին խանդակաթ սիրով, հարկաւորեալ էր զնալ մատուցանել պատարագ 'ի մեհեօմն. և զի յապաղեաց 'ի վարել զեղինսն, Ալէսրիս և Բիտոն կառամուտք եղին՝ և ածին զնա 'ի դէմ եղեալ տեղին: Համօրէն ժողովուրդն լիաբերան ներբողէր զնոսա. և մայր նոցա յափշտակեալ 'ի խնդութենէն, աղերս արկ Հերայի՝ զփոխարէնն առատաձեռնել որդւոցն. և ապա յետ նուիրացն և ընթրեաց, մտեալ նոցա 'ի մահիճս, ոչ ևս առաւօտեցին. զի գտան մեռեալ. արժանի եղեալ կատարիլ 'ի մեծ փառսն՝ անվիշտ և անցաւ: Յայնժամ ցասուցեալ Արեսոսի՝ իսկ զու ոչ գտսես, ասէ,

զիս 'ի համար հասելոցն յերջանկութիւն: Ետ պատասխաի Սողոն. Արքայդ լիւրացուց, կան քո ճոխութիւնք բազում, տէր ես բազում ժողովրդոց. սակայն կեանք մարդկան յեղափոխ են. վասն որոյ անհնար է հաւաստի սահմանել զբարեբաստութիւն մարդոյ յառաջ քան զկատարած կենացն: Աւուր ավուր ծնանի ժամանակն անակնկալ պատահարս՝ զոր ոչ ոք կարծէր երբէք. չէ ումեք հաւաստի լինել ընդ յաղթութիւն՝ մինչչև 'ի գլուխ հասեալ պատերազմին: Գժգմնեցաւ ընդ այն կրեսոս, և ո՛չ ևս յօժարեսաց տեսանել զնա:

Եսովպոս որ ընդ ժամանակս ընդ այնոսիկ 'ի Սարգի էր՝ եկեալ անդր հրամանաւ կրեսոսի 'ի զուարճացուցանել զնա, ո՛չ հաճեցաւ ընդ գործս արքայի 'ի մերժելն զայնպիսի այր զգօն. և ասէ ցնա. Ո՛վ Սողոն. կամ չէ՛ արժան խօսել ընդ Թագաւորս. կամ միայն զհաճոյականսն ասել նոցա: Նա՛ մանաւանդ, ասէ Սողոն, կամ չխօսիլ բնաւ ընդ նոսա, կամ ըստպատեհ ժամուն զբարիոքն խորհուրդ տալ, և միշտ զճամարիտն ասել ցնոսա:

Կիւրոս պարսից արքայ բանտարգել պահէր ՂԱտիագէս զհաւ իւր մայրենի, կապտեալ զնա՛ի Թագաւորութենէն. սրբամտեալ ընդ այն կրեսոսի, կուսակից եղև Ատիագէսի, և դիմեաց հասանել մարտիւ պատերազմի 'ի վերայ պարսից: Եւ քանզի էին նորա բազմութիւն զանճուց. և 'ի

գլուխ կայր ազգի՝ քաջամարտիկ հանդի-
սացելոց ընդ համօրէն աշխարհ, դիւրաւ
առձեռն պատրաստ կարծէր զամենայն ինչ։
Այլ ճախողակ բաղդիւ խորտակեցան զօրք
նորա, և ինքն փախուցեալ անկաւ 'ի Սար-
դիա, յորում պաշարեցաւ և ձերբակալ
եղև՝ յետ չորեքտասանօրեայ մաքառման։
Իբրև յանդիման եղև Եփւրոսի՝ հրամայեաց
'ի շղթայս պնդել զնա, և հանել 'ի փայտա-
կոյտ բարձր, և անդ կապեալ զնա ընդ չո-
րեքտասան մանկունս լիւղացիս, զի այրես-
ցին առաջի Կիւրոսի, և սովննայն պարսից։
Իբրև հուր հոտոաէր 'ի փայտակոյտն՝ յայնմ
աւաղելի պահուն յիշեաց Կրեսոս ըզբանս
Սողոմի. յոգւոց եհան. Ո՛վ Սողոն. Սողոն
Սողոն։ Հիացաւ ընդ այն Կիւրոս. եհարց՝
Ո՞ր աստուած է առ ուր կարգայ յարկածս
իւր։ Ո՛չ ետ պատասխանի Կրեսոս. իսկ
իբրև բռնադատեցաւ 'ի խօսել, ճնշեալ 'ի
դառնութենէ սրտին՝ ասէ. Եղո՛ւ կ զիս. յի-
չեցի ես զայրն՝ զոր պարտ էր թագաւորաց
ցանդ առ իւրեանս պահել, և յարգել զխոր-
հուրդս նորա՝ սուաւել քան զզանձս և զմե-
ծութիւնս իւրեանց։ Ժտեցաւ ասել՝ Ո՛վ այն
իցէ. յաւել նա 'ի բանս իւր. Այր ոք իմաս-
տուն յԵլլադայ, զոր ես փափաքանօք յղեալ
կոչեցի երբեմն՝ սքանչացուցանել զնա ընդ
յաջողուածս իմ. նորա բնաւ ոչ զարմա-
ցեալ 'ի տեսիլ անբաւ ճոխութեանց իմոց,
և տ ինձ պատասխանի անխուով իբրու խե-
լամտել զիս կամեցեալ. թէ այդ ամենայն

անմիտ ընդունայնութիւն է. այլ օրէն է մնալ կատարածի կենաց, և մի յանձնապաստան լինել ընդ յաջողուածս՝ որ ոտնակոխ է յոգունց թշուառութեանց: Արդ հասու լինիմ ճշմարտութեանն առ 'ի նմանէ ասացելոց: Մինչդեռ զայսօսիկ խօսէր կրեստոս, ծաւալէր ճարակէր բոց հրոյն զստորոտս փայտակուտին, և ցոլանայր 'ի վեր: Խանդաղատեցաւ կիւրոս ընդ բանս կրեստոսի: Աղիողորմ վիճակ առն թագաւորի որ երբեմն հօրացեալ՝ սրագոյնս թափանցանց եղև ընդ սիրտ նորա. խիթացաւ՝ մի գուցէ յապագայն և ինքն նմին վիճակի հանդիպեսցի. անդէն վաղվաղակի հրաման ետ շիջուցանել զհուրն, արձակեաց զնա 'ի ծանրակիր կապանաց շրթայիցն. ամբարձ յաւազութիւն, և խորհրդովք նորա վտրեցաւ յիրս ծանունս:

Իսկ Սողոն իբրև մեկնեցաւ 'ի կրեստոսէ՝ զնաց՝ բնակել 'ի կիլիկիա. ուր կանգնեաց քաղաք՝ յիւր անուն անուանեալ Սողոս. և անդ լուաւ թէ տակաւին բռնակալէ Պիսիստրատոս, և ստրջացեալ են աթենացիք զի ոչ խափան արկին ձեռնարկութեան նորա: Գրեաց նոցա Սողոն թուղթ օրինակ զայս. « Անիրաւէք զուք թէ բողոք ունիք ընդդէմ աստուածոց վասն տարաբաղդիկ վիճակիդ ձերոյ. և այժմ զի վիշտ նեղութեանց հասեալ կալեալ է զձեզ՝ մեղադիր լերուք յողողդութեան և անմտութեան ձերոյ՝ որ ոչ անսացէք արանց հայրենասի-

րաց . և զի կապեցայք 'ի խոստումունս և 'ի հնարագիտութիւնս առն նենգաւորի : Դուք ինքնին շնորհեցէք նմա թիկնապահս առնել զիրև . որք օժանդակեսցեն նմա պնդել 'ի գերութեանդ զամենայն աւուրս կենաց ձերոց » :

Պերիանդր բռնաւոր կորնթացւոց լիագոյնս ծանուցեալ Սողոնի զվիճակ թագաւորութեան իւրոյ , աղաչեաց զնա լինել ինքեան խորհրդակից բարեաց : Գրեաց նմա Սողոն զբանս զայսոսիկ : « Գրեսս դու ինձ թէ բազումք են դարանակալք կենաց քոց : Թէպէտև ազատեսցիս դու 'ի թշնամեաց քոց՝ սպանանելով զնոսա , ոչ 'ի լաւագոյն ինչ յանկեսցի վիճակ քո : Յորսյուսացեալ ես , նոքին իսկ դաւաճանեսցեն զքեզ . ե թերևս այր այնպիսի՝ որ խիթայցէ վասն անձին իւրոյ , կամ որ անգոհ իցէ ընդ կեղակարծ արարս քո , և կամ որ համարիցի պաշտօն հարկանել հայրենեաց : Լաւագոյնն յոր քեզ հնար իցէ ձեռն արկանել տեղի տուր իսպառ 'ի բռնաւորութիւնէդ : Իսկ թէ ոչ այդպէս՝ կալքեզ սպայակոյտ զօրս , որք սանձահարել կարասցեն զերկիրդ , զի ոչ ևս տեղի երկիրդի մնասցէ քեզ , ոչ զոք տարագրեսցիս յօտարութիւն :

Անց Սողոն 'ի Կիպրոս՝ ուր կապեցաւ բարեկամութեամբ ընդ Փիլոկիպրոսի թագաւորի Եպիայի . և զի յանարգասաւոր տեղւոջ շինեալ էր այդ քաղաք , խորհուրդ

ետ նմա Սողոն յարգաւանդ երկիր փոխել
զքաղաքն. ընտրեաց դաշտավայր գեղե-
ցիկ և բերրի, և ինքնին ձեռնարկեալ
'ի նոյն, ժամանեաց յամբոկ գործոյն: Եւ
'ի յիշատակ երախտեաց նորա, կոչեաց
Փիլոկիպրոս զքաղաքն Սողէս:

Սողոնի բնաւորութիւն 'ի կեանս իւրում
չէր ինչ թշնամի ամոքարար զուարճու-
թեանց: Սիրէր զերախանս կոչնոց և գե-
րաժշտութիւն, և որ ինչ սատարէր հեշ-
տութեան կենաց: Իսկ անհաշտական ա-
տելութիւն ունէր ընդ տեսարանս յորս լի-
նէին մտացածին բանք ինքնաստեղծք ըստ
հաճոյս. վասն զի զայն ամենայն պատճառ
վնասուց դնէր հասարակաց, և զի բազմա-
դիմի խռովութիւնք ծնանին անտի: Մինչ-
դեռ Սթէնս էր 'ի մեծաշուք փառս, երևե-
ցաւ Թեսալիս՝ ողբերգել զողբերգութիւնսն
զորս յօրինեալ էր: Եւ քանզի արդիւնք էին
նորօրինակ հնարագիտութեան, կարի իմն
սփոփանս էին ժողովրդեան իրքն այն: Եւ
զի յօժարամիտ էր Սողոն 'ի զուարճու-
թիւնս, յաւուր միում գտաւ անդէն. և 'ի
կատարել խաղուցն՝ կոչեաց առ ինքն զԹես-
ալիս, և ասէ ցնա. Չամաչես դու ստախօ-
սել առաջի ժողովրդեան. Այդ չէ ինչ՝ ասէ
Թէսալիս, զի ընդ խաղս է: Յասուցեալ
Սողոնի՝ յաւել 'ի վերայ, Քաջ է. այլ եթէ
'ի ծիծաղել նոցա հաճոյական դատիցեն
զստութիւնդ, ո՛չ յետ բազում ժամանա-
կաց տպաւորեալ գտայուք զայդ յարարս

մեր և 'ի գործս կարեորս: Եւ յաղագս այսորիկ յորժամ Պիսիստրատոս երեւցաւ 'ի հասարակաց հրապարակի՝ համակ յարեան թաթաւեալ, յիշատակեալ Սողոնի զթատերական տեսարանս՝ յոգւոց եհան. Ահաւասիկ աչբերակն դառնութեան՝ յորմէ հոսեն այս ամենայն խարէութիւնք:

Են որք Սողոնի համարին զհաստատութիւն Արիսպագին. որ էր կառուցեալ 'ի մեծամեծ աւագորերոյ, որոց 'ի պլուխ տարեալ էր զամենայն գործակալութիւնս յԱթենս: Հարցաւ Սողոն յառուր միում. Ո՞ր է պետութիւն քո՞ջ բարեկարգեալ: Ետ պատասխանի. Այն է, յորում նոքին իսկ որք ոչն արհամարհեցան՝ ջանան եռանդեամբ դարման տանել վնասուն եղելոյ այլում, որպէս թէ անձանց իւրեանց էր տոյժն:

Մտտ 'ի կատարած կենաց իւրոց ձեռն արկեալ էր նորա 'ի քերթուածս յաղագս որոց լուեալ էր յԵգիպտոս 'ի վերայ Ասլանտեան կղզւոյ որ անդր քան զձանուցեալ ուկիանոսն: Մեռաւ 'ի Կիպէոս՝ մինչ չև աւարտեալ քերթողութեանն 'ի ԾԵ ռղիմպիադին, իբրև զութսնամենիք: Պատու իրեաց տանել զմարմին իւր 'ի Սաղամինա. և անդ կիզեալ 'ի հուր սփռել զաճիւնն ընդ անդաստանս: Յետ մահու նորա կանգնեցին նմա աթենացիք արձան պղնձի, ունելով 'ի ձեռին զմատեան օրինացն իւրոց, 'ի հանգերձս իշխանի ժողովրդեան:

Նոյնպէս կանգնեցին և բնակիչք Սաղամի-
նայ՝ ի տարազ ատենաբանի հրապարակա-
խօսելոյ առ ժողովուրդն, ծածկեալ ունե-
լով զձեռան ընդ զգեստովն:

Պ Ի Տ Տ Ա Կ Ո Ս

Մտղկեալ 'ի քաւաններորդ երկրորդ ողիմպիադին . մե-
ռաւ յերրորդ ամի յիսներորդ երկրորդ ողիմպիադին 'ի
հասակի եօթանասուն ամաց :

Պիտտակոս որդի Իրրադիոսի , աղգաւ
թրակացի . ծնաւ 'ի Միտիլինէ 'ի փոքրիկ
քաղաքի Լեսբոս կղզւոյ զքսաներորդ ին-
ներորդ ողիմպիադաւ : Յերիտասարդու-
թեան անդ իւրում արիասիրտ գտաւ , քաջ
զօրական , և զօրավար մեծանուն , և յամե-
նայնի այր բարի : Այս բան էր հանասագ 'ի
բերան նորա . Պարտ է յարմարել զանձն
ըստ ժամանակին , և յամենայնէ կթիլ շահ :

Առաջին գործ մեծահանգէս արութեան
նորա՝ եղև դաշնաւորել ընդ եղբօրն Ալ-
կէոսի ընդդէմ բռնակալին Մելանկրեայ ,
որոյ բռնացեալ տիրեալ էր Լեսբոս կղզւոյ ,
և խորտակեաց զնա : Այսու ձեռնարկու-
թեամբ ղհամբաւի հարաւ քաջութիւն նո-
րա : Ի բազում ժամանակաց հետէ անհաշ-
տական պատերազմաւ զայրացեալ էին
ընդ միմեանս միտիլենացիք ե աթենացիք
վասն տէրութեան կալուածոց իրիք՝ անուա-
նելոյ Աքիլլիաիդէս . յորում առաջնորդէր
զօրուն միտիլենացւոց՝ Պիտտակոս . իբրև

Հանդիպեցան միմեանց ճակատքն երկոքին, և մերձ էին բախիլ ընդ միմեանս, խորհուրդ կալաւ Պիտտակոս մենամարտութեամբ վճարել զիրան. վասն որոյ ձայնեաց առ Փրինոն զօրավար աթենացւոց, որ յաղթական գտեալ էր յամենայն պատերազմունս, և բազում անգամ պսակեալ յողիմպիական մրցանսն, գալ ելանել 'ի ճակատ: Յանձին կալաւ Փրինոն զկռիւն. և սահման եղաւ զի որ յաղթիցէ անխափան տէր լիցի գետնոյն՝ վասն որոյ կռիւն է: Յառաջ խաղացին զօրապետքն երկոքին ընդ մէջ երկուց ճակատուց. և քանզի թագուցեալ էր Պիտտակոս ընդ վահանովն ցանց իմն, և 'ի յաջող պահուն յեղսկարծում թակարդապատեաց նովին զՓրինոն, որում ոչ ակնունէր նա. և ձայն բարձեալ աղաղակեաց. Ոչ մարդ որսացայ, այլ ձուկն. սպան զնա Պիտտակոս առաջի զօրացն երկոցուն, և տիրեաց վիճակին: Աստի սկիզբն կալաւ ցանցս երևեցուցանել 'ի սեսարանի 'ի զուարճութիւն ժողովրդեան:

Ընդ անցանել աւուրց երիտասարդութեան Պիտտակոսի՝ զիջաւ և եռանդն արեան նորա, և զհետ եղև առ սակաւ սակաւ ճաշակել զքաղցրութիւն իմաստասիրութեան: Միտիլենացիք քանպի մեծապէս պատուէին զնա, ետուն նմա զառաջնորդութիւն քաղաքի իւրեանց: Երկարածիգ և բազմաշխատ փորձ իրաց քաղաքականութեան՝ ուսոյց նմա անխռով հաստա-

տութեամբ ակնարկել ընդ այլ և այլ սպա-
տահարս բաղդին : Սահմանեալ անդէն
զհանգամանս հասարակապետութեանն
արդար օրինօք՝ հրաժարեաց յիշխանութե-
նէն զոր կալաւ ընդ ամս երկոտասան . և
ամենեին թօթափեաց յանձնէ զվիշտ զբա-
ղանաց :

Արհամարհեաց Պիտտակոս զբարիս
բաղդի՝ յետ ընդերկար փափաքելոյ նոցուն .
իսկ միտիլենացիք ՚ի շնորհս մեծամեծ վաս-
տակոց նորա զոր վաստակեալ էր յօգուտ
նոցա , մատուցին նմա կալուած գետնոյ ՚ի
վայրս ուրեք զուարճութեան , ոռոգեալ ՚ի
վտակաց , շրջափակեալ անտառօք և այգեօք ,
թոզ և զանդաստանս , յորոց ՚ի մտիցն դի-
րին էր նմա վարել կեանս մեծապատրաստ
հանդերձանօք յառանձնութեան անդ իւ-
րում : Այլ Պիտտակոսի նետընկէց եղեալ
ամենայն զօրութեամբ իւրով , շատ համա-
րեցաւ անձին զբառակուսի չափ նետածը-
գութեանն : Աբանչացեալ աւագանւոյն ընդ
սակաւապիտութիւն նորա՝ թախանձանօք
հարցին ցնա զպատճառն : Պիտտակոս հա-
մառօտիւ ետ պատասխանի . Մասնն օգ-
տակար է քան զբոլորն :

Գրեաց առ նա կրեսոս արքայ լիւգա-
ցւոց՝ գալ առ ինքն , և տեսանել զճոխու-
թիւնս իւր . պատասխանի արար նմա Պիտ-
տակոս ըստ այսմ օրինակի . կոչես զիս
գալ այդր ՚ի Վիւդիա ՚ի զնին պերճութեան
քո . ոչինչ երկմտեմ ես՝ թէ որդին Ալիա-

տեայ չիցէ հզօրագոյնն 'ի մէջ Թագաւո-
րաց. սակայն ես թէ և ունիցիմ զամենայն
զոր գուգ ունիս, ոչ արդեօք մեծատուն
լինէի: Ինչք չին ինձ պիտոյ. շատ համա-
րիմ ես զսակաւն որ կարեւորն է 'ի պէտս
իմ, և ոմանց բարեկամաց իմոց: Սակայն
և 'ի վերայ այսր ամենայնի՝ ժամ գտից
հաճել զկամս քո:

Իբրև ընդ իւրով իշխանութեամբ նուա-
ճեաց Կրեսոս զոր յԱսիա զՅոյնս, եզ 'ի
մաի նաւահանդէս կազմել' և ձգել զձեռն
իշխանութեան իւրոյ 'ի վերայ կղզեաց,
յայնժամ գնաց Պիտտակոս 'ի Սարգիա.
եհարց ցնա Կրեսոս. Զինչ զրոյցք իցեն յել-
լադայ. ասէ ցնա Պիտտակոս. Գնոյ առին
բնալիչք կղզեաց տասն հազար երիվարս,
և կամակար պնդեալ են վառել ընդդէմ
քո, և հասանել հարկանել զՍարգիա: Զըշ-
մարտութեամբ կալեալ զայս Կրեսոս, ասէ.
Իցէ՞ թէ շարժեսցեն դիք զբնակիչս կղզեաց՝
գալ այրուծիով հարկանել զլիւղացիս: Պա-
տասխանի ես Պիտտակոս. Ապա ուրեմն
փափաքես գու տեսանել ձիաւորեալս զբը-
նակիչս կղզեաց և հասեալս այսր 'ի ցա-
մաք: Կարի յիրաւունս. բայց գիտիցես ար-
դեօք զի ծաղրեն նոքա զքև 'ի լսել անդ՝
թէ դու նաւամարտիկ պատերազմաւ յար-
ձակիս 'ի վերայ նոցա. հապշտապ 'ի ծով
ընթանան նոքա՝ 'ի դիմի հարկանիլ քեզ և
լիւղացոց, վրէժ լուծանել զաղէտից Յու-
նաց զորս 'ի գերութիւն վարեցեր: Հաւա-

տաց կրեստս հաստատութեամբ թէ հասու է Պիտտակոս խորհրդոց իւրոց. վասն որոյ զանց արար զպատրաստութեամբ նաւուց. և դաշնաւորեցաւ բարեկամութեամբ ընդ Յոյնս բնակիչս կղզեաց:

Անգեղեայ էր Պիտտակոս պատկերաւ. աչքն ցաւագին. յոյր էր և դանդաղ. և ընթացքն խնդաթիւր՝ վասն ցաւոց ստիցն: Առեալ էր նորա կին զդուստր Դրակոնի օրէնսդրի. այլ կինն ըստ բուսոյ բարուց գոռոզ էր և ամբարտաւան. արհամարհութեամբ գնայր ընդ այր իւր՝ ի սակս տգեղութեան նորա, և զի համարէր զանձն յականաւոր ազգատոհմէ: Յաւուր միում մինչգեռ ընթրիս տայր Պիտտակոս բազմաց ՚ի բարեկամաց իւրոց իմաստասիրաց, և ամենայն ինչ կազմ էր. կին նորա որ անդուլ դժպէն էր, գնացեալ թաւազլոր կործանեաց զսեղանն և զոր ՚ի վերայ նորա կերակուրս: Ոչինչ զչարեցաւ ընդ այն Պիտտակոս, միայն ասաց առ կոչնականսն. Յնորեալ է ՚ի մտաց, և արժանի է կարեկցութեան: Այս անանդորր երկպառակութիւն ընդ նա և ընդ կին նորա՝ մեծապէս խորչելի եցոյց նմա զտարաբաղդիկ ամուսնութիւն: Եհարց ցնա երբեմն այր ոմն. Թէ զո՞ր առնուցու ՚ի կնութիւն յերկուց՝ որոց միոյն վիճակ համահանգէտ իցէ իւրումն, և երկրորդին՝ ազնուական հարըստութեամբ և սերնդեամբ: Ի վեր ամբարձ զգաւազանն յոր յեցեալն էր, և ասէ ցնա.

Գնա՛ ընդ կողմն ընդ այն, ուր խաղան մանկունք, և արա՛ զոր նոքա տան քեզ խորհուրդ վասն այդր: Ի գնալ անդր առնն՝ տեսանէ զմանկունսն զուարթամիտ բերկրեալ՝ ի խաղս, և ասէին ցմիմեանս. Ընտրեա՛ զհաւասար քո: Այս բան տպաւորեաց ՚ի սիրտ նորա՝ ո՛չ ևս ակն դնել ՚ի կին որ ազնուական էր քան վնաս, այլ ունել զհաւասարն իւր:

Ժուժկալ էր Պիտտակոս ՚ի գինւոյ, և ըմպէր միայն ջուր աղբերահոս. թէպէտ անոյշ գինեօք գինեւէտ է Միտիլինէ: Գաղտ խորհուրդ ետ Պերիանդրի՝ հրաժեշտ տալ ՚ի գինւոյ՝ թէ կամիցի տէր լինել կորնթոսի՝ զոր ՚ի մտի երկնէր, և թէ կամիցի հաստատուն կալ ՚ի բռնաւորութեանն: Պատուէր եղ՝ զի որ միանգամ յանցանիցէ յարբեցութեան՝ կրկին պատժեսցի: Սովորութիւն էր նորա ասել թէ այնպէս իմն հզօրագոյն է հարկն, զի և դիք անգամ պարտապան են հնազանդել օրինաց նորա: Ի հասարակաց պետութեան այր իւրաքանչիւր ՚ի հանդէս հանէ զքաջութիւն մտաց իւրոց: Պարտ է իմաստնոց նախատես լինել արկածից՝ որոց հնար իցէ հանդիպել, առ ՚ի բաց մերժել զնոսին: Եւ վեհանձն մարդկան է անդրդուութեամբ տանել չարեաց ՚ի հանդիպելն: Գժուարին է լինել այր գովելի: Չիք ինչ լաւագոյն՝ քան ջանալ բարիոք առնել զոր ՚ի ձեռին կայ: Առ ՚ի բարւոք ՚ի գլուխ հանել զգործն՝ պարտ է բովանդակու-

Թեամբ խելամտել ընդ այն, և վաղընդ-
փոյթ կատարել զխորհնցեալն: Մեծա-
պանծ յաղթութիւն այն է՝ որ լինիցի ա-
ռանց արեան ճապաղեաց. զի առ ՚ի քաջ
ղեկավարութիւն պետութեան՝ հարկ է զի
թագաւորն և ամենայն աւագանին՝ իբրև
զյետին սոսկականն հնազանդ լիցին օրի-
նաց:

Ասէր նա ցաշակիրոս իւր. կեցջիք յիշա-
տակաւ մահու. զի յիշեսջիք և զկեանս:
Երբ կամիցիք առնել ինչ, մի՛ երբէք պան-
ծասջիք ընդ այն. զի թէ ըստ ճախողակ
իմն արկածից՝ ոչ մարթասջիք ՚ի գլուխ
հանել, յայնժամ լինիք յամօթ նախատա-
նաց: Մի՛ այպն առնէք զոք վասն հիգու-
թեան իւրոյ, զի մի և դուք երբեմն նոյն-
պէս նկուն լինիջիք: Մի՛ չարախօս լինիցիք
զումիքէ, և ոչ զթշնամեաց ձերոց: Պահե-
ցէք զբարեկամս ձեր, և կեցջիք ընդ նոսա
աշալուրջ զգուշութեամբ, որպէս թէ եկես-
ցէ օր՝ յորում ոխերիմ թշնամի լինիցին
ձեզ: Սիրեցէք զողջախոհութիւն, զժուժ-
կալութիւն, և զճմարտութիւն: Երկերուք
յաստուածոց: Դարձուցէք հաւատարմու-
թեամբ զաւանդն որ հաւատացաւ ձեզ, և
մի՛ յայտնէք զթագուն խորհուրդս:

Յօրինեալ էր նորա ոտանաւորս ինչ՝ յորս
ասէր թէ հարկ է նմա սուսուլ զազեղն իւր
և զնետս, և զհետ պնդել ՚ի սպանութիւն
առնն չարի, ուր և զիպեսցի նմա. քանզի
սիրտ նորա երկխօս է, նոյնպէս և բանք
բերանոյ նորա կեղակարծ:

Յղեաց առնա Կրեսոս 'ի դարձի իւրում
արծաթ բազում 'ի պարզե : Ո՛չ յօժա-
րեաց Պիտտակոս ընդունել զայն , և պա-
տասխանի հոռանվրդով Հաստատութիամբ .
ճոխացեալ եմ կիսով չափ աւելի քան զոր
կամէի . վասն զի եղբայր իմ մեռաւ անոր-
դի , և ինձ հասանէ ժառանգել զնա : Առ
ձեռն պատրաստ էին Պիտտակոսի պատառ-
խանիք . և ոչ ուրեք խռովեցաւ նա ընդ
անակնկալ խնդիր հարցեալ առ նա : Հար-
ցաւ յաւուր միում . Չի՛նչ յաւէտ նշաւակ է
յեղափոխութեան . ետ պատասխանի . Ըն-
թացք ջուրց , և կանացի բնութիւն : Ո՛ր այն
է՛ զոր առնել չէ արժան , բայց թէ անագան
ուրեմն . Դրամ փոխ առնուլ 'ի բարեկա-
մէն : Ո՛ր է զոր միշտ պարտ է առնել . Շահ
կթել 'ի բարւոյն և 'ի չարէն որ ընդ առաջ
ելանիցէ : Չի՛նչ առաւել հաճոյական է . Ժա-
մանակն : Չի՛նչ թագուն . Ապագայն : Չի՛նչ
հաւատարիմ . Երկիր : Չի՛նչ հաւատադրուժ .
Իրով : Յասել ցնա Փոկայիկոսի , կամիմ
խնդրել զայր առաքինի վասն իրաց ինչ
զոր 'ի մտի ունիմ . պատասխանի ետ Պիտ-
տակոս . Բազումն խնդրեսցես , և ոչ զոք
գտցես :

Տիրրէոն որդի Պիտտակոսի մինչդեռ յա-
ւուր միում 'ի Կումէս քաղաքի կայր 'ի
կրպակ վարսավիրայի՝ ուր խմբէին երիտա-
սարդք զբանիք դեգերել անդէն , ոմն 'ի
գործավարաց յանզգաստութենէ ընկէց 'ի
ձեռանէն զտապարն , ու անկաւ 'ի վերայ

գլխոյն Տիրրէոնի, և յերկուս ճեղքեաց: Քննեալ Պատտակոսի խնամով զամենայն զգիարդն գործոյն՝ հասու եղև անմեղութեան առնն և արձակեաց զնա: Քանզի, ասէ. Յանցումն յոչ կամաց գործեցեալ՝ արժանի է թողութեան. և որ 'ի նմանէ վրէժ լուծանէ՝ մեղապարտ է վասն յանիրաւի պատուհասելոյ զայր անպարտ:

Զուարճութիւն էր Պատտակոսի 'ի քերթուածս պարապել. քանզի օրէնք նորա, և այլ ևս գրաւոր վաստակք՝ տաղաչափեալ են: Հանապագորդեան աշխատութիւն էր նորա աղալ ալիւր յերկանս: Դա ինքն եղև վարժապետ Փերեկիդիա՝ զոր համարեցան բազումք 'ի կարգ իմաստնոցն Ելլադայ. և մահ նորա նորօրինակ իմն զիպաւ: Քանզի որպէս պատմենն՝ մինչդեռ պատերազմաւ վառեալ էին ընդդէմ միմեանց եփեսոսացիք և մագնեսացիք, Փերեկիդէս որ հարեալ էր յոյժ յեփեսացիս, յաւուր միում զիպաւ առն միում՝ զճանապարհայն, և եհարց ցնա զքաղաք հայրենեացն, և իմացեալ թէ եփեսացի է. կալ զիս, ասէ, զոտից իմոց, և ձգեալ տարցես մինչև յերկիրն մագնեսացւոց. և ընթացեալ պատմեալ յԵփեսոս՝ զոր ինչ քեզ պատուիրեաց առնել Փերեկիդէս. յիշեցո՛ նոցա՝ թէ մի զանց արասցեն թաղել զիս՝ յորժամ 'ի գլուխ հանցեն զյաղթութիւնն: Ընդ քարչ տարաւ այրն զՓերեկիդէս. և անտի ընթացեալ յԵփեսոս՝ պատմեաց զոր ինչ զի-

պաւ նմա: Յաւուրն երկրորդի խմբեցան
'ի պատերազմ, և քաջայազթ 'ի գլուխ հա-
նին զմարտն. և ճեպով յարձակեալ մինչ 'ի
տեղին ուր անկեալն էր Փերեկիդէս, գտին
զնա տապաստ անկեալ 'ի հրապարակին.
ամբոփեցին զգիական նորա մեծաշուք յու-
ղարկաւորութեամբ:

Մեռաւ Պիտտակոս 'ի Լեսբոս կղզւոջ,
'ի հասակի եօթանասուն ամսց, 'ի ԾԲ ու-
ղիմպիադին:

Բ Ի Ա Ս

Ժամանակակից Պիտակոսի, նշանաւոր երեւալ յաւուրս յորս թագաւորէին Ալիատէս և Կրեսոս:

Բիաս 'ի Պրիենէ փոքր քաղաքէ Կարիոյ՝ քաջանուն գտաւ 'ի Յոյնս առ թագաւորութեամբ Ալիատեայ և Կրեսոսի թագաւորաց Լիւդիոյ, 'ի քառասներորդ ողիմպիադէն՝ մինչև 'ի մահ իւր: Այր առաքինաջան էր՝ ոչ ինչ խնդրելով զանձինն, խորազնին 'ի քաղաքավարութեան, և համեստ: Անպաճոյճ էին կեանք նորա թէպէտ և ազնուական էր ծննդեամբ, սփռէր զստացուածս իւր 'ի պէտս կարօսելոց, հռչակեալ էր անուն նորա քան զամենայն պերճախօսաց սյնր՝ ժամանակին. ջանալով 'ի ձեռնտուութիւն աղքատաց, և ամենեցուն որոց 'ի վիշտս էին. ոչ մի ինչ օգուտ խընդըրելով 'ի նոսին, բայց պաշածն հարկանել հայրենեաց իւրոց: Ոչ ձեռնարկէր 'ի դատ՝ զոր ոչ արդարացի վարկանէր. յառակս համարեալ էր այս ընդ ամենայն երկիրն ընդ այն. և յորժամ յայտ առնել կամէր ոք թէ անստգիւտ է դատն, ասէր. Ստանձնէ զայդ Բիաս: Իսկ 'ի ներբողելն զատենա-

խօս որ մեծաւ գովութեամբ, ասէր. Քանչէ քան զԲիաս :

Հէնք ոմանք ծովամարտիկք յարձակեալ երբեմն մօտ 'ի Մեսենէ քաղաք Պեղոպոնեսոսի, յափշտակեցին անտի բազում աղջրկունս, զորս տարեալ վաճառեցին 'ի Պրիենէ: Գնեաց Բիաս զնոսա, կալաւ առ իւր, և սնոյց իբրև զդստերս իւր. յետ այնորիկ տուեալ նոցա պարգևս՝ դարձոյց անդրէն առ ծնօղս իւրեանց. այս առաքինի գործ նորանի թեաց նմա մեծարանս բազում. քան զի և բազումք ոչ այլ ինչ սնուն կարդային նմա, բայց իշխան իմաստնոց: Յետ ժամանակաց ինչ 'ի վերայ անցանելոյ ձկնորսք ոմանք մեսենացիք որսացեալ ձուկն վիթխարի՝ գտին յորովայն նորա անօթ ոսկեղէն, յորում դրոշմեալ էր այսպէս. Իմաստնագունին: Ի խորհուրդ ժողովեցաւ ծերակոյտն Մեսենեայ՝ թէ ո՞ւմ արդեօք հանցեն զայն 'ի պարգև: Օրիորդքն առ որս մարդասիրեալ էր Բիաս՝ յանդիման եղեն ժողովոյն հանդերձ հարբք իւրեանց, և ձայն բարձեալ աղաղակէին՝ թէ չէ որ իմաստուն քան զԲիաս: Ծերակոյտն Մեսենեայ յղեաց նմա զայն անօթ 'ի պարգև. 'ի ձեռն առեալ զայն Բիասայ, և ընթերցեալ զորչուրջ զնովաւ զգրութիւնն, ոչ յանձին կալաւ ընդունել զայն. ասաց, այդ պատիւ Ապողոնի է:

Կարծեն ոմանք թէ այդ անօթ նոյն է ընդ եռոտանւոյն, զոր սլառմեցաք 'ի վարս

Թաղեսի, և թէ այսր պատուութեան հիմն է առաքումն եռոտանւոյն առ Բիաս: Են և որք ասեն թէ այս զառաջինն առ նա յղեցաւ:

Այիատէս արքայ Լիւդաւցւոց յաղարտ վարեալ զբազում քաղաքս յունաց ասիացւոց, հասեալ պատնէչ պաշարման արկանէր զՊրիենէ քաղաքաւ. յայնժամ Բիաս որ իշխան էր քաղաքին, ընդ ժամանակս ձիգս զդէմ կալաւ նմա բունն զօրութեամբ: Այլ զի թուէր իմն թէ յամառեալ պնդեալ իցէ Այիատէս մինչ ՚ի վախճան յերկարել զպաշարումն, և այն զի քաղաքն տառապէր ՚ի սաստիկ կարօտութենէ՝ առ պարենիցն նուազելոյ, գիրացոյց Բիաս երկուս գեղեցիկ ջորիս, զորս վարեաց դէպ ՚ի բանակ թշնամեաց, որպէս այն թէ ինքնին փախիցեն: Աքանչացաւ Այիատէս տեսեալ զանասունսն պարարտացեալս, խիթացաւ թէ ոչ արդեօք ձեռնհաս գտանի սովու նուաճել զքաղաքն, պատճառանօք առաքեաց զայր ոմն ՚ի քաղաք անդր, պատուիրեալ գաղտ՝ զննել զվիճակ քաղաքացւոց: Իսկ Բիասայ զգտցեալ զննեցութիւն Այիատեայ՝ ետդիգել շեղջս շեղջս աւազոյ՝ վերակեալ զնոսին սակաւ ցորենով, զորս տեսեալ հրեշտակին Այիատեայ, ոչինչ երկմտեաց ընդ լիութիւն պարենիցն: Պատրեցաւ Այիատէս ՚ի հնարից աստի, անդէն վաղվաղակի եթող զպաշարումն քաղաքին. և դաշնադիր եղև ընդ Պրիեն-

նեցիս: Յանկացեալ նորա տեսանել ըզ-
Բիաս՝ յղեաց առ նա գալ յանդիման լի-
նել ինքեան՝ ի բանակին: Պատասխանի ետ
Բիաս պատգամաւորաց նորա. Ասացէք
ցթագաւորն ձեր՝ թէ ես աստ բնակեմ, և
հրամայեմ նմա սոխ ուտել, և արտասուս
քամել զամենայն աւուրս իւր:

Հաճոյական էր Բիասայ բանաստեղծու-
թիւն. յօրինեաց երկու հազար տողս ոտա-
նաւորաց, յորս կանոնս աւանդէր՝ ուսու-
ցանել ամենեցուն զհնարս երջանկութեան
կենաց, և զառաջնորդութեան հասարա-
կապետութեան՝ ի ժամանակի խաղաղու-
թեան և պատերազմի:

Սովորութիւն էր նորա ասել, ջանացա-
րութիւն հաճոյ լինել ամենեցուն. զոր թէ առ-
նիցէք՝ յաջողեսցէ ձեզ յամենայն ի կեանս
ձեր. պերճութիւն, և արհամարհութիւն
զայլովք՝ ոչինչ առատացոյց ի բարեաց:
Սիրեցէք զբարեկամս ձեր խորհրդով. յուշ
ածեալ՝ թէ երբեմն թշնամինան ընդ ձեզ:
Ատեցէք զթշնամիս ձեր չափով, քանզի
հնար է հաշտել նոցա ընդ ձեզ: Զգուշու-
թեամբ ընտրեցէք ձեզ բարեկամս. հաւա-
սար սիրեցէք զնոսա, այլ միտ դիք յիւրա-
քանչիւր ի վաստակս նոցա: Նմանեցա-
րութիւն նոցա՝ որոց ընտրութիւնն ձեզ ի պա-
տիւ համարի. և զայս քաջ հաստատեցէք
ի խորհուրդս ձեր. թէ առաքինութիւն
բարեկամաց ձերոց բաղձօք գիտէ սատար
լինել ի պարծանս ձեր: Մի ճեպիք ի խօսս

ձեր, զի մի զանմտութեան տայցէք նշանակս: Զանացարո՛ք ստանալ իմաստութիւն 'ի մանկութեան ձերում՝ որ մխիթարեսցէ 'ի ծերութեանդ. այդ իսկ է ճոխութիւն մեծապանծ. և որ զայդ ստանայ՝ ո՛չ գը 'ի նմանէ կորզել կարիցէ: Սրտմտութիւն և գահավէժ խորհուրդ, երկուք այսոքիկ հակառակ են խոհեմութեան: Մարդ զգօն ուր ուրեմն է տեսանել. իսկ չարք և անմիտք յորգեալ են յաճախութեամբ: Գուն գործեալ կատարել զոր ինչ խոստացարդ: Բանք քո վասն աստուածոց համապատշաճ լիցին ընդ մեծութեան նոցա. և գոհացիր զնոցանէ յամենայն բարի գործս զոր առնիցես: Մի անխորհուրդ ձեռն մխեր յամենայն, բայց յորժամ եղեր 'ի մտի գործել ինչ, մտադիւր Զանիւք 'ի գլուխ հանցես զայն: Զգոյշ լւր գովել զմարդ վասն ճոխութեանց նորա՝ թէ նա չիցէ արժանի: Կեանց հանապազ այնպէս՝ որպէս թէ հասեալ իցես 'ի յետին օր կենաց քոց, և իբր թէ ընդ երկայն ժամանակ կեցցես 'ի կեանս: Վայելք առողջութեան՝ բնութեան պարգև է. իսկ ճոխութիւնք՝ բազում այն է զի բազդին արդիւնք են. միայն իմաստութիւն է որ օգտակար հայրենեացն առնէ զմարդ: Դիւրին է փափաքել անհնարին իրաց:

Հարցաւ՝ թէ զինչ է որ առաւել քան զամենայն ինչ յորդորամիտ առնէ զմարդ. ասէ, Յոյսն: Իսկ զինչ յաւէտ հաճոյական. ասէ. Շահն: Զինչ գառն 'ի հանդուրժել.

Հորովել բաղդին: Թշուառական համարէր
զմարդ՝ որ չգիտիցէ տանել արկածիցն հան-
դիպելոց: Տեսեալ սուսեր ընկեցեալ յեր-
կիր, ասէ. Ո՞րորոյս զքեզ, կամ գու զո՞:

Ի նաւել նորա երբեմն ընդ արանց ամ-
բարշտաց, յարեաւ ՚ի ծովուն մրրիկ մեծ և
ամեհի, մինչև ՚ի վտանգի լինել նաւուն
ընկղմելոյ: Սհաբեկեալ ամբարշտացն յեր-
կիւղէ մահուան՝ ձայն բարձեալ աղաղա-
կէին առ դիս: Սաստեաց նոցա Բիաս.
Լռեցէք, ասէ, մի իմասցին զիք թէ դուք
աստ էք, գուցէ ամենեքին միանգամայն
կորնչիցիմք: Յայլում նուագի այր ոմն ամ-
բարիշտ եհարց զնա. Ո՞ր պաշտօն հաճոյ
է աստուածոց. ո՞չինչ ետ պատասխանի
Բիաս: Ի ժտել առնն զպատճառ լռու-
թեանն. Քանզի, ասէ Բիաս, հարցանես
զոր քեզ չէ անկ:

Ասէր՝ ընտրեմ՝ յաւէա դատ առնել ընդ
երկուս թշնամիս իմ՝ քան ընդ բարեկամս.
քանզի ՚ի հարկէ դերեանայ բարեկամու-
թիւն նորա զոր պարտաւորեմ. իսկ ՚ի դա-
տաստանի թշնամեաց՝ հաշտիմ ընդ միում
՚ի նոցանէ, որում իրաւունս արարից: Հարկ
եղև երբեմն Բիասայ դատաստան առնել
՚ի վերայ միոյ ՚ի բարեկամաց իւրոց՝ որ
մահու պարտաւոր էր: Մինչև կարդա-
ցեալ նորա զգատակնիքն՝ լուծաւ ՚ի դառն
արտասուս յատենի անդ. և ՚ի հարցանել
ուրուք թէ զի՞ լաս, զի ՚ի քեզ միայն կա-
խեալ կոյ դատել կամ արձակել զմեղա-

ալարան: Լամ, ասէ՛ Բիաս, զի բնութիւնս
բռնադատէ զիս վշտակից լինել տառապե-
լոց, և օրէնք հրամայեն մի ակնարկել 'ի
'ի գութ բնութեան: Ոչ դասէր ընդ հաւաս-
տի բարիս զոր միանգամ ընդ բազդիւ են
անկեալ. համարէր զճոխութիւնս իբրև ա-
ւելորդս ինչ, զորովք հնար է զանց առնել
զիւրաւ. որ և բազում այն է՝ զի մոլորե-
ցուցանեն զմարդիկ 'ի ճանապարհէ տառ-
քիութեան:

Գտաւ նա 'ի Պրիենէ 'ի քաղաք ծննդեան
իւրոյ՝ երբ առաւ և յաւարի յափշտակե-
ցաւ 'ի թշնամեաց քաղաքն. քաղաքացիքն
ամենայն՝ բարձեալ զոր ինչ տանելն կա-
րէին՝ փախստեայ անկանէին տազնապաւ՝
ամբացուցանել զայնս յանբոյթ վայրս:
Բիաս միայն կայր անվրդով յաղմկայոյզ
խռովութեան անդ, իբրև անզգայեալ ընդ
աղէտս հայրենի քաղաքին իւրոյ: Հարցին
ցնա ոմանք. Զի՞ և դու ոչ ձեռն արկանես
թափել զոր՝ ունիսդ, որպէս այլքն: Ասէ
Բիաս. Զդոյն և ես ինքն առնեմ, քանզի
զամենայն զգոյս իմ ընդ իս տանիմ:

Գատաստանն որ 'ի վախճան հասոյց
զկեանս Բիասայ, ոչինչ նուազ է փառօք
քան այլ գործս նորա: Գնացեալ նորա յա-
տեան ձերակուտին՝ զկողմն ունէր աաե-
նախօսելով նախանձայոյզ հռանդեամբ՝ ըզ-
միոյ 'ի բարեկամաց իւրոց. պարտասեցաւ
առ ծանրացեալ ձերութեանն, և խոնար-
հեցոյց զգլուխն ընդ Լանջս որդւոյ դստերն

իւրոյ՝ որ անդ ընդ նմա էր: Իսկ իբրև ատենախօսեաց և փաստաբան դատախազին, վճռեցին դատաւորք ըստ բանից Բիասայ՝ որ անդէն առ նմին փչեաց զողին՝ ի գիրկս Թոռին իւրոյ:

Խմբեցաւ ողջոյն քաղաքն ՚ի յուղարկաւորել զնա և զերեսս ամենեցուն Թանճրամած տխրութիւն պատէր ընդ մահ նորա. կանգնեցին յանուն նորա շիրիմ մեծակառոյց, դրոշմեալ ՚ի նմա զայս բան. « Պրիննէ հայրենի քաղաք է Բիասայ սքանչելոյն, ընդ համօրէն Յոնիա, որոյ խորհուրդք գեր ՚ի վերոյ էին քան զամենայն իմաստասիրաց »: Յիշատակ նորա մեծապատիւ պաշտեցաւ՝ մինչև կանգնել տաճար ՚ի փառս նորա, յորում աստուածակերպ մեծարէին զնա Պրիննեցիք:

Պ Ե Ր Ի Ա Ն Դ Ի

Բռնաւոր կորնթացւոց, ժամանակակից նախակարգեալ
իմաստասիրաց: Անծանօթ ամ ծննդեան նորա և մա-
հուն:

Օտարացուցիչ իմն է՝ իմաստուն անուն
կարգաւ յունաց Պերիանդրի առն յիմարի:
Հրաշացան նոքա ընդ սքանչելի բանս ի-
մաստիցն, ոչ ինչ միտ եղեալ տարօրէն ըն-
թացից կենացն: Բանք նորա յամենայնի՝ ի-
մաստնոյ էին, և օրինակ կենացն՝ առնյու-
ստհատի. անպատկառ և անամօթ ոչ եր-
կեաւ առ ռան կոխել զքնութիւնն, խզեալ
զանլոյծ կապանս անկղիտանալով ընդ մօրն
իւրում Արատէի:

Ուխտեաց յաւուր միում՝ զի թէ յաղթա-
կան ելցէ յողիմպիական խաղուց, կանգ-
նեսցէ Արամաղդայ անդրի ոսկի. յաղթեաց
ի բազմաժողով խաղարկութեանն որ լի-
նէին. այլ զի չունէր ինչս ՚ի կատարումն
ուխտին, ետ կողոպտել զգարդս ամենայն
տիկնացն՝ որոց չքեզ զարդու վարդարեալ
կային ՚ի տօնի ուրեք և սովին օրինակաւ
կատարեաց զուխտն:

Պերիանդր որդի էր Աիպսելիայ՝ ՚ի Հերակ-
ղիանց արգատոհմէ, և բռնացեալ կալաւ

զկտրնթոս քաղաք ծննդեան իւրոյ, առ ժամանակօք Ալիատեայ թագաւորի լիւզացւոց. առ 'ի կնութիւն զԱխիս դուստր թագաւորին Եպիդաւրոսի. յամենայնի խնամտ երևեցաւ 'ի սէր նորա, և զանունն Ախիս փոխեալ՝ անուանեաց Մելիսսա: Երկու որդիք եղեն նորա յայնմ կնոջէ. անդրանիկն Կիպսելէս յամբ էր մտօք, և իբրու ապուշ ոմն. իսկ կրտսերն Աիկոփրոն քաջուշիմ էր, և 'ի գործ առաջնորդութեան պատկանաւոր: Իբրև յղի էր Մելիսսա, կանայք ոմանք փասքուսք ջան 'ի վերայ եղին տխեղծ առնել զանուն նորա առ Պերիանդրի. և այնչափ ինչ հեղին 'ի լսելիս նորա՝ մինչև վառեցին զնա զայրացեալ նախանձու. յաղագս որոյ իբրև հանդիպեցաւ կնոջն յիւանել նորա ընդ սանդուխս ուրեք 'ի վեր, աքացի եհար ընդ որովայն նորա, և սպան զմայրն հանդերձ որդւովն յղացելով: Ստրջացաւ փութանակի ընդ գործն, և առ յուսաւհատութեանն՝ տեղի տուեալ ցնորից անսանց կրից, մոռացաւ զպարտուպատշաճ պատիւ բնութեան դիակնացեալ մարմնոյն, և ծանր նախատանօք թշնամանեաց զկլինն՝ որ ոչ ևս էր ընդ կենդանիս: Ապա թափեաց զբարկութիւն իւր 'ի վերայ կանանցն որք արկին զնա յայն կասկածանս. ետ ունել զնոսա, և հրամայեաց այրել կենդանւոյն:

Յործամ լուաւ Պրոկղէոս արքայ Եպիդաւրոսի զսղէտս մահու դատեր իւրոյ սի-

րելույ, յղեաց և ետ բերել՝ առ ինքն ղերկոսին թողունս իւր զորս սիրէր գգուանօք: Կալաւ զնոսա առ իւր ընդ ժամանակս ինչ՝ ՚ի մխիթար դառնացելոյ սրտին. և իբրև անդրէն արձակէր զնոսա, գիրկս արկեալ զնոքօք ասաց ցնոսա. Որդեակք իմ գիտէք դուք զսպանօղ մօրդ ձերոյ: Երէցն ոչ ՚ի միտ առ զբանսն. իսկ կրտսերն քաջ խելաւմուտ լեալ ասացելոցն՝ ՚ի դառնալն ՚ի Կորնթոս՝ այնուհետև ոչ ևս յօժարեաց խօսել ընդ հօր իւրում, և ոչ տալ պատասխանի հարցուածոց նորա: Բազում ինչ հարցանէր թագաւորն ընդ Կիպսելէս՝ գիտել զոր ինչ ասաց ցնոսա Պրոկղէոս. այլ սորա զի գբովանդակն մոռացեալ էր՝ պատմէր նմա զմարդասէր հիւրընկալութիւնն որով ժողովեաց զնոսա հաւ իւրեանց. ոչ հանգեաւ Պերիանդր ընդ բանսն, զի հանապազ խիթայր ընդ Պրոկղէոս. յաւել ևս հետաղօտել ՚ի մանկանէն, մինչև ուր ուրեմն ՚ի միտս եկեալ Կիպսելեայ, յիշատակեաց զյետին բանսն Պրոկղէոսի, և կարգաւորաբար պատմեաց զայն հօր իւրում: Յայնժամ՝ ՚ի միտ առ Պերիանդր զազգեցեալն ՚ի նմանէ առ որդիս իւր. հոգ յանձին կալաւ ՚ի նեղ արկանել զորդի իւր զկրտսեր՝ ապաստանել առ ինքն, արգել առ որս օթեանեալ էր նորա՝ ունել զնա առ ինքեան:

Անպատսպար մնացեալ Կիկոփրոնի ՚ի տարագրութեան իւրում, տատանէր տուն

'ի տանէ . այլ յամենեցունց 'ի բաց վտարէր առ երկիրդի սպառնալեաց հօր նորա . հուսկ ուրեմն ոմանք 'ի բարեկամաց նորա կարեկից լեալ ընդ դեզերանս նորա՝ ընկալան զնա 'ի տուն իւրեանց . 'ի վտանգ եզեալ զանձինս՝ հեստութեամբ արքունի հրամանաց : Հրաման արար Պերիանդր՝ զի որ միանգամ ընկալցի կամ խօսեսցի ընդ Վիկոփրոնի՝ մահու դատեսցի : Երկիրդ սպառնալեաց պատուհասին ահաբեկ արար զամենեսեան , զի և ոչ ոք համարձակէր ակնարկել ընդ նա : Զգիշերսն 'ի գլուխ հանէր Վիկոփրոն 'ի գաւիթս տանց . ամենքին խորչէին 'ի նմանէ իբրև յերեսաց գազանի : Իբրև անցին աւուրք չորք տեսանէր զնա Պերիանդր յոգիս ապաստան յերեսաց սովոյ և նեղութեան , իսանդադատեալ՝ մերձեցաւ առ նա և ասէ . Ո՛վ Վիկոփրոն՝ ո՞ր լաւ է , վայրենի կեանս վարել՝ որպէս դուդ սունես , թէ հրամանատար լինել իշխանութեանս իմոց . և տէր ամենայն գանձուց իմոց . դու իմ որդի ես , և իշխեսցող բարգաւաճ քաղաքիս կորնթոսի : Թէ արկածք ինչ պատահեցին՝ ես ինքնին առաւել ստրջացեալ եմ ընդ այն , զիտելով թէ ես էի պատճառ իրացն : Իսկ աղետից քոց դու ինքն եղեր պատճառ , զի զայրացութեամբ զնացեր ընդ իս՝ զոր մեծարել արդեօք քեզ օրէնք էին . այլ սյժմ զի հասու եղեր հայրատեսցութեան չարեաց , աւազիկ շնորհեմ քեզ գալ մտանել

ի տուն իմ: Սալացեալ անշարժութեամբ մնաց Լիկոփրոն առ բանս Պերիանդրի. սպատասխանի ետ նմա տմարդութեամբ. Դու քեզէն պարտաւոր ես պատուհասին զոր այլոց սպառնացար, զի խօսեցար ընդ իս: Իբրև ետես Պերիանդր վանդրդուելի կամակորութիւն որդւոյ իւրոյ, խորհուրդ կալաւ տարագրել զնա յերեսաց իւրոց: Վասն այնր աքսորեաց զնա ՚ի Աորկիւրա կղզի, որ ընդ իշխանութեամբ իւրով էր:

Յետ այնորիկ ՚ի սրտմտութիւն վառեալ Պերիանդրի ընդդէմ Պրոկղէոսի՝ զոր համարէր պատճառ խռովութեան իւրոյ և որդւոյն, զօրածողով եղև. և ինքն ՚ի գլուխ կացեալ բանակին՝ յարձակեցաւ ՚ի վերայ նորա մարտիւ պատերազմի: Յաջողեաց նմա յամենայնի. տիրեաց քաղաքին Եպիզաւրոսի. կալաւ զՊրոկղէոս, և պահեաց զնա առ իւր կենդանի:

Իբրև ժամանակք ՚ի վերայ անցանէին, և ՚ի տկարութիւն ծերութեան խոնարհէր Պերիանդր, յղիաց ՚ի Աորկիւրա կոչել ըզ-Լիկոփրոն, զի նմա տացէ զաէրութիւն իշխանութեան իւրոյ, զանց արարեալ զանդրանկաւն, որ անբաւական էր ՚ի գործ առաջնորդութեան: Բնաւ ինչ չեստ Լիկոփրոն սպատասխանի հրաւիրակին Պերիանդրի. ոչ ցասեաւ ընդ այն Պերիանդր՝ զի սիրէր զորդին իւր. պատուիրեաց զստեր իւրում գնալ ՚ի Աորկիւրա, կարծեալ թէ բանք նորա ազգեսցեն ինչ ՚ի սիրտ եղբօրն՝ քան

զհնարագիտութիւն իւր որովք վարեցաւ
ցայնժամ: Իբրև եհաս անդր օրիորդն իշխանազուն՝ երդմնեցուցանէր զեղբայր իւր
որովք ինչ ՚ի դէպ վարկանէր քաղցրացուցանել զնա, և յաղթել կամակորութեան
մտաց նորա: Իսկ արդ յօժարիցես՝ ասէ,
անցանել զահու թագաւորութեան առ այր
ոք օտարական, և ոչ ՚ի քեզ. իշխանութիւն՝ տարփածու է յեղամիտ, և բազում
են ցանկացողք նորա. հայր մեր ծանրացեալ է կարեօք ծերութեան, և առ փամբք
գերեզմանին տատանի. թէ դու ոչ գարծցիս՝
անշուշտ սպառեսցի ազգատոհմ մեր. արդ քաջ
խորհեաց մի թողուր օտարաց զմեծութիւնն
որ հանդերձեալ պահի քեզ օրինօք: Պնդեաց նմա
Լիկոփրոն՝ թէ ցորչափ կենդանի է հայր իւր՝ ոչ
գարծցի ՚ի Կորնթոս: Իբրև գարծաւ օրիորդն՝ և
պատմեաց հօրն զմիտս հաստատութեան
Լիկոփրոնի երրորդ անգամ յղեաց Պերիանդր
՚ի Կորկիրա՝ ծանուցանել որդւոյն՝ գալ
տիրել Կորնթոսի՝ երբ և կամիցի, և զի
փոխարէն՝ ինքն Պերիանդր յանձին կալեալ
է պանդխտել ՚ի Կորկիրա, և անդ անցուցանել
զաւուրս իւր: Յանձն առ Լիկոփրոն
զպայմանն. հանդերձեցան կազմեցան
երկաքանչիւրքն փոխել զտեղի բնակութեան
խրեանց: Իբրև զգաստ եղեն իրացն
կորկիրացիք՝ ամենքին ահաբեկ պակուցեալք՝
խողխողեցին զԼիկոփրոն, զի մի
Պերիանդր եկեալ բնակեսցէ ՚ի մէջ

նոցա: Յուսահատ սրտմտեալ Պերիանդրի ընդ սպանութիւն որդւոյ իւրոյ՝ անդէն վաղվաղակի ետ ունել երեք հարիւր մանկունս յազնուականաց կորկիւրացւոց՝ և յղեաց առ Ալիատէս՝ իօզել զնոսա՝ ՚ի ներքինիս: Հարկ եղև նաւուն յորում նոքայն էին՝ ՚ի զնալն ելանել ՚ի Սամոս կղզի. և իբրև իմացան մարդիկ երկրին զպատճառ վարելոց մանկանցն անմեղաց ՚ի Սարգիա, կարեկից եղեն ընդ վիչտս նոցա. և ծածուկ խորհուրդ ետուն՝ ապաստան լինել ՚ի տաճար Անահտայ. իբրև անկան նոքա անդրը՝ ոչ ևս թողին կորնթացւոց կորզել ըզնոսա անտի, պատճառելով թէ ընդ խնամովք կան աստուածուհւոյն, և ապա հնարս ճարտարամտեցին սպրնցուցանելոյ զնոսա, առանց ինչ թշնամութիւն յայտնելոյ ընդ Պերիանդր զօր ամենայն ընդ երեկս՝ յղէին զուստերս և զզստերս սամոսացւոց՝ կաքաւս կաքաւել շուրջ զտաճարաւն, և տային նոցա կտապս իմն կազմեալս մեղու՝ զոր ՚ի կաքաւելն արկանէին ՚ի ներքս ՚ի մեհեանն. մանկունքն կորկիւրացիք ժողովէին զայնս, և նովին կերակրէին: Եւ զի այս պարանցիկք հանապազորդէին, տաղտկացեալ ընդ այն կորնթացւոց՝ դարձան յետս:

Յոգի խոցեցաւ Պերիանդր՝ զի ոչ զտաւ ձեռնհաս լուծանել զվրէժ մահու որդւոյն իւրոյ զոր փափաքէր. վասն որոյ եզ ՚ի մտի այնուհետև զրաւ աւնել կենաց իւրոց. այլ

զի ոչ կամէր թէ գտցէ ոք զզի իւր՝ խորհեցաւ այսու օրինակաւ թագուն պահել զիրան. կոչեաց առ ինքն երիտասարդս երկուս, որոց եցոյց ճանապարհ հեռաւոր. և պատուիրեաց զգնալ ընդ այն՝ ի հետեւեալ գիշերին, և սպանեալ որում նախ զառաջինն հանգիպեսցին, նոյն հետայն թաղեսցեն զմարմին նորա: Ի բաց արձակեալ զնոսա՝ կոչեաց այլ չորս երիտասարդս, հրամայեաց և նոցա շրջել գիշերայն զայնու ճանապարհաւ, և ՚ի մահ հարկանել զերիտասարդս երկուս որ ընդ առաջ լինիցին ՚ի միասին, և փութանակի ամփոփել ընդ հողով: Յետ արձակելոյ և զնոսա՝ կոչեաց ապա խումբ մի բազմութեան մարդկան. և նոցա զնոյն պատուէր եղ ՚ի վերայ՝ սպանանել զչորեսին, և թաղել զնոսա առ տեղեան: Յետ զամենայնն տնօրինելոյ ըստ կամաց սրաի իւրոյ, անվրէպ ըստ ժամանակեալ պահուն գտաւ ՚ի սահմանեալ տեղւոջն՝ և սպանաւ յառաջնոց երկուցն որոց գիպաւ: Դամբարան կանգնեցին կորընթացիք ՚ի յիշատակ նորա հանդերձ ներբողական արձանագրով:

Առաջին եղև Պերիանդր՝ որ թիկնապահս կալաւ զիւրև, և փոխեաց զիշխանի անունն ՚ի բռնաւոր. ոչ թոյլ առնէր ամենեցուն անխտիր բնակել ՚ի քաղաքին: Թրասիբուզոս՝ զորոյ զխորհրդոյն զհետ զնայր հաւատարմութեամբ՝ գրէր առ նա թուղթ օրինակ զայս. « Ո՛չինչ թագուցի

ես յառնէն զոր առ իս յղեցեր. հանի զնա յանդաստան ցորենոյ, հարի առաջի նորա զամենայն զհասկս վերամբարձս քան զայլս: Կալ զօրինակն զոր քեզ ետու՝ թէ մնալ խնդրես յիշխանութեան քում, նուազ արա զաւագորեար քաղաքիդ՝ զբարեկամ, կամ զթշնամիս. քանզի առն բռնակալի ցանգ պարտ է խիթալ. նա և ընդ նոսա որք միամիտ կարծեսցին՝ ի բարեկամութեան»:

Ասէր Պերիանդր թէ ամենայն ինչ յանկ ելանէ խորհելով և գործելով, որովհետև գտեալ էր և հնարք՝ հատանելոյ զկիրճս ծովուց: Չէ՛ արժան ցանկալ ընչից՝ ՚ի հահատուցումն գործոց բարեաց: Մեծամեծք չունին այլ աներկեան ամրութիւն քան ըզսէր իշխեցելոց իւրեանց: Չիք ինչ պատւական քան զհանդարտութիւն: Հարկ է պատուհասել ոչ միայն զչարագործս, այլ և զորս առ ՚ի չարիս յօժարեսցին: Բերկրութիւնք՝ վաղանցուկ են, փառքն մըչտընջենաւոր է: Արժան է չափաւոր լինել ՚ի յաջողուածս, և ՚ի ճախողակս զգօն: Մի՛ հաներ ՚ի վեր զթագուն խորհուրդ որ քեզն հաւատացաւ: Մի՛ խտրեր զյաջողութիւն և զաղէտս բարեկամաց, այլ յոր և վիճակ իցեն, դու միօրինակ հայեաց ընդ նոսա:

Իմաստնոց ընկերութիւն ցանկալի էր Պերիանդրի. նամականի առնէր առ այլ իմաստասէրս Ելլադայ հրաւիրել զնոսա ՚ի Կոլնթոս՝ զոր օրինակ կոչեցեալ լինէին ՚ի

Սարգիս : Քանզի յորժամ հանդիպէին
անդր՝ ժողովէր զնոսա մարդասիրու-
թեամբ, և ջան 'ի վերայ դնէր խնդամիտ
ունել զնոսա : Թագաւորեաց ամս քառա-
սուն. և մեռաւ 'ի ՚Բ ողիմպիադին :

Համարին ոմանք թէ երկուք իցեն իմաս-
տասէրք Պերիանդր անուամբ. և թէ միոյ
և եթ ընծայեն զքանս և զգործս երկոցուն :

Ք Ի Ղ Ո Ն

Մերացեալ էր 'ի յիսներորդ երկրորդ ողիմպիադին, յոր-
մէ մարթիմբ ժամանակակից համարել զնա ընդ Պիտաա-
կոսի:

Մաղկէր Քիղոն 'ի Լակեղեմոնացւոց քաղաքին իբրև 'ի ՄԲ ողիմպիադին: Այր սնյողդողդ էր և հաստատուն 'ի խորհուրդըս, յամենայնի միօրինակ, և անդորր 'ի վիչտս և 'ի յաջողուածս: Մենակեաց էր և անպաճոյճ. զայս խորհէր՝ թէ՛ ժամանակ անօգուտ վատնեալ՝ այն է որ յերկարատև ճանապարհորդութեան անցանէ: Կեանք նորա գաղափար էր կատարեալ առաքինութեան. պարզմտութեամբ գործէր զայն ամենայն՝ զոր այլոց ուսուցանէր. սքանչելի էր ամենեցուն լռութիւն նորա և ժուժկալութիւն: Կանոն կենաց նորա էր առած նորա այն թէ՛ Պաքտ է յամենայնի հանդարտ ընթանալ:

Զյիսներորդ հինգերորդ ողիմպիադաւ կարգեցաւ Պարետ, կամ Դիտապետ. որ էր աւագութիւն գերաստիճան 'ի Ղակեղեմոն՝ հանգիտակշիռ թագաւորականին, որ զարքունի իշխանութիւնն 'ի չափուն պահէր: Եղբայր նորա որ ակն ունէր այնմ

աւագութիւնն՝ զչարեցաւ ընդ այն, և սկըսաւ ոգորել ընդ նմա: Պատասխանի ետ նմա Քիզոն անխռով բանիւք. Ընտրեցայ ասէ, զի քան զքեզ պատկանաւոր կարծեցայ՝ հանդուրժել նախատանացն եղելոց առ իս վասն կորզելոյ զիս 'ի հանգստենէս, հոգալոյ զբազմացն, և ի գերութիւն գրաւելոյ:

Համարէր նա թէ չէ արժան զանց առնել իսպառ զհմայութեան յարուեստիւ. և թէ մարդ զօրութեամբ ոգւոյ իւրոյ ձեռն հաս է գիտել բազում ինչ ապագայ:

Յաւուր միում մինչդեռ զոհ մատուցանէր իպպոկրատէս ոմն 'ի ժամանակի ողիմպիական խաղուց, այն ինչ դնէր զմիս նուիրացն 'ի սանս լցեալս ցուրտ ջրով, յեղակարծում ջնուա ջուրն, և սկսաւ յեռանդն հարկանել. մինչև շուրջ զեղոյր թաթաղէր, առանց հուր մատուցանելոյ 'ի սանսն: Քիզոն որ անդէն մօտ կայր՝ ուշի ուշով միտ եղ նորահրաշ իրացն, և խորհուրդ 'ի միտս արկ իպպոկրատեայ՝ չամուսնանալ երբէք. և թէ առ ձախողակ բաղդին ամուսնացեալ իցէ՝ անդէն անյապաղ արձակեսցէ զկինն, և զառ 'ի նմանէ որդիսն զամենեսեան սպանցէ: Միծաղեցաւ իպպոկրատէս ընդ խորհուրդ նորա, առ կին, և ծնաւ 'ի նմանէ զՊիսիստրատոս՝ որ բռնակալեաց յԱթէնս 'ի հայրենի քաղաք իւր:

Դարձեալ յայլումնուագի ճշգրտագոյնս

քննեալ Քիղոնի զհանգամանս գետնոյ և զգիրս Աիթերա (չէրիկօ) կղզւոյ, գոչեաց առաջի բազմութեան մարդկան. Երանի՛ թէ չէր երբէք եղեալ այս կղզի, և իցէ՛ թէ ընկլուզանէր՝ ՚ի ծով անդէն ընդ երևելն. քանզի նշմարեմ ես թէ դա լինիցի պատճառ աւերածոյ լակեդիմոնացւոց: Ո՛չ վրիպեցին քանք նորա. քանզի յետ ժամանակաց առին աթենացիք զայն կղզի, և սչնու զօրացան յաղարտ վարել զՍպարտա:

Երեք են՝ ասէր, իրք դժուարինք. պահել զծածուկս, հանդուրժել զրկանաց, և բարեօք անցուցանել զժամանակն: Համառօտ և հակիրճ էին զրոյցք Քիղոնի, մինչև յառակս լինել ոճոյ խօսից նորա: Ասէր՝ Աստուած խոնարհեցուցանէ զբարձրամիտս և բարձրացուցանէ զնուաստս: Չէ արժան սպառնալ ումեք քանզի տկարութիւն կանացի է: Մեծ իմաստութիւն է սանձ դնել լեզուի, մանաւանդ ՚ի կոշունս: Դժպատեհ է չարախօս լինել զմարդոյ, զի անդադար լինին թշնամութիւնք, և անցք անարժան ՚ի լսել: Պարտ է յայց ելանել առ բարեկամս՝ յաւէտ յորժամ ՚ի վիշտս իցեն, քան յորժամ ՚ի յաջողուածս: Բաղդն է տգէտ բժիշկ, որում զհետ են բազումք: Չէ օրէն սնտոի յուսով պատրել զորս յանձկութեան իցեն: Առն քաջասրտի պարտ է յամենայնի քաղցր լինել. և պատկառելի երևեցուցանել զանձն, քան ահաւոր: Խոհական քաղաքականութիւն ՚ի պետու-

Թեան է ուսուցանել քաղաքացւոց զգօն առաջնորդութիւն իւրաքանչիւր տան իւրոյ : Վայելուչ է կին ածել՝ անպաճոյճ օրինակաւ, և մի անձամբ զանձն կործանել մեծածախ հանդերձանօք հարսանեաց : Փորձաքար փորձէ զոսկի և զարծաթ. սակայն ոսկւով և արծաթով փորձի սիրտ մարդոյ : Յամենայնի ընտրելի է չափաւորութիւն, զի մի որ անտի պակասութիւն վշտացուսցէ գքեզ : Սէր և ատելութիւն ոչ ձգին ընդ երկար. սիրեա՛ որպէս թէ հասանէ քեզ ատել զնա. և ատեա՛ այնպէս, որպէս թէ վիճակեսցի քեզ երբեմն սիրել զնա : Մի ընտանենար ընդ մեծամեծս : Մի ասեր չար ինչ զմեռելոց : Մի՛ ծաղրեր զաղքատս : Լեր դիմակալ բարկութեան : Հնազանդ լեր օրինաց : Սիրեա՛ զխաղաղարարն : Զամենայն մարդ պարտ է սիրել, և ատել : Զէ պարտ տատանել զձեռս 'ի խօսելն, զի անմտութիւն է : Պարտ է անձամբ յանձնէ զգուշանալ : Այն մանկութիւն է ծանր, որ նման է ծերութեան. և այն ծերութիւն է հաճելի, որ նման է մանկութեան : Եթէ զօրաւոր իցես՝ հեզ լեր, զի այլք յաւէտ պատկառեսցին 'ի քէն՝ քան երկիցեն : Ո՛չ կամիմ՝ թէ կրտսերքն երկիցեն յինէն, և ո՛չ զի երիցագոյնքն զիս անգոսնեսցեն : Յաղթող լիցիս ամենայն տրտմութեան՝ կամ ոգւով արութեան, կամ բարեկամաւ : Ընտրելի է վնասն ընչից քան զչարաչար շահ. զի այն միանգամ և եթ ցուեցուցանէ,

իսկ սա միշտ: Մի տար լեզուիդ յառաջել քան զմիտսդ: Պատուեալ զերիցագոյնս հասակաւ: Մի լիցիս չարախօս ընդդէմ մերձաւորաց. ապա թէ ոչ և դու լուիցես, զոր քեզ ծանունք իցեն: Եթէ բարի ինչ գործեսցես, չէ արժան յիշատակել. իսկ եթէ բարի ընկալցիս, յիշեալ հանապազ: Ատեսցես զընդվայրաքնինն, որ խուզարկու է իրաց՝ որք ոչ պատշաճին նմա: Բարեմասն է հասարակապետութիւն, յորում առաւել օրէնք, քան փաստաբանք լինին լսելի: Մի ծաղր արասցես զվշտացեալսն. մի ցանկասցիս անհնարաւորաց:

Հրաւիրեալ Քիզոնի՝ ի կոչունս ՚ի Պերիանդրէ իմաստնոյ՝ ընդ այլ իմաստասէրս, ոչ ետ զհաւանութիւն, մինչև տեղեկացաւ մի առ մի յանուանէ, եթէ ոչ իցեն հրաւիրեալք ՚ի կոչունս. զի ասէր՝ թէ որոց միանգամ հարկի ոք լինել ուղեկից ՚ի նաւու, կամ զինուորակից՝ պէտք են նմա և նոցին ծանրութեան յուղեկացութեան և յերախանս լինել կցորդ. իսկ անխտիր միսել զանձն յորպիսի և է կոչունս, ոչ է գործ առն ողջամտի:

Ետ դրոշմել ոսկեգիր ՚ի տաճարին Ապոլոնի ՚ի Իսդիոն թէ՛ Չէ պարտ իմիք փափաքել՝ որ վերագոյն իցէ քան զքեզ, և թէ որ երաշխաւոր լինի վասն օտարի՝ միշտ ՚ի տոյժս լիցի:

Չանահնար եղև Պերիանդր կորնթացի որչափ ինչ հնար էր՝ հրաւիրել զՔիզոն ՚ի

Կորնթոս, զի սատար գտցէ 'ի խորհրդոց նորա 'ի բռնակալութեան իւրում: Պատասխանի արար նմա Քիղոն այսպէս. Կամք են քո մղել զիս 'ի յուզմունս մարտի, և տարագրել յերկրէ իմմէ, որպէս թէ դովին հաստատուն մնասցես. զայս գիտեալ զի չիք ինչ աներկեան 'ի մեծութեան թագաւորաց. և բարեբաղդն 'ի բռնաւորաց այն է՝ որում յաջողեաց մեռանել 'ի մահինս իւր:

Մանուցեալ Քիղոնի զմերձենալ մահու իւրոյ, և ակնարկեալ ընդ բարեկամս իւր՝ որ շուրջ կային զնովաւ, ասէ ցնոսա. Բարեկամք՝ գիտէք դուք զի բազում ինչ ասացի ես և արարի 'ի բազմամեայ կեանս իմ. խոհական կշռով քննեցի զամենայն զգործս իմ, և ոչինչ գտի ընդ որ ստրջացայց երբէք, բայց թերևս այս միայն՝ զոր մատուցանեմ առաջի ձեր 'ի քննութիւն՝ զի գիտացից՝ բարի՛ արդեօք թէ չար գործեալ է իմ: Դէպ եղև ինձ երբեմն ընդ այլոց երկուց դատաւորաց դատաստան առնել 'ի վերայ միոյ 'ի մտերիմ բարեկամաց իմոց, զոր հարկ էր մահու պարտաւորել ըստ օրինաց, տազնապ էր ինձ անդէն յամենայն կողմանց. պարտ էր ինձ կամ անցանել ըստ օրէնս, կամ մահու դատել ըզբարեկամն իմ: Յետ քաջ խորհելոյ զիրսն՝ զայս գտի հնարս. յառաջ մատուցի ճարտարութեամբ զամենայն բանաւոր փաստս ամբաստանելոյն, որով ոչինչ յերկուացան

Կ*

պաշտօնակիցքն իմ արձակել զնա . ես մահու
հու դատեալ էի զնա՝ առանց ինչ ասելոյ
ցնոսա : Սովին կատարեցի զպարտս դա-
տաւորի և զբարեկամի . սակայն տակաւին
խիղճ մտաց իմոց հարկանէ զիս , թէ մի
արդեօք ընդ ստգտանօք էր զոր գործեցի :

Ծանրացեալ Քիզմնի 'ի ծերութենէն՝
մեռաւ 'ի Պիսա՝ 'ի լիապատար խնդութե-
նէն , գիրկս արկեալ զորդւովն՝ որ այն ինչ
պսակեալ էր յողիմպիական մրցանսն : Ան-
դրի կանգնեցին նմա լակեղեմոնացիք յետ
մահու նորա :

Կ Ղ Է Ո Ր Ո Ւ Լ Ո Ս

ժամանակակից Սողոմեի, իբրև զի աւուրք նորա համարին
ընդ մէջ երեսներորդ հինգերորդ, և յիսներորդ հինգե-
րորդ ողիմպիադէից :

Անուն Կղէորուլոսի չէր քաջահռչակ
իրբև զայլոց ոմանց իմաստասիրաց, սա-
կայն ընդ երջանիկ համարեալսն դասակար-
գեալ է : Որգի էր Եւագորայ 'ի Հերակ-
լեան զարմէ, և ծնաւ 'ի Լինդոս ծովահա-
յեաց քաղաքի հռոդացւոց, յորում ծա-
նուցաւ անուն նորա յաւուրս Թագաւորու-
թեան Կրեսոսի արքայի Լիւգիայ : Գեղե-
ցիկ էր երեսօք և վայելչակերպ : Յերիտա-
սարդութեան իւրում չըջեցաւ ընդ Եգիպ-
տոս ուսանել անդ իմաստասիրութիւն՝ ըստ
սովորութեան այնց ժամանակաց : Ի դառ-
նալն իւրում անտի՛ ամուսնացաւ ընդ ա-
առաքինի օրիորդի ումեք, և եկեաց կեանս
յանդորրութեան 'ի մէջ ընտանեաց իւ-
րոց : Մնաւ զԿղորուլինա՛ որ քաջանուն
գտաւ 'ի մէջ իմաստուն կանանց ուսու-
մնասիրութեամբ իւրով, և խոհական հրա-
հանգութեամբ հօր իւրոյ, մինչև տազնա-
պել զամենայն զժանուցեալ իմաստասէրս
ժամանակին իւրոյ, մանաւանդ 'ի ինդիրս

այլաբանականս: Թող զառաքինութիւն նորա և զբարերարութիւն, մինչև ինքնին լուանալ զոտս բարեկամաց իւրոց և հիւրոց հրաւիրելոց 'ի խրախուսնս 'ի տուն հօր իւրոյ:

Կարգեցաւ Կղէորուլոս յառաջնորդութիւն իշխանութեան փոքու պետութեան լինդացոց, և 'ի գլուխ տարաւ զգործն անաշխատ, որպէս այն թէ միոյ և եթ գերդաստանի առաջնորդէր: Անյիշատակ արար զամենայն պատճառ գրգռութեան պատերազմի, և յաւերժ խաղաղութիւն կալաւ ընդ քաղաքացիս և ընդ օտարս: Ճարտարմտութիւն նորա 'ի գրաւորականս' էր լուծանել և առաջարկել ազգի ազգի խնդիրս այլաբանականս. նա ինքն հոչակաւոր կիցոյց առ Յոյնս զյաճախելն յառեղծուածս՝ զորս ուսեալ էր յԵզիպտոս: Նորա է և յետագայդ. Հայր ումն է երկոտասան որդւոց, յորոց իւրաքանչիւրն ունի երեսուն դստերս զանազանեալս գեղեցկութեամբ. կէսք սպիտակադէմք են, և կէսք սևադէմք: Անմահք են ամենեքին, և զօրհանապազ մեռանին: Այս առեղծուած զտարին խորհրդաբանէ: Նա ինքն յօրինեաց զտապանագիր գերեզմանին Միգասայ՝ յորում տարապայման ներբողէ զայն թագաւոր: Ոմանք թիւր կարծեօք Հոմերոսի համարեցան զնոյն, որ բազում ժամանակօք յառաջ է քան զՄիգաս:

Սահմանէր Կղէորուլոս զառաքինու-

Թիւնն՝ ՚ի խուսել յանիրաւութենէ և յայլոց ախտից: Ըստ այսմ է և զոր ասէ Ովբասփոս:

Ըսգիզքն իմաստից է չլինել անմիտ,

Առաքինութիւն՝ յախտից գուլքճիտ:

Սովորութիւն էր նորա ասել թէ պարտ է յամենայնի հպատակել կարգի, ժամա, նակի և չափու: Առ ՚ի մերժել զանմտութիւն ընդհանուր բռնացեալ յամենայն վիճակի մարդկան, հարկ է բռնադատել զամենայն քաղաքացի՝ յիւրում պայմանին վայելուչ կալ: Չէ ինչ յաճախեալ յաշխարհի քան զտգիտութիւն և զչաղփաղփանս: Խնամ կալ վերամբարձ ունել զսիրտ քո. մի ապերախտ, և մի դժբող: Բարերարեա՛ առ բարեկամս քո և թշնամիս. սովին զմին պահեսցես և թերևս յաղթեսցես երկրորդին: Մինչև ելեալ ՚ի տանէ քումմէ՝ խորհեաց զոր առնելոց ես. և ՚ի դառնալդ անդրէն՝ զմտաւ ած, և քննեա՛ զոր ինչ գործեցեր: Սակաւ խօսեա՛, և լուր բազում: Մի չարախօս լիցիս զումեքէ: Ներեսջիր այլոց բազումս, այլ քեզ և ոչ մի: Բարերարեա՛ յամենայնի բարեկամին, զի առաւել բարեկամ լիցի. իսկ թշնամւոյ՝ զի բարեկամասցի. քանզի զգուշալի են ստգրտանք բարեկամաց, և խորշելի դարանք թշնամեաց: Այն իշխան է երանելի, որ ոչ վստահի յոք ՚ի թշնամեաց: Չթշնամիս հայրենեացդ՝ և քեզ համարեա՛ լինել այնպիսի: Մի լինիր մեծատուն բարձրամիտ, և աղ-

քատ վհատեալ սրտիւ : Արչափ ոք առաւել կարէ , այնչափնուազ կամիցի : Ո՛չ ոք անըզ գամութեամբ երջանկասցի ընդերկար : Ո՛չ ումեք ՚ի պարծանս են արդիւնք նախնեացն՝ այլ վատութիւն առաջնոց յոլովակի ընծային յետնոց : Բարիոք հաստատեալ է տուն , յորում բազումք են որք սիրենն , քան որք երկնչին ՚ի տանուտեառնէն : Գուն գործեա խորհել և գիտել ինչ մեծ և պանծալի : Ար միանգամ խնայէ չարաց , կորուսանել կամի զբարիս : Զծառայս արբեալս մի պատուհասեսցես . զի մի և դու ինքն արբեալ երևեսցիս : Խորհուրդ հարցցես՝ յոր ինչ արդարացի վարկանիցիս : Մի կարի անձնատուր լիցիս ՚ի հաճոյականս : Հաշտեաց ընդ թշնամիս՝ թէ ունիս . մի ինչ առնիցես բռնի : Խնամ կալ ՚ի բարիոք դաստիարակութիւն որդւոց քոց : Մի ծաղր առներ զհիգացելովք : Թէ ընդ քեզ է բազդ մի ամբարտաւանիր , և մի վհատիր ՚ի շրջել նորա զթիկունսն : Առ քեզ կին՝ որպէս ներէ վիճակ քո . զի թէ ամուսնանաս ընդ ազնուատոհմի քան զքեզ , իցեն քո այնչափ տեսարք , որչափ տոհմային մերձաւորք իցեն կնոջն : Խնամ կարևոր պահանջի վասն դստերաց , մի ամուսնացուցանել զնոսա՝ եթէ տիօք մանկամարդ , այլ վարուք և զգօծութեամբ չիցեն կանայք : Զէ արժան առն գովել զկին իւր , և ո՛չ նախատել առաջի օտարաց . վասն զի առաջինն տկարութիւն է , երկրորդն անմտութիւն :

Իբրև լուաւ Կղէորուլս՝ թէ Սողոն լիք
եթող զգաւառ իւր, բազումս ջանահնար
եղև առ ինքն ձգել զնա: Գրեաց նմա օրի-
նակ զայս. « Կան քո բազում բարեկամք,
և ամենեցուն նոցա դրունք տանց բացեալ
են առաջի քո. այլ ես այնպէս համարիմ,
թէ չիք քեզ ապահովագոյն տեղի բնակու-
թեան քան զՎինդոս. սա ազատ քաղաք է
ծովեզերեայ, ոչ հասցէ քեզ աստ երկիւղ
Պիսիստրատոսի. և դիւր է ամենայն բա-
րեկամաց քոց աներկիւղ աստէն հանդի-
պել քեզ »:

Զգօնութեամբ գիտաց Կղէորուլոս վա-
յելել յամենայն օգուտ միջական պայ-
մանի բախտին իւրոյ՝ և անզքօս կենաց ՚ի
զբաղմանց աշխարհի: Բարեբաղդ տանու-
տէր էր, հայր բարեբաղդ, և բարեբաղդ
քաղաքացի. մեռաւ յեօթանասուն ամաց
հասակի, զբովանդակ կեանս իւր վայե-
լեալ ՚ի պատուի: Կոծ եղին Վինգացիք ընդ
մահ նորա, և կանգնեցին նմա հոյակապ
դամբարան, և արձանագիր դրոշմեցին ՚ի
նմա՝ առ յիշատակէ նորա:

Ե Պ Ի Մ Ե Ն Ի Դ Է Ս

Եկեալ յԱթէնս 'ի Խն ողիմպիադին, կարծի ննջել նմա
անընդհատ զամս յիսուն և եօթն յայրի ուրեք. և ապրիլ
ամս 154, կամ 157, և կամ 298 :

Եպիմենիդէս զնոսացի հռչակեալ էր 'ի
կրետէ կղզւոջ 'ի ժամանակին յորում մե-
ծարեալ էր Սողոմն յԱթէնս. այր մենակեաց
էր՝ հրաժարական ունելով կեանս, որդի,
կարծեցեալ յաւերժահարսին Բալտայ :
Համօրէն Յոյնք էին 'ի միտս հաստատունս
թէ ներշնչեալ է նա յերկնաւոր իմն հոգ-
ւոյ, և յաճախեն առ նա տեսիլք աստուա-
ծեղէնք : Բովանդակ պարապեալ էր 'ի
քերթուածս, և յամենայն որ յանկի 'ի պաշ-
տամունս դից. նա ինքն սկիզբն կալաւ՝ նա-
ւակատիս կատարել տաճարաց, սրբել
պաշտամամբք զանդաստանս, զքաղաքս, նա՛
և զտունս իւրաքանչիւր : Զունէր 'ի յարգի
զքաղաքակիցս իւր : Երանելի սուրբ առա-
քեալն Պողոս յառաջ բերէ տող մի 'ի քեր-
թուածոց սորա 'ի թղթին իւրում առ Տի-
տոս, յորում բան արկեալ վասն կրետաց-
ւոց՝ ասէր զնոսա հանապազասուտս, չա-
րաճճիս, դատարկապորտս :

Եւ եղև զի հայր նորա յղեաց զնա խըն-

զրել գառն մի յանդի: Ի դառնալ նորա՝
խոտորեցաւ յարահետ ճանապարհէն, և
եմուտ զմիջաւորք 'ի քարանձաւ մի՝ հանգ-
չել սակաւ ինչ անդէն, մինչև նուազեսցէ
տօթն հրատապ. անդ նիրհեալ մնաց ամս
յիսուն և եօթն: Իբրև զարթեալ՝ քանզի
ոչ կարծէր այնչափ յերկարել 'ի հանգչելն
իւրում, հայեցաւ շուրջ զիւրև՝ խնդրել
զգառնն. և չգտեալ զնա՝ ել արտաքս, և
յափշութիւն հարաւ՝ տեսեալ զամենայն
ինչ կերպարանափոխ: Ընթացաւ զարմաց-
մամբ 'ի տուն անդր ուստի զգառնն առեալ
էր, և ահա տէր տանն փոխեալ, և ոչ ոք
իմանայր զոր ինչ սա ասէր: Չարհուրեալ
և ահաբեկ դարձաւ. 'ի քաղաքն 'ի Գնոսսա՝
ուր ոչ զոք ճանաչէր 'ի մարդկանէ. այսպէս
ժամ 'ի ժամէ առաւելոյր հիացումն նորա:
Ի մտանելն 'ի տուն հօր իւրոյ, ո՞վ ես հար-
ցանէին, և զի՞նչ խնդրես. հապիւ ուրեմն
յետ բազումս տազնապելոյ, ծանօթս ետ
զանձնէն եղբօր իւրում՝ կրտսերոյ՝ որ մա-
նուկն էր 'ի մեկնելն 'ի տանէն, և արդ 'ի
դառնալն իւրում տեսանէր զնա ծերա-
ցեալ: Այս տարօրինակ պատահումն զհամ-
բաւի հարաւ 'ի գաւառին, և անդէն ամե-
նայն մարդ համարեցաւ ընդ միտս իւր զԵ-
պիմենիդէս խնամեալ 'ի դից: Որք անհնա-
րին զնեն զննջել Եպիմենիդէսայ զայդ եր-
կարաճիգ ժամանակ, համարին թէ ընդ
ամս յիսուն և եօթն յանձանօթս չըջեցաւ
նա ընդ տար աշխարհս, միտ եղեալ 'ի
խելամտութիւն պարզ էակաց:

Յորժամ Մեկագլ՝ անողորմ զայրացու-
թեամբ մահու դատէր զամենայն կուսա-
կիցս Կիլոնի, մինչև յարիւն ներկել և զսե-
ղանս բագնաց, յիրկիւղ մեծ պակուցեալ
աթենացւոց՝ օր քան զօր տազնապէին տա-
րակուսեալք. թող և զտարածամ սրածու-
թեան ախտն որ յապականութիւն դարձու-
ցանէր զերկիրն համօրէն, կարծէին նորա
թէ քաղաքն կալեալ իցէ յոգւոց չարաց: Ի
խորհուրդ ժողովեալ քիմացն՝ գող հասու-
եղեն ՚ի պատարագս իւրեանց, թէ գոն ՚ի
նոսա գարշութիւնք՝ որովք պղծեալ է ող-
ջոյն քաղաքն: Առաքեցաւ փութանակի Մի-
կիաս նաւու ՚ի Կրետէ՝ ածել անտի զԵ-
պիմենիդէս, որ արդէն քաջանուն էր ընդ
համօրէն Ելլադա: Այն ինչ յԱթէնս հա-
սանէր Եպիմենիդէս՝ առեալ գառինս սեա-
ւըս և սպիտակս տանէր յԱրէոսպագոսն.
ուր արձակեաց զնոսա՝ գնալ յո և կամի-
ցին: Հրաման ետ առ նմին՝ զի զհետ պըն-
դեալ զգառանցն՝ զենցեն զնոսա զամենե-
սին ՚ի պատիւ իւրաքանչիւր խնամակալ
դից տեղեացն յորս գտանիցեն հանգու-
ցեալ զմի մի գառանցն: Այսր աղագաւ
մինչև յաւուրս Լաերտիոսի էր տեսանել
չուրջանակի զԱթէնք քաղաքաւ բազում սե-
ղանս նուիրական դից՝ զորոց անգիտանա-
յին զանուանս: Այս ամենայն զոր հրա-
մայեացն Եպիմենիդէս՝ կատարեցաւ խնա-
մով, և անդէն առ նմին տեղի ետ կոտո-
րած մահուն. և ոչ ոք տազնապեցաւ այլ
ևս յառաջօք երևութից:

Սերտ սիրով բարեկամացաւ Եպիմենի-
դէս յԱթէնս ընդ Սողոնի. և բազմօք ջա-
նահնար եղև 'ի հաստատութիւն օրինաց
նորա յայտ յանդիման կացոյց ամենե-
ցուն զխժոժական կրօնս կանանց 'ի յու-
ղարկաւորութիւնս. մեղմացոյց առ սա-
կաւ զոգիս աթենացւոց՝ աղօթից և պա-
տարագաց հպատակ լինել. և սովին դիւր-
ընտելս արար զնստա կեալ արդարու-
թեամբ, և մի մաքառել ընդ աւագանին:

Յաւոր միում քաջ ղննեալ զնաւահան-
գիստն Մունիքիա, ասաց առ որս մօտ կա-
յին. Ի խաւարի ըմբռնեալ կան մարդիկ՝
մինչև գիտացեալ զապագայս. զի թէ գի-
տէին աթենացիք քանի աղէտից պատճառ
լինիցի երկրի նոցա այդ նաւահանգիստ,
անդէն անյապաղ քանդէին զայդ: Բնակեալ
Եպիմենիդես ժամանակս ինչ յԱթէնս, զե-
րեսս հաստատեաց դարձ առնել անտի.
հանդերձեցին աթենացիք նաւ վասն նորա,
և մատուցին նմա տաղանդ մի՝ տրիտուր
վաստակոց նորա: Շնորհս կալաւ նոցա Ե-
պիմենիդէս բազում բարեհաճոյ բանիւք,
և չէառ յանձն ընդունել 'ի նոցանէ զար-
ծաթն. շատ համարեցաւ խնդրել զբարե-
կամութիւն նոցա, և զհաստատութիւն
բարեկամութեան ընդ աթենացիս և ընդ
զնոսացիս: Մինչև մեկնեալ անտի՝ ետ
կառուցանել տաճար հոյակապ 'ի պատիւ
վհուկ կատաղեաց դժոխոց:

Հետամուտ եղև Եպիմենիդէս տալաու-

րել 'ի միտս ժողովրդեան թէ ինքն իսկ է
Էակոս որդի Պրիամոսի. և զի ցանկյարու-
ցեալ երևի 'ի մեռելոց: Ոչ ոք երբէք ե-
տես զկերակրել նորա. որ պատճառս ետ
տեսել՝ թէ 'ի յաւերժաճարսանց սնանի. և
այն ևս՝ թէ ընդ կճղակաւ եզին միոյ պահէ
նա զանուշահամ կերակուրն իւր, զոր պաշ-
տենն նմա յաւերժաճարսունք. և թէ այն
հրաշալին կարծեալ կերակուր՝ բովանդակ
փոխարկի 'ի սնունդ մարմնոյ նորա՝ առանց
ինչ յաւելուածոյ:

Նախապատմեաց սպարտացւոց զդառն
ծառայութիւնն զոր ծառայելոց էին արկա-
դացւոց: Մինչդեռ երբեմն պարապեալ էր
'ի շինուած տաճարի զոր նուիրել ունէր
յաւերժաճարսանց, լուաւ ձայն իմն յերկ-
նից հնչեցեալ առ նա. Եպիմենիդէս, մի
յաւերժաճարսանց, այլ Դիոսի նուիրեա
զտաճարդ:

Ի լսել սորա զտարագէմ գնալ Սողոնի
յԱթենայ, թղթեաց առ նա քաջալերս, և
հրաւիրէր զալ 'ի կրետէ, ունելով գրոյն
օրինակ զայս: « Բարեկամ մտերիմ, արիա-
ցիրյանձին քում. եթէ Պիսիստրատոս ընդ
բռամբ նուաճեալ էր զազգ վարժեալ 'ի
ստրկութիւն, կամ զորս չիցեն բնաւ կե-
ցեալ ընդ խոհական օրինօք, թերևս իշխա-
նութիւն նորա ձգէր ընդ երկար, սակայն
գործ է նորա ընդ արանց ազատաց՝ որոց
ոչ պակասէ եռանդն արիութեան: Յետ ոչ
բազում ժամանակաց յուշ լիցին նոցա պա-

տուէրք Սողոմի. ամաչեսցին ընդ շղթայս
կապանաց իւրեանց, և ո՛չ ևս ծուծեսցեն
թէ այր բռնաւոր կալցէ զնոսա՝ ՚ի գերու-
թեան ընդ երկար: Նա՛ ապաքէն թէպէտ
և ընդ բովանդակ կեանս իւր կացցէ Պի-
սիստրատոս յիշխանութեանն, թագաւո-
րութիւն նորա ոչ անցանէ յորդիս նորա.
քանզի և անհնար իսկ է թէ մարդիկ վար-
ժեալք ՚ի կեանս ազատութեան ընդ բարե-
կարգ օրինօք՝ յանձին կալցեն յաւերժ մնալ
՚ի գերութեան: Այլ ես աղաչեմ՝ զքեզ, մի՛
տատանեալ աստանդական շրջիր, փութա՛
նկ առ մեզ ՚ի Արեւո՛ւ՝ ուր չիք ոք բռնակալ
խռովարար. քանզի և խիթամ մեծապէս,
թէ ՚ի հանդիպել քեզ բարեկամաց Պիսիս-
տրատոսի, որում հնար է լինել, տագնապ
վշտաց հասուցինք! զ»:

Անցոյց Եպիմենիդէս զբովանդակ կեանս
իւր ՚ի հրահանգս բարեպաշտութեան. և
զի սիրելի էր նմա բանաստեղծութիւն՝ բա-
զումինչ գրեաց տաղաչափութեամբ. յորս
նշանաւոր է ծննդաբանութիւն Աուրե-
տեանց և Լօրիբանտեայց հին ժողովրդոց
Արեւտայ: Յօրինեաց և ճառ արձակ շարա-
գրածով յաղագս պատարագաց և հասա-
րակաց իշխանութեան Արեւտայ. թող և
զայլն՝ ՚ի վերայ Մինոսի և Հռադամանտեայ:
Մեռաւ ՚ի հասակի հարիւր յիսուն և եօթն
ամաց, ըստ այլոց՝ երկերիւր իննսուն և
ութ: Եւ քանզի բովանդակ կեանք նորա
հրաշապատում են, ըստ նմին աւանդին ու-

մանք թէ յայնչափ աւուրս ծանրացաւ ծե-
րութեամբ՝ որչափ ամս 'ի քուն հանգու-
ցեալն էր: Նուէրս պատարագաց մատու-
ցին նմա կրետացիք իբրև աստուծոց, և ըստ
սովորականին՝ կուրետոս անուն կարգացին
նմա, որ թարգմանի կրետացի: Սպարտա-
ցիք փութաջան խնամով պահեցին զնա առ
իւրեանս, 'ի յիշատակ հնապատում պատ-
գամի՝ որ զայն պատուիրէր նոցա:

ԱՆ Ա Ք Ա Ր Ս Ի Ս

Գնաց յաթէնս 'ի քառամներորդ եօթներորդ ողիմ՝
պիտղին, և սպանաւ յետ դառնալոյն 'ի հօյրենիս իւր:
յորձ մարթ է իմաստասիրել թէ ժամանակակից էր բազմաց
'ի նախակարգելոցն :

Անաքարսիս սկիւթացի յազգէ՛ դասեալ
'ի կարգս իմաստնոց՝ էր եղբայր Կադուի-
դասայ թագաւորին Սկիւթիոյ, և որդի
Գնուրոսի, և մօր յունի. որոյ վասն հեշ-
տին եղև ուսանել և զկրկին լեզուան: Քաջ
ուշեղ էր և պերճախօս, արի և անդրդ-
ւելի յորս միանգամ ձեռն արկանէր: Ընդ
ամենայն եղանակս տարւոյն միօրինակ
ձորձք էին նորա խոշոր և կրկնակ, և կե-
րակրէր կաթամբ. և պանրով: Ատենախօ-
սութիւնք նորա 'ի համառօտ բանս բովան-
դակէին. և զի ոչ ուրեք երբէք վհատու-
թիւն յանձին բերէր, յաջողէր նմա ամե-
նայն յոր ինչ ձեռնամուխ լինէր: Համար-
ձակ և պերճ ոճ բանից նորա յառակս հա-
մարեալ էր. զի թէ ոք յայդմ նմանէր նմա,
ասէին թէ՛ Սկիւթապէս խօսի:

Եթող Անաքարսիս զՍկիւթիա՛ զի գնա-
ցեալ բնակեսցէ յԱթէնս. և 'ի հասանելն
անդր՝ ինդրեալ բաղխեսաց զգուրսն Սո-

դոնի, և ասաց ցայրն որ եբաց նմա, ազդ առնել Սողոնի՝ թէ եկեալ է յայցելութիւն նորա, և զժամանակս ինչ բնակել առ նմա: Պատասխանի արար նմա Սողոն այսպէս. Հիւրընկալել պարտի իւրաքանչիւր 'ի գաւառի իւրում, կամ 'ի տեղիս որ նմին անկ են: Առ այս բան 'ի ներքս եմուտ Անաքարսիս, ասելով առ Սողոն. Քաջ է. զի 'ի գաւառիդ քում կաս, և 'ի տան քում, պարտ է քեզ հիւրընկալ լինել. և յայսմ հետէ կալ ընդ իս բարեկամութիւն: Աքան չացեալ Սողոնի ընդ եռանդուն պատասխանի նորա, սրտի մտօք յանձին կալաւ հիւրընկալել զԱնաքարսիս, և սերտ բարեկամութեամբ միացաւ ընդ նմա, որ ձգեցաւ ընդ ամենայն աւուրս կենաց նոցա:

Մեծապէս հաճոյական էր Անաքարսեայ բանաստեղծութիւն. զբեաց տաղաչափութեամբ զօրէնս սկիւթացւոց, և ճառ յազագս պատերազմի: Սովորութիւն էր ասել նորա, որթ եռատեսակ խաղող պըտղաբերէ. զուարճութիւն, արբեցութիւն, և ապաշաւ: Զարմացեալ էր 'ի տեսանելն՝ զի յամենայն քաղաքախումբ երաստոս օր լինէին յԱթէնս՝ շատ համարէին իմաստունք 'ի մէջ մատուցանել զգլուխ բանիցըն. զոր յետոյ պատուիրանաւ սահմանէր ուսմին, սակայն ոչ բաւէր 'ի միտ առնուլ թէ զի՞ պատուհասին թշնամանողքն բանիք. և ընդհակառակն վարձատրին ըմբիշք և նահատակք որք սաստիկ ուժով

հարկանեն գիրեարս: Ըստ նմին օրինակի զարմանս յանձին բերէր՝ տեսեալ թէ Յոյնք 'ի սկզբան կերակրոյ առնուին բաժակ չափաւոր մեծութեամբ. իսկ մեծամեծս 'ի կատարածի յորժամ ջեռնուն գինւով: Ո՛չ հտնդուրժէր տարապայման ազատութեանն՝ որով լրբէր ամենայն մարդ 'ի պահու կոչնոցն: Հարցաւ յաւուր միում. Չի՛նչ արժան է գործել, առ 'ի կարճել զոք յարեցութենէ գինւոյ: Ո՛չինչ այլ, ասէ, բայց մատուցանել առաջի նորա այր մի սիրեալ, զոր մանր ընդ քննութեամբ արկցէ: Հարցեալ յոմանց. իցեն 'ի Սկիւթիա նուազք երաժշտութեան. ետ պատասխանի. Չկան և ո՛չ այգիք: Չիւղն որով օժանէին ըմբիշք մինչչև բախեալք ընդ միմեանս՝ կոչէր հոնդերձանս զայրացեալ մուլգնութեան:

Նայեցեալ երբեմն ուշի ուշով ընդ ըստուարութիւն տախտակաց նաւու միոյ՝ Ո՛հ, եղո՛ւկ, ասէ, որք ճանապարհ հատանեն ընդ ծով չորեքմատնեան և եթ տարակայութեամբ հեռի կան 'ի մահուանէ: Հարցին զնա. Ո՛ր նաւ ապահովագոյն է. ասէ, Հասեալն 'ի նաւահանգիստ: Ասէր ստէպ՝ թէ Հարկ է ամենայն մարդոյ բունն առնել իշխել լեզուի իւրոյ և որովայնին: Ի ննջելն զձեռն իւր զաջոյ ունէր միչոտ 'ի վերայ բերանոյն, ուսուցանել կամեցեալ թէ չիք քան զլեզու՝ զգուշութեան կարօտ:

Այր ոմն Եթենացի մինչ նախատէր զնա զի սկիւթացի էր յազգէ, ետ պատասխանի.

Հայրենիք իմ անարգանք են ինձ. այլ դու՛
հայրենեաց քոց : Հարցաւ երբեմն. Չինչ
լաւագոյն, և զինչ յոռեգոյն 'ի մարդիկ.
ասէ. Լեզուն է : Ասէր. Լաւագոյն է ունել
մի և եթ բարեկամ, միայն թէ անկեղծ իցէ,
քան բազումս ունել՝ յօժարամտեալս զհետ
ընթանալ զբաղդին : Ի հարցանել ցնա ու
մանց, կենդանիք բազում իցեն, թէ մե
ռեալք, ասէր. Չորս ճանապարհորդեն 'ի
ծովու՝ յորո՞ց դասէք 'ի համարի : Աճա
ռախողոցք ասէր՝ տեղիք են սահմանեալք
'ի մարդկանէ՝ 'ի պատրել զմիմեանս : Յան
ցանել նորա երբեմն ընդ ճանապարհ ու
րեք՝ նախատեսաց զնա տմարդութեամբ ոմն
երիտասարդ. հայեցեալ ընդ նա Անաքար
սեայ, ասէ ցնա անխուով, թէ Դու չհան
դուրժես գինւոյ 'ի մանկութեան քում, 'ի
ձերութեան քում միշտ ջուր արբցես : Հա
մեմատ զնէր զօրէնս ոստայնից սարդի, և
ձիծաղէր ընդ Սողոն՝ որ յուսայր գրովք
իւրովք սանձահարել զկիրս մարդկան : Սա
ինքն եգիտ հնարս գործել անօթս կաւա
կերտս 'ի վերայ դրգան :

Քնացեալ նորա երբեմն պատգամ հար
ցանել ընդ քրմուհին Ապողոնի, գիտել թէ
իցէ ոք քան զինքն իմաստուն. հարցուկն
ևցոյց նմա զՄիսոն զոմն Քենացի. սքանչա
ցաւ Անաքարսիս ընդ այն՝ զի չե էր լուեալ
զանուն նորա : Ել Կ խնդրել զնա՝ 'ի գիւղն յո
րում բնակէր. և եգիտ զնա զի յարդարէր
զմտձ իւր. կարդաց առ նա և ասէ. Ո՛վ Մի-

սոն՝ չէ ժամս հերկելոյ զերկիր: Նա մանաւանդ՝ ասէ Միսոն, ժամ իսկ է կազմելոյ զմաճն թէ խորտակեալ ինչ իցէ: Չայս Միսոն դասակարգէ Պղատոն՝ի համար իմաստնոց. մենակեաց կեայրնա յառանձնու թեան իւրում, յորում անցուցանէր զաւուրս կենաց իւրոց, չունելով քան ընդ ումիք. քանզի մարդատեաց էր ըստ բուսոյ բարուցն: Տեսաւ նա երբեմն թագուցեալ յանկեան ուրիք՝ զի ծիծաղէր յամենայն զօրութենէ: Մատուցեալ առ նա ոմն՝ հարցանէր թէ զի՞ այդչափ ծիծաղիս, զի չիք ոք ընդ քեզ. Ս՛յդ իսկ է, ասէ, որ տայ ինձ ծիծաղել:

Լուեալ Կրեսոսի զհռչակ համբաւոյն Անաքարսեայ յղեաց նմա արծաթ՝ի պարգև, և աղաչեաց՝ գալ առ ինքն՝ի Սարդիետ նմա Անաքարսիս պատասխանի այսպէս. «Արքայդ լիւդացւոց՝ եկի ես յԵլլադա՝ ուսանել աստէն զլեզուս, զսովորութիւնս և զօրէնս երկրիս: Ճոխութեանց չեմ կարօտեալ, և շատ գրեցից անձին իմում, թէ դարձայց՝ի Սկիթիա ժրագոյն քան զոր յառաջն էի: Սակայն եկից և յայցելութիւն քո, զի փափաքեմ լինել՝ի համարի բարեկամաց քոց»:

Յետ կալոյ նորա ժամանակս բազումս յԵլլադա, կազմեցաւ գնալ անտի: Յանցանելն ընդ Կիւլիկոն՝ գտանէ զբնակիչս այնր քաղաքի՝ զի մեծածողով տօն կատարէին զիցամօրն: Ուխտեաց Անաքարսիս աստուածուհւոյն՝ մատուցանել նմա զնոյն

պատարագս, և նոյնօրինակ տօն սահմանել յանուն նորա յերկրի իւրում, թէ անվըտանգ հասցէ անդր: Իբրև եհաս'ի Սկիւթիա՝ ձեռն արկ փոխել զօրէնս երկրին, և զյունացն հաստատել ընդ սյնր: Խոժոռեցան ընդ այս սկիւթացիք:

Եւ եղև յաւուր միում՝ զի եմուտ Անաքարսիս ծածկաբար յանտառ մի թաւուտ'ի գաւառին Իւլէայ, կատարել անգ անտես 'ի մարդկանէ զուխտն իւր զոր տրարեալ էր Աիւբէլեայ դիցամօրն. 'ի գլուխ հան անդ զպաշտամունսն զամենայն՝ ունելով 'ի ձեռին զթմբուկն՝ առաջի պատկերի հելլէն դիցն: Ետես զնա սկիւթացի ոմն, և զգացոյց թագաւորին: Յարուցեալ նորա՝ եհաս փութանակի յանտառ անդր, և եգիտ զեզբայր իւր զԱնաքարսիս զգործով երկրպագութեան պատաղեալ, և անդէն նետընկէց եհար զնա: Փշեաց զոգին Անաքարսիս, աղաղակեալ այսպէս. Խաղաղութեամբ կեցի յԵլլադա՝ ուր գնացեալ էի 'ի հրահանգել 'ի բարբառ և 'ի կրօնս հայրենի գաւառին իմոյ: Յետ մահու նորա կանգնեցան նմա արձանք բազումք:

Պ Ի Ի Թ Ա Ք Ո Ր Ա Ս

Ծաղկեալ զվաթաներորդ ողիմպիադաւ. եկն յիտալիա
'ի վաթաներորդի երկրորդի. մեռաւ 'ի չորրորդ ամի եօ-
թանասներորդի 'ի հասակի ութսուն ամաց, կամ ըստ այ-
լոց՝ քննաուն:

Հռչակեալ է ընդ հանուրս բաժանումն
իմաստասիրութեան 'ի յոնիական և յիտա-
լական: Թաղէս միլեսուացի կամ միլեստացի
առաջնորդ գտաւ յոնիականին. և Պիւթա-
գորաս՝ իտալականին: Պատմէ Արիստիպ-
պոս կիւրենուացի թէ այս իմաստասէր Պիւ-
թագորաս կոչեցաւ, իբրու զի ճշմարիտ
էին պատգամք նորա. իբրև զպիւթեանն
Ապոզոնի. քանզի Պիւթագորաս 'ի յոյնն
լսի՝ իբրև զՊիւթիա խօսող: Սա ինքն զա-
ռաջինն չափաւորութեամբ իմն հրաժեշտ
եկաց յիմաստուն անուանէ, զիմաստասէրն
կոչել շատ համարեալ: Հասարակաց կար-
ծիք են՝ սամենացի լինել Պիւթագորայ, որ-
դի Մնեսարքոսի անդրիագործի. թէպէտ
և հաւաստեն այլք թէ թուսկիացի իցէ,
ծնեալ 'ի միում կղզեաց առ ափամբք տիւ-
րենեան ծովուն, որոց տիրեցին աթենա-
ցիք:

Գիտէր Պիւթագորաս զարուեստ հօր

իւրոյ . և շինեալ իսկ էր ինքնին երիս բա-
ժակս արծաթիս, զորս ետ 'ի պարզե ե-
րից քրմաց եգիպտացւոց : Զառաջինն ա-
աչակերտեցաւ զգօն առն Փերեկիդեայ , և
սիրով յարեցաւ 'ի նա . սիրէր զնա մեծա-
պէս և Փերեկիդէս : Եղև երբեմն 'ի մին-
չև 'ի մօտալուտ վտանգ մահու անկեալ
զնէր Փերեկիդէս , կամեցաւ Պիւթագորաս
մտանել 'ի սենեակ նորա՝ առ 'ի տեսանել
զնա . այլ Փերեկիդէս որ խիթայր ընդ տա-
րափոխիկ ախտակրութիւն իւր՝ փութա-
պէս փակեաց նմա զդուրսն , և ցուցեալ
նմա ընդ ճեղքուած ուստիք զմատունս իւր .
Տես ասէ , և 'ի մատանց իմոց զորս տեսա-
նես վտտեալս՝ 'ի միտ առ զաղէտսն յոր
տառապիմ :

Յետ մահուն Փերեկիդեայ՝ հպատակեաց
ուսման Պիւթագորաս առ ժամն 'ի Սամոս
առ ոտս Երմոդանտեայ . յետ այնորիկ՝ զի
վառեալ էր սիրս նորա 'ի տեղեկութիւնս
սովորութեանց օտար ազգաց՝ եթող զհայ-
րենիս իւր և զոր ինչ ունէրն՝ պատրաս-
տեալ յուղեգնացութիւն : Բնակեաց ընդ
երկար յԵգիպտոս՝ ելումուտ առնել առ
քուրմս , և 'ի խորս մտանել թագնութեան
կրօնից նոցա : Գրեաց վասն նորա թուղթ
ընծայութեան Պողիկրատէս առ Ամասիս
արքայ եգիպտացւոց՝ խնամ՝ ունել նմա :
Գնաց անտի Պիւթագորաս յաշխարհն
քաղղէացւոց՝ ուսանել զարուեստ մոգու-
ցըն : Յետ ամենայնի ճանապարհ արարեալ

քննողական խուզարկութեամբ ընդ բազում տեղիս արեւելից, եկն եհաս 'ի Արեւտէ, ուր մտերմացաւ բարեկամութեամբ ընդ Եպիմենիդեսայ իմաստնոյ. անտի դարձարար 'ի Սամոս: Անգանօր 'ի խոր խոցեալ զի տեսանէր զհայրենիս իւր նուաճեալ ընդ բռնակալութեամբ Պողիկրատեսայ, եդ 'ի մտի՝ ինքնակամ գնալ տարազիր: Անց յիտալիա և բնակեցաւ 'ի Արոտոնա 'ի տան Միլոնի, և անդ ուսուցանէր զիմաստասիրութիւն: Յաղագս այսորիկ իտալական անուանի առ 'ի նմանէ սկզբնաւորեալ իմաստասիրութիւնն:

Ի սուղ ժամանակի սփռեցաւ հռչակ անուան նորա ընդ համօրէն իտալիա. և վաղվաղակի զհետ գնացին նորա աշակերտք առաւել քան զերեքհարիւր. յորոց կառուցաւ միակամ ընկերութիւն բարեկարգեալ: Գրեցին բազումք թէ մի էր 'ի սոցանէ և Նումա, և թէ՛ բնակէր 'ի Արոտոնա առ Պիթագորասայ՝ յորժամ ընտրեցաւ թագաւոր Հռովմայ. սակայն քաջքըն 'ի ժամանակագիրս հաւաստեն՝ թէ այդ ամենայն անհաւաստի զրոյցք են, զայն և եթ հիմն ունելով՝ թէ կարծիք և բանք Պիթագորայ զուգաձայն են ընդ Նումային՝ որ բազում ժամանակօք կրէց էր քան ըզ-Պիթագորաս:

Ասէր Պիթագորաս՝ թէ ընդ մէջ բարեկամաց ամենայն ինչ հասարակաց է. և բարեկամութիւն՝ զուղահաւասարս առնէ:

զմարդիկ : Աշակերտք նորա ոչինչ ստանային առանձինն . 'ի միասին էր ամենայն ստացուած նոցա , և մի քսակ արծաթոյ էր ամենեցուն : Չհինգ աման զառաջինս աշակերտութեան իւրեանց՝ ունկն դնէին վարժապետին՝ առանց երբէք բերան բանալոյ՝ ասել բան մի : Յետ երկար և խիստ հրահանգութեանս՝ շնորհեալ էր նոցա խօսել , մատչել առ Պիւթագորաս , և կենաց կցորդ լինել ընդ նմա :

Տեսիլ կերպարանաց Պիւթագորայ քաջաժայելուչ էր , աւարտահասակ , թիկնաւէտ , և դիմօք գեղեցիկ . զգենոյր միշտ հանգերձ սպիտակ ասուեղէն . ժշ թողոյր զանձն ծառայ լինել կրից , և գործք նորա յամենայնի թագուն էին : Ա՛չ որ ետես ըզձիծաղել նորա , և ժշ որ լուսա զբան կատականաց 'ի նմանէ . ո՛չ զոր պատուհասէր 'ի ցասման իւրում , և ո՛չ իսկ ձեռն ամբառնայր 'ի վերայ ուրուք 'ի ստրկաց : Աշակերտք նորա՝ Ապողոն ոմն վարկանէին զնա . խուռնընթաց հասանէին յամենայն կողմանց թնկն դնել նմա , և տեսանել զնա 'ի մէջ աշակերտաց իւրոց : Առաւել քան զվեցհարիւր այր , առանց յամս հասանէին 'ի Արոտոնա . և պատիւ մեծ համարեալ էր՝ թէ յաջողէր ումեք ընդ սուղ ծամս զբանիւք անկանել ընդ նմա :

Արէնսդիր եղև Պիւթագորաս առ բազում ժողովուրդս՝ որք թախանձանօք ժրտէին 'ի նմանէ : յպսպէս սքանչելի էր առ

ամենեսին, զի և ոչինչ խտիր գնէին ընդ բանս նորա և ընդ գեղիեան պատգամս: Անհրաժեշտ արգելոյր ևրդնուլ, և կոչել զդիս 'ի վկայութիւն: Ասէր. Պարտ է ամենեցուն այնպէս լինել յարգարութեան, զի ոչ ումեք հարկ լիցի հաւատարմացուցանել զբանս իւր: Ոգևոր և իմացական համարէր զաշխարհ. և թէ հոգի այսր մեծազանգուած գործարանի՝ է Նթերն, յորմէ մասնաւորին հոգիք իւրաքանչիւր կենդանեաց, մարդկան և անասնոց: Խելամտեաց ընդ անմահութիւն հոգւոց, այլ կարծեալ առ նմին՝ թէ թափառին նոքին ընդ օդս, և անխտրաբար մտանեն 'ի մարմին օրոց զառաջինն հանդիպեսցին: Եւ այն ևս՝ թէ հոգին ելեալ, օրինակ իմն 'ի մարմնոյ մարդոյ, մտանէ 'ի մարմին երիվարի, գայլոյ, իշոյ, մկան, կաքաւու, ձկան, կամ այլ կենդանւոյ, և կամ այլոյ մարդոյ՝ անխտիր: Նոյնպէս հոգին անջատեալ 'ի մարմնոյ որ զինչ և է անասնոյ՝ միօրինակ մտանէ 'ի մարմին մարդոյ, կամ անասնոյ:

Այս արդար խստիւ հրաժարեցուցանէր Պիւթագորաս 'ի մսակեր խորտկաց: Կարծեալ այնպէս էր նորա՝ թէ ոչ դոյզն յանցանք են 'ի ճմլել անդ զճանճ, զորդն, կամ գայլ մանրիկ միջատ, քան սպանանել զմարդ գլխովին. քանզի նոյն հոգիք սիւռեալ են ասէր ընդ ամենայն մարմինս: Եւ առ հաւանեցուցանել ամենայն մարդոյ

զհոգեփոխ վարդապետութիւն իւր՝ ասէր, թէ ինքն իսկ զառաջին Ետալիդէս ոմն էր, որդի կարծեցեալ Հերմեսի. որ իբրև ասէր ցորդին՝ խնդրել որ զինչ և կամիցի՝ բաց յանմահութենէ, և այն ևս՝ թէ կատարեսցին ինդրուածք նորա, Պիւթագորաս խընդրեաց ՚ի նմանէ շնորհս՝ յիշատակել ՚ի կեանս իւրում, կամ ՚ի մահուն զամենայն որ զինչ և լինիցի յաշխարհի. ապա յետ այնորիկ քաջ գիտաց նա բովանդակ զոր ինչ եղևն:

Յետ ժամանակս ինչ մնալոյ յանձին Ետալիդեայ՝ եղև Եւփորփոս, որ դտաւ ՚ի Տրոյական պաշարման, և կարեվէր խոսկցաւ ՚ի Մենեղաւեայ. յետ այնորիկ անց հոգի իւր յԵրմոտիմոս, և զայնու ժամանակաւն առ ՚ի հաւատարմացուցանել ամենեցուն զպարզևսն ընկալեալ ՚ի Հերմեայ՝ գնաց ՚ի գաւառն Բրանքիտեայց. եմուտ ՚ի տաճարն Ապողոնի, և իբրև գիտակ իրացն՝ եցոյց զասպար նորա ապականեալ, զոր Մենեղաւոս ՚ի դառնալն իւրում ՚ի Տրոյիոյ նուիրեալ էր այնր գից՝ ՚ի շնորհակալիս յաղթութեան իւրոյ: Յետ Երմոտիմեայ եղև Պիւրրոս ձկնորս. ապա Պիւթագորաս իմաստասէր. թող և զոր յառաջն եղև աքաղաղ Միկիլիոսի, և սիրամարգ անծանօթի ուրումն:

Պնգէր իբրև հաստատութեամբ՝ թէ ճանապարհորդեալ ՚ի դժոխս՝ ետես անդ զհոգի քերթողին Հեսիոդոսի պնդեալ շրջ-

Թայիք ընդ սիւնս, ուր լլկէր չարատանջ։
Իսկ զՀովհորոսին տեսանէր կախեալ զծա-
ռոյ, և շրջապատեալ յօձից՝ վասն բազմա-
հնար ստութեանցն զորս յօղեալն էր ա-
ւասպելեօք՝ ի վերայ դից։ Եւ հոգիք ա-
րանց ասէր՝ որոց չարեօք վարեալ էր ըզ-
կեանս ընդ կանայս իւրեանց՝ անհնարին
չարչարանօք տանջէին։

Պեղել ետ երբեմն Պիւթագորաս խոր-
խորատ մի՝ ի տան իւրում. և ասեն աղա-
ջել նորա զմայր իւր՝ գրել հաւատարմու-
թեամբ զանցս ամենայն, ցորչափ ինքն ի
բացեայ իցէ անտի։ Յետ այնորիկ փակեաց
զանձն ի խորափիտ անդր ուր կացեալ ամ
մի՝ ել անտի աղտեղի, վատեալ, և զազրոտի
կերպարանօք. գումարեաց զժողովուրդն՝
և ասաց նոցա թէ՝ ի դժոխոց դարձ արա-
րեալ հասանեմ ես. և զի հաւատասցին
նոքա որոց ասելոցն էր, սկսաւ պատմել
նոցա կարգաւ զամենայն զանցս անցեալս
ի նժդեհութեան իւրում։ Զահի հարաւ ժո-
ղովուրդն, համարեցաւ թէ աստուածեղէն
իմն զօրութիւն գոյ ի նմա, ամենեքին առ
հասարակ արտասուագոչ աղաղակ բառ-
նային։ Եւ արք աղերս արկեալ մաղթէին
ի նմանէ հրահանգել զկանայս իւրեանց։
Սորին աղափաւ կանայք կրոտոնացիք՝ Պիւ-
թագորեանք անուանեցան։

Ի զնին գտաւ Պիւթագորաս յաւուր
միում ի հանդիսի խաղարկութիւնս. և ա-
ռաջի համօրէն ժողովրդեան կոչեաց առ

ինքն ձայնիւք ոմամբք զարծուի մի, զոր
ընդելացուցեալ էր նորա՝ առանց ուրուք
գիտելոյ: Հրաշացան ընդ այս ամենեքին
որք անդն կային: Սակայն առ յաւէտ ևս
զարմանասքանչ գործել զիրսն՝ երևեցոյց
Պիւթագորաս յաչս ամենեցուն նոցա ալ-
դըր մի ոսկեղէն՝ մած 'ի սրունս նորա:

Նուիրական պատարագք նորա էին կար-
կանդակք, կամ՝ այլ ինչ ըստ նմին կարգի:
Ասէր թէ խորչին աստուածք յարիւնոտ
պատարագաց, և այն չարժէ զգասումն նո-
ցա 'ի վերայ մատուցանելեացն:

Հաւանական է իմաստասիրել՝ թէ զայս-
օրինակ վարդապետութեամբք կամէր Պիւ-
թագորաս 'ի բաց քեցել ըզմարդիկ 'ի
բազմախորտիկ խնջոյից, և մարզել զնոսս
յանպաճոյճ կեանս. քանզի այդ դիւր է ըը-
նութեան, և ոգիք ազատօրէն գործեն: Եւ
առ օրինակաւ 'ի զլուխ հանել զիրսն՝ ջուր
ևեթ ըմպէր, իսկ կերակուր նորա էր հաց,
մեղր, միրգ, և ունդք բաց 'ի բակլայէ. թէ-
պէտ և չէ յայտ թէ էր աղագաւ հրածա-
րեաց նա 'ի բերոյ այդր անկոյ:

Ասէր Պիւթագորաս, կեանք նման են
տօնավաճառ հանդիսի. զի զոր օրինակ փու-
թան հասանել ոմանք 'ի տօնավաճառս՝
առ մարդելոյ յըմբշամարտութիւնս, ոմանք
վասն շահավաճառաց, կէսք միայն 'ի զնին
տեսլեանց, նոյնպէս և 'ի կեանս ոմանք ծը-
նանին ստրուկք փառաց, ոմանք ամբար-
տաւանութեան, և կէսք հետամուտ են
ճշմարտութեան ևեթ:

Ո՛չ յօժարէր բնաւ խնդրել ինչ վասն իւր. զի ամենայն մարդ, ասէ, ազիտանայ զոր ինչ ինքեան պիտոյն իցէ: Բաժանէր զհասակ մարդոյ 'ի չորս մասունս հաւասարս. Մանկունք են, ասէ, մինչև 'ի քսանամեան հասակ. երիտասարդք մինչև 'ի քառասուն. արք մինչև 'ի վաթսուն. ծերք մինչև յութսուն. իսկ զոր աւելի քան զայն՝ ո՛չ գրէր ընդ կենդանիս:

Յօժարամիտ էր յերկրաչափութիւն և յաստեղաբաշխութիւն. նա ինքն հաս 'ի վերայ թէ լուսաբերն նոյն ինքն զիշերավարն է. և եցոյց թէ յամենայն ուղիղ և ուանկիւնս՝ քառակուսի հակուղղոյն՝ հաւասար է ընդ քառակուսեաց այլոց երկուց կողմանցն: Պատմել պատմեն թէ այնպէս իմն խնդամտեաց Պիւթագորաս 'ի հաւաստելն զայս հռչակաւոր տեսութիւն, զի պարտապան համարեալ զինքն ներչնչելոյ զայն դից յանձն իւր, երախտագէտ մտօք զհարիւրեզեանն մատոյց պատարագ: Բազում ուրիք է յակն արկանել զայդ պատմութիւն, թէպէտ և հակառակ պիւթագորեան վարդապիտութեան. սակայն և կարծել մարթ է՝ թէ այն անուանեալ եզինք յօրինուածք էին մեղու և ալեր, զոր օրինակ սովորութիւն էր առ պիւթագորեանս: Գրեն և ոմանք թէ մեռաւ նա առ մեծի խնդութեանն վասն այնր. բայց ըստ կարգի բանից Նայերտիոսի մարթիմք անհիմն համարել զգոյն:

Այս խնամ մեծապէս էր Պիւթագորայ՝
բարեկարգութիւն և միաբանութիւն 'ի
մէջ աշակերտաց իւրոց. և բազում այն էր
զի 'ի վարդապետութեան իւրում առակա-
խօս լինէր առ նոսա: Օրինակ իմն, ասէր,
չէ արժան երբէք ընդոստնուլ 'ի կշիռս:
Մանուցանելով նոցա՝ չհեռանալ երբէք
յարդարութենէ: Չէ օրէն նստել առ թո-
շակօք աւուրն: Հրահանգէր սովին թէ չէ
'ի դէպ անագանել զառաջիկային, այլ միտ
դնել և հանդերձելումն: Խրատէր զնոսա՝
զօր ամենայն ընդ սուղ ինչ ժամս զանձամբ
գալ, և ասել ցանձն. Յինչ անցուցի զօրս
ցերեկ. ո՛ւր կացի, զի՞ գործեցի վայելուչ,
և զի՞ տարադէպ: Պատուիրէր նոցա ունել
միշտ յանձին զարտաքին զհամեստութիւն
եւ զժանրութիւն՝ ո՛չ բնաւ անձնատուր լի-
նելով յազգեցութիւնս խնդութեան կամ
ցաւոց. գութ ունել առ ծնօղս, պասիւ առ
ծերս. կալ 'ի մարզս աշխատութեան՝ զի
մի տարապայման գիրասցին, և մի 'ի ճա-
նասլարհորդութեան վատնել զբովանդակ
ժամանակն. 'ի մեծարանս զից՝ խնամք ժրա-
ջան, և ջանալ 'ի պարտուպատշաճ պաշտօն
նոցա:

Քաջ շահեցաւ 'ի խրատուց Պիւթագո-
րայ՝ ստրուկ նորա Չամոլքոիս սկիւթացի.
քանզի 'ի դարձին իւրում՝ 'ի հայրենի եր-
կիր իւր՝ պատարագօք պատուեցին զնա
սկիւթացիք, և ընդ դիս համարեցան զնա:
Կարծիք էին և Պիւթագորայ թէ առա-

ջին սկիզբն ամենայն իրաց Միութիւնն է,
'ի միութիւնէ անտի բաշխին թիւք, 'ի թուոց
կէտք, 'ի կիտից գիծք, 'ի գծից մակե-
րւոյթք, 'ի մակերեութից հաստատունք, և
'ի հաստատանոց չորեքին տարերքն հուր,
օդ, ջուր և հող, որովք կառուցեալ են տիե-
զերք ողջոյն. և թէ այդոքիկ տարերք ցանկ
փոփոխին ընդ իրեարս, այլ ոչ մի ինչ
վատնի 'ի տիեզերս. և ամենայն որ ինչ լի-
նի՝ բովանդակ փոփոխութիւն է: Գնտաձև
ասէր զերկիրս, զետեղեալ 'ի միջավայրի
տիեզերաց, և բնակեալ շուրջանակի. հա-
մարէր լինել և հակոտնէից, որք գնան՝
ներհական ունելով զոտս ընդդէմ մեզ: Օգ՝
զերկրաւս շրջափակ՝ ծանր է, և գոզջիւ-
անշարժ, և յաղագս այսր ամենայն կենդա-
նիք բնակեալք յերկրի՝ մահկանացուք են,
և ընդ մահու գրաւեալք: Ընդ հսկառակն՝
նրբին են եթերք և մշտաշարժ. յաղագս
որոյ ամենայն կենդանիք բնակեալք՝ ի նմա
անմահք են, և աստուածեղէնք: Արև, լու-
սին, և այլ ամենայն աստեղք՝ աստուա-
ծեղէն բնութեան բաժանորդք են, զի գմի-
ջակէտն ունին զնրբին եթերացն, և զազ-
գողական ջերմութեանն՝ որ սկիզբն է կեն-
դանութեան:

Բազմադիմի են կարծիք յաղագս կատա-
րածի կենաց այսր իմաստասիրի: Են որք
ասեն թէ տմանք յաշակերտացն գորս ոչ
կամեցաւ ընդունել՝ զայրույեալք ընդ ար-
համարհել զնոսա, հուր հարին զտանէն

Միլոնի ուր բնակէրն Պիւթագորաս: Այլք հաստատեն թէ նոքին իսկ կրոտոնացիք մտարերեցին յայդ եղեռն. զի խիթային թէ մի գուցէ տիրացեալ բռնակալեսցէ Պիւթագորաս զաւառի նոցա: Որ զհարգ և իցէ, տեսեալ Պիւթագորայ զտունն ողջոյն ճարակ հրդեհին, փութանակի 'ի բաց մեկնեցաւ անտի, ունելով ընդ իւր քառասուն յաշակերտացն: Աւանդեն ոմանք թէ անկաւ 'ի նուիրական անտառն Մուսայից 'ի Մետապոնտոս (յայժմուս Պազիլիզադա գաւառ Նէապոլսոյ) ուր ինքնակամ սովամահ կորեաւ: Այլք հաստատեն թէ հանդիպեալ նորա յարտ մի բակլայի՝ ընդ որ անցանել կայր նմա, ոչ յօժարեաց առայն, և ասաց. Լաւ իցէ մեռանել աստէն, քան առաթուր կոխել զվիճակ հիգացելոյ տնկոյդ: Եկաց անդէն անխռով մինչև 'ի հասանել կրոտոնացւոց՝ որք սպանին զնա և զբազումս յաշակերտաց նորա: Դարձեալ են որք պնդեն, թէ ոչ կրոտոնացիք սպանին զնա, այլ 'ի բորբոքել մարտի սպտերազմի ընդ ազրիգենտացիս և ընդ սիրակուսացիս, դիմեաց Պիւթագորաս տալ ձեռն օգնութեան ազրիգենտացւոց զաշնաւորաց իւրոց. իսկ իբրև նրուեցան նոքա, և Պիւթագորաս զգուշացեալ 'ի բաց մեկնէր, անդ դիպաւ անդւոյն բակլայի՝ ընդ որ ոչ կամեցաւ անցանել, և յանձն առ խողխողիլ անդէն 'ի սիրակուսացւոց: Ընդ նմա սպանան և բաղումք յաշակերտաց

նորա, յորոց սակաւք ոմանք ասլրեցան,
ընդ որս էր և Սրբիտաս տարենտացի՝ հըռ-
չակաւորն յերկրաչափս իւրում ժամա-
նակին:

Հ Ե Ր Ա Կ Ղ Ի Տ Ո Ս

Հռչակեալ զվաթաներորդ իններորդ ողիմպիադաւ:

Հերակղիտոս եփեսացի՝ որդի Բլիսոնի, քաջանուն հռչակէր յամոն վաթսներորդ իններորդ ողիմպիադին: Սովորական անուն էր նորա՝ Խաւարին իմաստասէր, քանզի յամինայնի բանք նորա առակախօսութեամբ էին: Պատմէ Լայերտիոս՝ թէ այր ինքնապարծ էր, և արհամարհէր գողցես զամենայն մարդիկ:

Ասէր, զՀոմերոս և զՍոքրիլոքոս բռնցի պարտ է վանել ՚ի բաց յամենայն տեղեաց: Ոխութեան քինու լցեալ էր ընդ եփեսացիս՝ այնու զի տարագրեալ էր նոցա զբարեկամ իւր զՆրամոդրոս. համարձակէր ասել յատեննի բազմութեան՝ թէ մահու պարտապան են ամենայն մարդիկ քաղաքին այնորիկ, և մանկունքն տարագրութեան, առ ՚ի քաւհլ զյանցանս ամօթալից արտասահմանութեան առաքինւոյն ՚ի քաղաքակիցս իւրեանց, և ականաւորին ՚ի պետութեանն ողջոյն:

Չեղեն Հերակղիտոսի վարժապետք. այլ հանդէս արար նա քաջութեան իւրոյ խորախորհուրդ մտածութեամբ. անտես

առնէր զամենայն գործովք մարդկան, և ախտակցաբար ախրէր ընդ կուրութիւն նոցա. այս 'ի տխուր թախծութիւն համակեաց զնա, մինչ զի լայր հանապաղօր, Յովենալիս կամ Յորնաղ լատին քերթող 'ի կշիռ արկանէ զայդ իմաստասէր ընդ Դեմոկրիտեայ՝ որ անդադար ծիծաղէր, ասէ. Առն իւրաքանչիւր իշխանութիւն 'ի ձեռս է՝ դառն ծաղու կծանել զախտս և զանմտութիւնս աշխարհի. այլ ոչ իմանամ թէ որ այն աղբիւր հոսիցէ այնչափ Զուր՝ բաւական լինել արտասուացն հոսելոց անդուլ յաչացն Հերակղիտեայ:

Ո՛չ միշտ գնովին խորհրդովք զեզերէր Հերակղիտոս. յերիտասարդութեանն ասէր թէ գիտեմ և ոչինչ. իսկ յուազոյթ հասակին մեծամտէր գիտել զամենայն ինչ. և թէ չիք ինչ անձանօթ առ 'ի նմանէ: Դժպհի էին նմա ամենայն մարդիկ. խորչէր յընկերութենէ նոցա. գնայր ընդ մանկունս մանունս քաղաքին վէզ խաղալ, կամ այլ ինչ խաղ անսոգիւտ առ Արտեմեայ տաճարուն: Եւ 'ի հորդան տալ գնովաւ եփեսացւոց տեսանել զնա. Արք անմիտք, ասէր ցնոսա Հերակղիտոս, զի՛ պշուցեալ էք տեսեալ զիս զի խաղամ ընդ մանկունսս ընդ այսոսիկ. ո՛չ ապաքէն լաւազոյն է զայս առնել, քան գործակից լինել ընդ ձեզ յանկարգ խնամակալութիւն գործոց քաղաքիդ:

Աղերս արկին նմա եփեսացիք կարգել

լուրեանց օրէնս, այլ ոչ առ յանձն զայն
Հերակղիտոս. զի գնացք ժողովրդեանն
յաւէտ իմն ՚ի վատթարն կոյս զակատեալ
էր, և չունէր հնարս ճարտարել ՚ի փոփո-
խել զտարազ կենաց նոցա: Ասէր. Պարտ
է ժողովրդեանն նովին եռանդեամբ մար-
տընչել ՚ի պահպանութիւն օրինաց, որով
մարտնչին ՚ի պատսպարութիւն պարսպաց:
Պարտ է յօժարագոյն լինել ՚ի հանդարտել
զցասումն, քան ՚ի շիջուցանել զհրդեհ-
քանզի աղէտք առաջնոյն դժնդակագոյն են
քան զերկրորդին: Շիջանի հրդեհ այրեց-
մամբ իրաց սակաւուց. այլ ցասումն՝ բա-
զում այն է զի գուռն բանայ չարաչար պա-
տերազմաց, յորոց կործանումն և իսպառ
քակտումն ազգաց:

Ի յուզել երբեմն աղմկի յԵփեսոս քա-
ղաք՝ աղաչեցին ոմանք զՀերակղիտոս՝ հրա-
պարակախօս լինել առ ժողովուրդն զոր
կարեւորն է՝ ՚ի լուեցուցանել զաղմուկն: Ամ-
բարձաւ ՚ի բեմբ անգր Հերակղիտոս, էառ
բաժակ մի, և ելից ՚ի նա ջուր ցուրտ, արկ
՚ի նմին և հատս վայրի ընդոց. և արբեալ
զայն խառնուրդ, ՚ի բաց մեկնեցաւ անտի,
ասելով և ոչինչ: Ասել կամէր սովին, թէ
վասն զառաջս ունելոյ պիտովութեանց՝
հարկ է ՚ի բաց անջատել ՚ի ժողովրդենէ
զգեզխութիւն և զանձնդիրութիւն, և ՚ի
ժուժկալութիւն հրահանգել զքաղաքացիս:

Յօրինեաց Հերակղիտոս զիրս իմն յա-
ղազս բնութեան՝ զոր ետ գնել ՚ի տաճա-

րին Արտեմեայ: Աղօտագոյն էին բանքն,
զի միայն զիտնոց իցէ ընթեռնուլ. խիթա-
ցաւ՝ զի թէ ոամիկն առցէ զայնր զճաշակ՝
դիւրաբար 'ի ձեռս յաժի ամենեցուն, և
արհամարհեալ լինի: Պատիւ գրոցս և ևս
առաւելաւ. քանզի ըստ Լուկրետիոսի՝ ոչ
ոք խելամտէր այնմ: Լուեալ զիրսդ Դարե-
հի արքայի Պարսից՝ գրեաց առ Հերակ-
զիտոս՝ զի յօժարեցուսցէ զնա գալ բնակել
'ի Պարսս, և մեկնել նմա զգիրսն, խոստա-
նալով նմա հատուցումն մեծապարգև, և
բնակարան յարքունիս իւր. այլ ոչ յանձն
առ Հերակզիտոս:

Սովորոյթ էր այսր իմաստասիրի կալան-
բարբառ. և 'ի հարցանել ումեք զպատճառ
լուութեան նորա, յոչ կամաց իմն տայր
պատասխանի. Զի տաց խօսել քեզ: Ար-
համարհէր զաթինացիս որք մեծապէս պա-
տիւ դնէին նմա. և հաճեալ էր ընդ բնա-
կելն յԵփեսոս՝ ուր անգոսնեալ էր յամե-
նեցունց:

Անհնար էր նմա՝ տեսանել զոք, և ոչ
արտասուել 'ի վերայ մարդկեղէն տկարու-
թեան, և վասն զայրացկոտ բնութեանն, զի
ոչ ինչ բնաւ հաճոյ լինէր նմա: Այս անհամ-
բոյր մարդատեցութիւն նորա բռնադա-
տետց զնա՝ զատուցեալ մեկին կալ. առանձ-
նացաւ 'ի լերինս անմարդիս, ուր երբէք
ոչ տեսանէր զոք, անդ 'ի հեծութեան մա-
շէր զաւուրսն, և բանջարով և ընդով շա-
տանայր:

Կարծիք էին Հերակղիտոսի թէ հուրն՝ առաջին սկիզբն է ամենայն իրաց. այդ առաջին տարր, ասէ, խտացեալ յօդ փոխարկի. իսկ օդ խտացեալ՝ ՚ի ջուր փոխի. նոյնպէս և ջուր հող լինի. և դարձեալնովին օրինակաւ հողն անօսրեալ՝ ՚ի ջուր դառնայ. ջուրն յօդ. և օդն ՚ի հուր. որ է առաջին սկիզբն ամենայն իրաց:

Տիեզերս ՚ի վախճան հասեալ է. մի միայն է աշխարհ. և այդ կալմեալ ՚ի հրոյ. և ՚ի կատարածի հրով քակտեսցի: Տիեզերք բնակարան են հողւոց և քաջաց: Ո՛չ նախախնամեն դիք. այլ որ ինչ անցք անցանեն՝ բովանդակ գործք են բաղդի: Արևն չէ ինչ մեծագոյն քան զերևեալն. Են յօդս ազգ ինչ մակուկաց ՚ի մեր կողմն գոգեալք. ՚ի նոսին գումարին գոլորչիք ցընդեալք յերկրէ. և այն ամենայն զորս մեք աստեղս անուանեմք՝ են այդոքիկ մանր մակոյկք լցեալք գոլորչեօք վառելովք, սրք ըյս շողացուցանեն ըստ օրինակին զոր մեքս տեսանեմք: Խաւարին արև և լուսին՝ երբ այդոքիկ մանր մակոյկք դարձուցեն զգոգս իւրեանց առ մասնն հանդիպակաց երկրի. իսկ պատճառ այլօրինակ երևութից լուսնի՝ այն է՝ զի մակոյկ նորա մեղմով կատարէ զդարձուածս իւր: Ասէր և յաղագս բնութեան հոգւոյ՝ թէ զուր ժամավաճառ լինիմք ՚ի խնդրին հետազօտիւ զայն. զի և գտանել իսկ անհնարին է. այդպէս թագուն իմն է:

Խեղաթիւր ընթացք կենաց Հերակղի-
տոսի հասոյց նմա հիւանդութիւն չարա-
տանջ. զի կալաւ զնա ախտ ջրգողութեան:
Դարձաւ յԵփեսոս՝ գտանել բժշկութիւն
անձին, անկաւ առ բժիշկս. և օրինակօք
խօսելով ընդ նոսա՝ ասաց նոցա այսպէս,
ակնարկելով յախտակրութիւն իւր. Աա-
րիցէք դուք դարձուցանել զանձրև 'ի ցա-
մարուտ և 'ի սլարզ եղանակ: Եւ քանզի
ոչ իմանային բժիշկք զոր ինչ նա ասել
խնդրէր՝ գնացեալ եմուտ 'ի գոմս եզանց,
և թաղեաց զանձն յաղբևս՝ քամել նովին
զլճացեալ ջուրս որ պարպատէին գնա. սա-
կայն խորագոյն խրեալ 'ի նմին՝ ոչ կարաց
յառնել ամտի: Են որք ասեն թէ շունք յօ-
շոտեցին զնա յաղբևս անդ. կամ թէ՛ անդ
մեռաւ չկարելով թափել զանձն: Էր յայն-
ժամ 'ի հասակի վաթսուն և հինգ ամաց:

ԱՆ Ա Ք Ս Ա Ք Ո Ր Ա Ս

Ծնեալ 'ի վաթաներորդ ողիմպիագին, մեռեալ յութաուն
և ութ 'ի հասակի ամաց եօթանասուն և երկուց :

Անաքսագորաս որդի Եգիսիբուլոսի 'ի
խորս խաղաց բնաբանութեան՝ առաւել
քան զայլս որք քան զնա երիցագոյն էին
ժամանակաւ : Էր 'ի Ալազոմենա քաղաքէ
Յոնիոյ, յազնուական տոհմէ հնութեամբ
և ճոխութեամբ. ծանուցաւ անուն նորա
առ ժամանակօք եօթանասներորդ վեցե-
րորդ ողիմպիագին : Աշակերտեցաւ Անաք-
սիմենեայ՝ որ էր ուսեալ առ ոտս Անաք-
սիմանդրի, և նա թաղեսի՝ զոր համարին
Յոյնք՝ նախասկիզբն դպրութեանց իւ-
րեանց : Բերկրութիւն էր Անաքսագորայ
զիմաստասիրութեամբ զալ. մինչև վասն
այնր հրաժարել յամենայն գործոց՝ որ հա-
սարակաց, և որ առանձնական, զի բո-
վանդակ նմին պարապեցէ : Լիք եթող
զստացուածս իւր, զի մի գուցէ հոգ շահա-
սիրութեան 'ի բաց տարցէ զնա յուսումնա,
սիրութենէ. ական յանդիման ցուցին նմա
ձնօղք նորա՝ թէ առ անհոգութեանն վատ
նին ինչք նորա. սակայն ոչինչ ազդեցին 'ի
սիրտ նորա : Ելեալ մեկնեցաւ 'ի հայրենի

երկրէն իւրմէ, և բովանդակ հպատակեաց
'ի հետադատութիւն ճշմարտութեան : Ի
կշտամբել զնա առն ուրուք վասն ոչ ակն
ածելոյ բնաւ հայրենի քաղաքին իւրոյ, ցու-
ցեալ նորա մատամբ զերկինս, նա մանա-
ւանդ, ասէ, կարի իմն առաւելութեամբ
ջանացեալ եմ նմին : Տեղի բնակութեան
ընտրեաց զԱթէնս, ընդ իւր տարեալ ան-
դրր և զյոնիական դպրութիւն, որ 'ի Թա-
ղեսէ և այսր՝ յառաջնորդէ այսր ուսման՝
հիմնացեալ էր 'ի Միլետոս : Ի քսան ա-
մաց տիս ձեռն արկ ուսուցանել զիմաս-
տասիրութիւն, և յերկարեաց 'ի նմին զամս
երեսուն :

Ածաւ երբեմն 'ի տուն Պերիկղեսի խոյ
մի՝ որոյ մի եղջիւր էր 'ի ճակատուն : Լամ-
պոն գուշակ մարգարէացաւ անդէն թէ
նախապատում է այդ՝ 'ի մի մարմին պատ-
կանելոյ կրկին կողմանցն՝ ոլք յայնժամ
երկփեղկէին զԱթէնս : Սակայն Անաքսա-
գորաս մեկնեաց զիրսն օրինակ զայս . քան
զի ուղեղ կենդանւոյդ ոչ քաջ ընու զխելա-
պատակն երկայնաձիգ, այլ 'ի սրածայր
յանգի 'ի տեղի անդր գլխոյն ուր սկզբնա-
ւորին արմատք եղջերն : Ի ստուգել զիրսն,
կտրեաց մանր զգլուխ խոյին առաջի ամե-
նեցուն . յորմէ յայտնի եղև՝ թէ զուգաձայն
է բանիցն Անաքսագորայ : Յանկեցաւ այս
գործ 'ի փառս նորա . այլ ոչ նուազ փա-
ռաւորեաց և զԼամպոն հարցուկ . քանզի
յետ ժամանակաց ինչ 'ի վերոյ անցանելոյ

խորտակեցաւ կողմն թուկիդիդեայ, և ամենայն գործակալութիւնք պետութեան անցին 'ի ձեռս Պերիկղեայ:

Առաջին համարի Անարսագորաս 'ի մէջ համօրէն Յունաց որ եհան 'ի լոյս ճառ իմաստասիրական: Նախկին սկիզբն եղ զանհունն, և զիմացութիւն իմն տնօրէն նիւթոյ, և յօրինող ամենայն էակաց եղելոց 'ի տիեզերս: Սորին սակս իմաստասէրք՝ ժամանակակիցք նորա՝ Ոգի անուանեցին զնա: Ոչ հաւատաց նա թէ այդ իմացութիւն յոչնչէ արար զնիւթն. այլ կարգաւորեաց միայն: Ի սկզբանէ, ասէ, խառնափրն դոր էր ամենայնն, և մնացին այնպէս՝ մինչև իմացութիւնն բաժանեալ անջրպետեաց զնոսա 'ի միմեանց, և սահմանեաց 'ի կարգին յորում տեսանեմք այժմ զնոսա: Գեղեցիկս բացածանոյց զայս իմաստ նորա Ուիդիոս 'ի սկզբան գրոցն այլակերպութեանց:

Ոչ այլ ինչ աստուածութիւն ընդունէր բաց յիմացութենէ անտի որ արար զաշխարհս. և քաջ իսկ 'ի վերայ հասեալ էր ստութեան զից՝ երկրպագութեամբ պատելոց 'ի կռամու հնութենէ, մինչև կեդծել Լուկիանոսի՝ թէ շանթահար սատակեցաւ յԱրամազդայ, վասն արհամարհելոյն զնա, և զայլ ամենայն աստուածս:

Համարէր թէ չկայ դատարկութիւն 'ի բնութեան. լի է ամենայնն. և ամենայն մարմին թէ և զուգնոքիայ՝ մինչև ցանհունս բաժանի: Զամենայն մարմին բաղադրեալ

Համարէր 'ի մանունց մասնկաց Համասե-
ռից. և թէ՛ օրինակ իմն՝ արիւնն կազմի 'ի
մանունց մասանց արեան. ջուրն 'ի ման-
րամանր ջրեղէն մասանց. նոյնպէս իմա՛ և
վասն այլոցն ամենայնի. զայդ նմանու-
թիւն մասանց յոյն բառիւ կոչէր օմեօմե-
ռիա: Ըստ այսմ օրինակի բացատրեաց Լա-
յերտիոս գիմաստասիրութիւն նորա: Իսկ
որոց ընդդէմ բանս դնէին Անաքսագորայ
թէ Հարկ է ամենայն մարմնոց բաղադրել 'ի
տարասեռ մարմնոց, իբր զի աճեն մեծա-
նան ոսկերք կենդանեաց՝ առանց ոսկր ու-
սելոյ նոցա. ստուարանան ջիղք նոցա,
սակայն նոքա ոչ ուտեն ջիղ. յորդեալ ա-
ռաւելու արիւն նոցա, թէպէտ և ոչ արիւ-
նածուծ լինին. պատասխանի առնէր նա
այսոցիկ՝ թէ յիրաւի չիք մարմին որ բովան-
դակ յօրինեալ իցէ 'ի մասանց նմանեաց:
Եւ թէ՛ օրինակ 'ի մէջ առեալ բանին, 'ի
խոտն գոն և մարմին, և արիւն, և ոսկր,
և ջիղ. քանզի տեսանեմք մեզէն զինոքօք
սնանին կենդանիք. այլ իւրաքանչիւր մար-
մին յարանուսնի 'ի նիւթոյն յորդելոյ յա-
ճախութեամբ 'ի կազմութեան նորա: Զոր-
օրինակ՝ այս ինչ մարմին՝ որպէս զի ա-
նուանեսցի փայտ կամ խոտ, շատ է նմա
ընդունել առաւելագոյն մասնկունս փայ-
տեղէնս կամ խոտեղէնս քան զայլսն ամե-
նայն, և այնց մասանց փայտեղինաց կամ
խոտեղինաց սփռել յորդագոյնս ընդ մա-
կերևոյթ այնր մարմնոյ:

Ո՛չ այլ ինչ համարէր զարեգակն բայց երկաթ հրաչէկ, մեծ քան զհամօրէն Պեղոպոնեսոս: Ըստ նորա լուսինն է մարմին անթափանց և բնակեալ. յորում են լերինք և ձորք իբրև 'ի մերում գնտի: Գիսաւորք՝ հոյլք են մոլորական աստեղաց՝ համահաւաքելոց ըստ դիպուածոյ, և բաժանեալ ցրուին 'ի միմեանց յետ սուղ ժամանակի: Հողմ շնչէ յանօսրել զօդս ջերմութեան արևու: Որոտումն՝ բախումն է ամպոց, և շանթք հատանին 'ի շփմանէ նոցա: Երկրաշարժութիւնք լինին յօդոյ փակելոյ 'ի ստորերկրեայ անձաւս: Յորդեն ջուրք Նեղոսի՝ սակս յաճախութեան ձեանց Եթովպիոյ, որոց լուծեալ ըստ սահմանափակ ժամանակին՝ յարուցանեն ուղիս ջուրց, և զեղուն զաղբերակամբք այդր գետոյ:

Վարկաւ Անաքսագորաս զօդս պատճառ շարժութեան աստեղաց. և առ բանսն 'ի դէմս բերեալ նմա յաղագս երթալոյ և դարձի մոլորական աստեղաց ընդ մէջ երկուց արևադարձից, պատասխանէր թէ լինի այդ 'ի ճնշելոյ օդոյ, որ իբրու աղեղն կծկեալ՝ մերթ մղէ, և մերթ ձգէ զաստեղս ըստ հասանելոյ նոցա 'ի սահմանեալ տեղիսն:

Համարէր զերկիր տափարակ, և ծանրագոյն քան զամենայն տարերս, և վասն այնր զխոնարհագոյն տեղին ունի ասէր 'ի տիևզերս: Զուրք կաթեալք 'ի վերայ նորա՝ անօսրեալ են 'ի ջերմութենէ արևու՝ որ 'ի

չոգիս վերամբառնայ զնոսին, և ձգէ մինչև
'ի միջնագաւառ օդոյ. ուր 'ի ջուր լուծեալ
անձրեւն 'ի շիթս:

Չոր տեսանեմք յերկինս գիշերայն 'ի
պարզի լսնագոյն իմն կամարանման, ծիր
յարդգոցի անուանեալ, զայն կարծեցին
ոմանք 'ի նախնեաց թէ ճանապարհ իմն է
զոր ունին աստուածքն փոքունք՝ առ 'ի
գնալ 'ի ժողով մեծին Արամազդայ: Այլք՝
թէ տեղի է յորում հոգիք դիւցազանց սլա-
ցեալ հանգչին 'ի լուծանել մարմնոց նոցա:
Խաբեցաւ 'ի նմին և Անաքսագորաս ըստ
օրինակի հին իմաստասիրաց. վարկաւ զայն
ցոլացումն լուսոյ արեգական երևեալ այ-
նու կերպարանաւ. քանզի, ասէր, ընդ
ծիրն յարդգոցի և ընդ երկիր չիք այլ աստղ
լուսափայլ՝ որ խտրոց ընդ մէջ անկցի ցո-
լացման լուսոյդ: Զկենդանիս առաջնա-
ստեղծս արտադրեալս համարէր 'ի ջեր-
մութենէ և 'ի խոնաւութենէ, որք յետ այ-
նորիկ ծննդագործութեամբ պահեցին զազգ
իւրեանց:

Իէպ եղև յաւուրս նորա քարի միոյ ան-
կանել յերկնէ. անդէն 'ի վերայ ած Անաք-
սագորաս՝ թէ քարեղէն են երկինք. և հաս-
տատուն կան վասն հապշտապ շրջանակե-
լոյն. այլ եթէ այդ ուժգին շարժումն վայր
մի նուազեսցէ՝ համօրէն կազմած աշխար-
հիս 'ի քթթել ական քալտեսլ ապականի:
Կանխաւ գուշակեաց երբեմն՝ քար անկա-
նել յարևէ. արդեամբք կատարեցան բանք

նորա . և քարն անկաւ մօտ յԵդոս գետ :
Իմաստասիրեաց թէ որ սյժմ հաստատուն
երկիր է՝ յանցանել ժամանակաց ՚ի ծով փո-
խեսցի . և ծովն յիրկիր հաստատուն : Ի
հարցանել ցնա ուրումն . Իցէ՛ թէ վերա-
ցեալ ամբարձցի ծով ծածկել զլերինս Լամ-
պսակոնի . Այո՛, ասէ , միայն թէ մի պա-
կասեսցէ ժամանակն :

Զծայրագոյն բարին հաստատէր լինել ՚ի
խոկալ զգաղտնիս բնութեան , և վասն այնր
երբ հարցանէին ցնա թէ զի՞ եկեալ իցէ յաշ-
խարհ , ասէր . Քննել մտօք զերկինս , զարև ,
զլուսին , և զայլ սքանչելիս : Եհարց ցնա ոմն .
Ո՞վ է յաշխարհի երջանկագոյն ՚ի մարդիկ .
ետպատասխանի . Ո՛չ ոք յորոց կարծես . այլ
՚ի նոսա գտցես զնա՝ զորս դուն հիգացեալս
համարիս : Լուաւ նա յաւուր միում՝ զի
կոծէր այր ոք վասն ՚ի տար սշխարհ մե-
ռանելոյ . և զի՛նչ խտիր կայցէ , ասէ ցնա
Անաքսագորաս . չիք երկիր յաշխարհի՛ ուր
չիցէ ճանապարհ իջանելոյ ՚ի դժոխս : Իբրև
գուժէին նմա զբօթ մահու որդւոյ իւրոյ ,
անխռով ընկալաւ զլուր աղետիցն . և ասէ .
Քաջ գիտէի՛ թէ ծնայ զմահկանացու : Յետ
այնորիկ զնաց ինքնին զլխովին ՚ի թաղել
զնա :

Անուն պատուոյ նորա յԱթէնս՝ ոչ ձգե-
ցաւ ընդ երկար : Զգեցին զնա աթենացիք
՚ի դատաստան և ամբաստան եղեն հրա-
պարակաւ . զլուիք ամբաստանութեանն
բազմօրինակ աւանդին . հասարակաց ընկա-

լեալ կարծիք են թէ վնասապարտ գտաւ 'ի
յանցանս ամբարշտութեան, իշխեալ 'ի
պնդել թէ արեգակն սլաշտեցեալ իբրև
աստուած՝ երկաթի ձոյլ է հրաշէկ: Այլք
ասեն թէ բաց ամբարշտութենէն ամբաս-
տանեցաւ և 'ի յանցանս դաւաճանութեան:
Իբրև ծանուցաւ նմա՝ թէ մահու դատա-
պարտ կացուցին զնա աթենացիք, ոչինչ
դրդուեցաւ. կանուխ ուրեմն՝ ասէ, ինքնին
բնութիւն վճռեաց 'ի վերայ նոցա զնոյն
դատակնիք: Չեռն օգնութեան ետ նմա
ժրագոյնս Պերիկղէս որ աշակերտեալն էր
նմա, և նուազեաց զխստութիւն հրամա-
նին: Պարտաւորեցաւ 'ի տուգանս հնգից
տաղանդաց, և ապա 'ի բաց արսորեցաւ:
Արութեամբ քաջութեամբ տարաւ Անաք-
սագորաս վշտացն իւրոց: Դեզերեցաւ ըզ-
ժամանակ տարագրութեանն յԵգիպտոս և
յայլ տեղիս՝ խորհուրդ հարցանել ընդ արս
իմաստունս, և հասու լինել սովորութեանց
օտար ազգաց: Լի և պատարուն հետազո-
տեալ զբովանդակն՝ դարձ արար 'ի կլա-
զոմենա՝ տեղի ծննդեան իւրոյ. և գտեալ
զստացուածս անխնամս և լքեալս, ասէ.
Եթէ այս ամենայն ոչ կորնչէր՝ ես ինքնին
կորնչէի:

Յաւէտ իմն փութոյ պնդութեամբ ջան
եղեալ էր Անաքսագորայ 'ի հրահանգս
Պերիկղեսի, և յօժանդակել հասարակաց
գործակալութեանց նորա, սակայն ոչ զու-
գաշտի գտաւ և երախտագիտութիւն Պե-

րիկղեսի. նա և ստգիւտ է զնմանէ թէ 'ի վախճանի զանց արար զվարժապետաւն:

Տեսեալ զանձն իւր Անաքսագորաս ծանրացեալ կարեօք ծերութեան, աղքատ, և էքեալ, ամփոփեցաւ յաղարողոնն իւր, և եղ 'ի մտի՝ սովամահ կորնչել: Լուաւ զայն Պերիկղէս, 'ի խոր խոցեցաւ ընդ այն. ընթացաւ փութանակի առ Անաքսագորաս, թախանձ արկ նմա՝ հրաժեշտ տալ 'ի մտացն հաստատութենէ: Ողբաց զաղէտս պետութեանն ընդ կորուստ այնքանոյ առն. յաւէտ և ս զիւրն. քանզի անօգնական մնայր 'ի հաւատարիմ խորհրդականէն: Երաց նմա Անաքսագորաս զերեսս իւր որ այն ինչ զվերջին տուրևառն շնչէր. և կարդաց առ նա. Ո՛վ Պերիկղէս որք կարօտ իցեն լապտերի՝ իւղ արկանեն 'ի նա:

Պասմէ Լայերտիոս, թէ Անաքսագորաս մեռաւ 'ի Լամպսակոն, և այն ինչ զյետինն շնչէր տուրևառ՝ գլխաւորք քաղաքին հարցին ցնա, թէ ունիցի՞ ինչ աւանդել պատուիրանաւ. նա հրամայեսց նոցա՝ ամ ըստ ամէ յօր յիշատակի մահուան իւրոյ պարապ տալ մանկանց 'ի դպրոցաց, և թոյլտուութիւն 'ի խաղս պարապելոյ: Զգեցաւ այդ սովորութիւն ընդ քաղում ժամանակս: Անցեալ էր Անաքսագորայ զիօթանասուն և երկու ամօք 'ի մեռանելն իւրում, եթէ ստոյգ է մեռանել նորա յութաներորդ ութերորդ ողիմպիագին:

Դ Ե Մ Ո Կ Ի Ի Տ Ո Ս

Մենաւ յերրորդ ամի եօթանասներորդ երրորդ ողիմպիա-
դին. մեռեալ 'ի շորրորդունն հարիւրորդ հինգերորդին.
կեցեալ ամս հարիւր իննս:

Հասարակաց կարծիք են թէ Դեմոկրի-
տոս իմաստասէր՝ արդերացի էր. զոր այլք
միլնտացի ասեն լինել. իսկ արդերացի ա-
նուանեցաւ՝ վասն բնակելոյ նորա յԱքդե-
րա քաղաք: Ուսաւ զառաջին ուսմունսն 'ի
մոզուց և 'ի քաղդէից՝ զորս Քսէրքսէս ար-
քայ թողեալ էր առ հօր նորա, առ որում
օթեւանս կալեալ էր 'ի խաղալն իւրում
մարտիւ 'ի վերայ Յունաց: Ի քաղդէից
անտի ուսաւ Դեմոկրիտոս զդիցաբանու-
թիւն և զաստեղագիտութիւն: Յետ այնո-
րիկ ուսաւ զբնաբանութիւն ընդ ձեռամբ
Լիւկիպպոսի իմաստասիրի: Չանք նորա
յուսումնասիրութիւն՝ բորբոքեալ էր յոյժ
յոյժ. զի և բազում անգամ զօրն ցերեկ
փակեալ մնայր 'ի տաղաւարի ուրեք 'ի մէջ
դրախտի միոյ: Աժ նմա յաւուր միում հայր
նորա եզն մի 'ի զենուլ. և կապեաց զնա
առ անկեամբ միով 'ի տաղաւարի նորա.
այլ Դեմոկրիտոս խորագոյնս յառեալ յըն-
թերցասիրութիւն իւր՝ ոչ լուաւ գբանս

հօրն . և ոչ իսկ իմացաւ թէ եզնն կապեալ
կայ առ անկեամբն . մինչև յետոյ ուրեմն
երկրորդ անգամ եկեալ հօր նորա զարթոյց
զնա 'ի խորագնին տախութենէն յորում էր ,
և եցոյց մօտ կացեալ նմա զեզն զոր հարկ
էր զենուլ 'ի զոհել :

Յերկարեալ Գեմոկրիտեայ յաշակեր-
տութիւն Լեւկիպպոսի՝ զերեսս հաստա-
տեաց զնալ 'ի տար աշխարհ՝ ելումուտ
սունել առ իմաստունս , և ճոխացուցանել
զմիտս իւր ընտիր ընտիր գիտելեօք : Բաշ-
խեաց զժառանգութիւն հօրն ընդ եղբարց
իւրոց . և կալաւ մասն անձինն գրամ և եթ ,
թէպէտ և նուազ բաժին էր քան զայլոցն .
սակայն այդ հեշտին էր նմա 'ի պէտս ծա-
խուցն զոր ծախել ունէր յիմաստասիրա-
կան զննութիւնս և յուղէզնացութիւնս :

Գնաց յԵզիպպոս՝ ուր ուսաւ զերկրա-
չափութիւն . անտի փոխեցաւ յԵթովպիա ,
'ի Պարսս , յերկիրն քաղղէացւոց . նա՝ հե-
տազօտութիւն նորա վարեաց զնա մին-
չև 'ի Հնդիկս՝ ուսանել անդէն զգիտու-
թիւն մերկիմաստակաց : Սիրէր ճանա-
չել զգիտունս , այլ ոչ յօժարէր ճանաչիլ
յումեքէ : Ասի ևս՝ թէ զաւուրս ինչ կեցեալ
նորա յԱթէնս՝ անդ ետես զՍոկրատ , ա-
ռանց յայտնելոյ նմա զանձն : Ախորժական
էր նմա՝ ծածկաբար կեալ . քանզի և երբեմն
երթեալ զօղէր բնակութեամբ 'ի ծերպս և
'ի գերեզմանս զի մի ոք գիտասցէ զտեղին
յորում էրն : Այլ 'ի վերայ այսր ամենայնի

յայտնեցաւ և յապարանս Դարեհի ար-
քայի. և այն ինչ 'ի տրտմութիւն թախ-
ծութեան պաշարեալ կայր թագաւորն ընդ
մահ միոյ 'ի կանանց իւրոց՝ զոր առաւել
սիրէր քան զայլսն ամենայն, խոստացաւ
նմա Գեմոկրիտոս առ 'ի մխիթարութիւն՝
յարուցանել զնա 'ի մեռելութենէ՝ եթէ կա-
րացէ գտանել արքայ 'ի թագաւորու-
թեան իւրում արս երիս որոց ոչինչ ար-
կած իցէ հանդիպեալ. զորոց զանուանս
դրոշմեսցէ 'ի վերայ շիրմի կնոջն մեռելոյ:
Անհնարին եղև գտանել զոք ընդ համօրէն
Ասիա՝ որպիսի խնդրէրն Գեմոկրիտոս: Ի
բանից աստի՝ սլատճառս 'ի ներքս արկեալ
իմաստասիրին՝ խելամտեցոյց զԴարեհ՝ թէ
անպատեհ է համակել 'ի տխրութիւն՝ զի
չիք ոք յաշխարհի անկարեկիր վշտաց:

Դարձ արարեալ Գեմոկրիտոսի յԱք-
դերա՝ եկեաց մենաւոր և կարօտեալ. զի
սպառեալ էր զամենայն ստացուածս իւր
'ի հետազօտութիւնս և 'ի ճանապարհոր-
դութիւնս. վասն որոյ եղբայր նորա Դա-
մասկոս, յանձին կալաւ խնամ ունել կե-
նաց նորա: Օրէնք էին յաշխարհին յայն-
միկ զի ոչ թաղէին 'ի շիրիմս հարց իւրեանց
զորս վատնէին զինչս նոցա. արդ զի ընդ
սովին դատակնքով անկեալ էր Գեմոկրի-
տոս, և զի ոչ կամէր թէ թշնամիք իւր խաղ
առնիցեն զնովաւ, ընթերցաւ առաջի հա-
մօրէն ժողովրդեան՝ զմին 'ի գրաւոր վաս-
տակոցն իւրոց՝ անուանեալ Յաղագս աչ-

խարհի: Հրաշացիալ ամբոխին ընդ քաջի մատինազրութեանն՝ ազատ կացուցին զնա՝ ՚ի խստութենէ օրինացն. ետուն նմա ՚ի պարզե տաղանդս հինգ. և անգրիս կանգնեցին յանուն նորա ՚ի հրապարակս:

Հանապազաճիժաղ ոմն էր Դեմոկրիտոս. յառաջ գայր սովորութիւննորա ՚ի խորարմատ քննութենէ մարդկային տկարութեան և ունայնութեան, որ բազմադէմ ծաղուարժանի խորհուրդս արկանէ ՚ի մեզ. և այն զի հաստատեալ էր նորա ՚ի միտս՝ թէ ամենայն ինչ գործ է դիպուածոյ, և ըստ բաղդի զուգընթացութեան հիւլէից: Ակնարկեալ Յորենաղի քերթողի յերգս իւր ՚ի քաղաքն Աբղերա՝ որոյ թանձրամամ է օգն, և մարդիկն թանձրամիտք, ասէ՝ թէ Հանճար այսր իմաստասիրի յայտ յանդիման ծանուցանէ թէ ծնանին արք հոյակապք և ՚ի տեղիսն յորս անուսումն է ժողովուրդն: Դոյն այդ բանաստեղծ յաւել ասել՝ թէ Դեմոկրիտոս անխտիր ծիծաղէր ընդ տըխրութիւն և ընդ ուրախութիւն մարդկան. և առնու նկարագրել զիմաստասէրդ իբրև այր հաստատուն որ ոչ գրգուեսցի յիրաց ինչ, և որ շղթայեալ սանձեսցէ զբաղդ ընդ ոտիւք իւրովք:

Աբղերացիք որք յար՝ի ծաղր տեսանէին զնա՝ համարեցան զնա թափեալ ՚ի մտաց. և յղեալ կոչեցին զՀիպոկրատէս՝ գալ և ապաքինել զայրն: Առեալ Հիպոկրատեայ զհանգերձանս զեղոցն զնաց յԱբղերա. և

զուռաջինն՝ կաթն մատոյց Դեմոկրիտեայ՝ նայեցեալ Դեմոկրիտոսի ընդ կաթն քննողական աչօք, Ահա, ասէ, կաթն սեաւ այծի՝ որ մի անգամ և եթ ծնեալ է: Եւ ճշմարիտ էր զոր ինչ ասացն Դեմոկրիտոս: Յապուշ հարաւ Հիպոկրատէս ընդ խելամտել նորա իրացն այնոցիկ, ընդ ժամս ձիգս խօսակից եղեալ նմա, սքանչացաւ ընդ խորին իմաստութիւն և ընդ անօրինակ գիտութիւն նորա. վասն որոյ ասաց՝ արդեւրացիք կարօտ են եղբորոսի, և ոչ իմաստասէրն՝ որում զայն մատուցանել կամէին նոքա: Այսպէս դարձ արար անտի մեծապէս զարմացեալ ընդ խորհուրդս նորա:

Զհետ ընթացեալ Դեմոկրիտեայ զվարժապետին իւրոյ զԼեւկիպպոսի՝ դնէր նախասկիզբն ամենայն իրաց զհիւլէս և ըզդատարկութիւն: Յոչընչէ ոչինչ լինի. և ոչինչ դառնայ յոչէութիւն: Ո՛չ ապականին հիւլէք, և ոչ այլափոխին. վասն զի ամրապինդ սերտութիւն նոցա պահէ զնոսին յամենայն արկածից: Ի հիւլէից աստի, ասէր, կազմեալ են աշխարհք բազումք. յորոց իւրաքանչիւր մաշեալ ծախի յետ անցնիւր սահմանեալ ժամանակի. այլ յեղծելոց անտի դարձեալ այլք յօրինին:

Զհոգի մարդոյ՝ զոր նա ինքն նոյն համարէր ընդ շնչոյ կամ ոգւոց կենդանութեան, շարադրեալ ասէր՝ ի հիւլէից. նոյնպէս և արեգակն և լուսին, և այլ ամենայն աստեղք: Եւ թէ այս հիւլէք յուղեալ տատա-

նին շարժող իմն շարժնութեամբ՝ որ է պատ-
ճառ ծննդեան ամենայն էակաց. և զի այս
շարժողութիւն ցանգ միօրինակ է, յայն
սակա և Դեմոկրիտոս հաւատս ընծայէր
ճակատագրին, և զամենայն ինչ ՚ի հարկէ
եղեալս համարէր: Իսկ Եպիկուրոս որ ՚ի
վերայ հիմանց Դեմոկրատեայ ամբարձ
զվարդապետութիւն իւր, այլ զի ոչ ընդու-
նէր զհարկ Դեմոկրատեայ, հանճարեաց
զշարժումն խոտորնական, ըստ որում ա-
ւանդել ունիւք ՚ի վարս նորա: Համարէր
Դեմոկրիտոս թէ հոգին սփռեալ է ընդ ա-
մենայն մասունս մարմնոյ, և պատճառ ըզ-
գայունութեան մերոյ յամենայն մասունս
նորա՝ այն է, զի մէն մի հիւլէ հոգւոյ առըն-
չակից է առ իւրաքանչիւր հիւլէ մարմնոյ:

Վասն շարժման լուսաւորաց վարկաւ ա-
սել Դեմոկրիտոս՝ թէ ընթանան ընդ միջոց
ամենեւին ազատ. ուստի չկան անդէն շըր-
ջանակք հաստատունք յորս մած կռուեալ
իցեն: Մի միայն պարզ շարժումն է նոցա
ընդ արեմուտս կոյս: Հապշտապ երագու-
թեամբ պարաբերին նոքա ՚ի հոսանուտ յոր-
ճանսն՝ որոյ կենդրոն է երկիրս. և ամե-
նայն ուստղ ըստ չափու մերձենալոյն յեր-
կիր՝ յամրագոյն շարժի. վասն զի բռնութիւն
շարժման պարաբերութեանն նուազէ ըստ
չափու հպելոյն ՚ի կենդրոն: Արդ ըստ այսմ՝
երեւին շարժիլ ընդ արեւելս՝ որք դանդա-
ղագոյնս շարժին ընդ արեմուտս. և որպէս
հաստատուն աստիղք երագ հոլովելովքան

զամենայն աստեղս՝ ՚ի քսան և չորից ժամուռց պահու կատարեն զչրջան իւրիանց, նոյնպէս և արեն ծանրաչարժ թաւալմամբն պարաբերի ՚ի քսան և չորս ժամս և ՚ի յաւելուածս սակաւ վայրկենից. և լուսինն որ յտպաղէ յընթացսն քան զզամենայն լուսաւորս, ՚ի գլուխ հանէ իբրև ՚ի միջոց քսան և հինգ ժամուռց. որպէս զի ոչ թէ չարժել նմա իւրով չարժութեամբն դէպ յաստեղս արեւելեայս, այլ զի յընթացսն յետս կոյս թողուն զնա աստեղքն որ յարեմուտս են առ նովաւ, և եկեալ դարձեալ զուզընթաց լինին նմա յետ աւուրց երեսնից:

Աւանդեն պատմագիրք թէ եռանդն փափաքանաց որով բորբոքեալ էր Գեմոկրիտէս առ ուսմունս՝ յայն հասոյց զնա, զի ոչ ևս բաւական գոլով առ այնս՝ իւրովի կուրացոյց զաչս իւր, դնելով յանդիման արեւու տախտակ պղնձի՝ յորմէ հատեալ ճառագայթք բախէին ընդ աչս իւր. և ՚ի տապոյ անտի նշուիցն խաւարեցան տեսանելիքն: Իբրև տեսանէր Գեմոկրիտոս զանձն ՚ի ծերութիւն խոնարհեալ, և մօտ ՚ի գրունս մահու, խորհուրդ անկաւ ՚ի միտսն՝ թէ գուցէ ծանու տխրութեամբ վարակեսցի քոյր նորա ընդ մահ իւր, զի խիթայր թէ մեռանիցի յառաջ քան զտօն Գեմետրի դից, և կոծ նորա խափան լինիցի նմա մտանելոյ ՚ի պաշտօն աստուածուհւոյն. վասն որոյ ետ բերել հաց ջերմ՝ դեռ ևս եփեալ, որոյ հոտն կենդանի պա-

հէր զնա, և տածէր զկենսական ջերմութիւնն: Յանցանել երից աւուրց զկնի տունին՝ ի բաց մերժեաց Դեմոկրիտոս զհացսն, և անդէն եհան զոգին: Էր յայնժամ ըստ հասարակաց կարծեաց ամաց հարիւր և ինունց:

Ե Մ Բ Ե Տ Ո Կ Ղ

Քաջանուն երևեալ առ ութաներորդ շորորդ
ողիմպիադաւ :

Եմբետոկղ աչակերտ էր Պիւթագորայ,
ըստ որում համարեցան բազումք: Մնաւ
յԱկրականդ քաղաքի Սիկիլիոյ, որ այժմ
անուանի Ճիրճէնդի. յականաւոր ազգէ
գաւառին. և տեղեկագոյն 'ի բժշկական
հրահանգս: Բաց 'ի ճարտարասաց պեր-
ճութենէն, յօժարամիտ հպատակէր և բա-
նաստեղծութեան, և առ ամենայն ինչ որ
հայի 'ի դիցն պաշտօն: Պատուասիրէին զնա
ակրականդացիք մեծապէս պատկառանք,
համարեալ զայրն՝ իբրու գերազանցիկ ոմն
քան զամենայն մահկանացուս: Լուկրե-
տիոս քերթող 'ի համար արկեալ զսքանչե-
լիս երևեալս 'ի Սիկիլիա, յաւել 'ի վերայ
զպանծալ բնակչաց տեղւոյն թէ չիք ինչ
յաւէտ գերապանծ 'ի փառս կղզւոյ իւ-
րեանց, քան զայն՝ զի գտաւ հայրենի երկիր
այսպիսի առն. զի և զքերթուածս նորա
իբրև զպատգամս մեծարէին:

Ապաքէն այս չէր ինչ անտեղի. քանզի և
բազում անցք 'ի կեանս նորա՝ սքանչելի
ցուցին զնա յաչս ամենեցուն. կարծեցին և

ումանք՝ անսալ նմա մոգութեան: Պատմէ Սատիրոս թէ Գորգիաս լէոնդացի՝ մին՝ ի գլխաւոր աշակերտաց այսր իմաստասիրի յիշատակէր յուով անգամ, թէ ինքնին գըլ-իովին սատար մատուցեալ է նմա յայն գործ. և թուի իմն թէ և Եմբետոկղ ՚ի միում՝ ի տաղերգութեանց իւրոյ յիշեցուցանէ քաջածանօթ լինել Գորգիայ ՚ի գաղտնի խորհորդս իրացդ. վասն որոյ ՚ի քէն միայն՝ ասէ, ուսանել յօժարեցի զթագուն Հնարս բուժելոյ զախոսս ամենայն, ժրացուցանել զծերս մանկութեամբ, հողմս զարթուցանել, հանդարտել զմրրիկս, տալ անձրևել և ջեռուցանել. նա և մեռեալս իսկ կենդանացուցանել: Եւ այն ինչ յաւուր միում շնչէին գոռալով հողմք սաստիկք, մինչև ամենայն արմտեաց առ հասարակ տպականել, մորթեալ Եմբետոկղի էշս, զմորթս նոցա ետ տիկ հանել, և եդ ՚ի գազաթունս լերանց, և բլրոց բարձանց: Ասեն՝ թէ առ նմին լուսին հողմք, և անգորրութիւն կղև ՚ի վայրսն:

Անձնակամակ նուիրեալ էր Եմբետոկղի ՚ի վարդապետութիւն Պիթագորայ վարդապետին իւրոյ. և զի պիթագորեանք բացէ ՚ի բաց խորչէին յարիւնոտ պատարագաց, յօժարեալ Եմբետոկղի երբեմն ՚ի նուէրս ողջակիզաց մատոյց պատկեր եզին յօրինեալ մեղու և ալերբ, և եղեն ՚ի զոհ զիցն:

Առ ժամանակօք Եմբետոկղի լիայեալ

մեծացեալ էր Ակրականդ քաղաք, ութ հա-
րիւր հազար բնակիչք էին անդէն, վասն
որոյ իբր 'ի նշանակ մեծութեանն՝ մեծ
քաղաք անուանէր, զեղիսութիւն և անձն-
դիւր հաճութիւն բաճր'ի գլուխ թագաւո-
րէին 'ի քաղաքի անդ. մինչև յառակա առ-
նուլ զնոսա Եմբետոկղի և ասել՝ Կեան
խնդամիտ՝ իբրու թէ վաղիւ մեռանելոց
իցեն, և կանգնեն ապարանս մեծակառոյցս՝
իբր այն թէ յաւիտեան ապրելոց իցեն։
Անձնապահ լինէր յամենայն հասարակաց
բաղմակնճիւն գործոց. բազում անգամ
մատուցաւ նմա թագաւորութիւն Ակրա-
կանդայ, նա միշտ բացէ 'ի բաց հրաժարէր.
քանզի սիրելի էին նմա կեանք առանձնա-
կան՝ հրաժարեալ 'ի մեծութեանց և 'ի ըզ-
բաղմանց աշխարհի. թէպէտ և նախանձա-
յոյզ էր ազատութեանն և իշխանութեան
ժողովրդեան։

Հրաւիրեալ երբեմն 'ի կոչունս ուրեք,
իբրև յակումք բոլորեցան կոչնականքն,
տեսեալ Եմբետոկղի զի ոչ ոք սպասս արկա-
նէ բերիլ կերակուր, և ոչ ոք ընդ այն
քրթմնջէ, տիրեցաւ ընդ այն. և յարեալ՝
պաշտել ինքնին հրաւիրելոցն. յայնժամ
սզգեաց նմա կոչնատէրն՝ մնալ առ վայր
մի 'ի գալոճստ նախագահի ձերակուտին,
զի և նա 'ի հրաւիրելոց անտի էր։ Եւ ան-
դէն 'ի մտանել այնր կոչեցելոյ նախարա-
րին՝ տանուտէրն և ամենայն կոչնականք
տեղի ետուն նմա՝ յառաջ անցանել 'ի բարձն

պատուականագոյն. և զնա ինքն կացուցին թագաւոր և հրամանատար ընթրեացն: Այս այր անդէն անյապաղ 'ի վեր երևեցոյց զներգոյացեալ յոխորտ բարս իւր, և զոգին բռնակալ. պատուիրեաց բազմելոցն ամենեցուն՝ ըմպել այր իւրաքանչիւր զգինի իւր անուպակ. իսկ որ ոչն կամիցի ըմպել այդպէս՝ բաժակ մի լի գինւով ընդ երեսս հարցեն նորա: Ոչ ինչ յայնժամ խօսեցաւ Յմբետոկղէս. և յաւուրն երկրորդի ետ գումարել զժողովուրդն. և ամբաստանեղև հրապարակաւ զկոչնատեառնէն, և զառնէն որ անսահման բռնութեամբ վարեցաւ յընթրիսն. յայտ արարեալ ամենեցուն՝ թէ այդ՝ նախասկիզբն է բռնակալութեան, և տարադէպ բռնադատութիւն այդպիսի՝ ընդդէմ է օրինաց և հասարակաց ազատութեան: Պարտաւոր ցուցեալ յատենի անդ զերկոսին զնոսա, փութանակի ետ սպանանել: Չեռնարկութեամբ նորա լռեալ դադարեաց ատեան Հազար աւաւազաց, և զի կուսակից էր ժողովրդեան՝ ետ օրէնս հաստատել՝ զի հրամանատարք փութիոխեսցին յերեամ՝ որպէս զի ակնկալելի իցէ ամենեցուն՝ ամբառնալ յաւազութիւն:

Յաւուրս սորա Ակրոն բժիշկ խնդրեաց տեղի 'ի ծերակուտէ՝ կոթող յիշատակի կանգնել անդէն յանուն հօր իւրոյ՝ որ ներհուն էր յարուեստին իւրում, և մեծահամբաւ քան զամենայն բժիշկս ծաղկեալս յիւ-

րում դարու : Յարուցեալ Եմբետոկղեայ 'ի բազմահոյլ ժողովի անդ՝ ջանացաւ շրջել զժողովուրդն 'ի մտաց՝ զի մի շնորհեսցեն նմա զխնդիրն . քանզի զայն դիմամարտ համարէր նա հաւասարութեանն՝ զոր առ ամենեսին միօրինակ կամէր լինել, որպէս զի մի ոք բարձրասցի առ այլովք . վասն զի այդ իսկ է, ասէր, հիմն հասարակաց ազատութեան :

Զայնու ժամանակաւ խանձեցաւ ախոսրածութեան 'ի Սելինոս քաղաք Սիկիլիոյ . և անապատ կացոյց 'ի բնակչաց . ընդ որ ամենեքին յոգիս ասպատան տազնապէին և կանայք՝ ծննդականք տարածամ վիժէին : Քննեալ հասու եղև Եմբետոկղէս թէ այդ շարատանջ հիւանդութիւն՝ ազդեցութիւն է ապականեալ ջուրց գետոյն որ ընդ քաղաքն հոսէ : Դարձոյց իւրովք ծախիւք զընթացս երկուց վտակաց և հոսեցոյց 'ի գետն քաղաքին . յայնժամ՝ 'ի յորդութեամբն խաղալ ջուրց, դադարեցին 'ի գետոյ անտիմահ և ապականութիւն : Ընդ այս առողջարար փոփոխութիւն ջուրցն, և ընդ ազատութիւնն 'ի կոտորածէն՝ տօն և խնջոյս կարգեցին բնակիչք քաղաքին . անդ 'ի Սելինոս էր յայնժամ՝ և Եմբետոկղ . վասն որոյ պար առեսլ զնովաւ՝ պատարագս մատուցանէին նմա, և դիւցական պատուով մեծարէին, որոց յոժարամիտ էր Եմբետոկղէս :

Նոյնպէս սկիզբն դնէր Եմբետոկղէս ըզ-

չորս տարերս զհող, զջուր, զօդ և զհուր :
Միաբանութիւն իմն համարէր լինել ընդ
այդոսիկ՝ որ միաւորէ զնոսա, և հակառա-
կութիւն՝ որ անջրպետէ ՚ի միմեանց : Դար-
ձեալ թէ յար ՚ի փոփոխութեան են, այլ
ոչինչ վատնի ՚ի նոցանէ. ընդ ամենայն յա-
ւիտեանս այս կարգ անյեղլի էր, և նոյն-
պէս յաւերժացի : Արեգակն՝ հրեղէն մար-
մին է : Լուսին տափարակ է, սկաւառա-
կաձև : Նիւթ կազմութեան երկնից է իբրև
ական վանի : Յաղագս հոգւոց կարծէր՝ ան-
ցանել նոցա անխտրաբար ընդ ամենայն
ազգս մարմնոց. և պնդէր առ այս յիշա-
տակելով իմն թէ յառաջն մանուկ էր, ա-
պա ՚ի ձուկն փոխեցաւ, յետ այնորիկ ՚ի
հաւ թռչուն. ևս և ՚ի տունկ :

Բազմօրինակ պատմի անցք մահու այսր
իմաստասիրի : Բաղմաց կարծիք են՝ թէ
իղձք փափաքանաց էին նորա աստուած
ոմն կարծեցուցանել զանձն, և զի զբա-
զումս ևս առ այն յօժարամիտս տեսանէր,
հաստատեաց ՚ի միտս իւր լրումն տալ
խորհրդոցն : Վասն որոյ յորժամ ծանրա-
ցան ՚ի վերայ նորա կարիք ծերութեան՝ կա-
մեցաւ գերահրաշ իմն օրինակաւ կնքել
զկեանս իւր : Ապաքինեալ նորա զկին զոմն
ակրականդացի՝ Պանթէս անուն՝ որ լքեալ
էր ՚ի բժշկաց, և յոգւոցն պարզել ապաստան
էր, հանդերձեաց պատարագ նուիրական՝
յոր հրաւիրեաց կոչնականս ութսուն. և
առ ՚ի խելամտեցուցանել զնոսա թէ ինքն

փոխեցաւ 'ի կենդանեացս, իբրև ելին նո-
քա 'ի կոչնոցն, և ցրուեցան այր իւրաքան-
չիւր հանգչել ուրեք՝ ոմանք ընդ ծառովք,
և այլք այլուր, Եմբետոկղ առանց ինչ ա-
սելոյ ընդ ումեք, ել 'ի գլուխ լերինն Ետ-
նայ, և գահավէժ ընկէց զանձն 'ի վիհ հնո-
ցի լերինն: Յիշատակեալ Ուրատիոսի զկա-
տարած առնս՝ ասէ.

Այն ինչ ցանկայ գու Եմբետոկղ անմահ աստուած,
Յրտացեալ ծերն յԵանա վառեալ զանձն մշեաց:

Այր ծանրաբարոյ էր Եմբետոկղէս, եր-
կայնահեր, և պսակ սարգենի հանապազ
ունէր 'ի գլուխ: Ո՛չ գնայր միայն զճանա-
պարհայն, այլ ուղեկցութեամբ բազմաց 'ի
միասին. այսպէս պատկառելի ցուցանէր
զունձն առ ամենեսին: Ագանէր միշտ յոտսն
սանդալ պղնձի. և իբրև հոսեցաւ 'ի խո-
րափիտն հրածորան՝ բռնութիւն կրակին 'ի
գուրս զգայռեաց զմի սանդալ նորա, որ
իբրև գտաւ՝ յայտնի հղև խորամանկու-
թիւն նորա: Ահա ըստ այսմ օրինակի Եմ-
բետոկղէս, զի ոչ քաջ զամենայն խորհե-
ցաւ յառաջագոյն, փոխանակ աստուած
համարելոյ, անձնամատն ցուցաւ այր խա-
բերայ:

Ի բնաւորութիւնս նորա սքանչելի այն
էր՝ զի բարիոք քաղաքացի էր, 'ի լաց վճա-
րեալ 'ի շահուց անձին: Յետ մեռանելոյ
Մեթոնի հօր նորա՝ հնարեցաւ ոմն յինքն
գրաւել զբռնակալութիւն Ակրականգայ.
փութանակի գումարեաց Եմբետոկղ զժո-

դովուրդն. ցածոյց զամբոին, և արգել
զյառաջադիմութիւն վատ խորհրդոցն. և
զի յայտ յանդիման երևեցուսցէ զսէր իւր
'ի հաւասարութիւն, մասն եհան միաշափ
յընչից իւրոց որոց նուազ էր քան զիւրն:

Երևեցաւ այս իմաստասէր առ ութսնե-
րորդ չորրորդ ողիմպիադաւ: Անդրի կանգ-
նեցին նմա ակրականդացիք, և ընդ երկար
մեծարեցին զյիշատակ նորա: Մեռաւ յա-
լիս ձերութեան. այլ չէ յայտ թիւն ամաց
աւուրց կենաց նորա:

Ս Ո Կ Ր Ա Տ

Ծնեալ 'ի չորրորդ ամի եօթանասներորդ եօթներորդ ուղիմպիադին. մեռեալ յառաջին ամի իննսներորդ հինգերորդ ուղիմպիադին. 'ի հասակի ամաց եօթանասնից:

Սոկրատէս իմաստասէր, որ ըստ զուգածայն աւանդութեան վազեմի դարուց՝ գերապանծ հանդիսացաւ յառաքինութիւնս, և յստակադոյն 'ի տեսութեան մըտաց քան զամենայն իմաստասէրս կուամուլ ժամանակին, քաղաքացի էր Աթենայ, յԱլլալէկ գեղջէ: Ծնաւ 'ի չորրորդ ամի Հե ուղիմպիադին, որդի հօր Սովրոսինոսի անդրիագործի, և մօր Փարանետիայ մանկաբարձի: Ուսաւ զիմաստասիրութիւն նախառ ոտս Անաքսագորայ. և ապա յԱրքեղայոսէ զքնաբանութիւն: Սակայն միտեգեալ խորագոյնս՝ թէ այն ամենայն սնոտի զննութիւնք իրաց բնութեան՝ ոչինչ օգուտ մատակարարեն, և ոչ յառաքինութիւն անգր առաջնորդեն իմաստասիրի, հպատակեաց յուսումն կարեւորացն 'ի հրահանգս բարուց. և թէ ասել օրէն իցէ՝ եղև նախասկիզբն բարոյական իմաստասիրութեան 'ի մէջ Յունաց, որպէս աւանդէ կի-

կերոն՝ յերրորդ գիրս Տուսկուլեան խընդրոց : Այլ յայտնագոյն և ճոխագոյն բանիք աւանդէ զայս յայլ գիրս իւր, ունելով բանին այսպէս. « Թուի ինձ, և ամենեքին 'ի սոյն ձայնակից են թէ առաջին ինքն Սոկրատէ՝ որ 'ի բաց պարուրեալ դիմաստասիրութիւն 'ի հեռագատութենէ գազտնեաց բնութեան, առ որ միայն հետամուտ էին ամենայն իմաստասէրք յառաջ քան զնա, շրջեաց զայն առ որս հային 'ի պարտս հասարակաց կենացս. որպէս գիբովանդակ պարապել նմա 'ի քննութիւն առաքինութեանց և ախտից. իսկ երկնաւորքդ, ասէր, կամ հեռի են 'ի մերմէ գիտութենէս, կամ թէ և յայտնի իցեն, ոչինչ սպտար լինին նոքին 'ի բարիոք զեկամբութիւն մեր » :

Արդ՝ յամենայն զօրութենէ իւրմէ զհետ պնդեցաւ զայնր մասին իմաստասիրութեան՝ որ ակնարկէ 'ի բարեկարգութիւն վարուց կենաց. և ձգի առ ամենայն հասակ և վիճակ կենաց : Այս նորօրինակ իմաստասիրութիւն այնու առաւել ընդունելի դատեալ եղև՝ զի նա ինքն որ հեղինակ էր ուսմանն, օրինակաւ գործոց իւրոց քարոզէր զվարդապետութիւնն, միտեղեալ՝ կատարել որչափ մարթ էր զամենայն զպարտս առաքինի քաղաքացւոց 'ի ժամանակի իսպաղաղութեան և պատերազմի :

Յամենայն 'ի քաջանուն իմաստասիրաց Սոկրատէս միայն առաքինացաւ և 'ի պա-

տերազմի. որպէս յուչ առնէ Լուկիանոս
'ի տրամախօսութեան Պորտաբուծին: Հան-
գիսացաւ յերկուս կռիւս. և յերկօսին իսկ
թէպէտ պարտեցաւ կողմն իւր, այլ նա
միջամուխ խաղաց 'ի վտանգս ծանունս,
և ծանուցաւ այր քաջագոր: Ի միումն թա-
փեաց զՔաննօփոն 'ի մահուն վտանգէ, որ
'ի փախչելն անկեալ յերիվարէն՝ փոքր մի
ևս՝ սպանեալ էր 'ի թշնամեաց, թէ ոչ 'ի
քաց կորզէր զնա Սոկրատ 'ի խռանէ ան-
օի, շալակեալ զանձամբ, զոր՝ մինչ յեր-
կարէր մարտն՝ տարաւ հեռի ընդ քաղում
ասպարէզս, և գտեալ զերիվարն փախու-
ցեալ՝ հեծոյց 'ի վերայ նորա. երաշխաւորէ
պատմութեանս Ստրաբոն: Յերկրորդումն
'ի խորտակիլ աթենացւոց և 'ի փախչել,
յետինն եղև նա 'ի յետադարձս, և ցայն
վայր զգէմ կալաւ՝ զի որք հետամուտք էին
փախստէից՝ տեսեալ զնա զի կամակար
պատրաստէր լինել նոցա զիմագրաւ, ոչ
ևս իշխեցին բախել ընդ նմա. և վկայէ
այսմ՝ Աթենէոս: Յետ երկուց արշաւա-
նացս՝ ոչ յաւել Սոկրատ ելանել արտաքս
ըստ Աթէնս. եկաց 'ի քաղաքի անդ՝ վա-
րեալ տարազ կենաց ամենեին աննման
այլոց իմաստասիրաց, որք վատնէին 'ի ճա-
նապարհորդութիւնս զառաւելագոյն ժա-
մանակ կենաց իւրեանց՝ վասն նորանոր ի-
րաց խելամուտ լինելոյ, մտանելով 'ի կե-
նաց կցորդութիւն ընդ իմաստունս իւրա-
քանչիւր աշխարհաց: Սակայն զի օրինակ

իմաստութեանն առ որ սահմանեալ էր Սո-
կրատայ զուսումնասիրութիւն իւր՝ առաջ-
նորդէր մարդոյ ջանահնար լինել յաւէտ 'ի
ծանօթութիւն անձին, քան ծանրաբեռնել
զմիտս գիտելեօք որք ոչինչ օգտեն 'ի բա-
րեկարգութիւն կենաց, վասն այնր ոչինչ
պարտ վարկաւ անձին մաշել զաւուրս իւր
'ի տարադէմ ուղեորութիւնս . յորոց ոչ
մի ինչ արդեօք առաւել ուսանէր՝ քան
զորս ուսան յԱթէնս 'ի մէջ քաղաքա-
կցաց իւրոց, յորոց 'ի հրահանգս արգարացի
դատէր սշխատութիւն յանձին ունել, քան
'ի վերայ օտարաց: Եւ քանզի զիմաստա-
սիրութիւն բարոյական՝ օրինակօք քան թէ
բանիւք է ուսուցանել, օրէնս հաստատեաց
անձին իւրում՝ կատարել գործով զոր ինչ
պահանջեսցեն 'ի նմանէ ողջամիտ խոր-
հուրդ, և առաքինութիւն անդրդուելի :
Մինչ նա յայս մտաց խորհրդի էր՝ ամբար-
ձաւ 'ի պասիւս ատենակալաց քաղաքին, և
հրդումն տուեալ՝ անաշառութեամբ յայտ-
նաբանել զկարծիս իւր յամենայնի, հրա-
ժարեաց քաջութեամբ 'ի ձեռնագրելոյ դա-
տակնքոյն՝ որով ժողովուրդն մահու պար-
տաւոր առնէր զինն պօրավարս ընդդէմ օ-
րինաց . և թէպէտ ամբոխն զչարեցաւ ընդ
այն, և բազումք յաւազաց սպառնալեօք
ջանային պակուցանել զնա, ոչինչ թուլա-
ցաւ 'ի հաստատութենէն, կէտ եզեալ ան-
ձին իւրում՝ թէ չէ արժան զգօն մարդոյ,
սուտ երդնուլ 'ի հաճել զժողովուրդն :

Չունիմք մեք հաւաստել ուստեք՝ արդեօք ընտրուցաւ նա յայլ աւագութիւն բաց յայսմանէ. սակայն թէպէտ անբաժ էր նա իշխանութեանց, այլ իմաստութեամբ իւրով և առաքինութեամբ՝ ՚ի պատկառանս իւր ձգեաց զԱթէնս ողջոյն, զի և քան զաւագանին առուելեալ էր ՚ի մեծարանս պատուոյ: Ար ինչ վասն անձին իւրոյ էր հոգ խնամոց՝ փութաջան էր ըստ բաւականութեանն. և մեղադիր լինէր որոց ոչ խնամ տանէին անձանց, կամ որք պանծոյին ընդ գծուծ անհոգութիւնն. սիրող էր մաքրութեան, քաջավայելուչ և պատշաճական ՚ի հանդերձս, զմիջինն ունելով ընդ փցուն և շինական, և ընդ պերճ կամ մեղիասէր: Թէպէտ և չէր ինչ յղփոցեալ ճոխութեամբ, այլ յամենայնի հրաժարեալ էր ՚ի խնդրելոյ զօգուտ անձին. զի ոչինչ առնոյր յորոց աշակերտէին նմա. և նովին արհամարհ ցուցանէր ըզգնացս այլոց իմաստասիրաց, որք ՚ի շահավաճառ արկանէին զվարդապետութիւն իւրեանց, և հարկէին զաշակերտս իւրեանց բազում կամ նուազ վարձու: Նա մանուսանդ սովոր իսկ էր ասել՝ ըստ յառաջ բերելոյ Քսենոփոնի. Ա՛չ իմանամ թէ գիարդ այր որ յանձին կալեալ իցէ վարդապետել զառաքինութիւն՝ խորհուրդ կալցէ յանձին՝ շահ կթել անտի. քանզի ստանալ անձին զայր առաքինի, և զաշակերտն առնել իւր բարեկամ՝ օգտակարադոյն է և անկասպուտ

մեծութիւն՝ քան զչափ անձին: Ի սակս այսր
անօգտախնդիր բարուց Սոկրատայ՝ Անտի-
փոն ոմն սովիստէս՝ որ պարծէր ունել ըզ-
գիտութիւն բարուց, այլ ՚ի հրահանգացն
վերջացեալ էր, ասաց ցնա յուուր միում.
Իրաւացի է քեզ ոչ առնուլ վարձս յաշա-
կերտաց քոց, և զովին այր առաքինի ցու-
ցանես զքեզ: Քանզի՝ թէ բանք լինէին ՚ի
վաճառ հանել զտուն քո, կամ զհանդերձս,
կամ զկարասի, ոչ միայն առանց գնոյ կամ
նուազ գնով ոչ տայիր, այլ գուն ՚ի վերայ
դնէիր արդար գնով վաճառել զնոսին, և
դանզի միոյ պակաս ոչ տայիր: Արդ զի դու
ինքնին քաջ խելամուտ ես թէ ոչինչ գի-
տես, և յաղագս այնորիկ ոչ կարես վար-
դապետել այլոց, խիղճ համարիս քեզ պա-
հանջիլ յայլոց փոխանակ որոց ուսուցա-
նել ոչ գիտիս: Այս զգօնութեան քո ներ-
բող է, քան թէ անչափասիրութեան: Դիւ-
րաւ ամաչեցոյց զնա Սոկրատէս՝ յուշա-
րարեալ նմա թէ կան իրք բազումք զորս
մարթ է ՚ի բարիոք պէտս ՚ի վար արկա-
նել, և ՚ի թիւր. և ևս ընծայել բարեկամին
զպտուղս քաղեալս ՚ի պարտիղէ իւրմէ, և
վաճառել, այլ և այլ են ՚ի միմեանց: Արդ
դու մի, տէ՛ կարծեր յանձին քում, թէ ես
վարդապետեմ՝ աշակերտաց իմոց ըստ օ-
րինակի այլոց իմաստասիրաց՝ որոց Կոյ տե-
ղի հաստատուն ՚ի ժողովել անդ զաշակեր-
տըս իւրեանց, և վարդապետել ըստ ժա-
մագրեալ պահուն. իսկ Սոկրատ իմաստա-

սիրէ ընդ որս առընթեր գտցին նմա, եւրբ
և իցէ, և սւր և իցէ :

Ընդ գլուխս ամբաստանութեանց զՍո-
կրատայ՝ զորս գատափսագէր Մելիտոս,
յաւելաւ և այս՝ թէ փոխանակ երկրպա-
գելոյ դից պաշտելոց յԱթէնս, այլ իմն ան-
ծանօթ աստուածութիւն 'ի մէջ մատու-
ցանէ. սակայն բովանդակն զբարտու-
թիւն էր, և պատ 'ի պատ դրոյցք. քանզի
կանոնն զոր 'ի դմին յայդմ հաստատուն
օրինօք կարգեալ էր Սոկրատ անձին իւ-
րում, և զայն տայր խրատ որոց խորհուրդ
հարցանէին ընդ նա, այս էր՝ հպատակ կալ
պատգամոց դեղիփետոնն Ապողոնի, որ ի-
բրև հարցաւ թէ դիարդ օրէն իցէ պաշտել
զգիս, ետ պատասխանի՝ թէ ամենայն այր
կատարեսցէ զգոյն ըստ կրօնից երկրի իւ-
րոյ : Այս իսկ էր զոր առնէր Սոկրատէս
նուիրելով և պատարագելով դից 'ի սա-
կաւուն զոր ունէր, և թէպէտ դոյզն ինչ
էր զոր ընծայէրն, սակայն այնպէս հաւու-
նեալ էր յանձին իւրում թէ զուգաչափ
հաւասարութեամբ հաճոյ գոցին պատա-
րագք իւր ընդ մեծատանցն, զի մատուցա-
նէր ըստ գոյին իւրում. և չառնոյր յանձն
ասել թէ հաճոյական գաանիցին յաչս աս-
տուածոց բազմածախ դահամուկք, քան
գսակաւս. նա ընդ հակառակն ասէր՝ թէ
ոչինչ առաւել ընտրելի է նոցա՝ քան զոր
յառտրինիաց մեծարանս :

Չէր ինչ յաւէտ անպաճոյճ, և միանգա-

մայն ասել՝ կրօնից պաշտամանցն զուգա-
ձայն, քան զաղօթսն զոր նա մատուցանէր
դից, ոչ մի ինչ անձին առանձին աղեր-
սելով, այլ զայն ևեթ խնդրելով՝ զոր նո-
քայն բարիօք և օգտակար համարեսցին
նմա: Քանզի՝ ասէ, ճոխութիւն և աւագու-
թիւն հայցել ՚ի նոցանէ՝ այնպէս է, որպէս
թէ խնդրիցես շնորհս ՚ի մարտ մխելոյ,
կամ նարտ խաղալոյ, առանց զիտելոյ զելս
պատերազմին, կամ խաղուն:

Այ միայն ոչ հրաժարեցուցանէր ՚ի պաշ-
տամանց զորս յաճութիւնն առ ՚ի նոյն, այլ
և խնամովք ջան ՚ի վերայ դնէր առաջնոր-
դել ՚ի նոյն որոց հետեալ էին ՚ի ճանա-
պարհէ կրօնասիրութեան: Պատմէ Քսենո-
փոն առ այս զհնարս նորս որով ազգեաց
հռանդն պաշտօնասիրութեան առ զիս՝ յե-
րիտասարդ ոմն Արիստոգեմոս անուն՝ որ
բացէ ՚ի բաց հրաժարեալ էր ՚ի պաշտամանէ
կրօնից, և ծաղու նշաւակէր զորս փութա-
յին ՚ի նուէրս պատարագաց: Ընթերցեալ
միանգամ՝ առ Քսենոփոնի զոր ինչ յայդ
դէպս ասաց Սոկրատէս յողագս նախա-
խնամութեան դից ՚ի վերայ մտրդկամ՝ սքան-
չասցի որ՝ տեսանելով զիմասասաւերդ որ
՚ի հեթանոսութեան տատանեալ՝ սակայն
գերազանցեալ յոյժ յոյժ յողջմտութեան
խորհրդոց՝ ՚ի խնդիրն որ յաղագս աստուա-
ծութեան:

Աղքատ էր յընչից, այլ ամենեւին շա-
տացեալ. զի թէպէտ առ ձեռն պատրաստ

էր նմա լիանալ ճոխութեամբ՝ ընդունելով զպարզևսն զոր բարեկամք նորա և աշակերտք մատուցանէին նմա, զայն ամենայն 'ի բաց յղէր առ մատուցանելիսն, թէպէտ և զայրանայր ընդ այն կին նորա՝ որ անճաշակ էր ամենեկին վայելից իմաստասիրութեան:

Օրինակ կենաց նորա 'ի կերակուրո և 'ի հանդերձս անպաճոյճ էր յոյժ. մինչ զի Անտիփոն սփեատէս զոր 'ի վերոյ յիշեցաք՝ նախատէր զնա՝ թէ չիք ոք ստրուկ այնչափ աղքատ և հէզ՝ որ անձին շատ գրեցէ զայդ տարաղ, և առ 'ի գոյն զանձն պատկանեցէ. քանզի կերակուր քո, ասէ, անարդազոյն է քան զամենայն երկրի: Դարձեալ՝ ոչ միայն Հնոտի է պարեգօտ քո, այլ և մի միայն, զամառն և զձմեռն. և բոկոտն ընթանաս: Այլ Սոկրատ յայտ յանդիման երևեցոյց զվրիպակ նորա՝ որ համարէր թէ երջանկութիւն մարդոյ 'ի լիութեան և 'ի հեշտութեան հաստատեալ կայցէ. Եւ թէ և, ասէ, աղքատ և չքաւոր կարծիմ, այլ երջանիկ եմ քան զքեզ: Նա ապաքէն՝ զոր օրինակ չկարօտելն իմիք՝ աստուածոց միայն սեփական է, նոյնպէս որոց նիազ իցէ կարօտութիւն՝ մերձաւորագոյն դատեալ լինին աստուածեղէն բնութեան:

Այս անարատ առաքինութիւն Սոկրատայ սքանչացոյց զամենայն մարդ, մանաւանդ զԱթէնք քաղաք, ուր անօրինակ էր

գործդ. քանզի և որոց անբաւական իցէ
զօրութիւն՝ զառաքինութեանց զհետ ըն-
թանալ, հրաշանան ընդ որս ընթանան զայն
ճանապարհ անստերիւր: Առաքինութիւն
Սոկրատայ զհամբաւի հարաւ 'ի սուղ ժա-
մանակի առ ամենայն բնակիչս քաղաքին,
ձգեաց առ նա յոլով աշակերտս յամենայն
հասակէ, որք գեր 'ի վեր գնէին զվարդա-
պետութիւն նորա և զկենաց կցորդու-
թիւնն՝ քան զամենայն հաճոյակատար սիո-
փանս: Այլ որ յաւէտ ձգէր զնոսա առ Սո-
կրատ՝ այն էր, զի որչափ ժուժկալ և խըս-
տակեաց էր յանձին իւրում, նոյնչափ
քաղցր էր և մարդասէր առ այլս: Առաջին
զոր հնարէր սուլաւորել 'ի սիրտս երիտա-
սարդաց աշակերտելոց նմա՝ էր պաշտօն
և երկիւղ առ դիս - յետ այնորիկ՝ ըստ մար-
թելոյ առաջնորդէր նոցա 'ի ժուժկալու-
թիւն, և 'ի հեշտութեանց հրաժարել, ցու-
ցեալ նոցա՝ թէ որպէս այնորիկ կաստեն
զմարդ յանգին գանձուցն զոր ստացեալ
ունի. իմա՝ յազատութենէ: Համոզակեր
եղանակ էր յոյժ վարդապետելոյ նորա
զբարոյակիան իմաստասիրութիւն, քանզի
զբովանդակն 'ի խօսս և 'ի բաղմականս
կատարէր՝ առանց ինչ պատուասէր հան-
գերձանաց, և առանց բանս 'ի մէջ արկա-
նելոյ 'ի քննել հետազօտութեամբ, բունն
հարկանէր 'ի բանսն որ անկանէր 'ի կարգ
խօսիցն, կամ զոր գէպքն ինքնին առար-
կանէին: Զառաջինն անդ հարցանէր ինչ՝

որպէս այր՝ որ ուսանել կամիցի. և ապա
յարգեալ զքանսն որ զոյգ լինէին խոր-
հըրդոց նորա՝ ՚ի խնդիրն այն, առաջնորդէր
աշակերտելոցն ՚ի հակառակս առաջնոց
բանից հաստատելոց: Զմասն ինչ աւուրն
անցուցանէր յայդ հրահանգս բարոյակա-
նին, առ որ ամենեքին յօժարամիտ ընթա-
նային, և ոչ ոք մեկնէր անտի՝ չև իմաս-
տացեալ լիագոյն, որպէս հաստատէ Քսե-
նոփոն:

Թէպէտ և ոչինչ աւանդեաց Սոկրատ՝
գրոշմեալ ՚ի գիր, սակայն զիւրին է դա-
տաստան առնել վասն հանգամանաց բա-
րոյական իմաստասիրութեան նորա, և օ-
րինակին որով վարդապետէր՝ յորոց ինչ
գտանի վասն այնր ՚ի գիրս Պղատոնի և
Քսենոփոնի: Այլ ՚ի վեր քան զամենայն՝
նմանութիւնն զոր նշմարեմք ՚ի քննութիւնս
նորա՝ որպէս պատմեն համաձայնութեամբ
երկոքին այդ աշակերտք Սոկրատայ, քա-
ջայայտ նշանակ է ոճոյ վարդապետութեան
նորա: Այլ ոչ զնոյն է ասել հաստատու-
թեամբ և վասն իսկութեան բանից ուս-
մանն. մանաւանդ հայեցեալ ՚ի բանս Պղա-
տոնի՝ որպէս ինչ ասէ ունել նմա վարդա-
պետութիւն, որպէս ասացն իսկ Սոկրատ՝
յետ ընթեռնոյ զնորայն լիւսիսեան տրա-
մախօսութիւնն. այլ յաւէտ իմն արդարա-
ցի դատեալ է արժանահաւատ համարել
զՔսենոփոն. քանզի զոր ինչ յառաջ բերէ
հատուածս բանից խօսեցեալս ընդ Սոկ-

րատ և ընդ այլ ոք դերասան, յայտ յան-
գիման կացուցանէ՝ թէ զգործ պատմաբանի
կատարէ անդէն, զոր ինչ լուեալն էր՝ զայն
եւթ առաջի առնելով:

Իժուարաւ արդեօք հաւատս ընծայես-
ցուք՝ թէ որպէս այր որ զամենայն մարդ
յօժարէր 'ի պաշտօն դից, և զի այսպէս ա-
սացից՝ քարողէր երիտասարդաց զգուշա-
նալ յամենայն ախտից, ինքն մահու պար-
տաւոր գտանիցի այնու՝ թէ հրաժեշտ տայր
'ի պաշտամանց դից որ յԱթէնա, և տպա-
կանէր զկեանս երիտասարդաց: Սակայն
այդ անօրէն անզթութեան գործ կատարե-
ցաւ յանզլուխ ժամանակին, առ իշխանու-
թեամբ երեսուն բռնակալաց: Եւ ահա այս
ինչ է սկզբնապատճառ իրացդ:

Կրիտիաս հզօրագոյնն 'ի բռնակալաց
այտի՝ յառաջ ժամանակաւ աշակերտեալ
էր Սոկրատայ, որպէս և Աղկիբիատէս.
սակայն տաղտկացեալ երկոցուն սոցա 'ի
սոկրատեան իմաստասիրութենէ, որոյ
վարդապետութիւնն ոչ զուգաձայնէր ամ-
բարտաւանութեան և անժուժկալութեան
նոցա, զանց արարին զնովաւ: Կրիտիաս
յաշակերտութենէ անտի Սոկրատայ՝ փո-
խեցաւ նմա յոխերիմ թշնամի, վասն ան-
դրրգուելի հաստատութեանն՝ որով կշտամ
բէր սա զամօթալի զակատիլ նորա գհետ
ախտից. և խոչընդոտն լինէր յաջողուա-
ծոյ թիւր կամաց նորա. մինչև զի 'ի դա-
սակարգել Կրիտիայ 'ի թիւ բռնակալացն

երևանից, յոչինչ առաւել զաչս հաստատեաց, քան յարևէ արկանել զՍոկրատ. մանաւանդ զի և սորա ոչ ժուժելով անօրէն գործոց նոցա, ազատաբերան ընդդիմարանէր: Քանզի տեսեալ նորա զի զօր ամենայն 'ի մահ մատնեն գրագումս 'ի քաղաքացեաց և յաւազանւոյն, ասաց յայտնաբանութեամբ յակմբի ուրեք օրինակաւ, եթէ նա որում հաւատացան անդեայք 'ի պահպանութիւն՝ օր զաւուրք նիհարացուցէ և սակաւացուցէ զնոսա, հարկաւորարար խոստովան լիցի դանձնէ գոլ վատ անդէսրդ: Արիտիաք և Քարիկլէս երկուք 'ի գլխաւորաց երեսնիցն հասու եղեալ թէ 'ի նոսա հայի այլաբանութիւնն, զառաջինն անդ օրինադիր եղեն՝ որով արգելին ուսուցանել յԱթէնս զարուեստ խօսելոյ: Եւ թէպէտ Սոկրատ ոչ առնէր զայդ, սակայն քաջ իսկ հաւաստեցաւ՝ ընդդէմ՝ նորա լինել հրամանիդ, որով ջանայիննուքա կրճիմն արկանել ազատօրէն վարդապետելոյ նորա 'ի բարոյական խնդիրս՝ ընդ որս խմբէին զնովաւ. որպէս նորայն սովորութիւն էր: Ինքնին գլխովին Սոկրատ մատեաւ առ երկոսին պատուիրոզս օրինացդ, 'ի նոցանէ ինդրեալ զիմաստ հրամանին. սակայն զի 'ի նեղ արկանէր զնոսա նրբութեամբ հարցուածոց իւրոց, իշխանաբար պատուիրեցին նմա՝ մի ևս չուրջ զիւրեւ կուտիւ զմանկըտին. եհարց ցնոսա, թէ Յո՞ր վայր տարածեն զչափ հասակի երիտասարդութեան.

ասին. Զամենայն հասակ որ 'ի վայր քան զերեսնամեան տիս: Ասէ Սոկրատ. իսկ ոչ տաց պատասխանի որոց հարցանիցեն ցիս՝ թէ ո՛ւր է Քարիկլէս, կամ Կրիտիաս: Այո՛, ասէ Քարիկլէս. այլ յաւել 'ի վերայ Կրիտիտիաս, թէ արգելիալ է քեզ ամենեւին ժողովս կուտել զքեզ զձեռագրիտաց արուեստից. որոց ծանրացեալ են լսելիք 'ի բանից քոց: Սոկրատ ասէ. Ապա թէ որք զհետ իմ եկեսցեն՝ հարցցին ցիս վասն գթութեան և արդարութեան: Այո՛, ասէ Քարիկլէս, նոքին իսկ անդէորդք անդու հսկեն 'ի վերայ քո չառնել պակաս դթիւ կովուց: Շատ եղև այս Սոկրատայ ինչամտիլ թէ խէթ է նմայերեսաց նոր բռնակալացն. և զի օրինակ առակին իւրոյ 'ի խոր խոցեալ է զնոսա:

Վասն առաքինի կենաց առն այսպիսւոյ մահ երգուան ոմանք 'ի խռովայոյզ աթենացւոց, և վասն այնր առակ նշաւակի լինէր մոլեգնելոցն այնոցիկ. որք և յորդորեցին զԱրիստոփանէս քերթող՝ այսն կատականաց կացուցանել զՍոկրատ 'ի թատրոնական տեսարանի. և նա միտեալ 'ի բանս նոցա երևեցոյց յԱմպք անուանեալ կատակերգութեանն դերասան զոմն Սոկրատ անուն՝ բազմեալ 'ի սակառի 'ի մէջ ամպոց. և կուտեաց զնովաւ բազում բանս նախատականս, 'ի ծաղր շարժել զբազմութիւն ժողովիւրոյն 'ի զնին: Այլ սքանչելին Սոկրատ որ գտաւ 'ի ժողովի անդ, եկաց մնաց

անխռով 'ի դէմս և 'ի խորհուրդս ընդ այն
ամենայն կծանօղ արհամարհութիւն: Եւ
քանզի 'ի հանդիսականս անդ էին բազում
օտարականք՝ որոց անձկալի էր տեսանել
զայրն զայն զառակեալն նախատանաց,
կանգուն արձանացաւ Սոկրատ 'ի կայի իւ-
րում, ցուցանել ամենեցուն զանձն, և զնա-
խատինսն որ յիւր վերայ կուտէին: Այս
առաջին յարձակումն էր ատելեաց Սոկրա-
տայ ընդդէմ՝ նորա: Անցին 'ի վերայ ամբ
քսան, և ահա ամբառնայր Մելիտոս ոխի-
րիմ թշնամի նորա, գուն 'ի վերայ եղեալ՝
օրինօք դատաստան մահու ատել 'ի վերայ
նորա: Կրկին վնասս ծանունս գրէին զնը-
մանէ. առաջինս այն՝ թէ ոչ պաշտօն հար-
կանէ դիցն պաշտելոց 'ի ժողովրդենէ, այլ
փոխանակ նոցա՝ նորանոր աստուածոց
պաշտամունս ուուցանէ: Երկրորդ՝ ապա-
կանէ զվարս երիտասարդաց անթկնացոց:
Երկրորդ գլուխ ամբաստանութեանս սուտ
էր ամենեին. առաջինն քննութեան պէտս
ունի 'ի դէպ է ասել, թէ 'ի խուժիլ անբա-
ւութեամբ սնտոի պաշտամանցն յԱթէնս
զտարողէպ առաւելեալն յապուել ջանա-
ցաւ Սոկրատ 'ի վարդապետութիւնս 'իւր,
'ի բաց թողեալ զկարկատուն առասպելն,
զպատշաճ և զողջամիտ կարծիսն ունել
վասն արարչին աշխարհի:

Իբրև 'ի վեր ել գաշնակից դաւաճանու-
թիւնն ընդդէմ Սոկրատայ, 'ի հանդէս ար-
ձանացան և բարեկամք նորա՝ պատասպա-

րան լինել նմա: Լիւսիւս որ զայնու ժամանակիւ նախապատիւ էր յատենաբանս, քաջարուեստ պատասխանատուութիւն յարինեալ 'ի դիմաց Սոկրատայ՝ մատոյց նմա: Աւրնկալաւ Սոկրատ. ընթերցաւ մտազիւրագոյնս, այլ զի արհեստ ճարտարասաց լեզուին ճոխապանձ էր յայնմ, ոչ 'ի դէպ դատեցաւ զայն առն իմաստասիրի. շնորհ ունելով դարձոյց առ յօրինողն: Եւ իբրև զվասն էրն հարցաւ 'ի Լիւսիայ, պատասխանի ետ Սոկրատ օրինակաւ. Որպէս թէ քաջ արուեստաւոր մատուցէ ինձ հանդերձս կամ կօչիկս շքեղս և ոսկեթելս, որոց ոչինչ պակասեսցէ, այլ զի ոչ պատկանաւոր են ինձ: Եկաց մնաց աներկիւղ հաստատութեամբ, ոչ առ 'ի ձեռին զարհեստ պերճախօսութեան, ոչ զհետ եղև մուրդաբար քուէ որսալ 'ի դատաւորաց, ոչ աղերս արկ, ոչ մատոյց առաջի դատաւորաց զկինն և զորդիս. ակն յանդիման եցոյց 'ի գործս իւր զորիութիւնն և զանմեղութիւն: Ստենախօսութիւն նորա 'ի դատաստանի՝ վեհանձն էր, աներկիւղ, և ոչ զայրացկոտ, արժանի իմաստասիրական ազատութեան. զարդ՝ զճշմարտութիւնն միայն ունելով և զանմեղութիւն: Ի գիր դրոշմեաց զայն Պղատոն՝ որ անդ ունկնդիր էր առանց ինչ յիւրմէ յաւելուածոյ. անուն մտկազրեաց նմին՝ Պատասխանատուութիւն Սոկրատայ. որ 'ի յաջորդել դարուց՝ համարեցաւ մին 'ի շնաշխարհիկ զրոց հնութեանն:

Ի սահմանեալ աւուր դատաստանին՝ ընթերցաւ ըստ օրինի փուրսիչ ամբաստանութեանն. կողմանքն երկոքին եկին յանդիման եղևն դատաւորաց, և Մելիտոս սկիզբն արար իօսելոյ. և քանզի բանք նորա թափուր էին յապացուցից՝ միտեցաւ ՚ի բազմադէմ հնարս հայթայթանաց ճոռոմ՝ բունիւք, արձանացուցանել իբրև սնչարժութեամբ զկրկին զլուիս ամբաստանութեանն: Յետ պաճոյճ բանից Մելիտոսի յաւել Սոկրատ զիւրն սնպաճոյճ և զհաստատուն. ասէ. Ամբաստանեալ եմ այնու թէ՛ ապականեալ իցեմ զընթացս կենաց երիտասարդաց, և ազդեցեալ ՚ի նոսա վարդապետութիւն կեղակարծ յաղագս դիցն պաշտամանց, և օրինաց պետութեանս: Գիտէք դուք աթենացիք, զի ես չսուի յանձին պատիւ վարդապետութեան. և յաչազկոտք որչափ և վառեալ իցեն ընդդէմ ինձ՝ չունին յանդիման կացուցանել ինձ՝ թէ ուրեք վարդապետեցի ես: Անխօսք վկայ այսմ՝ աղքատութիւն իմ: Հոսեալ կամ՝ յամենայնի անձնամատոյց լինել մեծատան և աղքատի. և ժամ պարապոյ տալ նոցա հարցանել, և ինձ պատասխանել. և սպաս հարկանեմ որոց կամիցին առաքինի լինել. և թէ է ոք յաչակերտաց իմոց այր զգօն կամ խեղաթիւր, ոչ առաքինութիւն նոցա ինձ գրեցի, որում ես չեմ պատճառ, և ոչ վատութիւն այլոց՝ որոց ոչինչ սաղրեցի: Այս գործ է իմ բովանդակ, խելամուտ առ

նել զծերս և զերիտասարդս՝ մի կապիլ ընդ սէր մարմնական, և մի ընդ այլ ինչ յաստեացս, այլ ընդ հոգիս իւրեանց: Քանդի ես ոչ զլայցայց ասել ձեզ՝ թէ առաքինութիւն չէ ծնունդ ճոխութեան, այլ ընդ հակառակն՝ մեծութիւնք յառաքինութենէ անտիյառաջ գան, և ՚ի դմանէ ծնանին այլ ամենայն բարիք յորդեալք ՚ի մարդիկ առ հասարակ, կամ առանձինն:

Թէ բանք իմ այսպիսի՝ ապականութիւն է ոգւոց երիտասարդաց, խոստովան լինիմ, աթենացիք, թէ մեղապարտ եմ ես և պատուհասի դատապարտ. թէ բանք իմ չեն ճշմարիտ, չիցէ և դժուարին՝ իբրև ստախոս յաղթահարել զիս: Ահաւասիկ բազմութիւն աշակերտաց իմոց, թող յառաջ մատիցեն և վկայութիւն դիցեն. սակայն թերևս մեծարանք և տկնածութիւն նահանջէ զնոսա աղաղակ բառնալ ընդդէմ վարժապետիս՝ որ հրահանգեացն զդոսս. այլ ազատ են ՚ի պարտուց այտի պատկառանաց առ իս եղբարք նոցա և ծնողք, որք իբրու բարիոք հարք և առաքինի քաղաքացիք կարող իսկ են յատեան ելանել և վրէժ պահանջել ընդդէմ ապականչի որդւոց իւրեանց, և թոռանց, և եղբարց. համայն գոքին իսկ են որք ձեռն օգնութեան շնորհեն ինձ, և տկն ունին բարիոք ելից դատաստանի իմոյ:

Դատաստան արարէք՝ որպէս ձեզ հաճոյ իցէ. ես ոչ ստրջանամ, և ո՛չ փոխում

զճանապարհս իմ. շէ յիմ ձեռն թողուլ կամ
զանց առնել զսպասաւորութեամբս՝ յոր
կարգեաց զիս Ստտուած. նա ինքն արկ
հոգ խնամոց 'ի սիրտ իմ՝ հրահանգել զիմ
քաղաքակիցս: Յետ հաւատարմութեամբ
'ի գլուխ հանելոյ իմ զամենայն զգործակա-
լութիւնսն յորս կարգեցայ 'ի զօրավարաց
մերոց 'ի Պոտլղէա, յԱմփիսոյիս, 'ի Գե-
լիոս, այժմ եթէ սլակուսցէ զիս երկիւղ
մոհուն լքանել զայն յոր կարգեաց զիս
վերնախնամ տեսչութիւնն, պատուիրեալ
ինձ դեգերիլ յուսումն իմաստասիրութեան
'ի մարգել և զայլս, ապաքէն վատութիւն
էր գործս, և արժանի յատեանս կոչելոյ
իբրև ամպարիչտ, և տարագիր յատուա-
ծեղէն հաւատոց. թէ հաստատեալ է ձեր
'ի միտս՝ արձակել զիս, պատուիրեալ լռիկ
կալ յայսմ հետէ, անշուշտ այս իմ ձեզ պա-
տասխանի: Աթենացիք՝ մեծարեմ զձեզ և
սիրեմ, այլ լաւագոյն է՝ Ստտուծոյ հնա-
զանդել քան ձեզ. և ցորչափ շունչ իմ յիս
է՝ մի լռեցից իմաստասիրել և յորդորել
զձեզ, խրատելով զձեզ ըստ սովորութեանս
իմոյ, և ասել առ մի մի իւրաքանչիւր 'ի
ձէնջ. Ո՛վ սիրելիդ հրաշալոյն 'ի քաղաքս
համօրէն աշխարհի իմաստութեամբ և քա-
ջութեամբ՝ ո՛չ ամօթ համարիս հաւաքել
մեծութիւն, ստանալ փառս և պատիւ, և
զանց առնել զզանձուք զգօնութեան, ճրչ-
մարտութեան, իմաստութեան, և ո՛չ ջա-
նաս բարեզարդել զհոգիդ ըստ արժանի
վայելչութեանն:

Նախատինս համարիք ինձ, և արհամարհէք զինև՝ այնու զի ջանացեալ խրատել զամենայն մարդ առանձինն, խորչեցայ գալ երևել յերաստս ձեր, և խորհուրդ տալ վասն հայրենեաց: Համարեալ ինձ այնպէս էր թէ շատ իսկ ցուցի զքաջութիւն իմ և զփորձ ժրութեան և ՚ի պատերազմի՝ յոր ընդ ձեզ ՚ի զէն վառեցայ, և ՚ի ծերակուտի՝ երբ ես մինաւոր զգէմկալայ զանիրաւ դատաստանին որով դատեցարուք զտասն զօրագլուխսն՝ որոց ոչ էր թափեալ և հողոյ տուեալ զդիակունս անկելոցն յարկինոտեան նաւամարտութեան. և ՚ի նրւագսնուագս կրճիմն ընդզէմ արկի տարադէպ և անողորմ հրամանաց երեսնից բռնակալացն: Այլ որ արգելն զիս յանդիման լինել ՚ի ժողովս ձեր, ո՞ աթենացիք, քաջ այն էր ձայնն աստուածիզէն զորմէ խօսեալ եմ ձեզ բազում անգամ, զոր և յաւակնեցաւ Մելիտոս ծաղու նշաւակել: Այդ հոգի որ ՚ի մանկութենէ ընդ իս է, ձայն իմն է ազգողական՝ նահանջել զիս ՚ի խորհրդոց իմոց, զի մի ձեռն մխեցից յիրս ինչ. այս ձայն միշտ արգել զիս՝ երբ անձնամատոյց լինէի միջամուխ լինել ՚ի գործ հասարակաց. սակայն յոյժ ճահողակիքանդի կանուխ ուրեմն կարճէի ես ՚ի կենաց, թէ ՚ի գործս անդ պետութեան ինձ բարին խնդրէի. և ոչ ինչ գործէի յօգտակարացն՝ ոչ ձեզ, և ոչ ինձ: Աղաչեմ զձեզ՝ մի դժկամակ լինիցիք, թէ ոչինչ քողարկեմ

ի ձէնջ, և բարբառիմ ազատօրէն և ճշմարտութեամբ: Ամենայն որ արութեամբ քաջութեամբ զգէմ ունիցի համօրէն ժողովրդեանդ ձերում կամ օտարի, և գուն ՚ի վերայ գնիցէ ընդդէմ կալ խափանածոյ օրինաց, և չթողուցու լինել ՚ի քաղաքիդ եղեոն գործոց, այր այնպիսի ոչ կայ ընդ երկար գերծ յաղետից. հարկ է զի որոց զպատերազմ արդարութեան մղել յանձն առեալ է, թէ և սակաւօրեայ կենաց իցէ խնդիր, մեկին վարեսցէ կեանս, և մի ձեռներէց լիցի ՚ի գործ հասարակաց:

Արդ, ո՞ աթենացիք՝ թէ ՚ի մօտալուս վտանգիս որ զիս պաշարեալն է՝ ոչ յանձին կալայց զօրինակ քաղաքացեաց բազմաց, որք ՚ի դոյզն կասկած վտանգի երգմընեցուցանեն և արտասուօք թախանձեն զդատաւորս իւրեանց, և ՚ի մէջ մատուցանեն զորդիս իւրեանց, զծնօղս, զբարեկամս. զայդ թէ չառնեմ ես, ոչ առ ամբարտաւանութեան է, կամ արհամարհութեան զձեօք, այլ ՚ի պատիւ ձեր և քաղաքիդ բովանդակ: Գիտելով գիտասջիք՝ զինն ձեր քաղաքակիցք, որք ոչ իբրև ընդ շարակնարկեն ընդ մահ, և զչարութեանդ առնուն տան անիրաւութեան և վատութեան: Ես ինքնին յաւագոյթ հասակիս՝ և ՚ի ճշմարիտ կամ ՚ի կարծեցեալ փառս իմ՝ մի թէ գործ արժանի՞ գործէի՞ եթէ յետ վարդապետութեանս իմոյ՝ արհամարհել զմահ, ես գլխովին իրկնչէի ՚ի մահուանէ, և ՚ի կատարած

կենացս զողջախոհ իմաստ աւուրց իմոց
անցելոց հղծանէի :

Զանց արարեալ զպատուովս, որ ընդ
աղօտ մնացէ 'ի գործոյ աստի իմմէ, տա-
րադէպ վարկանիմ' ևս աղերսել զդատա-
ւորս, և կամ' թախանձանօք արձակուրդ
գտանել. այլ համոզել և յաղթահարել փաս-
տից տեղի գայեն 'ի դմին : Այլ ամբարձաւ
դատուորն 'ի գահ ևղծանել զօրէնս, այլ
արդարութիւն գործել' որում արժան իցէ.
չէ արժան թէ մեք զձեզ 'ի ստերդմեու-
թիւնս յորդորեսցուք, և մի գուք գճեզ.
քանդի երկոքին իսկ ընդդէմ կան արդա-
բութեան և կրօնից. և միանգամայն մե-
ղապարտ գտանիմք :

Մի ակնկալջիք յինէն, աթենացիք, թէ
ապաստան լինիցիմ առ ձեզ հնարիք՝ զորս
ոչ արժանի համարիմ, և ոչ շնորհեալ յօ-
րինաց. մանաւանդ 'ի դատաստանի աստ,
յորում իրրև այր ամբարիշտ ամբաստա-
նիմ 'ի Մելիտոսէ : Զի թէ մաղթանս ար-
կից ձեզ, և բռնադատիցեմ անցանել զերդ-
մանք ձերով, 'ի յայտ գայցէ՝ թէ ուսուցա-
նեմ չհաւատալ զից, և 'ի խնդրելս պաշտ-
պանել և արգարացուցանել զիս՝ զէն 'ի
ձեռս տաց հակառակորդաց իմոց, և ցու-
ցից հակառակ անձին թէ ոչ հաւատամաս-
տուածոց : Այլ քսւլ յինէն խորհուրդ այդ-
պիսի. հաստատուն խորհրդով ճշգրտեալ
և մղգոյութիւն Աստուծոյ առաւել քան զժ-
ստիտ իմ, և վասն այնր աներկիւզ ապաս-

տան առնեմ զանձն իմ ձեզ և Աստուծոյ,
զի դատեսլիք դատաստան՝ որպէս արժանի
վարկանիցիք վասն ձեր, և վասն իմ:

Հրապարակախօս եղև Սոկրատ հաս-
տատուն անդրդուութեամբ. շէին իբրև
առն ամբաստանելոյ երևոյթք նորա և
չարժութիւնք ՚ի դէմս: Վեհանձն և հա-
մարձակածոյն ատենաբանել նորա՝ կար-
ծեցուցանէր զնա՝ տէր դատաւորաց իւրոց:
Այլ յերկրորդում ատենին մինչդեռ կա-
մէին դատաւորք քաղել բանս ՚ի բերանոյ
նորա, նա արիագոյնս ևտ պատասխանի՝
թէ արժան դատիմ կերակրել ինձ զմնա-
ցեալ աւուրս կենաց իմոց՝ հասարակաց
ծախիւք, յապարանս քաղութին: Այս ամե-
նայն և ևս դառնացոյց գտիլտ երեսնից
բոնակալացն՝ որք մահու պարտաւորեցին
զնա՝ ըմպել զմուկխինդն, որ զայնու ժամա-
նակաւ յաճախեալ պատուհաս էր առ ա-
թենացիս:

Անխռով սրտիւ ընկալաւ Սոկրատ զհրա-
ման դատակնքոյն. իսկ Ապողոդարոս մին
յաչակերտաց նորա ազազակեաց յատենի
անգ, անպարս մեռանի Սոկրատ. նա ասէ.
Իսկ խնդրէիր թէ ևս մեղապարտ մեռա-
նէի. Անիտոն և Մելիտոս սպանանեն գիս.
այլ վնասին ինչ ոչ: Այս աներկիւղ արիու-
թիւն նորա ցանգ ընդ նմա էր՝ մինչև ՚ի
չունչն յետին:

Արկաւ ՚ի բանտ՝ և անազանեաց ՚ի նմին
զաւուրս երեսուն, առ որ յաճախէին երթ-

ե. եկք բարեկամաց նորա և աշակերտաց. զի այնուհետև դառնութիւն բանտին փոխեցաւ 'ի լսարան առաքինութեան: Պատճառ յերկարելոյն նորա յարգելանս՝ այս էր: Օրէնք էին աթենացւոց՝ ամ յամէ յղել նաւ մի 'ի Դելոս կղզի՝ զոչ մատուցանել զիցն Ապողոնի, և 'ի պսակել քրմաց զղեկ նաւուն 'ի նշանակ ուղւոյ լինելոյ, ո՛չ ևս մարթ էր սպանանել պարտաւոր զոք, մինչև 'ի դարձ նաւուն: Արդ՝ զի յերկրորդում աւուր ճանապարհորդութեանն հատաւ վճիռ 'ի վերայ Սոկրատայ, վասն որոյ հարկ եղև մնալ դարձի նաւուն զաւուրս երեսուն: Ընդ աւուրսն ընդ այնոսիկ յայտ յանգիման արձանացեալ էր Սոկրատայ աղէտք մահուն, որ և սնաստան արիութեամբ ցուցանէր զհաստատութիւն իւր 'ի շղթայս անդ, և յանխուստափ օտուերս մօտալուտ կատարածի իւրոյ: Ի տխրամած յայն արկածս՝ անվրդով հանդարտութեամբ իւրով սքանչացոյց զամենեսին, զուարթ գիմօք խօսէր ընդ բարեկամսն: Առ ձեռն պատրաստ էր նմա խուսել 'ի բանտէն, և թափել զանձն 'ի մահուանէ. այլ չէառ յանձն՝ փոխանակել ընդ վատութեան զկեանս իւր. քանզի ընդ հասանել նաւուն դարձելոյ 'ի Դելոսէ՝ Կրիզոն ոմն 'ի սերտ բարեկամաց նորա ընթացաւ առ նա՝ մատուցանել գոյժ և աւետիք զուգախառն, ասէ. Ի քո ձեռս է ապրեցուցանել զկեանս քո, զի կաշառարեկ բանդապանն զանց առնէ զպահպանու-

թեամբն, և բաց են դրունք բանտիս առ 'ի փախչել քեզ. զի թէ ոչ այնպէս՝ աստէն առ դուրս հասանէ արբուցումն լեղի բաժակին: Ժպտեցաւ Սոկրատ ընդ բանսն. եհարց ցկրիտոն. Գուցէ՞ տեզի յԱտտիկէ ուր մահ ոչ հասցէ մարդոյ: Տառապեցաւ պարտասեցաւ կրիտոն յօժարել զՍոկրատ 'ի բանս իւր, այլ նա գովեաց զնախանձ նորա, շնորհ կալաւ զբարեսէր խնամոցն. այլ և առ նմին քննել կամեցաւ իմաստասիրաբար. Սրգեօք, ասէ, արժան իցէ ելանել 'ի բանտէ առանց կամաց աթենացւոց. կամ թէ յանիրաւի վարեալն 'ի մահ՝ կարիցէ՞ անպատուհաս 'ի դերև հանել զդատակնիքն. զանհնարութիւն իրացն ած 'ի վերայ, և հրաժարեաց ելանել 'ի բանտէն. յանձին կալաւ մտադիւր՝ մեծարել զօրէնս հայրենեաց, թէ և տարապարտ մահուամբ:

Ժամանեաց նաւն նուիրական՝ որ առեալ բերէր զկատարած կենաց Սոկրատայ. յաւուրն երկրորդի կանուխ ընդ առաւօտն զեղան հոսեցան բարեկամք նորա առ դուրս բանտին. աղաչեաց զնոսա բանտապետն մնալ վայր մի՝ զի մետասան հրամանատարք 'ի ներքս էին ընդ Սոկրատայ՝ որոց գործ էր հոգ պատժաւորաց: Ապա մտին 'ի բանտն և գտին զՍոկրատ արձակեալ 'ի շղթայից, ըստ սովորութեանն աթենացւոց, և յայնմ հետէ համարեալ լինէր անհրաժեշտ պատարագ մահու: Առ

նմա էր և կին նորա Քստնտիպա . զմի 'ի մանկանց ունելով 'ի գիրկսն . որոյ տեսեալ զբարեկամսն Սոկրատայ որք 'ի ներքս մտանէին , ձայն եբարձ արտասուագին՝ ըղհերսն վիտէր , և կոծ դնէր դառնաղէտ . մինչև հնչել որմոց բանտին 'ի ձայն ողբոց նորա . Ո՛վ , ասէ , Սոկրատ , ահա զան բարեկամք զյետինն տալ քեզ ողջոյն : Աղաչեաց Սոկրատ զկինն , և յղեաց զնա 'ի տուն , զի մի խռովեսցի յողբոց նորա . զմնացուած աւուրն զբանիւք անկաւ ընդ բարեկամացն՝ իմաստասիրելով վասն անմահութեան հոգւոյ , յաւելան 'ի բանան անդ և խօսք՝ թէ արժան իցէ ճշմարիտ իմաստասիրի ցանկալ մահու . և յասել ոմանց թէ իշխան է մարդ զիւրովին զնալ , զգէմ կալաւ նոցա Սոկրատ , 'ի վերայ բերեալ , զի մարդ արարած է Աստուծոյ , ճմարթի զանց առնել զվիճակաւ իւրով յորեզաւ՝ ընդգէմ կամաց արարչին , և ոչ կարէ 'ի կենաց իւրոց հրաժարել առանց նորայն հրամանաց . վասն որոյ անալատաւ խանի մնայ անձնասպանն , մինչև 'ի տեսանէ փոխադրեսցի յանտի կեանս յակնկալեալ երջանկութիւնն որ պատարուն է անմահութեամբ : Այս զրոյցք էին Սոկրատայ 'ի յետին աւուր կենաց իւրոց . զոր արձանացոյց Պղատոն 'ի Փեդոն անուանեալ հրաշալուր տրամախօսութեանն . ուր ճառ արկեալ վարդապետէ Սոկրատ առ բարեկամն զամենայն վաստա անմահութեան

հոգւոյ, հերքելով զհակառակորդացն պատճառաբանութիւնս :

Ի կատարել բանիցն՝ Կրիտոն և այլք որ անդ կային՝ հարցին զկամս նորա վասն կնոջն և որդւոցն և ստացուածոց, զի խնամ՝ կալեալ այնոցիկ՝ պատուեսցեն զյիշատակ նորա : Նա ասէ . Կանխաւ ուրեմն խրատեալ է իմ զձեզ զգոյշ կալ ՚ի վերայ անձանց ձերոց, ոչ այլ իւիք զսոյն կարէք չընորհս առնել բարեկամիդ ձերում : Յաւել հարցանել Կրիտոն վասն յուզարկաւորութեան թաղմանն . Որպէս՝ ասէ, ձեզ հաճոյ իցէ . զի թէ խնամ՝ կալջիք վասն իմ, ես ոչ մեկնեցայց ՚ի ձէնջ : Ապա ժպտեալ նայեցաւ ընդ բարեկաման և ասէ . Ոչ կարացի խելամտել զԿրիտոն թէ ընդ Սոկրատայ խօսի . զի համարի դա թէ ես այլ եմ՝ յայնմանէ որ լինիցիմ յետ սուղ ժամուց . զի կարծէ զիս ընդ մարմնոյս, և զթաղումնս հարցանէ : Յետ այսորիկ եմուտ յայլ սենակ և լուացաւ, յիլանելն անտի մատուցին առ նա զորդիսն, ետես և խօսեցաւ ընդ նոսա, և յանձն արարեալ զնոսա արձակեաց ՚ի տուն : Իբրև արևն ընդ մուտս լինէր մատեաւ առ նա նուիրակն մետասանից հրամանատարացն, ծանուցանել նմա զսահմանեալ ժամանակն ըմպելոյ զլեղին . և առ զթոյն գալարել չժուժեալ արտասուացն ՚ի բաց մեկնեցաւ : Տեսէք զմարգասիրութիւն առնդ, ասէ Սոկրատ . ցորչափ կայի ՚ի բանտիս ցանգ սիտփէր

զիս, և այժմ դառնապէս արտասուէ: Մատուցին նմա զմահու բաժակն. եհարց Սոկրատ. Չի՞նչ օրէն է առնել: Ետուն պատասխանի. Չգնայցես յետ ըմպելոյդ մինչև 'ի կթոտել ծնգացդ, և ապա պարզես զիս 'ի մահիճս: Ա՛ռ 'ի ձեռին զբաժակն անխռով և անալէկոժ, անքթիթ աչգք նայելով ընդ այրն որ տայր ցնա. և ասէ. Չի՞նչ ասես վասն բաժակիս. արժան իցէ նուէր մատուցանել աստի: Ետուն պատասխանի. Փոքր ինչ և եթ: Ապա ուրեմն, արժան է, ասէ, աղերսել զերեսս աստուածոց յաջողել զելս իմ յերկրէ և զյետին իմ զայս ուղևորութիւն. զոր յամենայն սրտէ մաղթեմ առ 'ի նոցանէ: Ասաց, և լռեաց առ վայր մի. և ապա արբ քամեաց զբաժակն սքանչելի արիութեամբ և վեհանձն քաջութեամբ, զոր գրիչ պատմագրի՝ ոչ բովանդակէ:

Մինչև ցայն վայր բարեկամք նորա բուռն առնէին անձանց՝ խափանել զարտասուս, այլ իբրև տեսին զնա արբեալ զթոյնն մահաբեր՝ այնուհետև ոչ ևս ծուծալ կարացին, այլ բովանդակ 'ի կոժ համակեցան. զՍոկրատ միայն էր տեսանել 'ի նոսա անխռով և զուարթ. յանդիմանեաց զնոսա քաղցր բանիք: Չի՞ գործէք ասէ, ո՛ւր է առաքինութիւն ձեր. ես 'ի բաց հանի զկանայս՝ զի մի տեսից զկական նոցա. դուք քան զնոսա մեղկաղէտ եղերուք. ապաքէն բազում անգամ ստացեալ էր իմ ընդ ձեզ,

Թէ արժան է մարդոյ անդորր որւով մե-
ռանել, և յեւ իւր 'ի կենացս օրհնել զԱս-
տուած . հանդարտ լերուք, և լուսցեն ար-
տասուք ձեր: Ճեմ՝ առեալ զգնայր 'ի բան-
տին Սոկրատ, և իբրև յոգւոց պարզել
ապաստան եղև, անկաւ 'ի վերայ անկող-
նոյն . և այն ինչ թոյնն մաշէր զոգիս նորա՝
ծածկեաց զերեսսն, զի մի տատանեսցին
միտք իւր . յանձն արար Արիտոնի մատու-
ցանել յիւրն կողմանէ Ասկղեպեայ դից
զուխտեալ նմա զաքաղաղն . և անդէն փը-
չեաց զոգին : Այսպէս մեռաւ Սոկրատ
հրաշալին 'ի հեթանոսս . յառաջին ամի ԶԵ
ողիմպիադին . 'ի հասակի եօթանասուն ա-
մայ :

Ո՛չ յետ բազում ժամանակաց 'ի վերայ
անցանելոյ ստրջացան աթենացիք ընդ ա-
նիրաւել իւրեանց . և ապաշաւ կալան յան-
ձինս . ընդ քաղաքն ողջոյն անձկանօք կար-
դային զանուն Սոկրատայ . հռչակ հարկա-
նէր անուն նորա յԱկագէմիա, 'ի Լիկէոն,
'ի վաճառափողոցս, և 'ի տունս : Աստ, ա-
սէին՝ հրահանգէր Սոկրատ զերիտասարդս
մեր, ուսուցեալ նոցա սէր առ հայրենիս
և առ ծնօղս : Անդ հրաշապատում վարդա-
պետէր . իրաւամբք կշտամբէր զմեզ . և յա-
ռաքինութիւնս թեակոխել ուսուցանէր .
մեք զի՛նչ հատուսյուք ընդ այսչափ երախ-
տիս նորա : Ըստ այսմ օրինակի 'ի դառն
տխրութիւն համակեցաւ քաղաքն աթենա-
ցւոց . փակեցան դպրոցք, և լռեցին գործ-

առնութիւնք հասարակաց: Ի դատ կոչեցին զդատախազս նորա համար տալ զանմեղ սպանութեան առն արդարոյ. 'ի մահ դատեցաւ Մելիտոս, և այլքն տարագրեցան. նա և ըստ Պրուտարքոսի՝ ամենքեան որք հաղորդ էին՝ ի սպանութիւն Սոկրատայ՝ նչաւակ եղեն ատելութեան քաղաքակցաց իւրեանց, իբրև պղծեալս և անարժանս և արեան արդարոյ պարտապանս նախատէին զնոսա: Ո՛չ շատ համարեցան պատուհասել զոսոխս Սոկրատայ, այլ անդրի պղնձի ձուլեցին նմա, և կանգնեցին յերևելի տեղոջ քաղաքին. կառուցին և տաճար յանուն նորա իբրև անմահի և դիւցազին. անուանեալ տաճար Սոկրատայ:

Պ Ղ Ա Տ Ո Ն

Մեեալ յառաջին ամի ութսներորդ ութերորդ ողիմպիադին. մեեալ յառաջումն հարիւրորդին, 'ի հասակի ութսուն և մի ամաց :

Պղատոն, աստուածախօս կոչեցեալ առ վսեմ վարդապետութեանն, էր յականաւոր տոհմէ Կթենացւոց, ծնեալ յութսուն և ութ ողիմպիադին : Հայր նորա Արիստոն էր յազգէն Կողրոսի թագաւորին Աթենայ. և մայրն Պերիկտիոնէ 'ի ծննդոցն Սողոմի : Նախկին անուն Պղատոնի Արիստոկղ էր, այլ զի աւարտահասակ էր, թիկնաւէտ, և ճակատ նորա լայն՝ Պղատոն անուանեցաւ. զի Բլանդոս՝ լայնութիւն լսի առ Յոյնս. այս անուն մնաց նմա :

Առասպելն զնմանէ թէ մինչդեռ ստընդիաց յօրոցի էր՝ մեղր սփռեցին մեղուք 'ի շրթունս նորա, որ նախագուշակ ազդեցութիւն համարեցաւ հրաշալի ճարտարախօսութեան նորա, որով նշանաւոր գտաւ 'ի մէջ Յունաց : Յերիտասարդութեանն հետամուտ եղև բանաստեղծութեան, յօրինեաց եղերերգութիւնս, և ողբերգութիւնս երկու. այլ իբրև հաստատեաց ընդ միտս

անձնատուր լինել իմաստասիրութեան,
զայն յօրինուածսն 'ի հուր կիզեաց: Քսան
ամաց էր՝ երբ հայր նորա մատոյց զնա յա-
շակերտութիւն Սոկրատայ: Եւ յառաջ
նումն գիշերի երազ տեսանէր Սոկրատ,
զի թուէր նմա ունել 'ի գիրկսն կարապ մի
մատաղ. յորոյ աճել փետրոցն հոլաթե-
ւեալ թռեալ սլացաւ, և ամբարձաւ յօգո,
քաղցրանուազ երգելով: Ոչինչ երկմտեաց
իմաստասէրս թէ երազն զՊղատոն նշանա-
կէ, և այդ՝ կանուխ գուշակութիւն է մե-
ծահոգակ համբաւոյն, յոր ամբարձցի աշա-
կերտն իւր: Յորչափ կենդանի էր Սոկրատ՝
ցանգ առ նմա կայր հաւատարմութեամբ.
Իսկ յետ մահու նորա աշակերտեցաւ
Կրատիլոսի՝ որ ընդ հետս ընթանայր զՀե-
րակլիտեայ. մատեալ և առ Երմոգենէս՝
որ Պարմենիդեայ հետևողն էր: Ի հասակի
քսան և ութ ամաց գնաց 'ի Մեգարա՝ ու-
սանել առ ոտս Եւկղիդէսի ընդ այլոց աշա-
կերտաց Սոկրատայ. անտի գնացեալ 'ի
Կիւրէնէ՝ անդէն ուսաւ զչափաբերութիւն:
Յետ այնորիկ անց յիտալիա՝ աշակերտիլ
երից քաջանուն պիւթագորեանց այնր ժա-
մանակի, որք էին Փիլոլայոս, Արքիտաս
տարենտացի, և Եւրիտոս: Ոչ շատ համա-
րեալ զսոցա ուսումն, գնաց և յԵգիպտոս,
աշակերտել առ գիտունս և առ քուրմս երկ-
րին. կամէր գնալ մինչև 'ի Հնդիկս, և ու-
սանել 'ի մոգուց նոցա, թէ ոչ խափան լի-
նէր նմա հրդեհ պատերազմին որ յայնժամ
բորբոքեալ վառեալ էր յԱսիա:

Յետ այսչտփ ուղեգնացութեանցն դարձ
արարեալ յԱթէնս բնակութիւն կալաւ 'ի
թաղ մի քաղաքին՝ անուանեալ Ակադեմիա
'ի գիծին վայրի՝ զոր ընտրեաց կամակար
յօժարութեամբ իբրև 'ի կարևոր դարման
տարապայման գիրութեան իւրոյ և առող-
ջութեան: Յուցան 'ի նմա արդիւնք իրացն,
քանզի անդէն 'ի սկզբանն հարաւ 'ի նա
տենդ քառօրեայ, որ ձգեցաւ ընդ ամ մի
և կէս, այլ ջանացեալ նորա 'ի ծուծկալու-
թիւն և 'ի զգուշութիւն՝ յաղթեաց ջերմանն,
և յայնմ հետէ սերտագոյն հաստատեցաւ
յառողջութեանն:

Երիցս գնաց 'ի Էպտերազմ. առաջին 'ի
Տանագրա. երկրորդ 'ի Կորնթոս, և եր-
րորդ 'ի Դեղոս՝ յորում 'ի յաղթականաց
կողմն էր: Գնաց և 'ի Սիկիլիա երիցս ան-
գամ, յառաջնում նուագին յորգորեցաւ 'ի
դոյն յլձանաց հետազօտութեան, ինքնին
ականատես լինել հրաբուղիս լերինն Ետ-
նայ: Էր յայնժամ 'ի հասակի ամաց քու-
ռասնից, գնաց յարքունիս Դիոնեսիոսի ե-
րիցու բռնակալի, որոյ ցանկացեալ էր տե-
սանել գնա. այլ աներկիւղ համարձակու-
թիւնն՝ որով արհամարհ եցոյց զբռնակա-
լութիւնն՝ անշուշտ կարճէր 'ի նմանէ զկեան-
սըն, թէ ոչ բարեխօս լինէին վասն նորա
Դիոն և Արիստոմենէս. սակայն 'ի վերայ
այնր ամենայնի ետ զնա բռնաւորն ցՊոլի-
դէս՝ որ 'ի հրեշտակութիւն եկեալ էր առ
նա 'ի Լակեդեմոնէ, վաճառել իբրև զգերի:

Տարաւ Պոլիդէս զՊղատոն յԵզինա կղզի,
և անդ վաճառեաց: Օրէնք էին առ եգի-
նացիս՝ որ մահու պարտապան առնէր զա-
մենայն այր աթենացի՝ որ հասցէ 'ի կղզի
նոցա. արդ ընդ պատրուակաւ օրինացս
Կարմանդր ունն ամբաստան եղև զնմանէ
իրբև զմահապարտ առնէ. այլ ոմանց 'ի
վերայ բերեալ ճարտարութեամբ, թէ
'ի վերայ մարդկան է հրամանդ և ոչ 'ի
վերայ իմաստասիրաց, շատ դատեալ ե-
ղև զանազանութիւնն, և 'ի վաճառ ար-
կին զնա: Անդ յաջողեաց բաղդ նորա.
զի գնեաց զնա քսան մնասու Անիկերիս
կիւրենացի՝ որ յայնժամ անդ էր, և դար-
ձոյց զնա յԱթէնս առ բարեկամս իւր: Իսկ
Պոլիդէս լակեղեմոնացի որ վաճառեացն
զնա՝ վանեցաւ 'ի Քաբրիասոյ, և ծովայեղց
կորեաւ 'ի սպատուհաս ամենայնի զոր հա-
սոյցն Պղատոնի իմաստասիրի, որպէս կար-
ծի՝ յայտնեալ զայն նմա այսոյն: Լուեալ
Դիոնեսիոսի երիցու զգարձ նորա յԱթէնս,
խիթացեալ զի մի վրէժ խնդրեսցէ 'ի նմանէ՝
համբաւ վատ հռչակելով 'ի վերայ նորա,
նամակ արար նմա՝ թողութիւն խնդրել 'ի
նմանէ: Պատասխանի ետ նմա Պղատոն
թէ՝ Չիք նմա տեղի երկիւղի. քանզի իմաս-
տասիրութիւն, ասէ, գրաւեալ ունի զիս
և ոչ պարապեմ հոգալ վասն իրացդ: Իսկ
իրբև ոմանք 'ի թշնամեաց բանս 'ի մէջ
արկանէին նմա թէ լքաւ թողաւ 'ի Դիոնես-
սիոսէ բռնակալէ. ասէ, Ոչ թէ Դիոնեսիոս

անտես արար զՊղատոն, այլ ինքնին Պղատոն արհամարհեաց զԴիոնեսիոս :

Դարձեալ երկրորդ անգամ՝ զնաց 'ի Սիկիլիա յաւուրս Դիոնեսիոսի փոքր՝ ակն ունելով համոզել զբռնակալն՝ ազատութիւն շնորհել քաղաքակցաց իւրոց, կամ գէթ գթով քաղցրութեան խնամ՝ ունել նոցա . այլ յետ դեգերելոյ անդէն՝ զամիսս իրրու չորս, տեսեալ զի ոչ միայն խնուն լսելիք Դիոնիսեայ լսել բանից իւրոց, այլ և յաւել տարագրել զԴիոն, և յառաջ վարէր զգործ բռնաւորութեանն օրինօք հօր իւրոյ, դարձ արար յԱթէնս . թէպէտ և բազումս թախանձէր զնա Դիոնեսիոս մնալ առ իւր, իսկ երրորդ անգամ՝ զնաց 'ի Սիկիլիա՝ մաղթել 'ի բռնակալէն՝ զյետագարձ Դիոնի, և յօժարել զնա՝ հրաժարել 'ի բռնակալ իշխանութենէն . այլ զի Դիոնեսիոս խոստումն տուեալ նմա, կասէր յարդեանցն, կշտամբեաց զնա Պղատոն վասն հաւատադրժութեանն . և այնչափ յուզեաց զցասումն նորա, զի փոքր մի ևս մահուն իւրով վճարէր ըզգործն, թէ ոչ Արքիտաս տարենտացի աղաչաւորս առաքեալ նաւու հանդերձ՝ խնդրէր զնա՝ 'ի բռնաւորէն : Ո՛չ միայն զիջաւ Դիոնեսիոս յաղաչանս Արքիտասայ, և շնորհեաց զնալ Պղատոնի, այլ և ետ պատրաստել 'ի նաւուն զպաշար ճանապարհին : Յայնժամ դարձ արար Պղատոն յԱթէնս և դեալ 'ի մտի՝ չեղանել անտի բնաւ :

Ընկալան զնա Խթենացիք մեծապատիւ շքով, և Թախանձանօք աղաչէին զնա 'ի գործակալութիւնս հասարակաց. այլ նա քացէ 'ի բաց հրաժարեցաւ անդարման համարելով զիրսն վասն տարադէպ զօրացելոց անկարգութեանց: Այլ ոչինչ է հաւաստի նշանակ մեծի պատուոյ նորա առ Յոյնս քան զոր դիպաւ յողիմպիական խազս: Ընկալեալ եղև անդ իբրև աստուած ոմն իջեալ յերկնից. և իւրաքանչիւր ժողովուրդ Ելլադայ ցանկասէրք տեսարանաց ձգեալք անդր 'ի զնին ողիմպիական խաղուցն, զանց արարին զկառամարտկօքն և ըմբշամարտկօքն՝ զի միայն դէտակն ունիցին յայրն յայն հոյակապ, զորոյ զրագում սքանչելիսն լուեալ էր նոցա:

Ոչ ամուսնացաւ Պղատոն, յամենայնի զզուշացեալ ինամով ժուժկալութեան և պարկեշտութեան: Նա և այնչափ զգաստ էր յերիտասարդութեանն անգամ, զի ոչ ոք տեսանէր զնա 'ի ծաղր լուծեալ անչափութեամբ. և զիտաց բռնանալ 'ի վերայ կրիցն՝ որպէս զի ոչ 'ի բարկութեան տեսանել ումեք զնա: Աւանդեն առ այս և զայն, թէ երիտասարդ ոմն աշակերտեալ նմա, իբրև դառնայր ի հայրենի տուն իւր, տեսեալ յաւուր միում զհայրն բրգեալ 'ի ցասումն, յապուշ հարաւ մեծապէս, և 'ի վերայ եբեր, թէ իմ չիք տեսեալ զայդ առ Պղատոնի: Առ մի նուազ և եթ դիպաւ նմա

ղայրանալ 'ի վերայ միոյն 'ի սարկաց իւրոց, որոյ յանցուցեալ էր ծանրագոյն. ետ պատուհասել զնա այլոյ ուրումն. Չիայժմ, ասէ, գրգռեալ եմ ցասմամբ, չկարեմ ես ինքնին խրատել զդա: Չի թէպէտ և բնաւորապէս ծանր էր և խորհեցող, ըստ որում աւանդէ Արիստոտէլ, սակայն քաղցր էր և զուարթուն, և սիրելի էին նմա անմնաս կատակք. խորհուրդ տայր երբեմն Քսենոկրատայ և Դիոնի, որոց դժնեայ թուէր նմա հանգամանք բարուց, նուիրել պատարագս Շնորհք անուանեալ աստուածուհեաց, զի զուարթաբարոյ լինիցին:

Բազում եղեն նորա աշակերտք. յորս նշանաւոր գտան Սպեւսիպպոս որդի քեռն իւրոյ Պոտոնայ և Եւրիմեդոնի. Քսենոկրատէս քաղկեդոնացի, և հռչակեալն Արիստոտէլ: Աւանդի թէ և թէսփրաստոս էր 'ի թուոյ աշակերտաց նորա, և Դիմոս թենէս անգամ համարեցաւ զնա վարդապետ իւր. վասն զի ապաստան եղեալ երբեմն 'ի տեղի ուրեք ապրեցուցանել զանձն 'ի ձեռաց Անտիպատրոսի, և այն ինչ հասեալ առ նա Արքիաս 'ի գիմաց նորին իսկ Անտիպատրի զի կալցէ զնա, ապրեցուցանել խոստանայր, որպէս զի 'ի դուրս ելցէ յապաստանէն. Քաւ, ասէ, թէ յետ լսելոյ 'ի Քսենոկրատայ և 'ի Պղատոնէ յաղագս անմահութեան հոգւոյ, գեր 'ի վեր դասեցից զամօթալից կեանս քան ըզմահ արութեամբ քաջութեան: Յիշատա-

կին և երկու կանայք 'ի թուոյ աշակերտաց Պղատոնի. առաջինն Լասթենիա մանտինէացի. երկրորդն Աքսիսթէա փիլասիացի, որոց սովորութիւն էր առնացի զգենուլ, իբրու պատշաճագոյնս իմաստասիրութեան յոր պարապէին: Սիրէր յոյժ զերկրաչափութիւն. և այնչափ կարևոր դատէր զայն իմաստասիրի, մինչև արձանագրել 'ի գաւիթ իւրումն Ակադեմիայ. Աներկրաչափ ոք մի ներսամտեսցէ:

Ամենայն մատենագրութիւն Պղատոնի՝ բաց 'ի թղթոցն յորոց երկոտասան և եթ կան, տրամախօսութեամբ յօրինեալ են: Յերիս ազգս մարթիոք բաժանել զայսոսիկ տրամախօսութիւնս: Յառաջինն հերքէ ըզսոփեստէսն կամ զիմաստակս. յերկրորդըն ջանայ 'ի հրահանգս պատանեաց. և յերրորդն՝ որոց անկ են հասունացելոց: Ունիմք դարձեալ զանազանել զդոսին սյսպէս. քանզի զոր ինչ բան վարդապետութեան աւանդէ Պղատոն 'ի գիրս օրինաց, և յԵպինոմի տրամախօսութեանն՝ ինքնօրէն վարդապետութիւնք եննորա. իսկ զոր ինչ ասէ յայլ տրամախօսութիւնան ընդ այլ և յայլ անուամբ՝ Սոկրատայ, Տիմէի, Պարմենիդեայ կամ Չենոնի, իբրև հաւանականս աւանդէ, առանց ճշմարտութեանն երաշխաւորելոյ: Սակայն զոր ինչ բան 'ի բերան դնէ Սոկրատայ 'ի տրամախօսութիւնսն, թէպէտ յարմարեաց ըստ ուճոյն և ըստ կարգի դրուցաց այնր իմաս-

տասիրի, ոչ է հարկ հաւատալ թէ այն ամենայն յատուկ ըստ սոկրատեան մտաց գրեալք իցեն, քանզի ընթերցեալ Սոկրատայ զտրամախօսութիւնն անուանեալ՝ Լիւսիս կամ Յաղագս բարեկամութեան, զոր Պղատոնի էր յօրինեալ մինչդեռ կենդանին էր Սոկրատ, վկայեաց ընդ ստութիւնն, և ասէ. Անմահ աստուածք, դինչ ինչ տայ ինձ խօսել այդ երիտասարդ, զոր իմ չիք խորհեալ բնաւ :

Ո՞ճ բանից Պղատոնի՝ ըստ վկայելոյ աշակերտի նորա Արիստոտելի՝ զմիջոցն ունէր վիսնմութեան քերթողականին, և զպարզութեան արձակ շարագրածոյ : Կիկերոնի սքանչացեալ ընդ ազնուութիւնն՝ ոչ ինչ երկմտեաց ասել՝ զի թէ յօժարէր Արամազդ խօսել 'ի լեզու մարդկան՝ ոչ այլազգ ինչ բարբառէր քան զՊղատոն : Պանետիոս փիլիսոփայ կոչէր զնա Հոմերոս իմաստասիրաց . 'ի դոյն միտս եղև յետոյ և Կուինտիլիանոս . որ 'ի գրելն վասն պերճախօսութեան նորա՝ անուանէ դիւցական և հոմերական :

Հանգամանք վարդապետութեան նորա զուգախառն են 'ի կարծեաց երից իմաստասիրաց . զակատեալ տեսանի 'ի Հերակլիտոս 'ի բնաբանութեան կարգի, և յիրս որք անկանին ընդ զգայութեամբք . միտեցաւ 'ի Պիւթագորաս 'ի բնազանցութեան, և յորս ոչ անկանին ընդ զգայութեամբք . իսկ 'ի քաղաքականս և 'ի բարոյականն՝

գեր 'ի վեր դասեաց քան զամենեսին զՍոկրատ, և ամենայնիւ յարեցաւ 'ի նորայն վարդապետութիւն :

Ըստ աւանդելոյ Պլուտարքոսի յառաջին գիրս որ Յաղագս կարծեաց իմաստասիրաց, երիս սկզբունս դնէր Պղատոն . զԱստուած, զնիւթ և զգաղափար : Աստուած՝ իբրու ընդհանուր գոյացութիւն : Նիւթ՝ իբրու առաջին սատար ծննդեան և ապականութեան : Գաղափար՝ իբրու աննիւթական գոյացութիւն հանգուցեալ յիմացութեանն Աստուծոյ : Սրտի մտօք ընդունէր թէ աշխարհս արարած է Աստուծոյ ստեղծողի . այլ ստեղծմամբ ոչ իմանայր ստեղծումն յատկապէս . վասն զի համարէր նա՝ թէ կաղմեալ և կերտեալ է Աստուծոյ զաշխարհս, զի այսպէս ասասցուք, 'ի նախեղակ նիւթոյ որ կայր 'ի յաւիտենից . որպէս զի ըստ նորա արարիչն Աստուած ոչ արար զաշխարհս լուծանելով զանդունդս և կազմելով յանկերպարան նիւթոյ , այլ իբրու ճարտարապետ և որմադիր . որք կտրելով և դասաւորելով զքարինս յառաջն անկոփս , շարադրեալ կանգնեն զչինուածն :

Հաստատութեամբ հաւատացեալ է՝ թէ Պղատոն խելամուտ էր ճշմարտին Աստուծոյ եթէ լուսաւոր քննութեամբ մտաց իւրոց, և եթէ յորոց քաղեացն յեբրայական գրոց . սակայն 'ի նոցուն սակի համարեալ է որք ըստ բանից Պողոսի առաքելոյ՝ Մանեան զԱստուած, և ոչ իբր զԱստուած փա

ուաւորեցին, այլ նանրացան 'ի խորհուրդս
իւրեանց:

Եւ արդարեւ յԵպինոմի տրամախօսու-
թեանն՝ երրեակ ազգս աստուածոց գոլ
համարեցաւ. վերնագոյնս, ստորնագոյնս
և միջականս: Վերնագոյնքն ըստ նորա՝
բնակին յերկինս, և այնչափ առաւել վեր-
նագոյն են քան զմարդիկ գերազանցու-
թեամբ բնութեան, և տեղեացն բնակու-
թեամբ, մինչև զի չկարեն մարդիկ՝ ինք-
նին հաղորդել ընդ նոսա, այլ 'ի ձեռն
միջական աստուածոց՝ որք յօդս բնակեն,
զոր այսս կոչէր: Սոքա իբրև պաշտօ-
նեայք են դիցն երկնայնոց, զի սոցա է
ձանուցանել մարդկան զպատուէրս դից.
և տանին յերկինս զնուէրս և զաղօթս
մարդկան: Սոքին դարձեալ խնամ ունին
աշխարհի յիւրաքանչիւր հասեալ բաժնի
նոցա. վերակացուք են պատգամախօսու-
թեանց և գուշակութեանց, և նոցա է գոր-
ծել զսքանչելիսն և զհրաշս որ լինին: Սրէն
է կարծել թէ յորոց 'ի սուրբ գիրս զհրեշ-
տակաց ճառին՝ անտի ընդ միտս անկաւ
հնարել Պղատոնի գայս երկրորդ կարգ աս-
տուածոց: Դնէ և երրորդ դաս աստուա-
ծոց ստորին քան զերկրորդսն, զորս 'ի
գետս բնակեցուցանէ, շատ համարելով՝
կիսաստուածս դնել զնոսա. և իշխանու-
թիւն 'ի ձեռս տայ նոցա 'ի վերայ երազոց
և այլոց սքանչելեաց, ըստ օրինակի միջա-
կայնոցն: Համարի առ սյսոքիւք թէ ամե.

նայն տարերք և ամենայն մասունք տիւ-
զերաց լցեալ են բազմութեամբ կիսաս-
տուածոց, որք՝ ըստ նորա՝ երեին երբեմն,
և ապա անհետանան յաչաց մերոց: Աւա-
սիկ 'ի սոցուն վերայ հիմնեալ են մտացա-
ծին վէպք այսոց օդոյ, և ջրայոյզ, և գետ-
նաբնակ ոգւոց խորհրդաբան ծածկազի-
տութեան:

Դարձեալ ուսուցանէր Պղատոն զհոգե-
փոխութիւն, զոր ուսեալն էր 'ի Պիւթա-
գորայ, և յարմարեալ ըստ իւրոց կարգի
բանիցն, որպէս է տեսանել 'ի տրամախօ-
սութիւնս նորա մականուանեալս Փետրոս,
Փետոն, Տիմէոս, և յայլսն: Թէպէտև յօ-
րինեաց Պղատոն սքանչելարուեստ իմն
տրամախօսութիւն Յաղագս անմահու-
թեան հոգւոյ, սակայն սխալեաց 'ի դմին
ծանունս, և 'ի բանսն յաղագս հոգեղէն
գոյացութեանն զոր համարէր ևս շարա-
գրրեալ յերկուց մասանց 'ի հոգւոյ և 'ի
մարմնոյ. ևս և 'ի բան սկզբնաւորութեան
հոգւոց, համարելով թէ հոգիք կային յա-
ռաջ քան զմարմինս. և թէ՛ իջեալք յերկնէ
վասն հոգևորելոյ հետզհետէ զանազան
մարմինս, կրկին անգամ դառնան յերկինս՝
յես սրբելոյ: Կացեալ նոցա անդ ամս ինչ՝
հրաման լինի նոցա՝ իջանել և հոգևորել
դարձեալ զայլ մարմինս. որպէս զի անընդ-
հատ գոլ չրջանակի շաղաշարութեանցն
և մաքրութեանց, դարձուածոյ յերկինս,
և իջանելոյ յերկիր 'ի մարմինս զորս հո-

զևորեն: Եւ քանզի համարէր նա թէ այդ հոգիք բնաւ ոչ մոռանան զորս ուսեալն էին 'ի մտանել նոցա յայլ և այլ մարմինս, ըստ նմին 'ի վերայ բերէր՝ թէ զոր ինչ ուսանին զոքին՝ չեն նորք, այլ յիշատակութիւնք որոց յառաջն գիտէին. և 'ի վերայ այսր յիշատակութեան հիմնէր և զվարդապետութիւնն որ Յաղագս նախագոյակ ստեղծման հոգւոց:

Այլ զի մի ընդարձակեսցին բանք մեր յաղագս կարծեաց այսր իմաստասիրի, որ ընդ աղօտ և եթ աւանդեաց, շատ լիցի ասել թէ վարդապետութիւն նորա 'ի բազում գլուխս նոր և սքանչելի իմն երեւեցաւ, մինչև անդէն յաւուրս նորա դիւցական անուն կարդալ նմա, և յետ մահուն աստուած ոմն համարել զնա:

Մեռաւ յառաջնում ամի ճՂ ողիմպիադին, 'ի հասակի ութսուն և մի ամաց, յօր ծննդեան իւրոյ:

ԱՆՏԻՍԹԵՆԷՍ

Աշակերտ Սոկրատայ, ժամանակակից Պղատոնի, և այլոց
աշակերտաց Սոկրատայ :

Յետ մահուն Սոկրատայ կացուցին աշակերտք նորա ուսմունս պէսպէսս որք անուանեցան Կրինիկեան, Ակադեմեան և Կիւրենական : Անտիսթենէս՝ առաջնորդ եղև Կրինիկեանց : Բազում ինչ աւանդի վասն կոչելոյ դոցա յայդ Կրինիկեան անուն որ Շնական թարգմանի. ոմանք թարգմանեն զի շնաբար կենօք կէին նոքա. և այլք՝ թէ ուր ուսուցանէրն Անտիսթենէս՝ դոյպն ինչ 'ի բացեայ էր 'ի դրանէն Աթենայ՝ անուանեալ Գինոսարդէս որ թարգմանի Շուն սպիտակ :

Որդի էր իմաստասէրս հօր աթենացւոյ, որ յիւր անուն կոչեաց և զորդին Անտիսթենէս, և մօր ստրկի : Յորժամ ոք ընդ երեսս նախատէր զնա թէ մայր նորա փոխգացի է. Եւ զի՛նչ սյտի, ասէր, ո՛չ ապաքէն 'ի գաւառէ անտի էր և Կիւրեղէ դիցամայր : Աշակերտեցաւ զառաջինն Գորգիայ ատենախօսի, յետ այնորիկ ինքնին առանձին ուսոյց առ ժամանակ մի, և զի պերճախօս էր՝ խուռն ընթանային բազումք 'ի տեղեաց

տեղեաց՝ լսել նմա: Այլ հռչակ անուանն Սոկրատայ փափաքումն արկ՝ ՚ի սիրտ նորա, և գնացեալ ունկն դնել վարդապետութեանն հրաշալւոյն յիմաստասէրս, այնպէս իմն յափշտակեցաւ ՚ի սէր նորա, զի դարձ արարեալ անտի՝ էառ զամենայն աշակերտս իւր գնալ առ Սոկրատ, և աղաչեաց զնոսա գնալ ընդ իւր ՚ի լսարան Սոկրատայ. եղեալ ՚ի մտի ոչ ևս այլ յայնմ հետէ ունել աշակերտս: Բնակէր նա ՚ի Պիրէոն նաւահանգստի քաղաքին, և աւուր աւուր ընթանայր զճանապարհ ասպարիզաց քառասնից՝ զուարճանալ ՚ի տեսութիւն և յունկնդրութիւն Սոկրատայ:

Բնաւորութիւն Անտիսթենեայ խիստ էր, և հանգամանք կենացն ժուժկալ: Աղաչէր զդիս՝ արկանել ՚ի վերայ իւր՝ յաւէտ յիմարութիւն, քան հեշտութիւն ՚ի զգալիս: Խստութեամբ վարէր առ աշակերտս իւր, և թէ հարցանէր զնա որ զպատճառն, տայր պատասխանի. Ո՛չ զնոյն առնեն և բժիշկք առ հիւանդս:

Նա ինքն սկիզբն կալաւ ագաննել կրկին վերարկու լայն, և ունել մախաղ և գաւազան, որք յետոյ սահմանեցան իբրև յատուկ կարասիք կիւնիկեանց, և այն միայն էր հարստութիւնն ում ցանկային, և նովին իբր թէ մրցէին նաև ընդդէմ Դիոսի: Թողոյր զմօրուսն աճել՝ անյարդար ամենևին, որպէս և ՚ի զգեստսն անխնամ էր և անհոգ:

ի գիտութեանց մասին՝ յարեալ էր ՚ի բարոյականն և եթ, իսկ այլ ամենայն գիտութիւնք ասէր՝ չունին ինչ օգուտ բնաւին. որպէս և զծայրագոյն բարին եղեալ ունէր յառաքինութիւնս, և յարհամարհանս պերճութեան:

Ամենայն կիւնիկեանք առ հասարակ հրաժարեալ կային ՚ի պաճուճանաց. սովորական կերակուր էր նոցա միրգք և ունդք, և ջուր միայն էր ըմպելի նոցա, և ոչինչ դժուարէին գետնախշտի լինել: Աւէին աստուածոց միայն է չունել ինչ պէտս. և որոց ՚ի մարդկանէ նուազ իցեն պիտոյք՝ նոքին առաւել քան զայլ մարդիկ մերձաւորք են աստուածութեան: Ամենեքին նոքա պանծային յանձինս՝ յարհամարհանս ունել զմեծութիւն, զազնուականութիւն, և զամենայն օգուտ զբնութեան և զբազդի: Սակայն անառակ էին նոքա, և յոչինչ իրաց ոչ ամաչէին և ոչ իսկ յիրաց գարշութեան. ոչինչ խտրէին զպատշաճն, և ոչ յուժեքէ ակնածէին:

Քաջուչիմ էր Անտիսթենէս, և քաղցր յընկերութեան. զի զակումբ բազմականին ողջոյն կապէր ՚ի բանս բերանոյ իւրոյ: Վեհագոյն ցուցաւ ՚ի գինուորական նահատակութեան ՚ի տանագրեան պատերազմին. ընդ որ յաւէտ իմն խնդամտեալ Սուկրատայ, յորժամ դէպ եղև երբեմն ասել ումեք արհամարհելով թէ մայրն Անտիսթենի փոխւագցի է, ետ պատասխանի. Եւ

զիւրդ հաւատայցես ծնանել այդպիսում՝ հոյակապ առն յամուսնութենէ ւթենացի առն ընդ կնոջ ւթենացւոյ, թէպէտ և յետոյ ձեռն արկ կչտամբել զԱնտիսթենէս վասն մեծամիտ ամբարտաւանութեան նորա: Ետես զնա երբեմն պարզել զվերարկուն՝ առ 'ի ցուցանել զպատառուած նորա. Ո՛վ Անտիսթենէս՝ ձայնեաց Սոկրատ, տեսանեմ ես զամբարհաւաճութիւնդ ընդ ծակս վերարկուիդ քոյ:

Ի լսել Անտիսթենէսայ զմեծաբանել ւթենացւոց թէ անդստին բնիկք են 'ի դաւառէ իւրեանց, ասէր ցնոսա ընդ ծաղր. Նաև կրիայք և խիունջք ցանգ բնակեն 'ի տեղւոջն յորում ծնանին: Ասէր Անտիսթենէս. Ուսումն կարևոր քան զամենայն՝ սյս է, մերկանալ զուսմունս չարեաց: Այր ոմն մատուցեալ ցնա զորդի իւր յաշակերտութիւն, ասէ. Որո՞յ իրաց այժմ՝ կարօտի որդի իմ: Ետ պատասխանի Անտիսթենէս. Նոր գրոց, նոր գրչի, և նոր պնակտի. ցուցանել կամեցեալ սովին՝ թէ ոգւոյ որդւոյ նորա պարտ է լինել կակուղ իբրև զմոմ որ չիցէ տակաւին ընկալեալ դրոշմ: Հարցաւ երբեմն. Չինչ առաւել ցանկալի յաշխարհի. ասէ. Երջանիկ մահ: Թշնամի էր ընդ յաշաղկոտս՝ որք հանապուզօր անձամբ զանձինս կրծեն և մաչեն՝ որպէս երկաթ մաշի 'ի ժանգոյ՝ զոր ինքն ծնանի: Համարէր զի թէ բռնադատեսցի ոք յընտրութիւն, լաւ իցէ ազաւ լինել՝ քան մախա-

ցող, վասն զի ազուաք միայն զգիակունս ուտեն զմեռելոց. իսկ նախանձոտք զկենդանիս գէշագէշ պատառեն: Յասել ուրուք ցնա թէ պատերազմն բառնայ յաշխարհէ գրազում տառապեալս. Այո, ասէ, սակայն և զբազումս տառապեցուցանէ:

Աղաչէր ոմն զնա՝ տալ գաղափար իմն զաստուածութեան, ետ պատասխանի. Չիք ինչ յէակաց նման նմա. վասն որոյ անմտութիւն է խնդրելն իմանալ զնա զգալի օրինակօք: Խրատէր՝ պատիւ դնել թշնամեաց, զի նոքա զառաջինն քննեն զմեր թերութիւնս, և նշուակեն բազմաց. որք և յաւէտ օգտակարագոյնք են մեզ քան զբարեկամս մեր, զի պատճառս տան ուղղութեան անձանց մերոց: Ասէր. Պարտ է մեծ համարել զբարեկամ զգօն, քան զազգական մերձաւոր. քանզի լծորդութիւն առաքինութեան ազդողագոյն է քան զարեանն: Լաւ է անսալ փոքու թուոյ իմաստնոց՝ ընդդէմ անմտաց բազմութեան, քան միանալ ընդ բազմութիւն յիմարաց ընդդէմ սակաւուց իմաստնոց: Իմացեալ նորա երբեմն թէ արք ոմանք վատք ՚ի գնացս վարուց՝ ներբողեն զնա. Ո՛վ աստուածք մարդասէրք, ասէ, զի՞նչ գործեցի ես չարիս: Իմաստունն, ասէ, չէ պարտապան կեալ ըստ պատուիրանի օրինաց, այլ ըստ կանոնացն առաքինութեան: Յաղագս այնորիկ՝ իմաստնոյ է գլխովին՝ ոչ նոր ինչ հանդիսել նմա, և ոչ դժուարահաճ, քան

զի պարտ իսկ է նմա կանուխ տեսանել
զամենայն որոց մարթ է պատահել, և
կազմ կալ առ ամենայն զիպուածս: Ազ-
նուականութիւն և իմաստութիւն՝ ասէր,
մի և նոյն են. յաղագս այնորիկ ո՛չ այլ ոք
ազնուական՝ բայց որ իմաստուն իցէ: Զգո-
նութիւն՝ պարիսպ է ամրակուռ՝ որ ո՛չ կոր-
ծանի և ո՛չ անկանի: Հնարագիտութիւն
անմահութեան՝ անարատութիւն կենաց .
և վասն գոհութեամբ կալոյ յաշխարհի՝ սո-
կրատեանն պահանջի արիութիւն: Եհարց
զնա ոմն վասն հանգամանաց կնոջ, զի խըն-
դրէր կին առնուլ: Ետ պատասխանի. Եթէ
զագեղն առնուցուս ո՛չ անագան ատելի լի-
ցի. թէ զգեղեցիկն՝ հասարակաց լիցի: Տե-
սեալ շնացեալ գոմն որ փախչէր, Եղուկ
քեղ՝ ասէ, ՚ի քանի՞ վտանգից ազատ մնայիր
միով խերեւէչի: Խրատ տայր աշակերտաց
իւրոց՝ հանդերձել մթերս՝ որք նաւաբե-
կութեամբ ոչ կորնչիցին: Թշնամույ. իւ-
րում մաղթէր զամենայն բարօրութիւն՝
բաց յիմաստութենէ: Թէ ոք բանս ՚ի մէջ
բերէր նմա յաղագս հեշտալից կենաց, ա-
ղաղակէր. Դիք արդարք՝ այդ մեզ մի լիցի,
այլ որդւոց թշնամեաց մերոց: Տեսեալ կին՝
չքեղ հանդերձիւք զարդարեալ՝ գնայր վաղ-
վաղակի ՚ի տուն նորա, և աղաչէր զայր
կնոջն՝ ցուցանել նմա զղէնս իւր և զերի-
վար. թէ զբովանգակն բարեկարգեալս
տեսանէր՝ թոյլ տայր կնոջն առնել զոր ինչ
և կամեսցի, քանզի այր նորա ձեռնհաս է

պաշտպանել նմա . իսկ եթէ անյարգար գտանէր զկազմութիւնն, խորհուրդ տայր կնոջն՝ ՚ի բաց մերկանալ ՚ի զարդուց անտի, զի մի յաւար մատնեացի առն որ դառաջինն յարձակեսցի ՚ի վերայ նորա :

Խրատ ետ աթենացւոց՝ լծել յարօտ անխըտիր զէչս և զերիվարս . և յասել ուրուք ցնա թէ՛ Ո՛չ բարիք են իրքդ . զի էչք չեն բաւական ՚ի գործել զերկիր . Ետ պատասխանի Սնտիսթենէս . Իսկ զի՛նչ ապա՝ միթէ նայիցիք դուք ընդ բաւականութիւն առնն յընտրիլն զիշխանս . այլ շատ է ձեզ ընտրել և եթ զնոսա :

Յասել ուրումն ցնա թէ Պղատոն չարիս իօսի զքէն, ետ պատասխանի . Սյս ինձ հաւասար է ընդ թագաւորաց, անիրաւել ՚ի նոցանէ որոց բարիս արարեալ իցեմ : Ծաղու արժանի է՝ ասէր, սրբել զցորեանն յորումանց, և ՚ի բաց հանել ՚ի զօրուէն զգինուորս վեհերօտս, առ որովք ոչ բուռն հարկանեն ՚ի քաջ խորհուրդ՝ վտարել ՚ի բաց ՚ի հասարակապետութենէ զյաչաղկոտս : Իբրև յանդիմանէին զնա վասն կենաց կցորդ լինելոյ ընդ արս խեռս և ընդ հանգանակողս . Եւ զի՛նչ այտի, ասէ . ապաքէն և բծիչիք զօր օմննայն յաճախեն առ հիւանդս, և ոչ հարկանին ՚ի տենդ նոցա : Ստգտանէր յոյժ զՊղատոն, և մեղազիր լինէր նմա օտէպ վասն զակատելոյ նորա ՚ի պերճութիւն և ՚ի չքեղութիւն : Ի հարցանել ոմանց զնա . Զո՛ր քաղեցեր օգուտ

յիմաստասիրութենէ: Տայր պատասխանի.
Չայն՝ զի կարացից կեալ առանձինն հան-
դարտիկ, և առնել յօժարութեամբ, զոր
այլք դժուարաւ գործեն:

Մեծարէր Անտիսթենէս յամենայնի զյի-
շտակ Սոկրատայ վարժապետի իւրոյ: Եւ
ինքն գլխովին համարի վրէժխնդիր
մահուն Սոկրատայ. քանզի յորժամ բա-
զումք խուռն բազմութեամբ ելեալք ՚ի սահ-
մանաց Եւքսինեան ծովու հատանէին յԱ-
թէնս, լսել զիմաստութիւն Սոկրատայ, Ան-
տիսթենէս առեալ զնոսա տանէր առ Անի-
տոն. Ահա՛ ձեզ, ասէր, այրն որ իմաստնա-
գոյն է քան զՍոկրատ, զի սա ինքնին ամ-
բաստան եղև զնմանէ: Յիշատակ Սոկրա-
տայ այնպէս իմն ազդողագոյնս դրոշմեցաւ
՚ի սիրտ մարդկանն, զի անդէն վաղվա-
զակի ՚ի բաց վտարեցին զԱնիտոն ՚ի քա-
ղաքէն՝ և զՄիլիտոս զերկրորդ դատախազ
Սոկրատայ արկեալ ՚ի բանտ՝ անդէն սպա-
նին:

Ախտացաւ Անտիսթենէս զախտ թոքա-
ցաւութեան: Թուի իմն թէ յոյս ազատու-
թեան ՚ի ցաւոց անտի յորդորամիտ արար
զնա ՚ի յշտագին ցաւան, քան ՚ի մահ յօժա-
րակամ. վասն զի աչակերտ նորա Դիոգի-
նէս իբրև մտանէր ՚ի սննեակ նորա, ունե-
լով ընդ վերարկուան դաշոյն ՚ի ձեռին,
ասէ ցնա Անտիսթենէս. Իցէ՞ ոք որ ազա-
տեսցէ զիս յաղևտից իմոց: Եւ Դիոգինէս
ձգեալ զդաշոյնն, ասէ. Աւասիկ սա: Ասէ

Անտիսթենէս. Փափաքեմ զերձանել 'ի ցաւոցս, այլ ոչ և 'ի կենաց: Կարծեալ այնպէս է թէ պանծայր Անտիսթենէս 'ի յաղանդն կիւնիկեանց, իւրև Հերակլեայ սահմանեալ. քանդի Աւսոնիոս լատին քերթող 'ի վերտառութիւնս իւր բան 'ի բերան դնէ նորա օրինակ զայս.

Սկզբնաճայր կիւնիկեանց կարծեցայ ես. բայց լեմ,
Կանուխ ուրեմն Հերակլեայ յառաջեալ յայդ գահ վսեմ.

Վարժապետին Հերակլեայ էի երբեմն ես երկրորդ,
Արդ կիւնիկեանց ես նախկին, նա աստուածոց է զուգորդ:

ԱՐԻՍՏԻՊՊՈՍ

Ժամանակակից Պշատոնի . եկաց զիննաներորդ վեցե -
րորդ ողիմպիադաւ :

Արիստիպպոս կիւրենացի էր աղգաւ 'ի
Լիբիոյ . Հռչակ համբաւոյն Սոկրատայ ազ-
դեաց նմա լքանել զհայրենի երկիր բնա-
կութեան իւրոյ , և գնալ բնակել յԱթէնս ,
զի ունկնդիր լիցի բանից վարդապետու-
թեան նորա . յաղագս այնորիկ համարե-
ցաւ ընդ երիցագոյնս յաշակերտաց Սոկ-
րատայ . այլ կեանք նորա ներհական էին
վարդապետութեանն աւանդելոյ յայնմ
սքանչելի լսարանի : Ինքն Արիստիպպոս
հեղինակ համարեցաւ աղանդոյն կիւրենա-
կան . վասն զի կիւրենացի էր :

Բնաւորութիւն Արիստիպպոսի աշխոյժ
էր , և պատասխանիքն եռանդուն . բանք
նորա քաղցունք , և ընդ ամենայն իրս դուզ-
նաքեայս գտանէր հնարս իմն կատակա-
նաց . ջանայր բովանդակ շնթել թագաւո-
րաց և մեծամեծաց , և կազմ էր առ ամե-
նայն զոր նոքայն կամէին . զուարթացու-
ցեալ զնոսա 'ի ծաղր և 'ի խնդութիւն , կոր-
զէր 'ի նոցանէ զոր ինչ և կամէր . 'ի կա-

տականս շրջէր զնախատինս և զթշնամանս որ լինէին առ նա, որպէս զի անհնարին գոլ նոցա թշնամանաւ ընդ նմա՝ թէ և կամէին: Այնպէս ճարտարամիտ էր և հնարագէտ, զի զամենայն յոր ձեռն արկանէր՝ ժամանեցուցանէր յամբողջ գործոյն: Ըստ զանազանութեան վիճակացն որք հասանէին նմա՝ յամենայնի յերիւրէր զանձն, և ոչինչ խտիր զնէր ընդ պատշաճականն. մինչև ասել նմա Պղատոնի երբեմն. Ո՛վ Արիստիպպոս՝ չիք ոք ՚ի տիեզերս համօրէն այր նման քեզ, որ գիտասցէ հաճ և հաւան կալ ընդ հնոտի ձորձովք, և ընդ ծիրանի հանդերձիւ:

Ովրատիոս քերթող բան ՚ի մէջ արկեալ յաղագս այսր իմաստասիրի, ասէ թէ՛ Գիտէր յանձին կերպարանել զնկարագիր ամենայն մարդոյ. և շատացեալ էր ընդ սակաւն զոր ունէր՝ մինչդեռ բազմին ՚ի խընդիր ելանէր: Այս ամենայն հանգամանք առնն՝ սիրելի արարին զնա Գիոնիսիոսի բռնակալին՝ առաւել քան զամենայն պալատականս իւր. այնր աղագաւ յաճախ երթեակէր Արիստիպպոս ՚ի Սիրակուսա՝ վայելել ՚ի բազմաձախ խնջոյս նորա. և իբրև տաղտկանայր ՚ի թագաւորէն՝ գնայր առ այլս յաւագանւոյն. և զի ամենայն կեանք նորա յաճէին ՚ի դրունս թագաւորաց, պատճառս առ Գիոգինէս կիւնիկեան՝ որ ժամանակակիցն էր նորա՝ անուանել զնա Շուն արբունի: Եղև իբրեմն Գիոնիսեայ

Թքանել ընդ երեսս Արիստիպպոսի, ընդ որ դժկամակ եղեն որ անդն կային. Արիստիպպոս ժպտեալ ընդ այն՝ ասէ. Իսկ ընդէր զայրացայց. եթէ ձկնորսք առ որսալ ձուկն մի փոքրիկ՝ ոչ ծանր գրենն ՚ի ջուր թաթաւիլ բովանդակ, ևս ոչ հանգուրժեցից փոքու լորձանցն՝ յըմբռնել կէտ մի մեծ: Գարձեալ այլ օր, զի ցասուցեալ էր Գիոնեսսիոս ընդ նա, իբրև բազմէր ՚ի ճաշ՝ հրամայեաց նմա զյետին տեղին ունել ՚ի բազմականին: Ոչինչ դժուարեցաւ ընդ այն Արիստիպպոս, և ասէ. Կարծեմ պատուել կամիս զտեղիս զայս:

Սա ինքն Արիստիպպոս յաշակերտութենէ Սոկրատայ՝ առաջին գտաւ ՚ի սլահանջել վարձս յաշակերտացն. և զի հաստատուն արասցէ զայդ սովորութիւն, ինքն իսկ յղեաց քսան մնաս առ Սոկրատ: Այլ նա ոչ ընկալաւ զարձաթն, և ՚ի բովանդակ կեանս իւր տխուր էր ընդ խեղաթիւր գնացըս աշակերտին իւրոյ. այլ թուի թէ ոչ ինչ համարեցաւ զայն Արիստիպպոս: Իբրև ստգիւտ ամին զնովաւ, և առաջի գընէին նմա զվեհանձնութիւն վարդապետին իւրոյ՝ որոյ ոչինչ ընկալեալ էր յումեքէ ՚ի վարձ. տայր պատասխանի. Բնաւ հանգէտ չէ բանդ. ամենայն մեծատունք աթենացւոց փառս անձանց համարին՝ հայթայթել զպիտոյսն Սոկրատայ, մինչև հարկ լինել նմա յետս յղել դաւելին. Իսկ ինձ հագիւ ուրեմն խնամ տանի ստրուկ ոք: Այր-ոմն

մատոյց նմա գորդին իւր հրահանգել. ազաչեալ՝ մտադիր ջանիւք հսկել ՚ի վերայ նորա. Արիստիպպոս վարձ խնդրեաց ՚ի նմանէ յիսուն դրաքմայ. զարմացաւ այրն և ասէ. Յիսուն դրաքմայիք ստրուկ մի գնեմ ես: Լաւ է՝ ասէ Արիստիպպոս. երթ գնեա՛, և իցեն քեզ երկուք: Ո՛չ թէ առ ազահուիթեան զայս գործէր Արիստիպպոս. այլ ընդ հակառակն, արծաթոյ ՚ի խնդիր էր՝ ծախելոյ սակս, և ցուցանել զգիարդն վարիլոյ նովաւ: Յանցանել նորա երբեմն ընդ ծով՝ հասու եղև յուժեմնէ թէ նաւն յորում կայ՝ հինից է. յայնժամ հանեալ Արիստիպպոսի ՚ի ծոցոյն զքսակ դրամոցն զոր ունէր, կեղծեաց համարել զայն, և մեղմով իմն թողացոյց անկանիլ ՚ի ծով. և անդէն առ նմին յողոց եհան հեծելով իբրու ընդ անկանել քսակին ՚ի ձեռաց իւրոց. և դաչն ձայնիւ ասաց. Լաւ է՝ Արիստիպպոսի կորուսանել զինչս իւր, քան ընչիցն զԱրիստիպպոս: Դարձեալ յայլում նուագի տեսեալ թէ ստրուկ նորա որ զհետ նորա ընթանայր, չկարէ երագել յընթացս իբրև զինքն, զի դրամ բաղում բարձեալ ունէր, ասէ. Ի բայ արկ զոր աւելին է, և տար զայն միայն զոր կարես: Ովրատիոս ՚ի գրեչն վասն նոցա որք զամենայն շահ իրեանց ՚ի ճոխութիւնս գնեն՝ ՚ի համեմատութիւն առնու ընդ նոսա զայս իմաստասէր:

Սիրելի էր Արիստիպպոսի հեշտին

կեանք, և 'ի ծախս կերակրոց յոչինչ խնայէր: Ի գնել նորա երբեմն կաքաւ մի ընդ յիսուն դրաքմայից, այր ոմն չհանգուրժեալ ընդ այն՝ կշտամբեաց զնա: Ասէ Արիստիպպոս. Թէ այդ կաքաւ դանկ մի և եթ արժէր՝ ո՞չ արդեօք գնէիր: Այո՛ գնէի, ասէ այրն: Յաւել և Արիստիպպոս. Եւ ես խուն ինչ գրեմ զյիսուն դրաքմայոն, քան եթէ դու զմի դանգ: Յայլում՝ նուագի՛ գնեաց խորտիկ համադամ՝ ծանր գնով. այր ոմն որ անդ էր՝ մեղադրեաց նմա. և Արիստիպպոս ասէ. Ո՞չ տայիր դրամս երիս ընդ այսր ամենայնի: Այո՛, ասէ այրն: Արիստիպպոս ասէ. Ապա չեմ ես այնչափ պորտաբոյժ՝ որչափ դու ազակ նս: Դարձեալ յորժամ նախատէին զնա իբրև որկորեայ և շատակեր, տայր պատասխանի՛ Եթէ համադամ կերակուրք խոտելի ինչ էին, ո՞չ արդեօք լինէին մեծածախ կոչունք յամենայն տօնս դից: Կա և Պղատոն անգամ՝ որոյ ամենայն ինչ չքեղ էր՝ խրատեաց զնա երբեմն վասն զեղխութեան. Արիստիպպոս ևս պատասխանի. Համարիցիս դու զԻիոնեսիոս այր զգօն: Այո՛, ասէ Պղատոն: Իսկ արդ, ասէ Արիստիպպոս, նա փափկակեաց է քան զիս. ապա կենաց դիւրութիւն ո՞չ ինչ արատէ զընթացս վարուց կենաց: Յաւուր միում Իիոզինէս մինչդեռ բանջարս լուանայր ըստ սովորութեան իւրում, և տես զԱրիստիպպոս որ անցանէր ընդ այն, և ասէ ցնա. Աթէ շատացեալ էր բո

ց*

բանջարովք որպէս եսս, ոչ դեզերէիր առ
դրամբք թագաւորաց: Պատասխանի ետ
Արիստիպպոս. Եթէ և դու քաջ գիտէիր
զհնարսն կենցաղակից լինելոյ թագաւո-
րաց, լքանէիր արդեօք զբանջարդ քո: Մա-
տոյց երբեմն Գիոնեսիոս առաջի նորա ե-
րիս օրիորդս գեղեցիկս յարքունեաց ան-
տի, հրաման տուեալ՝ ընտրել զմին 'ի նո-
ցանէ ընդ որս հաճեսցի: Արիստիպպոս
ընկալաւ զերեսին համանգամայն, և ասէ.
Ընտրութիւնն չէ հաւաստի, ոչ անգիտա-
նաս գու զաղէտսն որ խուժեցին առ ճա-
խողակ ընտրութեամբն Պարիսի. երկուք
կարեն այնչափ չար գործել, որչափ բարի
ոչ առնէ մին ևևթ: Տարաւ զնոսս մինչև
'ի գաւիթ տան իւրոյ, և անտի արձակեաց
'ի բաց: Յայլում նուագի եհարց ցնա Գիո-
նեսիոս. Չի է զի յաճախ երթևեկեն իմաս-
տասէրք 'ի տունս մեծամեծաց, և ոչ մե-
ծամեծք առ իմաստասէրս: Ասէ Արիստիպ-
պոս. Քանզի իմաստասէրք գիտեն որոց
պէտս ունին. այլ ոչ նոյնպէս և մեծա-
մեծքն: Այսպիսի ինչ եհարց ցնա այլ ոմն.
նա ետ պատասխանի. Ապաքէն ճահաւոր
են բժիշկք առ հիւանդս. սակայն ամենայն
ոք կամի դարման տանել հիւանդի մանա-
ւանդ, քան ինքնին զհիւանդութիւնն ախ-
տանալ:

Աքանջելի իմն է՝ ասէր Արիստիպպոս,
գիտելն ղեկավարել ղկիրս բնութեան, այլ
ոչ յարմատոյ քանցել: Ոչ են յանցանք

վայելել 'ի բերկրականս՝ ցորչափ ոչ վա-
րեսցի ոք 'ի գերութիւնս նոցա . և յաղագս
այսորիկ յորժամ՝ այսպն տունէին զնովաւ
վասն յաճախելոյ նորա առ Լաիս պոռնիկ,
ասէր . Այո՛, ունիմ ես զնա . այլ ոչ թէ և
նա զիս ունիցի : Մինչդեռ մտանէր նա յա-
ւուր միում՝ 'ի տուն անդր պոռնկին, ոմն
յաչակերտաց նորա որ ընդ նմայն էր՝ զա-
մօթի հարաւ ընդ այն . զգաց Արիստիպպոս
զիրսն . և ասէ . Բարեկամ, չէ ամօթ մտանել
'ի տեղիդ յայդ, այլ ամօթ է թէ ոչ կարաս
ցես ելանել այտի : Պողիքսենէս իմաստա-
սէր եկեալ երբեմն յայցելութիւնս նորա, և
'ի մտանելն անդ տեսեալ բաղմականս ըն-
թրեաց, և երախանս պճնելոց, անդէն այլ
յայլմէ եղեալ սկսաւ բողոք ունել վասն
այն : տարապայման զեղիութեան : Արիս-
տիպպոս եհարց քաղցրութեամբ եթէ կա-
մի՞ բաղմել 'ի սեղան ընդ նոսա : Պատաս-
խանի ետ Պողիքսենէս . Այո՛ : Եւ որպէս,
ասէ Արիստիպպոս, ո՞չ դու արդ ևս զաղ-
մուկդ յարուցեր . ո՞չ տրհամարհէիր դու
զբազմախորտիկ կոչունս, և զակումբս ա-
ղարտէիր . բայց եթէ թերևս վասն աւելի
ձախուցն ասէիր : Իէպ եղև երբեմն Արիս-
տիպպոսի մաքառել ընդ Եսքինեայ . և այն-
պէս ցրտացեալ էր նոցա 'ի միմեանց,
մինչ յայնմ հետէ ոչ ևս տեսանել զի-
րեարս : Յարուցեալ Արիստիպպոսի գնաց
առ Եսքինէս . Եւ մինչև ցերբ, ասէ, ո՞չ հաշ-
տիցիմք ընդ իրեարս . կամիս դի ամենեքին

ծաղր արասցեն զմեօք, և պորտաբոյծք
ծաղրելով զմեզ՝ խնդութիւն շնորհեսցեն
'ի սեղանս նոցա առ որովք բաղմեսցին:
Ետ պատասխանի Եսքինէս. Այս մեծ է
ինձ, և 'ի բովանդակ սրտէ յօժարամտեմ
'ի հաշտութիւն:

Դիոնեսիոս բռնակալ ընթրիս տուեալ
երբեմն մեծամեծաց իւրոց, 'ի կատարել
ընթրեացն հրաման ետ ամենեցուն նոցա՝
երկայն հանդերձ ծիրանի զգենուլ, և կա-
քաւել 'ի մեծի դահլճին: Պղատոն ոչ կա-
լաւ յանձին զիրան. Զի այրեմ, ասէ, զգեստ
կանացի ոչ սլատշածէ ինձ: Իսկ Արիստիպ-
պոս առանց ինչ ընդ բանս ածելոյ զկաքա-
ւըն կաքաւեաց, և ասէ. Զսոյն առնեմք և
'ի տօնին Բաքոսի, և սակայն չիք ինչ ան-
դէն խէթ ապականութեան վարուց, թէ
այլուստ չգուցէ պատճառ ապականարար:
Դարձեալ յայլում նուագի աղերսէր Ա-
րիստիպպոս զԴիոնեսիոս վասն միոյ 'ի կա-
րևոր բարեկամաց իւրոց. Դիոնեսիոս մեր-
ժեաց զնա, և ոչ լսէր խնդրուածոցն. մինչ
չև յօտս նորա անկանել Արիստիպպոսի
և թախանձել: Եւ 'ի ստգտանել ուրումն
զայն գործ նորա, ասէ Արիստիպպոս. Յան-
ցումնդ չէ իմ, այլ Դիոնիսեայ, որոյ ա-
կանջք յօտսն են: Մինչդեռ էր նա 'ի Սիրա-
կուսա, Սիմոս փոխազացի գանձապետ Դիո-
նիսեայ եցոյց նմա զհոյակապ ապարանս
իւր, և ճեմ առեալ 'ի նմին՝ տայր նմա նա-
յել ընդ սալայատակացն սլատուականու-

Թիւն: Արիստիպպոս հազաց, և անդէն ե-
թուք ընդ երեսս Սիմոսի. 'ի զայրանալ նո-
րա, ետ պատասխանի Արիստիպպոս. Բա-
րեկամ' ես ոչ տեսի ուրեք վայր ազտեղի
ուր կարէի թքանել առաւել քան զերեսս
քո: Են որք զսոյն, կամ զնմանն սորին
Կիողինէսի տան. սակայն երկոքին իսկ բա-
ւական էին 'ի գործդ:

Յարհամարհել ուրուք զնա երբեմն և 'ի
նախատել, մեկնեալ 'ի բաց գնաց անտի
Արիստիպպոս. իսկ այրն պնդեցաւ զկնի
նորա և աղաղակէր. Գնա սատի այր չա-
րագործ: Ետ պատասխանի Արիստիպպոս.
Այո գնամ. զի կարողութիւն է քեզ թշնա-
մանել զիս, այլ ինձ օրէն է ոչ լսել այնմ:
Էր երբեմն նմա անցանել ընդ ծով 'ի Կո-
րընթոս քաղաք, յորում պահու հղև մրրիկ
ուժգին. և Արիստիպպոս յահի մեծի կայր
վասն մօտալուտ վտանգի նաւարեկու-
թեան. ոմն 'ի նաւորդացն խաղ արար զնո-
վաւ և ասէ. Մեք որ տգէտքս եմք՝ ոչինչ
երկնչիմք. իսկ դուք իմաստասէրք զի պա-
կուցեալ էք: Արիստիպպոս ասէ. Ոչ թէ
վասն կորստեան հոգւոյ երկնչիմք մեք, այլ
զի մեծ խաիր է ընդ այն՝ զոր հասանէ մեզ
կորուսանել:

Իբրև հարցանէին ցնա՝ Չինչ անջրպե-
տութիւն է ընդ այր իմաստուն և ընդ տը-
գէտ: Ասէր. Պարտ է մերկել զերկաքան-
չիւրն 'ի հանդերձիցն, և այնպէս մերկս յը-
ղել առ օտարս. որք անդէն փութանակի.

իմանան զայս : Լաւագոյն դատէր լինել
աղքատ քան տղէտ . վասն զի աղքատի ոչ
պակասէ արծաթ . և ընդ հակառակն՝ տը-
գիտի չիք բարեմարդութիւն , որով այնպէս
ինն է առ կիրթ մարդով , որպէս ամեհի ե-
րիւար առ մարդկելով : Եւ եղև յաւուր
միում ետ Դիոնեսիոս Արիստիպպոսի
դրամ , և Պղատոնի գիրս . 'ի ստգտանել
ուրուք զզանազանութիւն պարզեւացն , սա
ետ պատասխանի . Ինձ պիտի արծաթ , և
Պղատոնի գիրք : Գարձեալ այլ օր խըն-
դրեաց սա տաղանդ մի 'ի Դիոնեսիոսէ : Եւ
նա ասաց . Հաւաստէիր դու ինձ թէ իմաստ-
նոց չպակասէ դրամ : Ետ պատասխանի
Արիստիպպոս . Գու այժմ տո՛ւր ինձ , և ա-
պա քննեսցուք զիրսդ . և 'ի տալ նմա Դիո-
նեսիոսի , սա յաւել 'ի բանս իւր . Իսկ արդ
ոչ տեսանես՝ զի բնաւ չեմ կարօտեալ : Եւ
քանզի ստէպ էր երթ սորա 'ի Սիրակուսա ,
եհարց ցնա Դիոնեսիոս . Ձի՛ գործել գաս
աստ : Ետ պատասխանի Արիստիպպոս .
Տալ քեզ զոր ունիմ , և փոխարէն ընդու-
նել զոր դուդ ունիս : Այլ 'ի մեղադիր լի-
նել ումեք ցնա թէ լքեալ զՍոկրատ՝ ըն-
թանաս առ Դիոնեսիոս , ասէ . Տորվայր կա-
րօտէի իմաստութեան՝ առ Սոկրատէս
գնայի , այժմ զի ընչից պէտք են ինձ , առ
Դիոնեսիոս ընթանամ : Ետես երբեմն զե-
րիտասարդ զոմն մեծաբանեալ ընդ քաջա-
վարժութիւն իւր 'ի լեղ : Ո՛չ ամաչես , ասէ ,
պանծալ ընդ այդ դործ սնտի . ո՛չ ապա-

քէն դլրինք լաւ ևս լուղին քան զքեզ: Հարցաւ, Չինչ շահ կթեցեր յիմաստասիրութենէ: Զայն՝ զի համարձակագոյն խօսիցիմ ընդ ամենայն մարդկան: Եհարց այլ ոմն. Չինչ առաւելութիւն է ձեզ իմաստասիրաց քան զայլ մարդիկ: Արիստիպպոս ասէ. Այն՝ զի թէ և ոչ գուցեն օրէնք, մեք հանապազ նոյն օրինակ կեցցուք:

Աղանդ կիւրենեան իմաստասիրութեանն՝ ՚ի բարոյականն և եթ սերտ յօժարեալ էր, դոյզն ինչ միայն տրամաբանութեան հպատակէին. զանց առնէին զբնութանութեամբ, քանզի անհնարին դատէին զայն ՚ի խելամտել բովանդակ: Համարէին թէ նպատակ ամենայն գործոց մարդկան է բերկրութիւն հաճոյականաց. ոչ պակասութիւն իմն ՚ի ցաւոց, այլ բերկրութիւն իսկապէս՝ շարժամբ սահմանեալ: Երկու զանազան շարժմունս դնէին ՚ի հոգւոջ, ըզմին քաղցր՝ բերկրեցուցիչ, զբերկրորդն բուռն՝ ցաւեցուցիչ. և զի ասէին ամենայն մարդիկ բնագորոյս ազդեցութեամբն յօժարենն ՚ի մին, և խորշին ՚ի միւսմէն, այս յայտ իսկ տապեցուցանէ թէ բերկրութիւն հեշտացուցիչ՝ նպատակ է մարդոյ: Զանցաւութիւնն սահմանէին քուն իմն՝ ոչ հեշտացուցիչ, և ոչ ցաւեցուցիչ: Ոչ մեծ ինչ գրէին զառաքինութիւն, այլ այնչափ միայն՝ զի սատար լինի ՚ի հեշտականս՝ որպէս դեղ օգտակար առողջութեան: Նպատակ գործոց ոչ ասէին զերջանկութիւնն լինել. զի

Նպատակ գործոց է 'ի մասնական հեշտաւրիս. իսկ երանութիւն՝ լրումն է ամենայն հեշտաւրեաց. և ևս՝ մարմնոյ հեշտութիւնք դիւրազգացք են քան զհոգւոյն. յաղագս այնորիկ կիւրեճեանք մեծապէս խնամ տանէին մարմնոյ իւրեանց քան հոգւոյ: Հաստատութեամբ պնդէին թէ պարտ է պահել զբարեկամութիւն միայն վասն առ 'ի նոցանէ օգտին, իբրու զօգտակար անգամս մարմնոյ: Սսէին. Չիք ինչ 'ի մեզ արդար կամ անիրաւ, վայելուչ կամ տարադէպ, այլ բովանդակն այդպէս համարի ըստ օրինաց և ըստ սովորութեան տեղեաց տեղեաց: Սյր իմաստուն չպարտի առնել ինչ անպատեհ վասն դիպուածոցն որ մարթին հանդիպել նմա: Պարտ է նմա յամենայնի յերիւրել զանձն ըստ օրինաց երկրին յորում կայ, և խորչել 'ի վատութենէ անուան: Դարձեալ այս բանք էին նոցա. Չիք ինչ 'ի մեզ հաճոյական և անհաճոյ. և ամենայն ինչ անուանի այդպէս՝ վասն նորութեանն և յաճախութեան, կամ վասն այլոց պարագայից՝ որով այն ամենայն քաղցրանայ մեզ կամ տաղտկալի լինի: Անհնարին է երջանկանալ մեզ բովանդակ յաստի կեանս, քանզի 'ի ներքոյ եմք բազմադէմ տկարութեանց և կրից, որք խափանեն զմեզ 'ի վայելիցն հեշտութեան, նա և 'ի վայելսն անդ աղմկեն: Ա՛չինչ սատարեն 'ի հեշտութիւն ո՛չ աղատութիւն և ո՛չ ստրկութիւն, ո՛չ ճոխութիւն և ո՛չ աղ-

քատութիւն, ոչ ազնուականութիւն և ոչ անտոհմութիւն. քանզի յամենայն վիճակի հնար է մարդոյ երջանկութեամբ կեալ: Իմաստնոյ չէ օրէն ատելութեամբ դնալ ընդ ումեք, այլ ջանալ յօգուտ ամենեցուն. զամենայն զգործս իւր՝ միայն յանձն իւր չըջեսցէ. քանզի չէ ոք արժանաւոր քան զնա՝ ՚ի ստացումն շահեկանաց, և ոչ ոք քան զնա գերապատուեալ: Ահա յայս բովանդակի վարդապետութիւն Արիստիպպոսի և կիւրենականաց:

Էր Արիստիպպոսի դուստր մի Արետա անուն, որում առաջնորդեաց յիմաստս վարդապետութեան իւրոյ. և յաջողեաց նմա յառաջադէմ լինել ՚ի նմին: Նա ինքն Արետա հրահանգեաց զորդի իւր զԱրիստիպպոս զմականուանեալ Մետրոդիդատոս, որ վարժապետ եղև ամպարչտին Թէոդորոսի: Այս Թէոդորոս բաց ՚ի կիւրենական վարդապետութեանց՝ ձեռն արկ ուսուցանել հրապարակաւ Թէ չկան աստուածք. բարեկամութիւնն մտացածին իմն է. քանզի բարեկամութիւն չմարթի կալ ՚ի մէջ անմտաց. իսկ իմաստունն բաւական անձին իւրում, վասն որոյ չունի պէտս բարեկամաց: Չէ արժան իմաստնոյ մատենել զանձն ՚ի վտանգս վասն իւրոյ հայրենեաց. հայրենիք նորա աշխարհս է, և տարադէպ է մահու մատենել զանձն վասն անմտաց բազմաց: Օրէն է գողանալ. զսեղանս կողոպտել, և շնալ՝ երբ գործն յաջողեսցէ

նմա . քանզի յանցանք սահմանեալ են միայն 'ի կարծիս ռամկին , այլ իսկութեամբ ոչ մի ինչ չար գոյ 'ի նմա : Եւ հնար իսկ է գործել 'ի հրապարակի զոր ինչ միանգամ ժողովուրդն ամօթ համարի :

Յաւուր միում անկու 'ի վտանգ մահու յԱթէնս յարիսպագոսն վասն յանդգնու թեան իւրոյ . մինչև գետնաքարչ ձգել տանել զնա . այլ Դեմետրիոս Փաղերէոս թափեաց զնա : Բնակեաց ժամանակս ինչ 'ի Կիւրինէ 'ի մեծի սլատուի առ Մարիոսի : Տարագրեցին զնա կիւրենացիք . որ 'ի վտարանդի ելանելն անտի , ասէ . Ո՛չ գիտէք դուք զինչ առնէք մերժելով զիս 'ի Լիբիոյ յաքսորս յԵլլագա : Պտղոմէոս Լագոս՝ առ որում բնակէր՝ յղեաց զնա հրեշտակութեամբ առ Լիւսիմաքոս . ընդ որում այնպէս յանդուզն խօսեցաւ , զի գործակալն Լիւսիմաքեայ որ յայնժամ անդ գտաւ՝ ասաց ցնա . կարծեմ ես թէոգորէ՝ զի զոր օրինակ ասես թէ չկան աստուածք , նոյնպէս խորհիս թէ չկան և թագաւորք :

Պատմէ Ամփիկրատոս թէ այդ իմաստասէր 'ի մահ՝ դատապարտեցաւ , և պատուհասն էր ըմպել զթոյն :

ՍՐԻՍՏՈՏԷԼ

Ծնեալ յառաջին ամի իննաներորդ իններորդ ողիմպիա-
զին. մեռեալ յերրորդ ամի հարիւրորդի շորեքասանե-
րորդին՝ ՚ի հասակի վաթսուն և երեց ամաց:

Քարոզեցաւ Արիստոտէլ մին ՚ի մեծ-
անուն իմաստասիրաց համօրէն դարուց
հնութեան. և անուն նորա մինչև ցայսօր
ժամանակի հռչակեալ է յամենայն զըպ-
րոցս: Որդի էր Նիկոմաքոսի բժշկի և բա-
րեկամի Ամինտասոյ արքայի Մակեդոնա-
ցոց, և ՚ի սերնդոց Մակաովնի թոռինն
Ասկղեպիադեսայ: Ծնաւ ՚ի Ստագիրա քա-
ղաք Մակեդոնիոյ յառաջնում ամի շք ո-
ղիմպիադին: Մեռան ծնօղք նորա ՚ի ման-
կութեան նորա, և ինքն անխնամ մնաց
յորոց յանձն էր հոգ դաստիարակութեան
նորա: Ի պատանեկութեանն անձնատուր
եղև յանձնդիւր կեանս և ՚ի շուսյտու-
թիւն, յորում վատնեաց զամենայն ինչս
իւր: Հպատակեաց զառաջինն գործոյ գի-
նուորութեան. այլ զի ոչ զուգաւորէր այն
բնաւորութեան իւրում, գնաց ՚ի Դեղիօս՝
խորհուրդ հարցանել ընդ պատգամախօսն
Պատուէր և զև առ նա ՚ի դարբիրայէն՝ գնալ

յԱթէնս, և աշակերտիլ իմաստասիրութեան: Էր յոյնժամ 'ի հասակի եօթնևտասն ամաց: Ուսաւ զամն քսան յԱկադեմիայն առ ոտս Պլատոնի, և զի ծախեալ էր յառաջնմէ զստացուածս իւր՝ միտ գնէր և 'ի տուրևառ վաճառուց դեղոց ոմանց յԱթէնս՝ հայթայթել նովին զպարէնս կենաց պիտոյից:

Սակաւ ուտէր, և սակաւ ննջէր. եռանդըն նորա յուսմունս այնպէս բորբոքեալ էր՝ մինչև զի վասն յաղթիւոյ բռնութեան քնոյն՝ գնէր կոնք պղնձի առ մահճօքն, և յընկողմնելն՝ 'ի դուրս ձգէր յանկողնոյն զմի ձեռն իւր յորում ունէր գունտ երկաթի. որպէս զի 'ի շառաչմանէ անտի անկանելոյ գնտոյն 'ի կոնք անդր 'ի պահու նիրհելոյ իւրոյ, զարթիցէ վաղվաղակի: Պատմէ Լաերտիոս թէ ձայն նորա սուր էր, աչքն մանունք, սրունքն նրբին, և զի միշտ շքեղս զգենոյր:

Յաջողութիւն մտաց նորա գեր 'ի վեր էր յոյժ, և զիւրին էին նմա ամենայն խընդիրք դժուարինք: Յառաջադէմ զարգացաւ 'ի դպրոցին Պլատոնի, և անուանի գտաւ քան զամենայն ակադեմականս. որպէս զի ոչ մի ինչ խնդիր առնոյր հաստատութիւն յԱկադեմիա՝ առանց հարցանելոյ զԱրիստոտէլի կարծիան, թէպէտ բազում ուրեք տարածայն գտանէր 'ի Պլատոնէ: Ամենայն աշակերտակիցք նորա իբրև ընդ այր ոք գերահամբաւ նայէին ընդ

նա, և ոմանք յօժարամիտ ընդունէին ըզրանս նորա, զանց արարեալ զվարդապետաւ իւրեանց: Յայնժամ տեղի տուեալ մեկնեցաւ անտի Արիստոտէլ. ծանրացասումն եղև ընդ այն Պղատոն, դատեալ զնա իբրև ապստամբ և դասալիք, և բողոք ունէր թէ աշակերտ իւր անկուշեաց զնա՝ իբրև մտրուկ զմայր իւր:

Յզեցին աթենացիք զԱրիստոտէլ հրեշտակութեամբ առ Փիլիպպոս արքայ հայր Աղեքսանդրի. վասն այնր հրեշտակութեան և գործոյ աթենացւոց եկաց ժամանակս ինչ 'ի Մակեդոնիա. և 'ի դառնալն յԱթէնս՝ գտանէ զՔսենոկրատէս գլուխ կացեալ յԱկադեմիա. յայնժամ 'ի միտ առեալ զի այն աւագութիւն ընդ բուամբ կայ այլոյ, ասէ. Ամօթ է 'ի լուութեան կալ՝ մինչ խօսեսցի Քսենոկրատէս: Հաստատեաց և ինքն նոր ուսումն, ձեռն արկեալ 'ի նոր վարդապետութիւն այլազգ 'ի պղատոնականէն:

Մեծահռչակ համբաւ Արիստոտէլի վասն հմտութեանն յամենայն գիտութիւնս, և մանաւանդ յիմաստասիրութեան և 'ի քաղաքականութեան՝ խորհուրդ 'ի միտ արկ Փիլիպպոսի արքայի Մակեդոնացւոց՝ ընտրել զնա վտրժապետ որդւոյ իւրում: Էր յայնժամ Աղեքսանդր չորեքտասան ամաց: Ընկալաւ Արիստոտէլ զհրաւէրն, և եկաց առ Աղեքսանդրի ամս ութ. որում ըստ պատմելոյն Պլուտարքոսի՝ ու-

սոյց իրս իրս թագունս զորս ոչ ուսուցանէր այլժց: Պարապիւն Արիստոտէլի յիմաստասիրութիւն ոչինչ խափան արկանէր նմա յայլոց գործոց. քանզի բաժանորդ լինէր 'ի մատակարարութեան իրաց կարելորաց, և կցորդ էր ամենայնի որոց զայնու ժամանակաւ լինէին 'ի Մակեդոնիա: Ի պատիւ նորա կրկին կանգնեաց Փիլիպպոս արքայ զՍտագիրա, զհայրենիս իմաստասիրի որ ոտնակոխն էր յերեսաց պատերազմաց, և զարձոյց 'ի նոյն զամենայն բնակիչս, յորոց բազումք վարեալ էին 'ի գերութիւն, և այլքն ապրիալք փախստեամբ:

Հրաժարեալ Արիստոտէլի յՍղեքսանդրէ զարձ արար յԱթէնս՝ ուր եգիտ ընդունելութիւն մեծ. վասն զի 'ի շնորհս նորա Փիլիպպոս արքայ բազում՝ երախտիս եցոյց աթենացւոց: Ընտրեաց տեղի իմաստասիրութեան զԼիկէոն անուանեալ տեղի յարուարձանս Աթենայ, յորում էին կարգաւ ծառատունկք 'ի զրօսանս: Անդ հաստատեաց զնոր լսարան իւր, և զի սովորութիւն էր նորա յոլով անգամ՝ ճեմելով դատ ասել աշակերտաց իւրոց, պատճառս ետ՝ ձեմական անուն կարգալ ամենայն հետևողաց նորա: Ոչ յետ բազում ժամանակաց 'ի վերայ անցանելոյ՝ զհամբաւի հարաւ անուն Լիկէոնի առ խուռն ընթանալոյ մտրդկան անդր 'ի տեղեաց տեղեաց ունկնդիր լինել բանից իմաստութեան նորա. որոյ անուն տարածեալ էր ընդ ամենայն Սլլագա:

Աղէքսանդր գործ 'ի ձեռս տուեալ էր Արիստոտէլի հետամուտ լինել քննութեան բնաբանութեան. վասն որոյ հրամայեաց 'ի սպառաւորութիւննորա որսորդս բազումս գազանաց և ձկանց՝ զի որսացեալ յամենայն կողմանց տարցեն առ նա՝ յորոց 'ի զննութիւն աշխատասիրեսցէ. առաքեաց առ նա և հարիւր տաղանդ վասն առ 'ի նոյն կարևոր ծախուցն: Յայնժամ 'ի վեր երևեցոյց Արիստոտէլ զբնաբանութեան և զբնաղանցութեան գիրսն իւր. իմացաւ զայն Աղէքսանդր՝ որ յայնժամ անցեալ էր յԱսիա. և զի ցանկայր նա ամբարհաւածութեամբ յամենայնի առաջին լինել, տխրեցաւ յանձն իւր ընդ այն, զի գիտութիւն Արիստոտէլի սփիւռ ծաւալի ընդ ամենեսին: Մանայց նմա զխորհուրդ իւր, գրեալ նմա թուղթ ըստ այսմ՝ օրինակի. « Աղէքսանդր առ Արիստոտէլ. Աչ բարւոք արարեր զի սփռեցիր 'ի ձեռս ամենեցուն զքո գիրս տեսական գիտութեանց. զի ոչինչ մնաց մեզ գեր 'ի վերոյ զանցանել առ այլոյք, և թէ զոր առանձինն ուսուցեր մեզ, յածեսցի 'ի ձեռս ամենայն մարդկան: Յանկայի գիտել քեզ՝ զի յաւէտ խնդրելի էր ինձ գերապանձ գոլ քան զայլս 'ի գիտութիւնս իրաց բարձրագունից, քան 'ի մեծութեան իշխանութեան »: Արիստոտէլ 'ի հաճել զմիտս թագաւորին՝ պատասխանի արար նմա՝ թէ այնպէս 'ի գուրս հանի զիրարդ՝ որպէս թէ չիցեմ հանեալ: Միտք բա-

նիցս այն էր, թէ կարգ նրբախօս վարդապետութեան իւրոյ՝ ամենեցուն չէ դիւրիմաց :

Ոչ մնաց Արիստոտէլ ընդերկար 'ի շքնորհս Աղեքսանդրի. անցին հակառակութիւնք ընդ մէջ նոցա, զի պնդեալ 'ի բանս իւր զկողմն կալաւ զԿալիսթենեայ : Այս Կալիսթենէս թոռնորդի էր Արիստոտէլի. զի մայր նորա՝ իւր թոռն էր : Սնուցեալ էր զնա Արիստոտէլի առ իւր, և խնամ կալեալ դաստիարակութեան նորա. և եղև 'ի թողուլ նորա զԱղեքսանդր յղեաց զսա ընդ նմա գնալ 'ի պատերազմ, և ջանասէր փութով ապսպարեաց զնս 'ի խնամս արքայի : Բնաւորութիւն Կալիսթենեայ համարձակ էր 'ի խօսելն ընդ թագաւորին, և չէր ինչ մարդահաճոյ : Նա ինքն արգել մակերդոնացւոց երկրպագել նմա իբրև աստուծոյ, որպէս սովորութիւն էր առնել Պարսից : Աղեքսանդր որ ատելութեամբ էր ընդ նմա սակս կամակորութեանն 'ի բանս իւր, ըստ յաջողել ժամուն՝ վրէժ խնդրեաց 'ի նմանէ՝ սպանեալ զնա : Արկ զնա յուխտ դաւաճանութեանն Երմոզայոսի աչակերտին Կալիսթենեայ, և ոչ թոյլ ետ նմա 'ի հանդէս հանել զփաստ անմեղութեան իւրոյ. արկ զնա կերակուր առիւծուց. ըստ այլոց՝ 'ի կախազանի սնչնչացոյց, կամ 'ի տանջանս :

Ընդ մահ Կալիսթենեայ 'ի խոր խոցեցաւ Արիստոտէլ, և Աղեքսանդր յամե-

նայնի ջանահնար եղև ընկճել զնա . մեծացոյց զՔսենոկրատէս, և յղեաց նմա պարգևս բազումս, ընդ որ մախաղաւ Արիստոտէլ: Նա և ոմանք ստգտանեն զնա թէ կցորդ էր 'ի նենգութիւն դաւոյն Անտիպատրոսի, և թէ ինքն հնարեաց գթոյնն, որով ասեն սպանաւ Աղեքսանդր:

Թէպէտ և յամենայնի անդրդուելի էր Արիստոտէլ, սակայն և ուրեք թերի գտաւ 'ի հաստատութենէն իւրմէ: Յետ ժամանակաց 'ի վերայ անցանելոյ՝ լիք եթող զուսումնարանն, և գնաց առ Երմիանդ բռնաւորատարնացւոց . ոչ որ հաւաստէ զպատճառ այսր ճանապարհորդութեան նորա . ոմանց հաճոյ թուեցաւ պատճառս իմն 'ի մէջ բերել արձակերասան կենաց: Ամուսնացաւ ընդ քեռւ կամ ընդ հարճի այնր թագաւորի . այնպէս իմն 'ի գերութիւն գրաւեցաւ չարաչար ախտիւ 'ի սէր այդր կնոջ՝ մինչև զոհս մատուցանել նմա, զոր օրինակ առնէին աթենացիք դիցն Դեմետրի Ելիւսիւնեայ . և յօրինեաց նուագս գովեստից 'ի պատիւ Երմիանդեայ 'ի շնորհս երախտեաց նորա, որ զամուսնութիւնն զայն թողացոյց նմա:

Տրոհեաց Արիստոտէլ զիմաստասիրութիւն 'ի գործնական և 'ի տեսական: Գործնական է որ ուսուցանէ մեզ զճշմարտութիւնս պատկանաւորս 'ի կարգաւորել ըզնեքգործութիւնս հոգւոյս մերոյ, իմա՛ ըզտրամաբանութիւն, և որ ազդէ մեզ կա-

րևօր սկզբունս 'ի պէտս քաղաքական կե-
նաց, այն իսկ է բարոյական և քաղաքա-
կանութիւն: Իսկ տեսական իմաստասի-
րութիւն է, որ յայտ բերէ տեսական ճշ-
մարտութիւնս, զոր օրինակ բնազանցու-
թիւնն է և բնաբանութիւն: Ի բնաբանու-
թեան անդ երիս զնէր սկզբունս իրաց բնա-
կանաց. պակասութիւն, նիւթ և տեսակ:
Առ 'ի ցուցանել թէ պարտ է զպակասու-
թիւնն զասել ընդ սկզբունս՝ ասէ, թէ Նիւ-
թըն յորմէ բաղադրի ինչ հարկ է զի չունի-
ցի տակաւին զտեսակ այնր իրի. զոր օրի-
նակ՝ նիւթն յորմէ կազմի սեղան, հարկ է
զի չունիցի զտեսակ սեղանոյ. իմա՝ մինչ-
չև եղեալ սեղանոյ՝ նիւթն այն յորմէ կազ-
մի՝ ոչ իցէ սեղան: Զպակասութիւնն ոչ
զնէ սկիզբն բաղկացութեան մարմնոց, այլ
իբրև արտաքին սկիզբն արտադրութեան
նոցուն. իբր զի արտադրութիւն է փոփո-
խութիւն իմն՝ որով նիւթն անցանէ 'ի վի-
ճակէն զոր ոչն ունէր՝ յայն զոր ստանայ.
օրինակ իմն՝ տախտակք որք զի յառաջն
չէին սեղան, արդ սկսանին լինել սեղան:

Զնիւթն կրկին օրինակաւ սահմանէ Ա-
րիատտէլ. յորոց մին որ պակասական
կամ հրաժարական է, այս է. Նիւթն առա-
ջին, ասէ, ոչ գոյացութիւն է, ոչ քանա-
կութիւն, ոչ որակութիւն, և ոչ այլ ինչ:
Այսպէս ըստ նորա՝ որպէս թէ նիւթն փայ-
տի ոչ քանակութիւնն է, ոչ ձևն, ոչ գոյնն,
ոչ հաստատութիւնն, ոչ ծանրութիւնն,

ոչ պնդութիւնն, ոչ շորութիւնն, ոչ խոնաւութիւնն, ոչ հոտն, և ոչ այլ ինչ պատահումն որ 'ի փայտի անդ: Երկրորդ սահմանն հաստատական է, կամ թէ ասել իսկական, բայց ոչ աւելի ինչ իմացուցանէ քան զառաջինն. ասէ. Նիւթն է ենթակայ յորմէ բաղկանայ իմն. և յոր լուծանի յետոյ: Խնդրելին այն է, որ իցէ այդ նախկին ենթակայ յորմէ բաղկանայցեն իրք բնութեանն:

Դարձեալ նա ինքն Արիստոտէլ վարդապետէ թէ առ 'ի կաղմութիւն բնական մարմնոյ՝ բաց 'ի նիւթոյ խնդրի և այլ սկիզբըն. իմա՛ տեսակ: Կարծեն ոմանք թէ դովին իմանայ Արիստոտէլ զգասաւորութիւն մասանց. այլք պնդեն, թէ յայդմ դնէ նա էակութիւն իմն 'ի գոյ ելեալ՝ ամենայնիւ զատուցեալ 'ի նիւթոյ. զոր օրինակ յաղալ ցորենոյն 'ի վերայ գայ նմա նոր տեսակ գոյացուցիչ՝ որով ցորեանն փոխարկի յալիւր. և յորժամ խառնեցես ջուր ընդ ալիւր, ամենայնն 'ի մի գանգուած բոլորի, յայնժամ հասանէ 'ի վերայ նորա այլ տեսակ գոյացուցիչ, որ զալիւրն և զջուր 'ի խմոր փոխէ. և յեփելն հրով զայն խմոր՝ այլ տեսակ դարձեալ գայ 'ի վերայ, որ զեփեալ խմորն առնէ հաց:

Այսպիսի գոյացուցիչ տեսակս դնէ յայլ ամենայն բնական մարմինս. զոր օրինակ յերիվարն բաց յոսկերաց, 'ի մսոյ, 'ի ջրաց, յուղոյ, յարենէ որ շուրջ եկեալ ընդ ե-

րակս և ընդ ննարդս սնուցանէ զամենայն մասունսն, և բաց յոգւոց կենդանութեան՝ որք են սկզբունք շարժման, ընդունի այլ տեսակ գոյացուցիչ՝ զոր ասէ լինել հոգի երիվարին : Պնդէ հաստատութեամբ 'ի բանս իւր թէ այս կարծեցեալ տեսակ ոչ 'ի նիւթոյ ելանէ՝ այլ 'ի կարողութենէ նիւթոյն. էակ է զատուցեալ 'ի նիւթոյ, որոյ ոչ մասն է և ոչ հանգամանք :

Կարծիք են Արիստոտէլի թէ ամենայն մարմինք երկրայինք կառուցեալ են 'ի չորից տարերաց. իմա՝ 'ի հողոյ, 'ի ջրոյ, յօդոյ և 'ի հրոյ : Հող և ջուր ծանունք են. զի ձգտին միաւորիլ 'ի կենդրոն աշխարհիս. և ընդ հակառակն՝ օդ և հուր զի հեռագոյն ձգին 'ի սմանէ, վասն որոյ թեթևք են : Ի վերայ չորից այսոցիկ տարերաց յաւել և զհինգերորդն. յորմէ յօրինեալ ասէր զերկնայինս ամենայն, և զշարժումն նորա շրջաբերական առդնէր : Կարծեաց թէ 'ի վերքան զօդս ընդ պարունակաւ լուսնի գուցէ կամար հրեղէն՝ յոր ելանէ և գումարի հուրն, ըստ օրինակին որով վտակք և գետք հոսին 'ի ծով :

Վասն նիւթոյ կարծիք են Արիստոտէլի թէ յանհունս բաժանիցի. տիեզերք լի է բովանդակ, և չիք բնաւ տեղի դատարկ : Աշխարհս յաւիտենական է. չեղև երբէք առաջին սկիզբն մարդկեղէն ծննդոց. Զի թէ եղև ոք նախաստեղծ մարդ՝ 'ի հարկէ, ասէ, պարտ էր ծնանել նմա առանց հօր և

մօր, որ է անհնարին : Զնոյն նոյնպէս իմաստասիրէ և վասն թռչնոց . Անմարթ է, ասէ, թէ եղեալ իցէ ձու՝ առաջին սկիզբն թռչնոց, և կամ թռչուն՝ առաջին սկզբնաւորիչ ձուոց . քանզի թռչուն ՚ի ձուոյ ելանէ, և ձու ՚ի թռչնոյ . և այսպէս կարգ ըստ կարգէ վերտանէ, առանց դնելոյ առաջին սկիզբն : Նոյնօրինակ է մտածութիւն նորա և յաղագս այլում՝ ամենայնի եղելոյ ՚ի տիեզերս : Անապական դնէ զերկին, և թէպէտ որ ինչ գուցէ ընդ լուսնիւ ՚ի ներքոյ է ապականութեան, այլ մասունք նոցա բնաւ ոչ սպառին, փոփոխեն զտեղին և եթ, ՚ի մնացուածոյ միոյն այլ իմն յօրինի . և այսպէս յօրինուած տիեզերաց միշտ մնայ նոյն : Երկիրս ՚ի կենդրոն կայ տիեզերաց, և Էական առաջին շարժէ զերկինս զառանցիւք իւրովք ՚ի ձեռն գերարուն ողւոց առ ՚ի նոյն սպասաւորութիւն հրամայելոց : Յաւելու դարձեալ Արիստոտէլ, թէ որ ինչ այժմ ծածկեալ է ընդ ջրով ծովու՝ կանխաւ երկիր հաստատուն էր, և այժմու հաստատուն երկիրս ողողեսցի երբեմն յերեսաց ջուրց :

Զպատճառ այսր ամենայնի առնու ՚ի փորձոյ՝ նայեցեալ ընդ այն՝ զի գետք և հեղեղատք ձգեն տանին հանասլազ աւազ և հող, որով աճեն ծովափունք, և ծով նուազէ անզգալի օրինակաւ . այս յեղափոխութիւն ցամաքի ՚ի ծով և ծովու ՚ի ցամաք՝ սկսեալ և լինին ՚ի բազում դարուց

հետէ, Յաւել և զայն, թէ ընդ բազում վայրս միջերկրեայս և 'ի բարձունս՝ եթող ծով խեցեմորթս 'ի մեկնել իւրում անտի. և 'ի պեղել զերկիր գտանին խարիսխք և բեկորք նաւաց: Ավիդիոս 'ի Պիւթագորաս հանէ զգոյն կարծիս:

Արդ յայտնի երևի 'ի բանից աստի՝ դիտաւորութիւն մտաց Արիստոտէլի՝ թէ այս ամենայն փոփոխութիւնք ծովու 'ի ցամաք, և ցամաքի 'ի ծով՝ որք լինին անդգալի օրինակաւ և ընդ ժամանակս դարուց բազմաց՝ եղծանեն զյիշատակ անցից անցելոց: Եւ ևս, ըստ հասանել ունել ազգի ազգի պատճառաց՝ 'ի մոռացոնս լինին և արհեստք: Պատահարք այդպիսի՝ է զի ժանտախտ է, կամ պատերազմ, անպտղութիւն, սասանութիւն երկրի, և աղէտք անհնարինք՝ որք ծախեն և սպառեն զամենայն մարդ գաւառին, թէ ոչ մազապուր անկցին ոմանք յանապատս. յոր կեան վշտօք չարչարանաց, և անդ ծնանին որդիս, որք ըստ հրլովել ժամանակաց մշակեն զերկիր, և արհեստս ճարտարամտին: Եւ սովին օրինակաւ նոյն կարծիք խորհրդոց, և նոյն արհեստ կրկին անգամ դառնան և նորոգին: Այսպէս 'ի վերայ բերէր իմաստասէրս, թէ առ այս ամենայն յեղափոխ այլայլութեամբք՝ կազմած տիեզերացս անապական մնայ:

Չեուն արկ Արիստոտէլ 'ի խորագնինքնութիւն այնր ամենայնի որ ինչ միան.

գամ երջանկութիւն շնորհէ մարդկան յաստի կեանս: Նախ հերքէ զկարծիս հեշտասիրաց, որք 'ի մարմնապարար փափկութիւնս սահմանեն զերջանկութիւն կենաց: Ասէ, առ այնու զի հեշտութիւնք արագավախճան են, տհաճութիւն 'ի վերայ բերեն, տկարացուցանեն զմարմին, և ողջոյն իսկ զմարդ վարակեն ապշութեամբ:

Յետ այնորիկ մերժէ և զփառասիրացն հետապնդութիւն՝ որք 'ի պատիւս բովանդակէին զերջանկութիւն, և առ 'ի ժամանել 'ի նոյն, ձեռն 'ի գործ առնէին յամենայն տարադէպ հնարս: Ասէ. Պատիւն 'ի պատուողն է. և թէ՛ Փափարեն ամբարտաւանք ընդունել մեծարանս 'ի փոխարէն առաքինութեանց՝ զոր որպէս թէ ունիցին, ապա ուրեմն յաւէտ յառաքինութիւնս ամրացեալ է երջանկութիւն, և ոչ թէ 'ի պատուի, որ և չէ իսկ 'ի մեզ:

Դարձեալ ընդունէ զարծաթասէրս՝ որք զերջանկութիւնն 'ի ճոխութեան համարէին: Ճոխութիւնք, ասէ, ինքնին չեն փափաքելի, և հէզ թշուառական գործեն զայրն որ ունի զնոսին, և խիթայ 'ի կիրառութենէն. փոխանակ զի պարտ էր 'ի վարարկանել և բաշխել զնոսին՝ զի օգուտ մտակարարեացն. վասն զի զերջանկութիւնն 'ի հաստատուն իրս արժան է խարըսխել, որով պահպանեցի:

Յետ այսր ամենայնի յայն ապատուն առնէ Արիստոտէլ զվարդապետութիւն

իւր, թէ երջանկութիւնն սահմանի 'ի կատարելութիւն մտաց մերոց և 'ի կատարումն առաքինութեանց: Կարձեալ պատուականագոյն գործողութիւն մտաց մերոց՝ է հետազօտութիւն իրաց ընականաց, երկնի, աստեղաց, համօրէն բնութեան. և ևս առաւել՝ առաջին Էակին: Սակայն հանդերձ այսու ամենայնիւ իմաստասիրէ թէ անհնարին է բովանդակութեամբ երջանկանալ մինչև ստացեալ զօրինչ կարևորն իցէ առ իւրաքանչիւր վիճակ կենաց. քանզի առանց այնր՝ դժուարին ուրեմն է միտ գնել 'ի զնութիւն իրաց պատուականաց. և ոչ իսկ հնարաւոր է գործել զառաքինութիւն: Օրինակ իմն. Չկարեմք բարերարել բարեկամաց. քանզի ընդ մեծագոյն հեշտութիւն աստի կենացս համարեալ է՝ բարի առնել որոց սիրենն զմեզ: Այսպէս բովանդակէ իմաստասիրաբար, թէ երջանկութիւն յերիս իրս սահմանի, 'ի հոգեղէն բարիս, իմա՛ իմաստութիւն, զգօնութիւն. 'ի մարմնեղէնս, որք են գեղեցկութիւն, զօրութիւն, քաջողջութիւն. և 'ի շնորհս բաղդի, այն է՝ ճոխութիւն և ազնուականութիւն: Ասէ. Առաքինութիւն և եթ ոչ է ձեռնհաս երջանիկ առնել զայնոսիկ որք կարօտ իցեն կարևոր բարեաց մարմնոյ և բաղդի. և հիգացեալ է այր իմաստուն թէ կարօտ մնացէ յիրաց աստի: Հաւաստէ սա այսոքիւք թէ ախտք իւրաքանչիւր ձեռնհաս են 'ի թշուառութիւն խոնարհել

զմարդ, և այր յօրացեալ փառիկացեալ, ուրում յաջողեալ իցէ յամենայնի, ոչ երջանկանայ ցորչափ զհետ ախտից զակատեալ իցէ: Իմաստունն չէ ազատ ամենայնիւ 'ի խռովութեանց հոգւոյ, թէպէտ և փոքու վարակեալ: Առաքինութիւնք և ախտք ոչ յամենայնի ներհականք են ընդ իրեարս, քանզի 'ի մի և 'ի նոյն մարդ պերճացեալ արդարութեամբ և զգօնութեամբ, երբեմն բունեալ դադարէ հեշտախտութիւն:

Յերիս տեսակս զատուցանէ զբարեկամութիւն. ազգականութեան, յօժարամտութեան և հիւրընկալութեան: Զգեղեցիկ անուանեալ ուսմունսն պատկանաւորս կարծէր առաքինութեանց, և զայն մեծապէս մխիթարութիւն դնէր աւուրցծերութեան: Դաւանէր ընդ Պղատոնի գառաջին էակն՝ ամենայնի նախախնամ: Ամենայն գաղափարք իրաց զորս ընդունին միտք՝ 'ի զգայութեանց մատակարարին. յաղագս այնորիկ կոյրն չմարթի իմանալ զերանգս, և ոչ խուլն զձայն:

Ի քաղաքականութեան գիրս իւր՝ զմիահեծան տէրութիւն գեր 'ի վերոյ դնէ քան զայլ ամենայն փիճակ պետութեանց, զի յայլս բազումք են բաժանորդք 'ի գործ իշխանութեան. զոր օրինակ թէ գունդ զօրու առաջնորդեալ 'ի միոյ միայնոյ քաջընտիր հրամանատարէ՝ լաւ է քան զառ 'ի բազմաց հրամայեալն, զնոյն է իմանալ և վասն տէ-

րութեանց: Այն ինչ հրեշտակք և հրամանատարք բազմիչխան պետութեան ժամաւաճառ լինիցին 'ի ժողովել և 'ի խորհիլ, թագաւորինքնիչիւան՝ ամբարձաւ յաթոռն, և զխորհեալն տարաւ 'ի գլուխ: Գործակալք բազմիչխանութեան ակնարկեն իսկ ոչ 'ի վզեան տէրութեանն, շատ է ճոխանալ նոցա. նախանձու մաշին ընդ իրեարս. և անտի հերձիք, մինչև կործանումն 'ի վերայ բերել ակերութեանն. և այն զի 'ի միապետութեան՝ ամենայն յոյս շահու թագաւորին ակնարկէ յօգուտ պետութեան իւրոյ, և աշխարհն ողջոյն բարգաւաճ ծաղկազարդէ:

Հարցաւ երբեմն Արիստոտէլ. Չինչ շահին ստախօսք: Ետ պատասխանի. Չայն՝ զի ոչ ոք հաւատայ նոցա, թէ և զճմարիտն խօսիցին: Իբրև այր ոմն մեղադիր լինէր նմա՝ փոխանակ զի ետ ողորմութիւն առն ուրումն վատթարի. ասէ. Ոչ զի չար է՝ եղէ նմա կարեկից, այլ զի մարդ է: Այս էր խրատ նորա առ բարեկամսն և աշակերտսն. թէ՛ Գիտութիւն այնպէս է առ հոգի՝ որպէս լոյս առ աչս. որոյ թէ դառինք են արմատք, քաղցրահամ են պտուղք: Առ անգամ մի յուզեալ 'ի ցասումն ընդդէմ աթենացւոց, նախատէր զնոսա, զի գտեալ զօրէնս, առ նմին և զցորեան, բովանդակ յոյս նոցա 'ի ցորեանն էր, զանց արարեալ զօրինօք: Իբրև հարցաւ թէ՛ Ո՞ր այն է որ փութով և զձանիցի. հտ պատասխանի. Ե-

րախտագիտութիւն: Իսկ զի՛նչ յոյսն: Ասէ. Երազ առն զարթուցելոյ: Եղև երբեմն Դիոզինեսի մատուցանել նմա թուզ մի. քաջ խելամուտ լիալ Արիստոտէլի զի 'ի չառնուլ իւր զպտուղն՝ պատճառս տայ ծաղու բանից Դիոզինեսի, ընկալաւ զայն, և ասէ ժպտելով. Կորոյս Դիոզինէս և զթուզն և զոր կամէր առնել նովաւ: Երիք իրք են, ասէ, կարևորք մանկանց, աշխոյժ, մարզութիւն և խրատ: Ի հարցանել ումանց. Չի՛նչ խտիր է ընդ իմաստունս և ընդ տգէտս: Որ ինչ, ասէ, ընդ կենդանիս և ընդ մեռեալս: Գիտութիւնն, ասէր, զարդ է 'ի յաջողուածս, և ապաւէն 'ի ձախողակս: Որք միանգամ բարիոք դաստիարակեն ըզմանկունս՝ առաւելագոյն իրաւամբք հայր անուանին նոցա, քան որք ծեանն զնոսա. քանզի ծնողք կեանս միայն ետուն նոցա. Իսկ վարժապետք զբարիոքն կեալ: Գեղեցկութիւն՝ յանձնարարութիւն է ազդողագոյն քան զամենայն նամակ: Եհարց ոմն ցնա՝ թէ Չի՛նչ արժան է գործել աշակերտաց նորա առ 'ի բարիոք յառաջադիմութիւն: Ետ պատասխանի. Նկրտել պարտ է՝ ժամանել յառաջացելոց, և ոչ մնալ որոց զկնի գայցեն: Ի պանծալ ուրուք թէ ծնունդ է մեծի քաղաքի. ասէ Արիստոտէլ. Ոչի՛նչ է բանդ. զայն մտածեալ՝ թէ արժանի՞ իցես քաղաքացի լինել մեծի քաղաքի:

Ակնարկեալ Արիստոտէլի երբեմն ընդ կեանս մարդկան՝ ասէր. Ե՛ն մարդիկ որք

տմբարեն ճոխութիւն անյազ ցանկու-
թեամբ՝ որպէս թէ անմահք իցեն. և այլք
վատնեն զոր ունին, իբրև թէ առ վաղիւ
մեռանիցին: Հարցեալ. Չինչ է բարեկամ:
Ասէ. Մի հոգի յերկուս մարմինս: Ի հար-
ցանել ուրուք ցնա: Ո՞րպէս վարեսցուք
ընդ բարեկամս մեր: Ետ պատասխանի Ա-
րիստոտէլ. Որպէս կամիմք վարել այլոց
ընդ մեզ: Հոգւոց հանէր բաղում անգամ.
Ո՞վ բարեկամք իմ. չիք ոք բարեկամ յաշ-
խարհի: Ի հարցանել ուրուք զնա. Չի է
զի գեղեցիկ մարդիկ հաճոյ թուին մեզ,
և ոչ տգեղք: Ասէ. Չառն կուրացելոյ հար-
ցումն հարցանես ընդ իս: Իբրև հարցեալ
լինէր. Չինչ օգուտ կթեցեր յիմաստու-
թենէ: Տայր պատասխանի. Առնել յօժա-
րութեամբ զայն ամենայն, զոր այլք ՚ի
հարկէ առնեն առ ահի օրինաց: Աւանդեն
թէ մինչ բնակէր Արիստոտէլ յԱթէնս՝
ընտանի էր օրինօք բարեկամութեան առն
ուրումն հրէի իմաստնոյ, յորմէ ուսաւ բո-
վանդակ զգիտութիւն և զկրօնս եզիպտա-
ցւոց, զոր այլք զայնու ժամանակաւ երթա-
յին ուսանել յԵգիպտոս:

Յետ զամս՝ երեքտասան ուսուցանելոյ
Արիստոտէլի՝ ՚ի Լիկէոն մեծապատիւ շքով,
Եւրիմիդոն քուրմ Դեմետրեսայ դից ամ-
բաստան ևղև զնմանէ իբրև գործօն ամ-
բարչտութեան լինել. ահ արկ ՚ի սիրտ Ա-
րիստոտէլի յիշատակ աղետից Սոկրատայ,
վասն որոյ եզ ՚ի մտի տարազնաց մեկնիլ

յԱթենայ: Գնաց 'ի Քաղկիս Եւբէոյ, (որ այժմ էյրիպօզ): Ըստ բանից ոմանց՝ մեռաւ առ վշտաց սրտին վասն ոչ բովանդակ 'ի վերայ հասանելոյ պատճառաց տեղատութեան և մակընթացութեան որ առաւելու 'ի նեղուցն եւբէական: Են որք 'ի վերայյաւելուն՝ թէ գահավէժ կորեաւ 'ի ծով անդր, և ասաց յանկանելն. Թող ընկըլցէ դիս ծով, փոխանակ զի ես նմա չեղէ հասու: Այլք դարձեալ հաւաստեն թէ մեռաւ 'ի խիթս ցաւոց սաստկութեան՝ 'ի հասակի վաթսուն և երից ամաց, երկու ամօք զկնի մահու Աղեքսանդրի: Ստազիրացիք կանգնեցին նմա սեղան իբրև աստուածոյ:

Եթող Արիստոտէլ 'ի մահուն իւրում զամենայն զգիրս յօրինեալս իւր 'ի Թէոփրատոս. 'ի նմանէ անցին առ Նելէոս ոմն և առ Ժառանգս նորա. որք խիթացեալ թէ մի արդեօք բռնի առնուցուն զայնս 'ի նոցանէ թագաւորք Պերգամոնի՝ և դիցեն 'ի մեծի գրատան իւրեանց՝ զոր կառուցեալ էր նոցա, թաղեցին ընդ հողով, ուր ապականեցան ըստ բազում տեղեաց: Յետ ամաց հարիւր և երեսնից գտան և վաճառեցան Ապելլիկոնի ումեմն տէացւոյ, որ զպակասորդսն և զապականեալսն լրացոյց ըստ իւրոց քմաց: Նոյնպէս արար յետոյ և Տիւրաննիոն քերական՝ որում յանձն արար զայնս Սիլլա դիկտատոր հռովմայեցի, որ յԱթենայ տարաւ զգիրսն զայնոսիկ 'ի Հռովմ: Զայս ամենայն Անդրոնիկոս հռո-

դասցի կարգաւորեալ 'ի լոյս եհան . որ յետ
դասաւորելոյ զտրամաբանութիւնն , զբա-
րոյականն և զբնաբանութիւնն , որ ինչ
ճառք յաւելան անտի յաղագս էակաց , և
չգիտելով թէ յինչ կարգ դասաւորեսցէ ,
յարեաց 'ի բնաբանութիւնն , մակազիր
եղեալ՝ Յետ բնաբանականաց . կամ ըստ
յոյն ձայնի Մեղադաֆիզիզա . յորմէ ձայնդ
Մէգաֆիզիզա , որ սյժմ նշանակէ զայն
մասնն իմաստասիրութեան որ աւանդէ
յաղագս հոգեղէն գոյացութեանց :

Արիստոտէլ արար կտակ 'ի մահուն իւ-
րում , որոյ կատարիչ եղև Անտիպատրոս :
Եղև նորա ուստր մի Նիկոմաքոս անուն , և
դուստր մի՝ զոր սու իւր 'ի կնութիւն թոռն
Դեմարատոսի արքայի լակեղևմոնացւոց :

Ք Ս Ե Ն Ո Կ Ր Ա Տ Է Ս

Յաջորդեաց զՍպեւսիպոս յառաջնորդութիւն պղատանեան դպրոցին յերկրորդ ամի Հարիւրորդ տասներորդ ողբմակագին. կալաւ զայն ընդ ամս քոսն և հինգ . մեռաւ յերրորդ ամի Հարիւրորդի վեչտասաներորդի ողբմակագին :

Ընդ քաջանաւն իմաստասէրս նախնոյն Ակադեմիայ համարեալ է Քսենոկրատէս՝ առ զգօծութեան, իմաստութեանն և անարատ զգաստութեան : Քաղկեդոնացի էր, որդի Աղաթենորի . անդստին՝ ի պատանեկութենէն աշակերտեցաւ Պղատոնի, յոր յարեալ էր ՚ի սերտ սրտէ . զի գնաց ընդ նմա ՚ի Սիկիլիա՝ մինչև յարքունիս Դիոնեսիոսի բռնակալի : Յաջողակ էր ՚ի ժրութեան մտացն, խորազնին, այլ յուշիկ : Ի զուգակշռել զնա Պղատոնի ընդ Արիստոտէլի՝ ասէր թէ Միոյն սանձ պիտի, և երկրորդին խթան : Ասէր երբեմն և ընդ կատակս . Լծեմ ես զայս էչ ընդ այնմ՝ ձիոյ : Սակայն բնաւորութիւն վարուց Քսենոկրատայ ծանր էր և խիստ . մինչև ընդ խաղ ասել ցնա Պղատոնի . Ե՛րթ Քսենոկրատէս՝ աղաչեմ զքեզ՝ երթ զոհեա՛ սու :

տուածուհեաց Շնորհաց: Հանապազորդէր
յԱկադեմիայն, և անդ մնայր ցանգ:

Յանցանել իւրում երբեմն ընդ փողոցս
Աթենայ՝ երիտասարդք խենէչք սպասեալք
մնային նմա՝ վշտագնել և տառապեցու-
ցանել զնա: Հանդուրժեաց նա դժնդակ
անցից, լարեալ խաբէութեանց, և հրա-
պուրիչ հնարագիտութեանց: Արութեամբ
քաջութեամբ սանձ արկ նա եռանդեան
կրից իւրոց. և գիտաց ՚ի դերև հանել
զբռնամարտիկ փորձանսն զլարեալսն ՚ի
կախարդասար սլոռնկէն Փրինկայ՝ որոյ
գուն ՚ի վերայ եղևալ էր յաղթել անպար-
տելոյն Քսենոկրատեսայ: Յաւուր միում
մինչ առաւել քան զսովորակածն արբեալ
էր նորա, եմուտ առ նա վատչուէրն. և
թէպէտ բազում ժամս մնաց առ նմա՝ այլ
ոչինչ յաջողեաց յանօրէն խորհուրդս իւր:
Այնուհետև ամօթ համարեալ անձին կնոջն՝
զի վստահութիւն իւր հողմոյ ցնդեցաւ,
խորհուրդ կալաւ ջնջել զնախատինսն զը-
րուագօք ամօթալի բանից՝ որք սովորեալ
զէնք են ապիկարի և հիգացելոյ:

Վճարեալ վերջացեալ էր Քսենոկրատեսայ
յամենայն անձնդիւր շահու: Իյղել երբեմն
առ նա Աղեքսանդրի արձաթ բազում, ըն-
կալաւ միայն երիտ մնասս ատտիկեան, և
զաւելին ետ տանել անդրէն, ատելով ցալա-
տարագարերսն. Բազում մարդիկ են Ա-
ղեքսանդրի կարօտք խնամոց նորա, վասն
որոյ բազում սրձաթոյ պէտս ունի նա ա-

ուսել քան զիս: Յայլում նուագի Անտի-
պատրոս արքայ կամեցաւ նոյնօրինակ
նուիրօք պատուել զնա. շնորհս կալաւ նմա
Քսենոկրատէս, և ոչինչ էառ 'ի պարզեաց
նորա:

Մինչքեռ 'ի Սիկիլիա էր՝ ընկալաւ պսակ
ոսկի իբրու տրիտուր և վարձ քաջութեան
նորա յըմպել առաւել քան զայլս: Ոչ յօ-
ժարեաց Քսենոկրատէս շահել 'ի մրցանա-
կէ անտի. այլ 'ի դառնալ իւրում յԱթէնս՝
տարաւ եղ զպսակն առ ոտիւք Հերմեսի
դից՝ նուիրեալ զայն նմա, որում յառաջն
մատուցանէր յաճախ պսակ բոլորեալ 'ի
ծաղկանց:

Առաքեցաւ Քսենոկրատէս առ Փիլիսու-
պոս արքայ ընդ այլ բազում հրեշտակս.
ընկալաւ զնոսա թագաւորն մարգասիրու-
թեամբ, արար նոցա խնջոյս, և բազում
պարզեօք մեծարեաց զնոսա. 'ի բազում
նուագս լուաւ բանից պատգամաւորու-
թեան նոցա, և յարդարեաց գյօժարու-
թիւն նոցա՝ կամակատար լինել հաճոյից
իւրոց: Քսենոկրատէս միայն բացէ 'ի բաց
հրաժարեաց 'ի պարզեաց Փիլիսուպոսի, և
ոչ երևեցաւ 'ի կոչունսն և յակումբս նորա
ընդ նոսա: Ի դառնալ իւրեանց յԱթէնս՝
ցուցին պատգամաւորքն առ ժողովուրդն՝
թէ վայրապար էր յղել նոցա զՔսենոկրա-
տէս ընդ ինքեանս, զի յոչինչ իրս սատար
եղև նոցա: Ժողովուրդն համօրէն ստրջա-
ցաւ ընդ այն, և փոքր մի ևս՝ պատժա-

պարս տուգանաց դատէր զնա . յայնժամ Քսենոկրատէս 'ի վեր առ զպատրուակն , խելամտեցոյց նոցա զբովանդակն , և զգացոյց աթենացւոց՝ քան զայլ ամենայն ինչ կամակար միտ զնել այնմ գործոյ հասարակաց . և զի Փիլիպպոս ճոխապանծ պարգևօք իւրովք կաշառարեկս վատթարեաց զհրեշտակսն ամենայն՝ որք միայն ջանան առնել զոր ինչ հաճոյ է յաչս նորա . իսկ ինձ , ասէ , ոչ մարթացաւ Փիլիպպոս պարգևել ինչ : Յայնժամ մթերեալ արհամարհութիւնն 'ի վերայ Քսենոկրատայ փոխեցաւ 'ի մեծարանս նորա , և հռչակաւ ըզհամբաւի հարան իրքն . խոստովան եղև Փիլիպպոս՝ թէ 'ի մէջ ամենայն հրեշտակացն յղելոց՝ միայն Քսենոկրատէս չհայեցաւ 'ի պարգևս իւր , և ոչ ընկալաւ ինչ անտի :

Առ Լամեան պատերազմաւ՝ Անտիպատրոս գերեաց զյոգունս յաթենացւոց . յայնժամ առաքեցին աթինացիք զՔսենոկրատէս՝ փրկանաւորել յԱնտիպատրոսէ զկալանաւորսն : Ի հասանել նորա՝ Անտիպատրոս չև խօսեցեալ ինչ վասն որոց իրաց եկեալն էր՝ արկ նմա սեղան : Քսենոկրատէս ետ պատտասխանի . կացցէ առ վայր մի սեղանդ . զի ճաշակեցից և ոչ ինչ՝ մինչև 'ի գլուխ հանեալ իցեմ զպատգամաւորութիւն իմ , և զքաղաքակիցս զերծուցեալ : Աքանչացեալ Անտիպատրոս ի ընդ յօծարութիւն Քսենոկրատեայ առ հայրե-

նիս իւր, ձեռն 'ի գործ արկ, և զարմացաւ ընդ կորով մտաց նորա : Սահմանեցաւ գործն և գերեալքն ելին յազատութիւն :

Եւ եղև մինչ տակաւին 'ի Սիկիլիա էր Քսենոկրատէս, ասաց Դիոնեսիոս ցՊղատոն . Հատցէ ոք զգլուխ քո : Քսենոկրատէս որ անդ մօտ կայր, ասաց . Անհնար է լինել իրացդ՝ մինչչև հատեալ գլխոյս իմոյ : Յայլում նուազի երբ յԱթէնս էր Անտիպատրոս՝ գնաց յողջոյն Քսենոկրատեայ . և զի նա ընթեռնոյր յայնժամ ճառս իմն՝ ոչ խրամատեաց զընթերցումն, և չետ նմա պատասխանի, մինչև աւարտեաց զկարդացումն :

Յորժամ Սպլեսիպպոս իմաստասէր եղբորորդի և յաջորդ Պղատոնի յԱկադեմիայն՝ ծերացաւ խօթացաւ և մերձեցաւ 'ի յետին աւուրս կենաց իւրոց, յղեաց կոչեաց զՔսենոկրատէս, և աղաչեաց զնա նստիլ գահազուխ լսարանին 'ի տեղի իւր : Յանձն առ Քսենոկրատէս, և ձեռն արկ 'ի հրապարակաւ վարդապետութիւն : Եթէ երթայր ոք 'ի դպրոց նորա՝ անձաշակ ամենեին երաժշտութեան, կամ երկրաչափութեան, կամ աստեղաբաշխութեան . Բարեկամ, ասէր, 'ի բաց կաց աստի, զի ոչ գիտես զհիմունս և զգեղեցկութիւն իմաստասիրութեան :

Արհամարհէր Քսենոկրատէս զփառս և զպերճութիւն, սիրելի էր նմա առանձնութիւն, և աւուր աւուր ժամս ինչ կայր միայնացեալ :

Մեծապատիւ մեծարէին զնա աթենացիք, և ակնածէին յանարատութենէ կենաց նորա. այնչափ՝ զի երբ յաւուր միում մատուցեալ առաջի դատաւորաց տալ վկայութիւն իրաց ինչ, այն ինչ մատչէր՝ ի սեղան դից երգնուլ ըստ օրինաց աշխարհին թէ ճշմարիտ է զոր ինչ ասացն, յոտն կացին դատաւորք և արգելին զնա յերդմանէն, ասեն. Վայրապար է երգումն քո, զի հաւատամք մեք որոց ասացերդ:

Զայնու ժամանակաւ երիտասարդ ոմն աթենացի Պողեմոն անուն՝ որդի Փիլոստորատոսի՝ կայր ՚ի քաղաքի անդ կեանս իմն ունելով ցոփ և խենէշ: Եմուտ սա յաւուր միում ՚ի լսարան Քսենոկրատայ արբեալ և ծաղկապսակ՝ խաղ առնել զիմաստասէրն, մինչդեռ նա ճառ արկեալ վարդապետէր յաղագս անժուժկալ շուայտութեան: Քսենոկրատէս ոչինչ ընդհատեալ զբանս՝ յառաջ խաղաց ազդողագոյնս և հզօրագոյնս իբրև զառաջինն: Ի սիրտ և յօգի հարաւ Պողեմոն, զի յայնմ հետէ հրաժարեաց ՚ի տարօրէն կենացն՝ և ուշ եդ ՚ի հրահանգս խրատուց բարեկրթութեան. որպէս զի ՚ի սուղ ժամանակի ՚ի գլուխ առաքինութեանցն ժամանեալ, յաջորդեաց զվարժապետ իւր զՔսենոկրատէս:

Են Քսենոկրատեայ և վաստակք մատենացրութեան ՚ի քերթուած և յարձակ խօսս. ՚ի բազմաց անտի նուիրեաց զմին Աղեք-

սանդրի, և միւս ևս Եփեստիոնի: Սակայն
դի անաչառ էր, եղեն նորա թշնամիք բա-
զումք: Աթենացիք վաճառեցին զնա որպէս
դի անսգնական կորիցէ. գնեաց զնա Դե-
մետրիոս Փաղերէոս՝ որ յայնմ ժամանակի
մեծապէս պատուեալ էր յաթենացւոց, և
արձակեաց յազատութիւն. մինչև ուր ու-
րեմն շատ գրեցին աթենացիք ՚ի բաց տա-
րագրել զնա:

Հասեալ Քսենոկրատեայ ՚ի հասակամաց
ութսուն և երկուց, անկաւ զիշերայն ՚ի
վերայ կոնքի ընդ որ հարաւ ՚ի մթութեան
ժամուն, և անդէն մեռաւ: Արդապե-
տեաց ՚ի լսարանին զամս քսան և երկու:
Ծաղկեաց յաւուրս Աիւսիմաքեայ մակեդո-
նացւոց արքայի ՚ի հարիւրորդ երկրորդ ո-
ղիմպիադին:

Դ Ի Ո Պ Ի Ն Է Ս

Մեռաւ յառաջնում՝ մի հարիւր չորեքտասան ողիմպիա-
դին, 'ի հառակի իննսուն ամաց. զորոյ զհետ գայ գնել
զնա ծնեալ յերրորդ ամի իննսներորդ առաջներորդ ողիմ-
պիադին :

Դիոգինէս կիւնիկեան որդի Իսեկիոսի
սեղանաւորի՝ ծնաւ 'ի Սինոպ քաղաք Պափ-
ղազոնիոյ՝ զիննսներորդ առաջներորդ ողիմ-
պիադաւ : Ամբաստանութիւն եղև զնմանէ
վասն խարդախելոյ ընդ հօրն սուտ դրամս :
Ի բանտ արկաւ Իսեկիոս և անդ մեռաւ .
զարհուրեալ ընդ այն Դիոգինէսի՝ փա-
խեաւ յԱթէնս և անյապաղ մատեաւ առ
Անտիսթենէս՝ որ 'ի բաց մղեաց և վանեաց
զնա գաւազանաւ, զի հաստատեալ էր նո-
րա՝ 'ի մտի՝ ոչ աշակերտել զոք բնաւ : Ոչ
պակեաւ ընդ այն Դիոգինէս, խոնարհե-
ցոյց զգլուխն և ասէ . Հարհար և մի երկըն-
չիր, ո՛չ գտանես գաւազան ամբակուռ 'ի
բաց մերժել զիս՝ 'ի քէն ցորչափ կայ քո լե-
զու : Յաղթահարեալ Անտիսթենէսի՝ 'ի կա-
մակարութենէ նորա՝ յօժարամտեաց աշա-
կերտել զնա :

Ազբատութեամբ անցուցանէր Դիոգինէս

զաւուրս իւր՝ իբրև այր տարագիր՝ ՚ի հայրենի երկրէն, և ոչ ընդունէր ուստեք օգնութիւն: Տեսեալ նորայաւուր միում գի մուկն մի կայտուալով վազվազէր, և ոչ զարհուրէր ՚ի վերահաս գիշերոյ, և ոչ ուրեք ապաստան խնդրէր, և ոչ կերակուր հանդերձէր, այս զօրավիզն եղև նմա՝ ՚ի կարօտութեան իւրում. այնուհետև հաստատեաց ՚ի խորհուրդս՝ կեալ հանդարտութեամբ առանց տագնապելոյ և ոչ մթերել զայն ամենայն առանց որոց հնարաւոր իցէ կեալ: Արկնապատկեաց զաղաբողոն իւր գի պատատեալ ՚ի նձին՝ շատ լիցի ինքեան իբրև անկողին և օթոց. ստացաւ գաւազան, մախաղ և սկուտեղ մի. այսոքիկ էին ամենայն կարասիք նորա: Ոչ երթայր ուրեք՝ առանց ընդ իւր տանելոյ զայն ամենայն հանդերձանս. իսկ զգաւազանն վարէր՝ երբ յանդաստանս գնայր, կամ յորժամ հիւանդ էր: Սովորութիւն էր նորասեւ. իսկապէս տառապեալք ոչ կոյրք են, և ոչ խուլք, այլ որոց պակասիցի մախաղ: Միշտ բոկոտն ընթանայր, և ոչ երբէք ազանէր սանդալս նա և ՚ի ձիւնեւն յորդութեամբ: Չեռն ՚ի գործ արկ վարժել զանձն ուտել հում միս, այլ ոչ մարթացաւ:

Աղերս արկ Գիողինէս առ այր ոք՝ տալ ինքեան ՚ի տան իւրում խորշ մի, զի անդ բնակեսցէ երբեմն. և տեսեալ զայրն դանդաղկոտ ՚ի պատասխանի հայցուածոցն, եզիտ տակառ մի, զոր յամենայն տեղիս

ընդ իւր յածեցուցանէր, և ոչ կարօտա-
ցաւ տան: Ի հրատապ ջերմութեան ամա-
րայնի թաւալէր 'ի վերայ կիզանող աւազոյ,
և 'ի ձմեռնային խստաշունչ ցրտութեան
գիրկս արկանէր ձիւնապատ արձանաց, զի
սովորեցցի զիւրաւ հանդուրժել վշտաց
սօթոյ և ցրտոյ:

Արհամարհէր զամենեքումբք. զեղիս
և շուայտոտս համարէր զՊղատոն և զա-
չակերտս նորա, և զատենաբանս կոչէր
ստրուկս ժողովրդեան: Ասէր. Մրցանակք
տսակաց են զազփազփուն նշանակք փա-
ռաց, իրրև զպղպջակ ջուրց որք ընդ երե-
ւելն և ցնդին. և տեսարանք 'ի զարմանս
են միայն անմտաց: Այսպէս ուշինչ գերժ
էր յանսանձ երգիծանաց նորա: Ուտէր,
խօսէր, և ննջէր անխտիր յամենայն տե-
ղիս ուր և գտանէր: Երբեմն ցուցեալ
զսրահն Գիոսի՝ աղաղակէր. Աթենացիք
չինել ետուն վասն իմ հոյակապ տեղի, զի
անդ գնացեալ կերից: Սովորութիւն էր
նորա ասել. Անարկեալ իմ ընդ աւագա-
նին, ընդ բժիշկս և ընդ իմաստասէրս որք
են յաշխարհի, համարեցայ ընդ միտս իմ
հաւատալ թէ մարդ իմաստութեամբ իւ-
րով դեր 'ի վեր է քան զանասունս. սա-
կայն առ նմին յորժամ տեսանեմ զմոզս,
գերազահանս, և զփքացեալսն ճոխու-
թեամբք և պատուով խորհուրդ ինձ ընդ
միտս հարկանի՝ զնել զմարդ անմիտ քան
զպաճարս:

Տեսեալ նորա՝ ի զգնայն զմանուկ մի որ ջուր ըմպէր ափով ձեռինն, զամօթի հարաւ և ասէ. Ո՞րպէս քաջ գիտեն մանկունք առաւել քան գիտ՝ զոր ինչ աւելորդ իցէ. և հանեալ զսկուտեղն ՚ի մախաղէն խորտակեալ փշրեաց, իբրև անօգուտ և աւելորդ կարասի:

Իրուատէր գովութեամբ զորս յօժարեսցին յամուսնութիւն, այլ ոչ ամուսնացցին. ըստ օրինակի սւղեւորաց, որոց հանգերձեալ զպէտա ճանապարհին ուղւոյ լինել նաւուք, կառուցեալ մնացցեն ՚ի ցամաքի: Ոչ նուազ ՚ի նմանութենէս զուգակռէր զորս ընտրին ՚ի գործ հասարակաց մատակարարութեան, և ոչ կամիցին յանձին ունել զայն. որպէս որոց այն ինչ հասանիցէ բազմել ՚ի սեղան ընդ թագաւորս և ընդ մեծամեծս, գարձցին ՚ի տունս իւրեանց:

Ի բարոյականն միայն հպատակէր Դիոգինէս, և զանց առնէր բովանդակ զայլամենայն գիտութեամբք. աշխոյժ էր ոգւով, և կանուխ զառաջս առնոյր զբանիցն զոր ինչ հար էր ընդդէմ առարկանիւ նմա: Զամուսնութիւնն ոչ գրէր նա յօրինաւորաց սակի: Ամենայն կանայք, ասէր, հասարակաց լիցին, և ամենայն այր զայն կալցի՝ որ սէր յորդորեսցէ ՚ի նա: Բնաւ ոչ դնէր անպատշաճ առնուլ զիրս որոց պէտս ունէր, մանաւանդ թէ չէ արժան ասէր, տազնապիլ ՚ի պակասութիւն կարևորացն: Լաւագոյն է մխիթարել, քան անձամբ զանձն կախիւ:

Չի ոն արկ երբեմն բանս 'ի մէջ առնուլ վասն հարկաւոր և օգտակար ինչ խնդրոյ, և ամենայն մարդիկ որ անցանէին առ նովաւ, զանց առնէին ունկն դնել բանից նորա. յայնժամ ձայն բարձեալ սկսաւ երգել Վիոգինէս և ահա կուտեալ խոնեցան մարդիկն մի զմիով 'ի վերայ նորա, յորմէ պատճառ կալաւ Վիոգինէս կշտամբել զնոսա վասն յօծարութեան իւրեանց առ անպիտանս, և անհոգութեան յունկնդրութիւն շահեկան խորհրդոց:

Զարմացեալ էր նորա ընդ քերականս՝ որք ծանու վշտօք տազնապէին հասու լինել բովանդակ՝ ամենայն աղետիցն Ողիսեայ յուղեգնացութեան իւրում, և այն զի բնառոջ ականարկէին յաղէտս նեղութեանն զոր ինքեանք կրեն: Երգիծանէր զերաժիշտս որք ջան 'ի գործ արկեալ վաստակեն 'ի զուգայարգար յարմարութիւն նուագաց. փոխանակ զի պարտ էր, ասէ, սկիզբն առնել հանդերձանաց ոգւոց իւրեանց: Կշտամբէր զչափաբերս՝ որոց զհետ պնդեալ զարեգական, զլուսնի և զայլոց աստեղաց՝ ոչ ականարկեն խելամանկ որոց դուցին յայտմ աշխարհիս: Նոյնպէս զայրացեալ էր ընդդէմ ատենախօսաց՝ որք 'ի բարւոք խօսել ժամավաճառ լինին, և ոչ 'ի բարիոք գործել: Կծանէր ծանր նախատանօք զազահոռմանս՝ որք վճարեալ ցուցանեն զանձինս յամենայն շահու անձին, և 'ի գովութիւն առնուն զորս արհամարհեն զինչս. սակայն

ամենայն խորհուրդք նոցա ջանան հնարին շեղջակուտել արծաթ :

Չիք ինչ, ասէր, ծաղու արծանի քան զգործս ոմանց 'ի մարդկանէ, որք պատարագին դից' առողջութեան շնորհ մաղթեալ 'ի նոցանէ, և ելեալ 'ի պաշտամանց անտի զեղխին 'ի խնջոյս մահարարս : Դարձեալ բազումք են, ասէ, որք ջանան ճգնին յաղթել իրերաց 'ի կատականս, այլ ոչ ոք դբարիոք նախանձն նախանձի՝ յառաջ նահատակեալ 'ի ճանապարհս առաքինութեանց :

Տեսեալ Դիոգինեայ յաւուր միում զՊղաատն որ 'ի բազմախորտիկ կոչունս ուրիք՝ ուտէր ձիթապտուղ և եթ, ասէ ցնա : Չի է զի զու որ իմաստնարար կեաս ոչ ուտես ազատօրէն 'ի կերակրոցն՝ որք քեզ անցանել ետուն 'ի Սիկիլիա : Ետ պատասխանի Պղաատն : Սովորական կերակուր էր իմ 'ի Սիկիլիա՝ կապպար, ձիթապտուղ, և որ ինչ նոցին նման է, որպէս և աստ նոքօք կերակրիմ : Դիոգինէս ասէ : Իսկ ընդէր գնայիր 'ի Սիրակուսա : Թիրևս չկային քեզ յայնժամ յԱթէնս կապպար և ձիթապտուղ :

Էր երբեմն Պղաատնի հիւրընկալել և ընթրիս տալ ոմանց 'ի բարեկամաց Դիոնիսեայ բռնաւորի : Եմուտ Դիոգինէս 'ի տուն նորա : և կոխտեալ ոտիւքն զգորգ մի պատուական՝ կոխտեմ, ասէ, զամբարտաւանութիւն Պղաատնի : Այո՛, ասէ Պղ-

դատոն, սակայն այլով իմն ամբարտաւանութեամբ:

Սոփեստէս ունն ցուցանել կամեցեալ Դիոգինեայ զհանճար մտաց իւրոց, ասէ ցնա. Չես դու՝ որ ինչ եսս եմ. իսկ զի ես մարդ եմ, ապա դու չես մարդ: Ճմարիտ լինէր բանդ, ասէ Դիոգինէս, եթէ այսպէս սկսանէիր. Չեմ ես այն որ ինչ դուդ ես. քանզի զհետ բերէիր յայնժամ թէ դու ինքն չես մարդ:

Հարցաւ երբեմն. Յոր սահմանս Ելլադայ տեսեր արս իմաստունս: Ետ պատասխանի. Տեսի մանկունս 'ի Լակեդեմոն, իսկ արս կատարեալս՝ ոչ ուրեք: Յաւուր միում լուցեալ լապտեր շրջէր 'ի հրապարակս 'ի միջօրէի. և 'ի հարցանել թէ զի՞ գործես. ետ պատասխանի. Մարդ խնդրեմ: Դարձեալ յայլում նուազի ձայն բարձեալ աղաղակէր 'ի փողոցի. Ո՛վ մարդիկ. ո՛վ մարդիկ. և 'ի խոնել բազմաց զնովաւ, 'ի բաց մերժէր զնոսա Դիոգինէս՝ ասելով. Չմարդիկ կոչեմ ես: Դիմոսթենէս մինչ ուտէր յաւուր միում 'ի պանդոկի, ետես զԴիոգինէս զիանցանէր ընդ այն, և թագեաւ վաղվաղակի. այլ Դիոգինեսի տեսեալ զնա, ասէ. Մի թագչիր. զի որչափ հնարիս ծածկել զքեզ 'ի պանդոկիդ, այնչափ 'ի խորս մտանես: Ետես յայլում նուազի զօտարականս ոմանս եկեալս 'ի տեսանել զԴիմոսթենէս, մատեաւ առ նոսա Դիոգինէս. եցոյց զնա մատամբբ իւրով և ասէ ծիծաղելով. Ահա

սա է, տեսէք զմեծ ատենախօսն Խթենացւոց:

Ի մեծակառոյց ապարանս ուրեք՝ ուր յաճախութեամբ էր ոսկի և մարմարիոն, մանր զննեալ զգեղեցկակերտութիւնսն, հազաց. ելից զբերանն իխով, և եթուք յերեսս փռիւզացւոյ ուրումն որ ցուցանէր նմա զապարանսն. ասէ. Բարևկամ, չգտի այլ տեղի յուեղոյն յոր թքանէի: Յաւուր միում գերծեալ նորա զմօրուն կիսով մասամբ՝ եմուտ ՚ի տեղի ուրեք ուր ժողովեալ էին երիտասարդք ոմանք և զբօսնուին, յորոց բաղմադէմ նախատանօք ծաղրեալ և արհամարհեալ ել արտաքս, և վասն վրէժ լուծանելոյ ՚ի նոցանէ՝ գրեաց ՚ի քարտի զանուանս ամենեցուն նոցա, և կարեալ զայն զթիկամբք իւրով զգնայր ընդ փողոցս՝ իմացուցանել զայն ամենայն տեսողաց, և համբաւ չար հանել զերիտասարդացն: Այր ոմն չարագործ նախատէր զնա երբեմն վասն աղքատութեանն. ետ պատասխանի ՚իողինէս. Իմ չիք տեսեալ պատուհասել զոք վասն այդր բանի, թէպէտ և յոլովս տեսեալ եմ անզգամս վարեալ ՚ի կախաղան: Բազում անգամ սովորութիւն էր նմա ասել՝ Բազում ուրեք գործոց շահաւորաց նիազ է պատիւ. արձան վաճառի ընդ հրեք հազար դահեկանի, և գրիւմի ալիւր ընդ քսան փողոյ: Ի մտանել նորա երբեմն ՚ի բաղանիս, տեսեալ զջուրն աղտեղեալ, ասաց. Յաղտեղիլ ուրուք աստէն՝

յո՛ երթիցէ լուանալ: Արք ոմանք՝ մահկող-
նացիք ՚ի վերայ հասեալ Դիողինեայ առ
Քերոնէա քաղաքաւ՝ կալան զնա, և ամին
կացուցին առաջի Փիլիպպոսի արքայի. և
հարց Փիլիպպոս. Ո՞վ ես գու: Ետ պատաս-
խանի Դիողինէս. Լրտես եմ անյագ ցան-
կութեան քում: Հաճեցաւ թագաւորն ընդ
պատասխանին, և արձակեաց զնա յագա-
տութիւն: Այս բանք էին Դիողինեայ, թէ
իմաստունք յիրս ինչ ոչ թերացեալ գտա-
նին, և նոցա հասանէ հրաման տալ վասն
ամենայն իրաց աշխարհի: Այս ամենայն
ասէր՝ գործ է զից, և զի իմաստունք բա-
րեկամ են նոցա, ամենայն ինչ հասարակաց
է ընդ մէջ բարեկամաց. վասն որոյ ամե-
նայնն ընդ ձեռամբ կայ իմաստնոց: Այսր
աղազաւ յորժամ պէտք ինչ լինէին նմա,
ասէր՝ խնդրել ՚ի բարեկամաց իւրոց:

Էր երբեմն Աղեքսանդրի անցանել ընդ
Կորնթոս, և խորհուրդ ՚ի միտս անկաւ
նորա տեսանել զԴիողինէս, որ ընդ ա-
ւուրսն ընդ այնոսիկ անդ դեգերէր. եգիտ
զնա նստեալ յարևու մերձ ՚ի Կրանէոն ՚ի
վարժարանն Կորնթոսի, ուր յարմարէր
զտակառն ՚ի հայեցուած արևուն. ասէ. Ես
մեծ թագաւորն եմ Աղեքսանդր: Իմաս-
տասէրն ասէ. Ես եմ շունն Դիողինէս: Յա-
ւել Աղեքսանդր. Ո՞չ երկնչիս յինէն: Ետ
պատասխանի Դիողինէս. Բարի՛ ես, թէ
չար: Աղեքսանդր ասէ. Բարի եմ: Դիողի-
նէս ասէ. Եւ ո՞վ երկիցէ ՚ի բարւոյ: Զար-

մացաւ Աղեքսանդր ընդ լրջմտութիւն և ընդ աղատ պատասխանիս Դիողինեայ. եկաց առ սմա ժամս ինչ. և յաւել ասել ցնտ. Տեսանեմ քաջ, Դիողինէս, զի պէտք են քեզ իրաց բազմաց, ես յօժարակամ մատուցից քեզ ղկարևորսն. խնդրիա՛ յինէն զինչ և կամիս: Դիողինէս ետ պատասխանի. Զի՛ ՚ի բաց կացցես չխափանել զարևոյ: Յապուչ հարաւ Աղեքսանդր՝ տեսեալ զայրն գեր ՚ի վեր քան զամենայն մարդկեղէն մտածութիւնս: Յաւել դարձեալ ասել Դիողինէս. Ո՛վ իցէ մեծատուն, այն որ շատացեալ իցէ վերարկուան և մախաղով, եթէ այն՝ որ ոչ շատ ասէ ընդ գահ թագաւորութեանն, և հանապաղօր նշաւակ դնէ զանձն բազմադէմ արկածից՝ ընդարձակել զսահմանսն: Որք առընթեր կային Աղեքսանդրի ծանրացասումն եղեն՝ տեսեալ զթագաւորն խոնարհեալ ՚ի մեծարանս շանն Դիողինեայ, որ և ոչ յոտն յանէր առաջի արքայի: Մանեաւ Աղեքսանդր զխորհուրդս նոցա. դարձաւ առ նոսա և ասէ. Թէ ես չէի Աղեքսանդր՝ խնդրէի լինել Դիողինէս:

Յանցանել երբ՛ամս Դիողինէսի ընդ Եգիւնա՝ անկաւ ՚ի ձեռս հինից, որք վարեցին զնա ՚ի կրետէ և արկին ՚ի վաճառ: Ոչինչ տխրութիւն կալու զԴիողինէս վասն իրացն. զո՞գ թէ և իմացաւ ոչ զաղէտսն: Տեսեալ նորա զՔսենիադէս ոմն այր գէր, և չքեղ զգեցեալ, ասէ. Պարտ է վաճա-

ուել զիս առնդ այգմիկ . քանզի տեսանեմ
քաջ զի տևառն պէտս ունի : Իբրև մեր-
ձեցաւ Քսենիադէս սակ արկանել վասն
նորա , ասէ ցնա Դիողինէս . Ե՛կ որդեակ , և
գնեա՛ մարդ : Յորժամ հարցաւ թէ զինչ
գիտես գործել , ետ պատասխանի . Գիտեմ
հրամայել մարդկան . և ցմունետիկն ասէ .
Կարդա թէ ոք պէտս ունիցի տեառն՝ ե-
կեսցէ 'ի գնել : Եւ որ վաճառէրն գնա՛ ցա-
նոյր նմա և արգելոյր 'ի նստելոյ . Դիողի-
նէս ասէ . Ո՞վ խտրէ 'ի գնել զճուկն՝ զգիրս
մարմնոյն ըստ որոց կացցէ . այլ և այգ ևս
զարմանք են ինձ՝ զի 'ի գնելն զմարդ՝ շատ
համարին նայել և եթ 'ի նա , իսկ 'ի գնելն
գիտուի սանի՝ ոչ սակ արկանեն՝ մինչչև
գնեալ զհնչիւնն , և ծանուցեալ զորպէսն
պղնձոյն : Իբրև արկին զգինն , ասէ ցՔսեն-
իադէս . Թէպէտև այժմ հստորուկ եմքո ,
սակայն զոր ինչ ենն կամիմ զայն պարտ
է առնել քեզ , զի թէպէտ իբրև զթիշկ վա-
րեցայց ընդ քեզ , թէպէտ իբրև վերակա-
ցու կամ ստորուկ , կամ ազատ , յամենայնի
հպատակութիւն պահանջեմ 'ի քէն : Յանձն
արարեմա Քսենիադէս զորդիս իւր 'ի հրա-
հանգել . յորոց 'ի խնամս սրտի մտօք ջան
եդ Դիողինէս . ուսոյց նոցա զընտիր ըն-
տիր հատուածս 'ի գրոց քերթողաց , հան-
դերձ փոքու գրովք իմաստասիրութեան
առ 'ի յիւրմէ յօրինելով 'ի պէտս նոցա :
Մարգէր զնոսա 'ի գօտեմարտութիւն , յոր-
սորդութիւն , 'ի հեծելութիւն , յաղեղնա-

ւորութիւն և 'ի պարսաքարել: Վարժեաց
զնոսա յանպաճոյճ տարազ կենաց, և ընդ
կերակրոյջուր և եթ ըմպել. հրամայէր նոցա
ամենեին զերծուլ զվարսս: Շրջեցուցա-
նէր զնոսա ընդ իւր ընդ հրապարակս՝ ըզ-
գեցեալ անյարգար, և բազում անգամ ա-
ռանց հողաթափի և պատմուճանի: Ըստ
այսմ օրինակի և մանկունքն սիրով յարեալ
էին 'ի վարժապետ ի: րեանց 'ի Բիողինէս,
և խնամոտ գթով աղերս արկանէին վասն
պիտոյից նորա առ հայր իւրեանց: Եւ եղև
մինչդեռ 'ի ստրկութեան էր Բիողինէս՝
ոմանք 'ի բարեկամաց նորա հետամուտ ե-
ղեն 'ի զերծուցանել զնա. ասէ ցնոսա Բիո-
ղինէս. Անմիտք էք և պատրանք ունի զձեզ
վասն իմ. ո՛չ գիտիցէք արդեօք զի առիւծն
չէ ստրուկ սնուցողին իւրում. նա մանա-
ւանդ կերակրողք նորա գերի են նմա:

Տեսանէ Բիողինէս յաւուր միում զի ա-
ղաղակէր մունետիկն՝ թէ Բիողսիպոս յաղ-
թեաց մարդկան յողիմպիական մրցանս.
ասէ ցնա. Բարեկամ, ասա՛ թէ յաղթեաց
գերեաց և ապիկարաց. զի յաղթող մարդ-
կան՝ ես ինքն եմ:

Յորժամ ասէին ցնա, թէ Մերացեալ է
քո, պարտ է հանգչել քեզ 'ի վաստակոց.
նա տայր պատասխանի. Եւ զինչ, և թէ յըն-
թանալ էի՝ արժան ինչ էր ինձ յապաղել 'ի
կատարած ընթացից իմաց. ո՛չ լաւազոյն է
մինչև ցվախճան ճգնել: Յանցանելն եր-
բեմն ընդ փողոցս տեսանէ զայր ոմն յորոյ

ի ձևուացն անկեալ հացքն զոր ունէր, ամաչէր կորանալ յերկիր, և առնուլ զայնս: Յայնժամ առեալ Դիողինեայ սրուակ մի խորտակեալ՝ ընթացաւ ընդ քաղաքն ողջոյն, ցուցանել կամեցեալ թէ չէ արժան ամօթ համարել՝ ուր բանք իցեն չկորուսանել և ոչինչ: Ասէր նա ինքն. Իբրև զքաջ երաժիշտ եմ ես, որ թողում զճշգրիտ հընչումն ձայնին, զի առեալ կցեսցեն այլք: Մատեաւ առ նա այր ոմն՝ կամեցեալ աշակերտիլ նմա. ետ Դիողինէս ՚ի ձևու նորա ապուխտ խողենի՝ բերել զկնի իւր. ամօթ համարեցաւ այրն տանել զապուխտն ընդ փողոցս, վասն որոյ ընկէց զայն ընդ գետին, և ՚ի բաց մեկնեցաւ: Յետ քանի ինչ աւուրց դիպաւ նմա Դիողինէս և ասէ. Ապուխտն խղեաց զբարեկամութիւն մեր: Տեսանէ զկին ոմն անկեալ ՚ի վերայ երեսաց առաջի զից իբր ՚ի խնդրուածս՝ սարադէպ օրինակաւ, զի յետուստ անձածկոյթ երևէր. մատեաւ առ նա Դիողինէս և ասէ. Ո՛չ երկնչիս դու ո՛վ կին հիգացեալ՝ զի զիք յետուստ և ՚ի դիմաց մօտ կան քո, և տեսանին զքեզ անկեալ յորսայս անվայելուչ:

Ակնարկեալ Դիողինեայ ընդ հանգամանս կենաց իւրոց՝ ասէր ծիծաղելով. Ամենայն երգիծանք որք նկարագրին ՚ի թատրոնս՝ յիմ վերայ անկանին. չիք իմ ո՛չ տուն, ո՛չ քաղաք, ո՛չ հայրենիք, աւուրն պարկնի սկնկալեալ, այլ հաստատու

Թեամբս ընդդէմ մաքառիմ բաղդին. բնու-
թեամբս կռուիմ ընդ սովորութեան, և
մտօք վանեմ զամբոխմունս: Խորհուրդ ե-
հարց ցնա այր ոմն թէ՛ Յորո՞ւմ ժամու ու-
տել արժան իցէ: Ետ պատասխանի. Թէ
մեծատուն ես՝ կեր երբ և կամիս. թէ աղ-
քատ՝ երբ կարես:

Աղերս արկին նմա աթենացիք հաղոր-
դել ՚ի խորհրդական տօնս իւրեանց. վը-
կայութիւն եղեալ նմա՝ թէ խորհրդա-
զգածքն յիրս այնպիսիս՝ զառաջին ըստ ճն
ունին յանտիս: Ետ պատասխանի Դիոգի-
նէս. Ծաղրական ուրեմն է թէ Ագեսիղայոս
և Եպամինոնդ ՚ի տղմի վեռայցեն. և ձեր
թշուառական խորհրդածուք բնակեցեն ՚ի
կղզիս երանելեաց:

Սովորութիւն էր նորա ծուխ խնկոց մա-
տուցանել առ ոտիւքն. և հարցեալ զպատ-
ճառն, ասէր. Հոտ խնկոց մատուցեալ ՚ի
գլուխն՝ շոյտ ցնդի ընդ օդ. իսկ առ ո-
տամբք մատուցեալ՝ ելանէ հասանէ հոտն
մինչ ՚ի ռնգունս: Ներքինի ոմն վատանուն
գրեաց առ դրամբք տան իւրոյ. Մի ոք ՚ի
չարաց մտանիցէ ընդ այս դուն: Ընթեր-
ցեալ զայն Դիոգինէս՝ ասէ. Իսկ ուստի՞
մտանէ տէր տանն: Իմաստասէրք ոմանք
հաւաստէին նմա թէ չիք շարժումն. յա-
րեաւ Դիոգինէս և ճեմել սկսաւ. ասէ ոմն.
Չի՞ գործես: Դիոգինէս ասէ. Հերքիմ ըզ-
փաստս քո: Ի խօսել ուրուք ընդ նա վասն
աստեղաբաշխութեան, ոսէր ցայնպիսին.

Բազում ժամանակք են յորմէ հետէ դարձար դու յերկնից: Պղատոնի սահմանեալ էր զմարդ՝ կենդանի երկոտանի անփետուր. փետեալ Դիողինեայ աքաղաղ մի՝ Թագոյց ընդ վերարկուան և ել գնաց յԱկաղեմիայն. հասեալ անդր ընկէց ՚ի ներքս զաքաղաղն և ասէ. Սհա՛ մարդ Պղատոնեան: Ի բանից աստի հարկաւորէր Պղատոն յաւելուլ յառաջին սահման իւր՝ Թէ այդ կենդանի լայնեղունդն է: Յանցանել Դիողինեայ ընդ Մեգարա քաղաք, ետես անդէն մանկունս մերկս ամենևին, և ոչխարս գեղմնաւորս. և ասէ. Լաւազոյն է լինել ոչխար ՚ի քաղաքի աստ, քան մանուկ: Յուտիլ իւրում երբեմն տեսանէ մկունս ընդ սեղանով իւրով՝ որք զանկեալ փշրանան հացի հաւաքէին. յոգ. ոց եհան և ասէ. Ո՛հ, և Դիողինէս անկոչ բազմականս պարարէ: Յելանելն ՚ի բաղանեաց, հարցին ցնա. Բազումք են որք լուանան ՚ի բաղանիս անդր: Ասէ. Ո՛չ, Յաւելին դարձեալ. Իսկ ո՛չ է անդ Լաղաղակ բազմութեան մարդկան: Ասէ. Այո՛՛ մեծ յոյժ: Հրաւիրեցաւ ուրեք ՚ի կոչունս: նա ոչ առ յանձն. Քանդի և երէկ, ասէ, Յկոչեցայ անդր, և ոչ որ շնորհս կալաւ զինէն: Այր ոմն որ շալակեալ տանէր գերան մի, ընդ հարաւ յոչ կամաց ընդ Դիողինէս, և ապա ասէ ցնա. Ի բաց կաց Դիողինէս ասէ. Միթէ երկրորդ անգամ հարկանել զիս կամիցիս: Յայլում նուագի նոյնօրինակ անցք զիպան նմա. յայնժամ

եհար դաւազանաւ զհարկանողն և ասէ . Ի
բաց կաց և դու : Դիպեալ ուրեք Դիողի-
նեայ տեղ տարափոյ մինչև ողողել բովան-
դակ վերարկուի նորա , վշտակից լինէին
նմա որք տեսին զնա . Պղատոն որ անդ էր՝
ասէ ցնոսա . Թէ ոչ կամիք զալէսս առնդ ,
'ի բաց մեկնեցարուք , և մի նայիք ընդ դա :
Այր ոմն ամ ապտակ նմա . ետ պատաս-
խանի Դիողինէս . Ոչ գիտէի թէ պարտ է
գնալ 'ի ճանապարհ զրահաւորեալ գլխով :
Դարձեալ հարցաւ յայլում նուազի . Չինչ
խնդրես զի թողցես ամեւ քեզ ապտակի : Ասէ .
Սաղաւարտ : Միդիաս ոմն կռփեաց զնա
բազումս և ասէ . Ե՛րթ բողոք կալ , և առցես
'ի տոյժ երեք հազար դահեկան : Յաւուրն
երկրորդի ագուցեալ Դիողինեսի 'ի բազկին
վերտս գրահից , կռուփ ուժգին եհան 'ի
գլուխ Միդիասայ , և ասէ . Ե՛րթ բողոք կալ ,
և նոյնչափ տուժեցես զիս : Լիւսիաս դե-
ղազորժ եհարց ցնա . Հաւատաս թէ գուցեն
դիք , Դիողինէս ասէ . Եւ որպէս ոչ հաւա-
տացից , զի գիտեմ թէ չիք նոցա թշնամի
ոխերիմ քան զքեզ : Տեսանէ զայր ոմն որ
լուանայր 'ի ջուր՝ յուսացեալ սրբել զանձն .
Եղուկ քեզ , ասէ , ո՛չ գիտես՝ զի թէ մինչ
'ի վաղիւն լուանայցես՝ ոչինչ օգնէ քեզ
չսխալել 'ի կանոնս քերականութեան . Իսկ
արդ 'ի յանցանացդ սրբեսցէ՞ այդ զքեզ :
Տեսեալ մանուկ զոմն անվայելուչ բազմեալ ,
ընթացաւ եհար զմանկածուն . ասէ . Չի՞
այդպէս պղերգութեամբ ուսուցանես զա-

չակերտդ : Մեղադիր լինէր որոց գանգատ ունէին զբաղդէն . ասէր , Մարդիկ խնդրեն միշտ զայն որ նոցա բարիոք թուի , այլ ոչ զոր խսկապէս բարին է : Քաջ գիտէր Ռիոգինէս թէ բազմաց հաճելի են վարք կենաց իւրոց . այլ զի սակաւք ոմանք յանձն առնուին նմանել նմա , ասէր . Շուն եմ ես հաւատարիմ . բայց ոչ ոք յորոց գովեն զիս խրախուսէ յորս ելանել ընդ իս : Աշտամբէր զորս երկնչէին յերազոց . խրատ տայր՝ ոչ յառել յիրս որ ընդ միտս անկանիցի նոցա յարթնութեան . և մի սնապաշտ հոգւովք՝ ի քնին առնուլ զոր ինչ երազեսցեն ՚ի քուն հանգստեան : Ի զգնալն իւր ընդ վայրս ուրեք , տեսանէ զկին ոմն ՚ի պատգարակի . և ասէ . Չէ ՚ի դէպ վանդակդ այդպիսում չար գազանի :

Աթենացիք որ սիրէին յոյժ զՌիոգինէս , և պատուով մեծարէին զնա , ետուն գան հարկանել հրապարակաւ զերիտասարդ զոմն որ խորտակեալ էր զտակաւ նորա , և այլ տակաւ ետուն նմա : Զայնու ժամանակաւ յածէր ՚ի բերանս ամենեցուն անուն Ալալիսթենեայ՝ իբրու յօրացելոյ երջանկութեամբ , այն զի զօր ամենայն հացակից էր Աղեքսանդրի . իսկ Ռիոգինէս ընդ հակառակն ասէր , ամենայնիւ թշուառացեալ համարիմ ես զԱլալիսթենէս՝ վասն զի հանապազորդ ճաչէ և ընթրէ առ Աղեքսանդրի : Արատեր՝ մին ՚ի զործակցաց Աղեքսանդրի բռնադատէր յոյժ զՌիոգինէս եր-

Թալ առ նա, այլ նա՝ Յաւէտ ախորժեմ,
ասէ, ուտել աշտուճ հաց Սթէնս, քան մե-
ծաշուք կեանս վարել յարքունիս անդր:
Պերդիկաս հազարապետ Աղիքսանգրի
սպառնացաւ սպանութիւն Դիոգինեայ՝ թէ
ոչ երթիցէ ՚ի տուն նորա: Ետ պատաս-
խանի Դիոգինէս. Դու ոչ մեծ ինչ գործես
այդուիկ. քանզի կարեն զգոյն և փոքունքն
՚ի թունաւոր կենդանեաց. և ես հաւաս-
անմ քեզ թէ Դիոգինէս ոչ կարօս է բնաւ
Պերդիկասայ և ո՛չ մեծութեան նորա առ
՚ի պատահումն երջանկութեան. եղո՛ւկ
զիս. առատութաշխ են գիք ՚ի շնորհել
կեանս մարդկան, այլ ամենայն որ նմին
կից են հեշտութիւնք՝ անծանօթ են նոցա
որք զզեղխելն և զշուայտելն միայն գի-
տեն: Ետես զայր ոմն՝ որում ստրուկ նորա
ագուցանէր կօշիկս, և ասէ. Ո՛չ շատ հա-
մարեսցիս դու զայդ, այլ յաւուր միում և
զոնգունս քո դմա տացես սրբել. և զի՞նչ
գործեն ձեռք քո: Դարձեալ ՚ի գնալն իւ-
րում հանդիպի դատաւորաց որք ՚ի պա-
տուհաս վարէին զայր ոմն որոյ գողացեալ
էր սրուակ մի փոքրիկ ՚ի հասարակաց
գանձուէ. և ասէ. Աւասիկ մեծ գողք
զփոքրն դատին: Սովոր էր ասել Դիոգինէս.
Մեծատուն տգէտ՝ գառն է ծածկեալ ոսկի
գեղմամբ: Դէպ եղև ՚ի վաճառատեղիս
ուրեք զի քերէր զմարմին իւր, և աւ նմին
ձայն բարձեալ աղաղակէր. Իցէ՛ թէ քերե-
լով զփոր իմ անցուցանէի զինև զքաղց նրբ

և կամէի: Մտեալ նորո՞ւ երբեմն 'ի բաղա-
նիս՝ տեսանէ զու՞մն երիտասարդ զի առնէր
երազ և սթափ շարժմունս, այլ 'ի համես-
տութենէն թերացեալս. ասէ ցնա, Որչափ
բարո՞ք առնես՝ նոյնչափ և դսրովելի ես:
Յայլում նուագի ընդ երթալն 'ի ճանա-
պարհս ուրեք հտես քարտէս 'ի վերայ տան
առն ուրումն չոայլի, որ նշանակ էր վա-
ճառելոյ զտունն, ասէ իբրև առ տունն.
Քաջ գիտէի թէ սաստիկ արբեցութիւն փըս-
խել տայ ստացողին քում: Էր երբեմն առն
ուժեմն նախատել զնա՞՝ իբրև այր տարա-
գիր: Դիողինէս ասէ. Աւա՞ղ քեզ այր ան-
միտ. ես ընդ այդ խնդամիտ եմ, և դոյն
էր որ արար զիս իմաստասէր: Յետ սակաւ
ժամանակի այլ ումն ասաց ցնա. Մինոպե-
ցիք պարտաւոր արարին զքեզ յանգարձ
օտարութիւն: Սա ասէ. Եւ ես պարտաւոր
կացուցի զնոսա կալ մնալ յանշուք երկրի
իւրեանց առ ափամրք Եւքսինեան ծո-
վուն:

Աղերս արկանէր երբեմն առաջի արձա-
նաց՝ ընձեռել ինքեան շնորհս. և որոց հար-
ցանէին զպատճառ սնոտի խնդրուածոյն՝
ասէր. Չի ուսայց հանգուրժել տարամեր-
ժութեան: Յորժամ՝ աղքատութիւն նորա
բունն առնէր նմա խնդրել յուժեքէ ողոր-
մութիւն՝ ասէր ընդ առաջինն որում հան-
դիպէր. Թէ տուեալ է քո ինչ ուժեք, զնոյն
շնորհ արսւ և ինձ. և թէ չև ետուր՝ յինէն
սկսիր: Իբրև հարցին ցնա յաւուր միում.

Ո՛րպէս վարէր ընդ բարեկամս իւր Դիոնե-
սիոս բռնաւոր, ասէ . Որպէս ընդ շիշս . գորս
'ի ձեռին առնու մարդ թէ լի իցեն, և 'ի
բաց ընկենու թէ դատարկ են : Յանկու-
թիւնք պարականոնք՝ աղբերք են ամենայն
աղետից որ հարեալ ունին զազգ մարդ-
կան : Չգօն մարդիկ՝ նկարագիր են դից :
Որովայն՝ անդունդք կենաց : Բան համեստ՝
թել մեղրածորան . և սէր՝ զբաղումն դա-
տարկապորտից : Հարցաւ Դիոգինէս . Ո՛ր է
դժնդակ վիճակ : Ետ պատասխանի . Լինել
ծեր և աղքատ : Դարձեալ՝ Ո՛ր լաւագոյն է
յաշխարհի : Ետ պատասխանի . Ազատու-
թիւն : Ո՛ր է գազան չարաչար խածատող :
Ասէ . Ի վայրենիս չարախօսն , և յընտանիս
մարդելոյզն : Դէպ եղև նմա տեսանել ու-
րեք կին մի կախեալ զոստոց ձիթենեաց ,
հառաչեաց և ասէ . Իցիւ թէ ամենայն
ծառք պտուղ բերիցեն այսպէս : Այր ոմն
մատուցեալ եհարց զնա . Յորո՞ւմ հասակի
արժան է ամուսնանալ : Ետ պատասխանի .
Յորչափ դեռահաս է ոք՝ տարածամ է .
իսկ 'ի ծերանալն անագան է : Հարցին ցնա .
Ընդէ՞ր գեղին է ոսկի : Ասէ . Չի բազումք
են նախանձոտք նորա : Ի յորդորել ոմանց
զնա՝ զհետ արդել Մանեսի ստրկի իւրոյ
որ փախուցեալն էր . ասէ . Մաղու արժանի
գրեցի , թէ Մանէս կարացէ գործել ա-
ռանց Դիոգինեայ , և ոչ Դիոգինէս առանց
Մանեսի : Բռնակալ ոմն եհարց ցնա . Ո՛ր
պղինձ յանկաւոր է 'ի ձուլիչ արձան : Արար

սլատասխանի. Այն՝ յորմէ ճուղեցան ար-
ձանք Արմողիոսի և Արիստողիտոնի թշնա-
մեաց բռնակալութեան:

Այն ինչ յաւուր միում վարդապետէր
Պղատոն վասն գաղափարաց՝ որպէս իւր
կարծիքն էին, և խօսէր զտեսակէ սեղանոյ
և բաժակի, ասէ ցնա Դիողինէս. Քաջ տե-
սանեմ ես զսեղանն և զբաժակ. այլ չգի-
տեմ զինչ տեսակն իցէ սեղանոյն և բաժա-
կին: Ճշմարիտ է, ասէ Պղատոն. քանզի առ
'ի տեսանել զսեղանն և զբաժակ՝ շատ է թէ
իցեն քեզ աչք. իսկ մտաց կարօտիս առ իմա-
նալ զտեսակ նոցուն: Հարցեալ Չինչ ասես
վասն Սոկրատայ: Ասէ. Յիմար ոմն է նա:
Տեսեալ նորա զպատանի ոմն շաւազու-
նեալ առ ամօթոյ, ասէ. Քաջալերեաց որ
դեակ իմ. այդ՝ առաքինութեան երանգ է:
Երկու արք օրէնսգէտք կացուցին զնա դա-
տաւոր իրաց իւրեանց. իսկ նա՝ զերկոսին
ևս դատապարտ կացոյց. զմին՝ զի գող էր,
և վասն այնր ամբաստանութիւն էր զնմա-
նէ. և զերկրորդն՝ զի զոր կորուսեալն էր՝
զողօն էր յայլմէ և ինքն յանիրաւի բողո-
քէր: Հարցին ցնա. Ընդէ՞ր տան ողորմու-
թիւն կուրաց և կաղաց, և ոչ իմաստասի-
րաց: Ետ սլատասխանի. Չի յաւէտ դիւրին
է մարդկան լինել կոյր կամ կաղ, քան թէ
իմաստասէր: Եհարց ոմն ցնա. Չունիս ըն-
տանի զոմն, և ո՞չ սպասաւոր: Ասէ. Ո՛չ:
Միւսն ասէ. Եւ ո՞վ թաղեսցէ զքեզ: Դիողի-
նէս ասէ. Որ ոք պէտս ունիցի տան իմոյ:

Ի նախատել ուրումն զնա վասն սուտ
դրամս խարդախելոյ երբեմն. Յիրաւի է,
ասէ Գիողինէս, ես այն էի երբեմն՝ որ
ինչ դու այժմ ես. այլ դու ո՛չ երբէք լի-
նիցիս այն՝ որ ինչ ես այժմս եմ: Հար-
ցին ցնա յորմէ՝ քաղաքէ ես: Ասէ. Աշ-
խարհաքաղաքացի եմ: Յուցանել կամե-
ցաւ բանիւքս թէ չէ արժան իմաստնոց
կառչել մնալ յաշխարհ ուրեք: Ետես զի
անցանէր այր ոք շուայլ, և խնդրեաց ՚ի
նմանէ մնաս մի. ասէ այրն. Ընդէ՛ր յայլոց
դրամ մի խնդրես, և յինէն զմնաս: Քան-
զի՛ ասէ, սյլք կարեն տալ ինձ և յայլ
նուագս. իսկ վասն քո խիթամ թէ գուցէ
ո՛չ ևս կարացես տալ: Առ հարցումն
թէ չա՛ր իցէ մահ, ետ պատասխանի. Զի-
ա՛րդ չար իցէ՛ զոր ոչն իմանամք թէ և մօտ
կայցէ: Տեսեալ երբեմն զանհմուտ որ ՚ի
նետաձգութիւն որ լարէր զաղեղն՝ ՚ի ձգել.
զնացեալ եկաց առ նպատակին. ՚ի հար-
ցանել ոմանց թէ զի՛ գործես. ասէ. Զի մի
արդեօք նետահար սպանայց: Ցասել ոմանց
ց՛Գիողինէս՝ թէ բազումք խաղ առնեն զքե: Ասէ. Եւ զի՛նչ այտի թէ ընդ կատակս եղէց,
թերևս և էջք ծիծաղիցին զնորօք յորժամ
կրճտեն՝ զատամուռնս իւրեանց: Ասեն ցնա.
Այլ նորա ո՛չ համարին ինչ զէչս: Գիողինէս
ասէ. Ես անպիտան ևս համարեցայց
զնոսա:

Այլ որ եհարց ցնա. Ընդէ՛ր ամենեքին
չուն կոչեն զքեզ: Քանզի, ասէ, ողորքեմ ու

րոց տան ինձ, հաջեմ որոց ոչն տան, և խաճատեմ զչարս: Դարձեալ այլ ոք եհարցցնա. Յորո՞ց շանց ես գու: Ասէ՛ թէ նքթեցայց՝ բարակ եմ՝ որսական, և քծնիմ զամենեքումքք. իսկ թէ յազեալ իցեմ՝ գամփռեմ. խաճատեմ զամենեսին որք ինձ ընդ առաջ ելանիցեն: Ի յանդիմանել ղնա ոմանց թէ զի՞ անհեթեթ ուտես ՚ի ճանապարհս և ՚ի վաճառափողոցս, տայր պատասխանի. Քանզի անդ հասանէ ինձ քաղց՝ որպէս և յայլ տեղիս: Ի դառնալն Դիոգինէսի ՚ի Լակեդեմոնէ յԱթէնս՝ հարցինցնա. Ուստի՞ դաս: Ետ պատասխանի. Գամ ՚ի քաղաքէ արանց, դարձ արարեալ ՚ի քաղաք կանանց: Զպոռնիկ կանայս գեղեցիկս օրինակէր թունաւոր գինւոյ: Ըզթագուհիս՝ թագաւորս կոչէր, զի զոր ինչ կամին ընդունին ՚ի թագաւորաց: Ի զարմանալ առն ուրումն ընդ յոլովութիւն նուիրացն մատուցելոց ՚ի տաճարին Սամոթրակեայ, ասէ Դիոգինէս. Շատ ևս լինէր արդեօք թէ նուիրէին ամենեքեան որ կորեանն՝ փոխանակ նոցա որք ապրեցան: Այս կղզի է յԱրչիպելագոսն՝ որ այժմանուանի Սէմէնտրէք. նուիրական էր, և տեղի ապաստանի մեղապարտից, և որք անկանէին անդ՝ ընծայէին նուէրս տաճարին:

Յուտեղն երբեմն Դիոգինեայ ՚ի հրապարակի՝ խռնեցաւ զնովաւ ժողովուրդն՝ կոչելով զնա շուն. նա ետ պատասխանի.

Դուք ինքնին շունք էք՝ զի ժողովեալ էք առ այր կերակրող։ Այր ոմն ըմբիշ ապիկար՝ որ անբաւական էր հայթայթել ըզպէտս անձին՝ ձեռն արկ 'ի բժշկութիւն. որում յաւուր միում հանդիպեալ Դիողինէսի, ասէ. Արդ քաջ հնարս ճարտարեցեր վրէժ լուծանել 'ի նոցանէ՝ որք յառաջն հարկանէին զքեզ։ Ի ղգնալն ընդ վայրս ուրեք տեսանէ զմանուկ ոմն պոռնրկորդի որ քարածիգ լինէր 'ի վերայ բազմութեան մարդկան՝ 'ի մի վայր խմբելոց. և ասէ ցնա. Որդեակ իմ, զգոյշ կաց, մի գուցէ հարկանիցես զհայր քո։ Այր ոմն խնդրեաց 'ի նմանէ զվերարկուն իւր՝ զոր յանօթ տուեալ էր նմա. ետ պատասխանի Դիողինէս՝ թէ Դու ետուր ինձ զայն՝ արդ իմ է. և թէ յանօթ ետուր՝ տակաւին 'ի վար արկանեմ. համբեր ցոր վայր չիցէ ինձ պիտոյ։ Հարցեալ Չինչ կթեցեր օգուտ յիմաստասիրութենէդ քումմէ, տայր պատասխանի. Թէ և ոչ այլ ինչ շահէի՝ բայց անխռով տանել ամենայն պատահարաց. այս և եթ շատ էր ինձ։

Իմացեալ ղհամբաւել աթենացւոց թէ Աղեքսանդր ինքնին Բաքոսն է, ասէ ցնոսա ընդ կատակս. Ընդէր և զիս ոչ առնէք Սերապիս։ Յասել ուրուք ցնա. Դու ոչինչ գիտես, և ո՞րպէս ընդ իմաստասէրս համարիս զքեզ։ Սսէ Դիողինէս. Թէ և ես ոչ այլ ինչ գիտիցեմ, բայց զնմանութիւն բերել յիս զիմաստասիրաց, բաւական է

Իմաստասէր անուանել զիս: Մատուցին
առ նա պատանի մի յաշակերտութիւն,
և գովէին զնա իրրև իմաստուն, հրա-
հանգ և զիտուն, որոց ամենայնի հան-
դարտութեամբ ունկն մատուցեալ Դիո-
գինեայ, ետ պատասխանի. Թէ այդչափ
կատարեալ է մանուկդ՝ ոչ ևս կարօտ է
ինձ. ընդէր ածէք զնա այսր:

Յորժամ Դիոնեսիոս բռնաւոր մերժեալ
ի թագաւորութենէն Սիրակուսայ առանձ-
նացաւ ՚ի Կորնթոս, և առ աղքատու-
թեանն ձեռն ՚ի գործ արկ ուսուցանել
մանկունս՝ զի մի սովապլուկ կորիցէ, եմուտ
յաւուր միում Դիոգինէս ՚ի դպրոց նորա,
և լուաւ զհեծել և զարտասուել մանկանց.
Իսկ Դիոնիսեայ կարծելով թէ մտանէ Դիո-
գինէս մխիթար մատուցանել ՚ի վիշտս
տարագրութեան իւրոյ, ասէ ցնա. Շնոր-
հակալ եմ՝ զքէն, Դիոգինէս. տես աւասիկ
զայլափոփի կերպարանս բաղդին: Ետ պա-
տասխանի Դիոգինէս. Այ հիգացեալ. ըս-
քանչացեալ եմ՝ մեծուպէս ընդ ապրել քո
ցայս վայր՝ որ այնչափ զեան գործեցիր ՚ի
թագաւորութեան քում. և արդ տեսանեմ
զի չես ընդհատ ՚ի վարժապետութեանդ՝
քան զոր էիր յարքայութեանդ: Դէպ եղև
նմա տեսանել զոմանս՝ որք զոհ մատուցա-
նէին դից՝ խնդրելով զձնունդ որդւոց. և
ասաց ցնոսա. Հետամուտ էք առաւել ստա-
նալ որդի քան այր առաքինի: Տեսեալ զե-
րիտասարդ անկեալ ՚ի բանս անհամեսոս,

ասէ. Ո՛չ ամաչես ձգել զսուր կապարեայ՝
'ի փղոսկրեայ պատենէ: Որք միանգամ
դրուատեն, ասէր, զառաքինութիւն, և ո՛չ
ինչ գործեն յորոց ուսուցանենն՝ նման են
նուազարանաց՝ որք քաղցր ներդաշնակեն,
առանց ինչ զգալոյ: Ասաց ցնա ոմն. Չեմ
ես պատկանաւոր յիմաստութիւն: Ետ պա-
տասխանի Դիողինէս. Իսկ ընդէ՛ր կեամ՝
թէ վերջացեալ է քո 'ի յուսոյ բարիոք կե-
նաց: Ամենայն մարդիկ, ասէր, 'ի ստրկու-
թիւն կեան. ստրուկք հպատակք են տե-
րանց իւրեանց, և տեարքն կրից իւրեանց:
Ամենայն ինչ 'ի սովորութեան սահմանի:
Այր յորացեալ 'ի փափկութիւնս և 'ի հեշ-
տութեան՝ ոչ ևս կարէ հրաժեշտ տալ ան-
տի. և ընդհակառակն՝ արհամարհութիւն
հեշտին կենաց քաղցր է որոց զներհա-
կանն վարժեալք իցեն: Ըստ շնական ա-
նուանն՝ տկարութիւն իմն անուանէր զա-
մօթխածութիւն. և բնաւ ոչ ամաչէր զան-
արժանս գործել 'ի հրապարակի: Թէ ըն-
թրելն՝ ասէր, բարիոք է, ընդէ՛ր ոչ կերի-
ցեմ 'ի վաճառափողոցս որպէս 'ի սենեկի:
Հարցին ցնա. Թէ մեռանիս՝ ո՛ւր թաղես-
ցուք զքեզ: Ասէ. Ի բացօթեայ վայրի: Ե-
ո՛րպէս ոչ երկնչիս՝ ասեն, թէ կերիցեն ըզ-
քեզ հաւք և գազանք: Ետ պատասխանի
'Իողինէս. Դիք առ իս գաւազան մի, զի 'ի
բաց վանեցից զնոսա թէ գայցեն յիմ վե-
րայ: Ասեն. Այլ դու յայնժամ իմանաս և
ոչինչ: Յաւել և Դիողինէս. Ապա զի՛ եր-

կընչիցիմ թէ կերիցեն, և կամ ոչ, թէ ես ոչ իմանամ բնաւ :

Ըստ աւանդելոյ ոմանց՝ մեռաւ Դիողինէս ՚ի հասակի ամաց իննսնից, առ անմարսողութեանն ՚ի սակս ուտելոյ հում զոտն եզին: Այլք պատմեն՝ թէ տեսեալ զանձն յեցեալ յալիս ծերութեան՝ զհարովին գնաց՝ արգելս արկեալ տուրեւառի շնչոյն: Յերկրորդում աւուր վաղ քաջ ընդ առաւօտն կանխեցին առ նա բարեկամք նորա, և գըտին զնա պատատեալ ՚ի վերարկուի իւրում. բացեալ զնա երկմտէին թէ ՚ի քուն իցէ, զի արթուն էր նա բնութեամբ. և ահա գտին զնա անշնչացեալ: Եւ եղև հերձուած ՚ի մէջ նոցա՝ թէ ո՞ թաղեսցէ զնա, մինչև փոքր մի ևս՝ և կռուով մաքառել. այլ ՚ի վերայ հասեալ իշխանաց և աւագաց Կորնթոսի՝ խաղաղացուցին զնոսա: Մեծաշուք յուղարկաւորութեամբ թաղեցաւ Դիողինէս մօտ ՚ի դուռն քաղաքին՝ ՚ի կողմն կրճին Կորնթոսի. և առ գերեզմանաւն կանգնեցաւ սին, յորոյ վերայ եզին անդրի շուն ՚ի պարոսեան մարմարիոնէ: Մեռաւ Դիողինէս յաւուր մեռանելոյ Աղեքսանդրի ՚ի Բարելոն ՚ի ձժ՝ ողիմպիադին: Կանգնեցին յանուն Դիողինեայ անդրիս բազումս՝ հանդերձ արձանագրութեամբ:

Կ Ր Ա Տ Է Ս

Ժամանակակից Պողեմոնի՝ որ յաջորդն էր Գոնիակրատեայ՝ ի պղատանեան գպրոցին, առ ճծԳ՝ ողիմպիագաւ :

Կրատէս կիւնիկեան էր մին՝ ի նշանաւոր աշակերտաց մեծահամբաւն Գիողիւնեայ, որդի Ասկոնդոսի՝ Թեբացի, յազնուական և ՚ի մեծատուն ազգէ: Առաջիկայ գտեալ նորա ուրեք Թատերական ողբերգութեանց՝ յորում տեսանէր զի Տեղեփոս լքանէր զամենայն զոր ինչ ունէր ճոխութիւն՝ զի աշակերտեսցի կիւնիկեանց, ՚ի նոյն նախանձ վառեցաւ և ինքն, եղ ՚ի մտի զայնր ուսման ղհետ ընթանալ. վաճառեաց զամենայն ստացուածս իւր, և զոր ինչ հաւաքեացն առաւել քան զերկերիւր տաղանդ՝ յանձն արար սեղանաւորի ումեմն՝ աղաչեալ զնա դարձուցանել զայն առ որդիս իւր՝ Թէ կարօտ գտցին և սնձեռնհաս. իսկ Թէ և նոքա յիմաստասիրութիւն Թեակոխեսցեն՝ բաշխել զայն արծաթ առ քաղաքակիցս իւր առ Թեբացիս. քանզի իմաստասէրք չկարօտին և ոչ իմիք: Աղերս արկին նմա ազգականք նորա՝ փոխել զտարազ կենացն զոր յանձին կալաւ. այլ նա

ի բաց վանեաց զնոսա ՚ի տանէ իւրմէ՝
սպառնացեալ գանակոծ առնել զնոսա :

Ամարայնի ագանէր վերարկու թանձր,
և ձմերայնի նօսր և թեթև՝ զի մարզեսցի
ամենայնի հանդուրժել : Անխտիր անամօթ
մտանէր յամենայն տունս կշտամբել զոր
ինչ անդ տեսանիցէ դժպատեհս . զհետ ըն-
թանայր ամենայնի որոց խեղաթիւր էին
կեանք՝ նախատէր և յանդիմանէր զնոսա՝
զի յիւր վերայ շրջեսցէ զցասումն նոցա,
և կազմ լիցի տանել ամենայնի ըստ իւրա-
քանչիւր պատահարաց . դժնդակ էին
կեանք նորա՝ որպէս և այլոց կիւնիկեանց .
և ջուր միայն էր ըմպելի նորա :

Զայնու ժամանակաւ էր առննախօս ոմն
Մետրոկղ անուն . սա ոչ ևս իշխէր երևել
ի հրապարակս և ՚ի դատաստանս . զի բա-
զում անգամ դէպ լինէր նմա յաաննաբա-
նելն փութս արձակել շառաչմամբ, ընդ որ
պատկառէր յոյժ . այնր աղագաւ փակեալ
կայր ՚ի տան իւրում . եղեալ ՚ի մտի՝ ան-
դէն անցուցանել տխրութեամբ զմնա-
ցուած աւուրց կենաց իւրոց : Իմացեալ
կրատեսի զիրսն, անդէն վազվաղակի ա-
ռեալ եկեր լովիաս շատ՝ փքով ուռուցա-
նել զորովայնն . և յարուցեալ պնաց ՚ի
տուն Մետրոկղի . խօսեցաւ ընդ նմա բա-
զում ինչ ՚ի հաւանեցուցանել զնա մի ինչ
պատկառել ընդ այն, զի ոչ չար ինչ էր ե-
ղեալն . Այդ, ասէ, ամենայն մարդոյ պա-
տահար է, և չեն ինչ զարմանք թէ և ինձ

լինիցի: Մինչդեռ բանքն 'ի բերանի էին 'ի
յայտ գայր ազդեցութիւն լովիասին: Յօ-
րինակէ անտի Արատեսի քաջալերեցաւ
Մետրոկղ, և ծանուցեալ զպատճառս վե-
հերոսութեանն 'ի բաց եթող զամենայն
ակնածութիւն. 'ի հուր կիզեաց զամենայն
գիրս զմնացեալս նմա 'ի թէոփրաստեայ
յորս պարապեալ էր յընթերցումն. և յա-
րեցաւ 'ի Արատէս՝ եղեալ ընդ ձեռամբ
նորա քաջանուն կիւնիկեան: Նա և զկնի
նշանաւոր գտաւ Մետրոկղ 'ի կարգի ի-
մաստասիրաց այնր ուսման. և եղեն նորա
բազում՝ աշակերտք երևելիք: Սակայն 'ի
ծերութեան իւրում տաղակացեալ 'ի կե-
նաց՝ անձամբ զանձն խեղդեաց: Այլ մեք
դարձցուք 'ի Արատէս:

Այր տգեղ էր սա. և զի օտար իմն և
սոսկալի երևեսցի՝ կարէր զվերարկուաւ
իւրով մորթս խոյոց, մինչև զի 'ի տեսա-
նել ուրուք զնա՝ ապշեալ հիանայր, թէ մի
գուցէ վայրենի գազան ինչ լցէ: Գարձեալ
և յաջողակ էր յամենայն ազգս հրահան-
գաց, և իբրև երևէր 'ի կրկէսս և 'ի հրա-
պարակս 'ի գօտէմարտութեան սակս և
յայլ ինչ գործ՝ ծաղու զուարթացուցանէր
զամենայն հանդիսականս կերպարանօքն
իւրովք և այլատարազ պճնութեամբն. թէ-
պէտ ինքն ոչինչ ցասնոյր ընդ այն ամե-
նայն, այլ ամբարձեալ զձեռն աղաղակէր.
Համբեր վայրիկ մի ում Արատէս. զի ուրք
ծիծաղինն պքև՝ լացցեն յետ սուղ ժամու,

և դու բերկրեսցիս յանձն քո՝ տեսնալ զի
երանի տան քեզ, և աւաղ կարգան ան-
ձանց վասն վատութեան իւրեանց:

Գնացեալ երբեմն առ վարժապետ ոմն՝
միջնորդ լինել վասն միոյն յաշակերտաց
նորա. փոխանակ փարելոյ զծնգոք վարժա-
պետին՝ գիրկս արկ զազդերօք նորա: Ան-
պատեհ իմն համարեալ զայն առնն մինչ
փոքր մի ևս ՚ի ցասումն բրդէր, ասէ ցնա
կրատէս. Եւ զի՛նչ խտիր է, ո՛չ քո են ազ-
դերք իբրև զծունգս քո:

Յանհնարիցն է, ասէր, գտանել այր՝ որ
ոչ երբէք յանցուցեալ իցէ. բայց և ՚ի
նռան թէպէտ իցեն հատք ինչ ապակա-
նեալք, ոչ վասն այնր չիցեն գեղեցիկ:

Խրատէր կրատէս զաշակերտս իւր հրա-
ժարել յամենայն ընչից սշխարհիս. Ես
զայն ունիմ, ասէր, զոր ուսեալն եմ. զայլն
ամենայն թողի որոց սիրեն զպերճութիւն:
Յորդորէր զնոսա՝ խուսել ամեննին ՚ի հեշ-
տալեաց. զի չիք ինչ պատկանաւոր առն
իմաստասիրի քան զազատութիւն. և քան
զկամս չիք տէր բռնակալ: Քաղցն, ասէր,
չիջուցանէ զսէր. և թէ ոչ բաւեսցէ այդ
դարման, անդ ժամանակն զայն ՚ի գլուխ
հանէ. ապա թէ ոչ, չմնայ ինչ այլ, բայց
առնուլ պարան, և խեղդել զանձն: Երբ
բանք լինէին վասն ապականեալ սովորու-
թեան աւուրց իւրոց՝ ստգտանէր և զան-
մըտութիւն մարդկանն՝ որք յիրս ամօթա-
լիս բնաւ յարձաթ ոչ ինայեն, շատ է թէ

յագեսցին ցանկութիւնք նոցա. իսկ խուսեն և խորշին եթէ լինիցին վասն օգտակար իրաց :

Արատեսի է և հռչակեալն այն յիշատակարան, տալ խոհակերի տասն մնաս, և բժշկի դրամ մի. հինգ տաղանդ մարդելուզի, և ծուխ՝ քաջ խորհրդականի. տաղանդ մի սրունկի, և դանդ մի իմաստասիրի :

Իբրև հարցանէին ընդ նա՝ Յինչ պէտս սատարէ քեզ իմաստասիրութիւն : Տայր պատասխանի. Չի ընդովք շատացայց, և կեցից անհոգ և անխռով : Յղեաց առ նա Դեմետրիոս Փազերէոս գինի և հաց : Յասուցեալ Արատեսի ընդ այն զի կարծեաց Դեմետրիոս կարօտեալ գինւոյ զայր իմաստասէր, դարձոյց առ նա զգինին, յոգւոց եհան և ասէ. Իցէ՛ թէ գոյին և աղբերք հացի : Արձակ համարձակ ազատութիւն Արատեսի մեծապէս հաճոյ գտաւ Իպարքեսոյ քեռ Մետրոկղի. մինչև զի զանց արարեալ գինդրովք բազմաց, որք զհետ էին ՚ի կնութիւն առնուլ զնա, սպառնացաւ ծնողաց իւրոց անձին առնել՝ թէ ոչ ամուսնացուցեն զնա ընդ Արատեսի : Չան ՚ի գործ արկին ծնողք նորա քաղցրութեամբ ՚ի բաց հանել ՚ի նմանէ զայն խորհուրդ. սյլ զի ոչ յաջողեաց նոցա զոր կամէինն, դարձեալ ՚ի նա ինքն Արատէս ապաստան եղեն, աղաչեալ զնա միտել յաղջկանէն զմտածութիւնն զայն : Իսկ նորա յաւուր միում գէպ ժամանակ գտեալ՝ մերկացաւ

առաջի նորա՝ ցուցանել նմա զսապատողն
և զանգեղեայ կերպարանս իւր, միանգա-
մայն առաջի արար նմա զվերարկուն, ըզ-
մախաղն և զգաւաղանն, և անէ. Չի մի՛ խա-
բեսցիս ինչ, ահա՛ այր քո, և զոր ինչ ունի
նա. արդ տես քաջ զոր ինչ կամիցիս առ-
նել. զի թէ ինձ կին լիցիս՝ այս միայն լիցի
հարստութիւն քո: Ոչինչ երկմտեցաւ Ի-
սլարբիա, ընտրեաց զկրատէս քան զամե-
նայն ինչ իւր՝ և քան զայն ամենայն որոց
ակն ունէր. ոչ եթող երբէք զայր իւր, ըզ-
հետ ընթանայր նորա յամենայն տեղիս. և
ընդ նմա էր ՚ի ժողովս ամենայն:

Մինչդեռ էին սոքա երկոքեան ՚ի կոչունս
ուրեք առ Վիւսիմաքեայ, Իսլարբիա առակս
արկ թէոզորոսի ամպարչտի որ յայնժամ
անդ էր, և ասէ. Եթէ թէոզորոս ՚ի գոր-
ծելն չէ ստգտանելի, ապա նոյնպէս և Ի-
սլարբիա ՚ի գործելն զնոյն. արդ թէոզորոս
հարկանելով զանձն ոչ գործէ սարաղէպ,
ապա և ոչ Իսլարբիա ՚ի հարկանելն զթէո-
զորոս. ասաց, և եհան աստակ թէոզորո-
սի: Ոչինչ պատասխանի ետ թէոզորոս
յայնժամ՝ բանիցն այնոցիկ. այլ կորզեալ
ի թիկանց Իսլարբեայ զվերարկուն ընդ որ
ոչ եցոյց զարմացումն կինն. ասէ. Ահա՛
կին որ ՚ի բաց եթող զօթոցն և զոստայն,
Ճմարիտ է՝ ասէ Իսլարբիա. այլ կարծի-
ցնս դու թէ ես յանխորհուրդս ընտրեցի
զիմաստասիրութիւն քան զգործ կանացի:
Յամուանութենէ երկոցուն իմաստասի-

րացդ ծնաւ որդի Պատիկլոս անուն, յորոյ 'ի դաստիարակութիւն խնամ կալան հայր և մայր նորա՝ սնուցանել զնա կիւնիկեան իմաստասիրութեամբ: Եհարց ցնա Աղեքսանդր. թէ կամիցին ցի նորոգեցից զհայրենիս քո: Ետ պատասխանի կրատէս. Թիրևս եկեսցէ այլ որ Աղեքսանդր 'ի քալտել զայն: Չկան, ասէր, այլ հայրենիք քան զաղքատութիւն և զարհամարհութիւն փառաց՝ յորոյ վերայ չկայ իշխանութիւն բաղդի. քաղաքակից եմ, ասէր, Գիողինեսայ. և վասն այոր զերծ եմ 'ի նախանձոտաց: Ճոխութիւնք մեծատանց ծառք են՝ բուսեալ 'ի լերինս և 'ի ժայռս անմատոյցս, զորոց զպտուղսն ցինք և ագռաւք ուտեն. նոյնպէս մարդելոյդք և կանայք պոռնիկք ուտեն դինչս մեծամեծաց: Մեծատուն շուրջ պատեալ 'ի շողոքորթաց որթ է մատնեալ 'ի բերան գայլոյ:

Հարցեալ՝ Մինչև ցերբ արժան է հպատակել իմաստասիրութեան: Տայր պատասխանի. Մինչև յայտ յանդիման լիցի թէ նոքա՝ որոց տուաւ իշխանութիւն առաջ նորդութեան զօրու, արածողք են իշոց:

Արհամարհէր կրատէս՝ որպէս և այլ կիւնիկեանք զամենայն գիտութիւնս քաց 'ի բարոյականէն. սպրեցաւ ընդ հրկար, և կորացաւ 'ի յետին ամս ծերութեանն: Իմացեալ զօտել կատարածի կենացն՝ ուշի ուշով միտ եղեալ 'ի քննութիւն անձին՝ ասէր. Ահ հղկելի սապատողն. ծերութիւն

քո վարէ գքեզ 'ի գերեզման . տեսցես ընդ
հուպ զդժոխական ապարանսն : Մեռաւ առ
սպառել ուժոյ զօրութեանն : Մաղկեաց ըզ-
ժամանակօք ձԾԳ ողիմպիագին , յորում
ականաւոր լեալ էր 'ի Թերէ քաղաքի,
և ստուերածս ամէր զայլովք իմաստասի-
րօք որք էին 'ի նմին ուսմանէ : Սա ինքն էր
վարժապետ Զենոնի՝ առաջնորդի մեծա-
համբաւ աղանդոյն ստոյիկեանց :

Պ Ի Ի Ռ Ո Ն

Երեցագոյն ժամանակաւ քան զԵպիփորոս, երևեալ
զհարիւրորդ քսաներորդ ողիմպիադաւ :

Առաջնորդ է Պիւռոն՝ ուսման անուանե-
լոյ պիւռոնեան կամ սկեպտիկեան, որդի
էր Պլիստարքոսի ուրումն յԵլէա քաղաքէ
'ի Պեղոպոնեսոս. զառաջինն միտեցաւ 'ի
նկարչութիւն. յետ այնորիկ աշակերտե-
ցաւ Դրիսոնի ումեմն, և ապա իմաստասի-
րին Անաքսագորայ, յոր յարեցաւ սրտի
մտօք, և զհետ ընթացաւ զնորա մինչև 'ի
Հնդիկս: Յերկարածիզ ուղեւորութեան անդ
բովանդակ ջան և դործ էր Պիւռոնի ելա-
նել և մտանել առ մոզս, առ մերկիմաս-
տակս, և առ ամենայն իմաստասէրս ա-
րևելևայց, զորոց 'ի միտ առեալ բովան-
դակ զգիտութիւն նոցա, ոչինչ եզիտ 'ի նո-
սա արժանի իմաստասիրութեան. ամենայն
ինչ անբարոնելի թուեցաւ նմա, ճշմար-
տութիւնն թագուցևալ յանդունդս, և ոչ
այլ ինչ բանաւոր՝ բայց յերկմիտս լինել
գամենայն իրաց, և ոչինչ երբէք սահմա-
նել որոշակի: Ամենայն մարդիկ՝ ասէր,
կարգաւորեն զկեանս իւրեանց ըստ կար-

ծեաց. գործեն միշտ առ սովորութեան, և քննեն զամենայն ինչ ըստ օրինաց և ըստ սովորութեանց հաստատելոց յաշխարհս իւրաքանչիւր, այլ գիտէ բնաւ և ոչ ոք ըզլաւութիւն և զյոռութիւն իրացոյ այդոցիկ:

Աղքատ ոմն էր Պիւռոն, և ՚ի սակաւուց ոմանց ծանուցեալ, պարապեալ նախ յարհեստ նկարչութեան. բազումք յընտիր նըկարուց նորա ընդ երկար ժամանակ պահեցան յելէա: Մենակեաց էր բնութեամբ, և բնաւ ոչ երևէր ՚ի ժողովս ուրեք: Ստէպ ճանապարհորդէր, և ոչ ումեք ծանուցանէր զտեղին ուր գնայր. հանդուրժէր ամենայնի երկայնմտութեամբ. չէր վստահ ՚ի զգայութիւնս իւր, մինչև չկամել խոտորել ոչ յապառաժից, ոչ ՚ի վախից, և ոչ յայլոց վտանգից. և յանձն առնոյր արդեօք խորտակիլ ընդ կառօք, քան խուսել ՚ի բաց. վասն որոյ ոմանք ՚ի բարեկամաց նորա ցանգ առ նմա կային՝ խնամ ունել նմա: Անդրդուելի էր բնաւորութիւն նորա. նոյնպէս և հանդերձք նորա յամենայն ժամ միօրինակ: Յորժամ խօսէր ինչ ընդ ումեք, և այրն թողեալ զնա ՚ի բաց գնայր, ոչ լըռէր Պիւռոն ՚ի բանիցն՝ մինչև ՚ի գլուխ հանել զխօսսն, ընդ ամենայն մարդկան միօրինակ անխտրաբար վարէր:

Ի սուղ ժամանակի հռչակեցաւ յոյժ անուն Պիւռոնի ընդ համօրէն Ելլադա. և բազումք զհետ գնացին զուսման նորա: Ծանուցեալ ելէացւոց զվստտակս Պիւռո-

նի պատիւ մեծասպաս ձօնեցին նմա, կարգեալ զնա գերագոյն քրմապետ կրօնից պաշտամանց, և աթենացիք գրեցին զնա քաղաքացի իւրեանց: Սիրելի էր Եպիկուրոսի՝ կենաց կցորդ լինել ընդ սմա, և սքանչացեալ էր ընդ հանգամանս կենաց սորա: Յաչս ամենեցուն համարեալ էր այր ազատ, և զերձ յամենայն ամբոխմանց, յունայնութեանց, և ՚ի սնտեաց բովանդակ: Եւ միով բանիւ ասել, աստուած ոմն համարեալ էր ՚ի վերայ երկրի՝ ըստ հաւատարմոյն Տիմոնի իմաստասիրի. անվրդով անցուցանէր զաւուրս իւր ընդ Փիլիստոյ քեռն իւրոյ՝ աշակերտելոյ իմաստասիրութեան: Քնայր ՚ի վաճառանոցս վաճառել ձագս թռչնոց և խոչբորս. և ինքնին աւել ածէր տան իւրոյ:

Յաւուր միում գիմեաց շուն մի ՚ի վերայ նորա խածանել զնա, և Պիւռոն ի բաց վանեաց զնա. իսկ յազգել ուրուք ցնա՝ թէ զընդդէմն գործէ զվարդասպետութեան իւրոյ, ետ պատասխանի Պիւռոն. Ո՛րչափ դժուարին է՝ թողուլ զմոլորութիւնն կանխակալ, և ծանր է՝ ազատ կացուցանել զանձն յամենայնէ. սակայն հանդերձ այնու ամենայնիւ՝ սարտ է մեզ բուռն առնել անձանց մերոց, և զմտաց մերոց զօրութիւն ՚ի գործ արկանել: Գարձեալ յանցանել նորա երբեմն ընդ ծով, յարեաւ մրրիկ ուժգին, մինչև նաւն ՚ի վտանգի լինել ՚ի խորտակիլ. և ամենեքին որք ընդ

Պիւռոնի էին՝ ահիւ մեծաւ տազնապէին, միայն Պիւռոն անվրդով կայր 'ի խռովա-յոյզ պահուն, և ցուցանէր նոցա զխոչքոր մի որ անյագութեամբ ուտէր մօտ նոցա, որպէս թէ 'ի նաւահանգստի կայր նաւն. և ասէր ցնոսա՝ թէ Պարտ է իմաստնոց նմանել աներկիւղ հանդարտութեան այգր փոքու կենդանոյ. և անալէկոծ մնալ 'ի վիշտըս ամենայն:

Ունէր Պիւռոն յանձին իւրում կեղս իմն շարաւոտս. և որ խնամէր զնա՝ յաւուր միում կտրեաց և խարեաց որպէս պէտք էին, ընդ որ ոչ ցաւեաց և ոչ տազնապեցաւ Պիւռոն: Այս իմաստասէր համարէր յանձին իւրում թէ գերագոյն աստիճան կատարելութեան՝ յոր հասանել կարասցէ մարդ յայսմ աշխարհի՝ է զգուշութիւն 'ի սահմանելոյ ինչ: Նոյնպէս և աշակերտք նորա զուգաձայն էին թէ չմարթի հաւաստեալ զիտել ինչ. այլ ոմանք 'ի նոցանէ խնդրէին զճշմարտութիւն՝ յուսով գտանելոյ, և այլք յուսահատ ելանէին 'ի գտանելոյ երբէք. էին որք կարծէին թէ հնար է հաւաստել զմի ինչ ևեթ, այս ինքն զայն՝ թէ գիտեն՝ զի ոչինչ գիտեն, թող զորոջ գիտէին և զանգիտանալն: Ինչ ինչ 'ի կարծեաց աստի յածէր և յառաջ քան զաւուրս Պիւռոնի. այլ զի ոչ որ մինչև ցայնժամ յայսնութեամբ բանս 'ի մէջ արկեալ էր վասն ամենայն իրաց յերկմիտս լինելոյ, յայնմ հետէ և այսր համարեցաւ Պիւռոն

զլուխ ամենայն սկեպտիկեանց : Իսկ զայդ անուն կալանն 'ի յոյն ճայնէ՝ որ մտածող լսի առ նոսա : Պատճառ բանից իմաստասիրիս որ յերկբայս արկանէր զամենայն դատաստան մտաց՝ այս էր, զի մեք հասու լինիմք իրաց իրաց ըստ հայեցուածոյ վերբերութեանն զոր ունին առ միմեանս . զորոց զներգործութիւնն անգիտանամք մեք : Սրինակ իմն տերեք ուռննուոյ քաղցրաճաշակք են այժից, և դառնահամ՝ ի քիմն մարդկան . մոլեխինդ սպարաբէ զլորամարգիս, և զմարդիկ սպանանէ : Գեմովոն խնամածու սեղանոյ Աղեքսանդրի՝ կիզոյր 'ի ստուերի, և զոփայր յարևու : Անարոն Արգոսացի ընթանայր ընդ աւազուտ անապատն Լիբիոյ՝ ոչ կարօտելով ջրոյ յարբումն : Որինչ իրաւացի է 'ի գաւառի ուրեք, անիրաւ դատեալ է յայլում . և որ ինչ առաքինութիւն համարեալ է 'ի միում, ախտ է անգոսնելի առ այլովք : Առ Պարսս մտանեն հարք առ դստերս իւրեանց, որ առ Յոյնս յանցումն է դժնդակ : Մասսաքետք ժողովուրդ Սարմատիոյ՝ չունին խտրութիւն ամուսնաց . իսկ այլ ազինք բացէ 'ի բաց հրաժարեն յայդմանէ : Գողութիւն առ կիլիկեցիս քաջութիւն է, և առ Յոյնս պատուհաս կրէր : Արիստիպպոս զայս ինչ հաճոյական գրեաց, և Անտիսթենէս զայլ ինչ, և Եպիկուրոս զայլ : Ոմանք հաւատան նախախնամութեան, և կէսք բացէ ի բաց մերժեն դայն : Եզիպտացիք թաղեն զմե-

ուեալս իւրեանց, կիզուն հնդիկք, և պէով-
նացիք 'ի լիճս ընկենուն: Որ ինչ ընդ մի ե-
րանգ տեսանի 'ի լոյս արևու, այլօրինակ
երևի 'ի նշոյլ լուսնի, և այլ դարձեալ առ
լուսով ճրագի: Պարանոց աղաւնոյ 'ի բա-
զում գոյնս փողփողէ ըստ հայեցուածոց
զանազան գդիրսն ունելոյ: Պինի չափով
արբեալ՝ զօրավիզն է սրտի. իսկ առաւե-
լութեամբ զեղծեալ 'ի նմին՝ ամբօխէ զզգա-
յութիւնս, և զմիտս խաւարէ: Որ ինչ ա-
ջակողմեան է միոյն, ձախակողմեան է
հանդիպոյ կացելոյն: Յունաստան որ յա-
րևելից կայ Իտալիոյ. զարևմտեան զկողմն
ունի առ աշխարհաւն Պարսից: Որ սքան-
չելիք են 'ի տեղւոջ ուրեք, սովորական և
յաճախեալ է այլուր: Մի և նոյն այր՝ հայր
է ոմանց, և եղբայր այլոց. ըստ այսմ օրի-
նակի ներհակութիւնն երևեալ յամենայնի՝
թելադիր լինէր Պիւռոնի և աշակերտաց
նորա՝ բնաւ ոչինչ որոշել իբր հաւաստի.
քանզի ասէին չիք ինչ յաշխարհի՝ լի բո-
վանդակ ծանօթացեալ մեզ՝ մինչև ոչ ևս
կարօտել համեմատելոյ զնա ընդ այլոց նը-
մանեաց: Եւ զի ընդունէին և ոչ մի ճշմար-
տութիւն՝ 'ի բաց հերքէին և զապացոյցս
ամենայն. քանզի ասէին. պարտ է զի ա-
մենայն ապացոյց հիմնեսցի 'ի վերայ պարզ
և բացայայտ իրաց՝ որ ոչ ևս կարօտ իցէ
ապացուցի. արդ յաշխարհիս չկայ ինչ մի
այդպիսի, զի թէպէտ և ինչ ինչ յայտնա-
գոյն թուիցին, սակայն տակաւին պարտա-

պան եմք ցուցանել զճշմարտութիւն իրացն
զոր այնպէս հաւատամք :

Պիւռոն՝ որպէս և Հոմերոս, զուգակըշ-
ռէր զմարդիկ տերևոց ծառոց՝ որք յաջու-
ղէն զմիմեանս, և նոր սաղարթք բուսա-
նին փոխանակ անկելոցն : Մեծ եղև սլա-
տիւ նորա ՚ի կեանս իւրում՝ յամենայն բա-
րեկամաց իւրոց . և մեռաւ ՚ի հասակի ա-
մաց իննսնից :

Բ Ի Ո Ն

Աշակերտ էր Թէոփրաստոսի յաջորդին Արիստոտելի 'ի
Վեմարանին. առ ժամանակօք Հարիւրորդ շորեքտասա-
ներորդ ողիմպիադին :

Բիոն իմաստասէր աշակերտեցաւ ընդ
բազում ժամանակս 'ի սլլատոնեան լըսա-
րանին. և տաղտկացեալ անտի' ծաղրէր և
խաղ առնէր զկանոնօք նորին, մինչև իս-
պառ հրաժարեաց անտի : Ստացաւ վերար-
կու մի, գաւազան և մախաղ, և յարեցաւ
յուսումն կիւնիկեանց. այլ զի էր և 'ի նմա
ինչ ինչ ոչ ըստ իւր քմաց' յաւել 'ի նոսին
բազում ինչ 'ի կանոնացն աւանդելոց 'ի
Թէոգորոսէ, յաշակերտէ և յաջորդէ Ա-
րիստիպպոսի 'ի կիւրենեան դպրոցին : Յետ
ամենայնի աշակերտեցաւ Թէոփրաստոսի'
որ յաջորդն էր Արիստոտելի :

Նրբամիտ էր Բիոն, և քաջ տրամաբան.
դերապանձ 'ի քերթողութեան և յերաժըշ-
տութեան, և մեծապէս յօժարեալ յեր-
կրաչափութիւն : Ոչ ընդ երկար մնայր 'ի
անդուշ ուրեք. անցանէր քաղաքէ 'ի քա-
ղաք' և գտանիւր 'ի կոչունս ամենայն, յորս
հանճարովն իւրով զբօսեցուցանէր զա-
կոււմբ բազմականին, և սքանչացուցանէր

զամենեսին ընդ վսեմութիւն հոգւոյ իւրոյ: Եւ քանզի ամօք էր բնութեամբ՝ ամենայն մարդ ջան 'ի գործ արկանէր ունել զնա առ ինքն՝ և մեծապարգև մեծարել զնա:

Զգաց Բիոն թէ ոմանք 'ի թշնամեաց իւրոց անյօդ առասպելս կցկցեալ են առաջի Անտիգոնոսի արքայի վասն անտոհմ անչքութեան իւրոյ. բնաւ խռովեցաւ և ոչ ինչ ընդ իրան, և ոչ զգիտելն իմացոյց: Յղեաց կոչեաց զնա Անտիգոնոս՝ կարծելով 'ի վարանս տազնապի արկանել զնա, և պսէցնա. Սղէ պատմեա ինձ զանուն քո, զհայրենիս և զազգ. և զինչ գործ էր ծնողաց քոց: Ետ պատասխանի Բիոն անխռով. Հայր իմ՝ ասէ, ազատագիր ոք էր՝ որ վաճառէր ճարպ խոզի, և կոզի աղի. անհնար իմն էր գիտել՝ արդեօք գեղեցիկ էր նա թէ տգեղ, քանզի կերպարան գիմաց նորա այլաձևեալ էր 'ի բազում կուփահարութենէ տեսան իւրոյ: Սկիւթացի էր յազգէ՝ սերեալ 'ի բնակչաց առ Բոռիսդէն գետով, (որ այժմ՝ Նիէբէր անուանի). հանդիպեցաւ նա մօր իմում 'ի բազմախումբ տեղւոջ ուրիք, անդ ամուսնացաւ ընդ նմա. և ապա չգիտեմ՝ վասն որոց յանցանաց վաճառեցաւ կնաւ իւրով և որդւովք: Եւ յայնժամ մանուկ էի վայելչագեղ, գնեաց զիս ատենաբան ոմն. և 'ի մեռանելն՝ զիս կացոյց իւր ժառանգ. իսկ իմ պատառեալ զկտակն և այրեալ 'ի հուր՝ անցի յԱթէնս, ուր հպատակեցի իմաստասիրութեան: Ա-

հա արդ զիտես զանուն իմ, զհայրհնի երկիր, զհայր իմ, զմայր, զծագունն՝ որպէս և պիտիսկ գլխովին: Ոչ և սքեզ նորանոր առասպելս կարկատեսցեն Պերկէոն և Փիլոնիդէս՝ առ ՚ի զուարթացուցանել զքեզ:

Հարցաւ Բիոն երբեմն՝ Ո՞վ է հիգացեալ քան զամենայն մարդ: Ետ պատասխանի. Նա որ հնարի երջանկանալ քան զամենայն մարդ, և վարել կեանս հեշտին և անդորր: Մերութիւն՝ ասէր, նաւահանգիստ է ամենայն չարեաց, յոր հասանեն ամենայն աղէտք: Պարտ է ՚ի համար արկանել զայն ամս միայն՝ յորս ոք եհաս փառաց: Գեղեցկութիւն՝ պարականոն իմն բարի է՝ որ չէ ընդ մերով ձեռամբ: Ճոխութիւն՝ չաղկապ է ամենայն մեծամեծ դործոց. և առանց նորին՝ որչափ և աջողածեան իցէ մարդ՝ կատարէ և ոչինչ:

Հանդիպեալ երբեմն առն ումեմն որ վատնեալ էր զամենայն ինչս իւր՝ ասէ ցնա. Եկուլ երկիր զԱմսիիարստս հարցուկ թեբացի, իսկ դու զերկիր կլիր: Ատենախօս ոմն՝ այր վայրագ բարոյիք՝ ասէ ցնա. Կամիմ ազերսել զքեզ վասն իրաց ինչ: Ետ պատասխանի Բիոն. Մտադիրագոյնս կատարեցից, միայն թէ ՚ի ձեռն այլոյ ասասցես ինձ զոր խնդրես, և ոչ դու քեզէն: Դարձեալ մինչ անցանէր ընդ ծով նաւու, և բազում արք չարագործք կային անդ, գերի վարեցաւ ՚ի հինից նաւն. յայնժամ ասէին ընդ միմեանս եղեռնաւորքն. Չեմք

ապրանաց եթէ 'ի ծանօթութիւն գայցեմք :
Եւ ես, ասէ Բիոն, անշուշտ 'ի մահ մատնիմ
թէ անծանօթ մնացից :

Տեսեալ զայր ոք ազահ զի անցանէր՝ ա-
սէր ցնա . Դու ոչ ունիս զճոխութիւնս քո,
այլ նոքա գրաւեալ ունին զքեզ : Բժնդակ
չար համարէր զչգիտելն հանդուրժել չա-
րեաց : Չէ արժան, ասէր, անգոսնել զծե-
րութիւն ուրուք, քանզի ամենայն մարդոյ
հնար է հասանել 'ի դոյն վիճակ : Լաւա-
գոյն է յիւրովն տալ, քան զօտարին խնդրել .
քանզի առ ձեռն պատրաստ է երջանկու-
թիւն՝ նա և 'ի նուազութեան ստացուածոց .
և ցանկացողն յամենայնի կարօտեալ է :
Յանձնապաստանութիւն չէ միշտ յանցումն
ծանր յերիտասարդս . իսկ ձերոց պարտք
են ամենայն ուրեք խորհուրդ հարցանել
զգօնութեան : Չբարեկամս ստացեալս մի-
անգամ՝ պարտ է պահել միշտ այնպէս, զի
մի թուիցիմք միանալ մեզ ընդ վատ մարդ-
կան, և խորչել 'ի զգաստից : Խրատ տայր
բարեկամաց իւրոց՝ համարել զանձինս յա-
ռաջադէմս յիմաստասիրութեան՝ երբ նո-
վին օրինակաւ ընկալցին զարհամարհանս
իբրև զպատիւս : Զզգօնութիւն այնչափ գեր
'ի վեր դասէր քան զամենայն սուարինու-
թիւնս, որպէս տեսանելիք պատուակա-
նագոյն են առ այլովք զգայարանօք : Ամ-
բարչտութիւն՝ ասէր, ուղեկից չար է խղճի
մտաց . քանզի անհնարին է ումեք համար-
ձակել 'ի բանս՝ երբ խիղճ մտաց նորա

ստգտանէ զնա վասն իրաց իրաց, և համարի յանձին իւրում՝ զայրացեալ զաստուած՝ ՚ի վերայ իւր: Որք միանգամ ոչ կարացեալ վերամբառնալ մինչև յիմաստասիրութիւն՝ զեռան զմարդկեղէն գիտութեամբք՝ են իբրու սիրողք Պենելուպեայ կնոջն Ողիսեայ, որք շատ համարէին լինել ընդ նաժիշտ նորա՝ առ ՚ի չգոյէ տիկնոջն:

Յորժամ ՚ի Հռոդոն կղզւոջ էր Բիոն, տեսեալ զաթենացիս որ անդ՝ ջանացեալ բովանդակ ՚ի ճարտասանութիւն և յատենախօսութիւն, սկսաւ ինքն ուսուցանել զիմաստասիրութիւն: Եւ ՚ի ստգտանել զնա ոմանց՝ թէ Ձի՛ ոչ նմանիս այլոց: Տայր պատասխանի. Յորեան բերի, և գարի վաճառեցից: Իբրև բանք լինէին առաջի նորա վասն պատուհասի Դանայիսեան դստերաց՝ որոց ըստ առասպելաց պատուհաս ՚ի վերայ եղաւ ցանգ ջուր հանել ծակոտեալ սակառեօք, տայր պատասխանի. Յաւէտ և ս վշտակից լինէի նոցա՝ եթէ դատապարտեալք էին հանել ջուր անօթիւք որք ոչ ծակ իցին:

Կեցեալ Բիոնի կեանս իմն դժնդակս՝ անկաւ ՚ի մահիճս ՚ի Խալզիս քաղաքի, և ծիրեալ մաշեցաւ ընդ ժամանակս երկայն: Եւ զի աղքատ էր յընչից, և չէր բաւական ՚ի հատուցումն վարձուց դարմանոյ իւրոյ՝ Անտիգոնոս արքայ յղեաց առ նա ստրուկս երկուս, և պարգևեաց նմա պատգարակ՝ զնալ նովաւ յո՛ և կամիցի:

Աւանդեն թէ ստրջացաւ Բիոն 'ի հիւան-
դութեան իւրում վասն արհամարհելոյն
զդիս . և ապաստան եղև առ նոսա թափել
զանձն իւր 'ի տառապանաց անսի . զնայր
հոտուտէր զառ 'ի պատիւ նոցա զենեալ զոհ-
սըն . խոստովան եղև զյանցանս իւր , և
անկաւ առ կին ոմն վհուկ ձեռն օգնութեան
մաղթել 'ի նմանէ . տարածեաց առաջի նո-
րա զթևս իւր և զպարանոց՝ հմայել հմա-
յիւք : Զառածեցաւ 'ի սնապաշտութիւնս
տարապարոս , զարնազարդ յօրինեաց ըզ-
դուռն իւր , և յօժարամտեաց առ ամենայն՝
միայն զի պահեսցին կեանք իւր , այլ օգ-
տեցաւ և ոչինչ : Մեռաւ տառապեալն ,
ընկճեալ 'ի ցաւոցն՝ զոր ազգեցին 'ի նա
խրախուռնքն առաջինք :

Ե Պ Ի Կ Ո Ի Ր Ո Ս

Ծնեալ յերրորդ ամի հարիւր ինն ողիմպիադին. մեռեալ յերկրորդ ամի հարիւրորդի քսաներորդի. 'ի հասակի ամաց եօթանասուն և երկուց :

Ծնաւ Եպիկուրոս յԱթէնս 'ի Տիլայդեսայց զարմէ՛ 'ի սերնդոց Այասայ առ ժամանակօք հարիւրորդ իններորդ ողիմպիադին : Անդստին 'ի չորեքտասան ամաց հասակէ յարեցաւ յիմաստասիրութիւն. ուսաւ ժամանակս ինչ 'ի Սամոս կղզւոջ առ ոտս Պամբիլոսի պղատոնականի. և առ չքաղցրանալ նմա վարդապետութեան նորա, մեկնեցաւ 'ի դպրոցէ անտի, և այլ ոչ ևս աչակերտեցաւ ումեք: Ե՛ն ոլք ասեն թէ ուսոյց զքերականութիւն, այլ փութով տաղտկացաւ անտի: Սիրելի էր նմա ընթեռնուլ զգիրս Գիմոկրիանայ, յորոց վերայ ամբարձ նա զչինուած վարդապետութեան իւրոյ :

Ի հասակի ամաց երեսուն և երկուց ուսոյց զիմաստասիրութիւն 'ի Մետելինէ և ապա 'ի Լամպսակոն: Յետ ամաց հնգից դարձ արար յԱթէնս և անդ սահմանեաց նոր ուսումն: Գնեաց դրախտ գեղազուարճ զոր ինքնին մչակէր, և 'ի նմին հաստատեաց

զգայրոց իւր: Այսրէր անդ անդորթ կեանս
և խնդամիտ ընդ աշակերտաց իւրոց՝ ու-
րոց ուսուցանէր ՚ի զգնալն իւրում և ՚ի
վաստակել, և պատուիրէր նոցա ՚ի միտ
առնուլ սերտութեամբ զոր ինչ նա դասա-
սէր: Խուռն ընթանային առ նա յամենայն
կողմանց Ելլադայ՝ լսել ՚ի նմանէ, և տե-
սանել զնա յառաքինութեան իւրում:

Այր անկեղծ և անխարդախ էր Եպիկու-
րոս. քաղցր և ընտել առ ամենեսին: Սի-
րէր զազգականս իւր կամակարուց, և
տայր նոցա բովանդակ զոր ինչ ունէրն:
Բազում անգամ խրատ տայր աշակերտաց
իւրոց՝ վշտակից լինել առ ստրուկս իւ-
րեանց, և ինքն խնամօտ մարդասիրու-
թեամբ վարէր առ իւրսն. թոյլ առնէր նո-
ցա ուսանել. նա և ինքնին մարզէր զնոսա՝
իրբև զաշակերտս:

Կերակուր էր Եպիկուրոսի՝ աշտուճ հաց
և ջուր ստակ, միրգք և ունդք հասունա-
ցեալք յիւրում պարտիզին: Ասէր երբեմն
առ ազգականս իւր. Բերէք ինձ կաթն և
պանիր՝ զի թէ կամիցիմ խրախուռնս յար-
դարեցից անձին իմոյ: Այս էին կեանք Ե-
պիկուրոսի, ասէ Լաերտիոս, առնն որ հա-
մարեալն է մոլեալ ՚ի հեշտութիւնս: Կի-
կերոն ՚ի Տուսկուլեան գիրսն իւր յոգոց
հանէ և ասէ. Ո՛րպէս սահմանափակ էին
ցանկութիւնք Եպիկուրոսի:

Աշակերտք նորա նմանողք գտան ժուժ-
կալութեան վարժապետի իւրեանց, շատա-

ցեալ ընդովք և կթովք, ոմանք ըմպէին սակաւ ինչ դինի, իսկ այլք ամենեքին ջրով և եթ շատանային: Ոչ կամէր Եպիկուրոս առնել քսակ հասարակաց աշակերտաց իւրոց՝ իբրև զաշակերտս Պիւթագորայ. Քանզի՝ ասէր, այն նշան իմն է երկմտեւոյ զմիմեանց, քան սերտ միութեան: Ոչինչ ազնուագոյն համարէր քան զիմաստասիրութիւն: Երիտասարդք, ասէր, վաղագոյն որքան հնար է բուռն հարցնն յիմաստասիրութիւն. իսկ ծերոց չէ արժան երբէք վհատել յայնմանէ. քանզի դիտաւորութիւն մտաց նոցա է հասանել յերջանկութիւն. ապա ամենայն մարդկան հարկ է ՚ի նոյն պնդիլ սրտի մտօք:

Երջանկութիւն՝ զորմէ ճառ արկեալ աւանդեն իմաստասէրք՝ է բնական երջանկութիւն. այս է՝ վիճակ խաղաղութեան յոր հնարաւոր իցէ յաստի կեանս հասանել զօրութեամբ բնութեան: Եպիկուրոս դնէ զնոյն ոչ ՚ի զգալի հեշտութեան, այլ յանդորրութեան ոգւոց, և յառողջութեան մարմնոյ: Ո՛չ այլ ինչ իմանայր զքարին ծայրագոյն, բայց թէ՛ ՚ի ձեռին ունել համանգամայն զերկուս զայսոսիկ: Ուսոյց թէ առաքինութիւն սատար լինի յերջանկութիւն կենաց, քանզի չկայ ինչ քաղցրագոյն՝ քան կեալ իմաստութեամբ ըստ օրինաց զգօնութեան. չունել ինչ տեղի ստգրտանաց. ոչ պարանել բնաւ ՚ի յանցանս. չմեասել բնաւ ումեք. բարեգործել ըստ

մարթեղոյ . 'ի գլուխ ամենայնի՝ մի պահաս
գտանիլ 'ի պատշաճ պարտուց կենացս :
Զսոցա ամենեցուն զհետ բերէ՝ թէ միայն
մարդ զգօն կարէ լինել երջանիկ . և առա-
քինութիւն՝ անանջրպետ է յանդորր և 'ի
խնդամիտ կենաց :

Ոչ լռէր 'ի գովութենէ պարկեշտու-
թեան և ժուժկալութեան՝ որք յանդորրու-
թեան պահեն զհոգի , պահեն զառող-
ջութիւն մարմնոյ . և 'ի հիւանդանալ նո-
րա՝ խնամարկու լինին : Պարտ է , ասէր ,
մարդել զանձն առ 'ի շատ գրել զսակաւն .
և այս իսկ է ճոխութիւն մեծագանձ՝ զոր
ստանալ հնար իցէ : Առ այնու՝ զի իրք սո-
վորականք և նուազունք զնոյն հեշտութիւն
մատակարարեն՝ յորժամ՝ ոք քաղցեալ իցէ՝
զոր ինչ համագամ՝ կերակուրք խահագոր-
ծաց . նա և անպաճոյճ կեանք հաստատուն
առնեն զառողջութիւն . գլուխ ոչ ծանրա-
նայ . ազաստ են միտք , և յամենայնի ձեռն-
հաս 'ի հետապնդութիւն ճշմարտութեան ,
և պատճառին որ վարէ զմեզ ընտրել 'ի
գործոց մերոց զմին քան զմիւսն : Նա ա-
պաքէն խնջոյք եթէ սակաւ ուրեք լինիցին՝
հաճոյական դատին . և դիւր է հանդուրժել
աղետից բաղդին՝ այնմ՝ որ գիտիցէ շատա-
սել սակաւուն՝ որչափ բնութիւնն ինքնին
խնդրեսցէ , քան որ սովորեալն է յօրանալ
'ի հեշտութեան և 'ի մեծութեան : Ոչ ոք
գիտէ քաջ խորշել զգոյշ կալ 'ի խրախու-
թեանց որք ապականին զմարմին , և զհոգին

տոգեղացուցանեն. և թէպէտ ամենայն հեշտութիւն ինքնին ցանկալի իմն բարի է, սակայն բացէ 'ի բաց հրաժարել պէտք են, մանաւանդ յորժամ որ կից նմին չարիք առաւել իցեն քան զոր անտի բերկութիւն. որպէս և ընդհակառակն՝ շահեկան իմն է հանդուրժել չարին՝ զորոյ անվրէպ զհետ գայցէ հատուցումն բաղմապատիկ քան զաղէտսն կրեալ:

Այս կարծիք էին նորա ընդդէմ կարծեացն կիրեննեանց. թէ անցաւութիւն՝ հեշտութիւն է մշտնջենաւոր. և հեշտութիւնք հոգեղէնք յաւէտ զգալի են քան ըզմարմնոյ: Քանզի՝ ասէր, մարմին զառժամեան և եթ զգայ զցաւ. այլ հոգին բաց յառաջիկայ չարեացն՝ գիտէ զանցեալն և զապառնին: Ըստ Եպիկուրոսի՝ մարմնեղէն է հոգիս մեր՝ զի նա է որ շարժէ զմարմին մեր. կցորդի հոգին ամենայն բերկութեանց և վշտաց նորա. նա ինքն գրդէ զարթուցանէ զմեզ՝ թէ և իցեմք 'ի բուն թանձրութեան ընկըղմեալ. նա ինքն այլափոխէ զգոյնս գիմաց ըստ այլ և այլ շարժուածոց իւրոց: Եւ պնդէր հաստատագոյնս՝ թէ անմարթ է հոգւոյն կցորդութիւն ունել ընդ մարմնոյ՝ թէ չիցէ մարմնեղէն: Քանզի շոչափիլ՝ մարմնոյ միայն գործ է: Վարկաւ նա ընդ միտս իւր՝ թէ հոգիս մեր անկուած իմն է նրբին նիւթոց՝ սփռելոց ընդ մարմին մեր ողջոյն՝ որոյ մասն է և ինքն, որպէս ոտն, ձեռն, կամ գլուխ. սը-

մին համաձայն 'ի վերայ բերէ՝ թէ 'ի մե-
ռանել մերում կորնչի և հոգին, սիրո ի-
րրև զգողորչի, և ըստ օրինակի մարմնոյ
ոչ ևս զգայ. այնր աղազաւ ևրկնչել 'ի
մահուանէ չէ արժան. քանզի ոչ է չար.
վասն զի բարին և չարն 'ի զգացման կան:
Արդ մահն զի դադարումն է ամենայն ըզ-
գայութեանց, ապա ոչինչ է մեզ ընդ նմա
և ոչ իւիք հաղորդութիւն. և երբ կեամք
մեք, չիք մահ. իսկ 'ի հասանել մահու՝ ոչ
ևս կայ մարդն: Ապաքէն՝ ցորչափ յաշխար-
հի դեգերիցիմք՝ բնաւորական է սիրել ըզ-
յերկարելն 'ի նմին ցորվայր ունի զմեզ
հեշտութիւն. սակայն և լբանելն զայն՝ մի
ինչ դժուարին թուեսցի, ըստ որում թո-
ղումք զսեղանս՝ յետ բաւականութեամբ
ուտելոյ յայնմանէ: Ասկաւք ոմանք են,
ասէր, որք գիտասցին 'ի շահ օգտի վարել
զառաջիկայ կենցաղս. ամենայն մարդ
դժկամակ է ընդ վիճակն յորում՝ կայ և ցան-
կայ յաջողուածով վայելել 'ի մնացուած
կենացն, այլ ըմբռնին 'ի վերահաս մահուա-
նէ մինչ չև 'ի գլուխ հաննալ զփափաքումն
իւրեանց. այդ իսկ է՝ որ հէզ և թշուառա-
կան զնէ զկեանս մարդկան: Յաղազս այ-
նորիկ չիք ինչ առաւել դիպողագոյն՝ քան
վայելել յառաջիկայս, ոչ միտ եգեսալ բնաւ
'ի գալոցսն. չէ արժան մեծ համարել զեր-
ջանկութիւն կենացս ըստ ամացն թուոյ,
այլ ըստ հեշտութեանն զոր կթեմք անտի:
Կեանք համառօտ և խնդամիտ ցանկալի է

քան զերկայնն և զտաղտկալի: Կերակրոցն ընտրութիւն՝ յանուշակ համն է, և ոչ ՚ի բազմադէմ խոհարարութեանն: Թէ համարիմք մեք թէ յետ աստի կենացս կասլուտ մնասցուք ՚ի բովանդակ աստի բերկրութեանց, պարտ է ընդ նմին զմտաւ ածել թէ ոչ ևս այլ փափաքեսցուք ստանալ զայնս, որպէս և ոչ յառաջն ունէաք:

Վատութիւն է երկիւղ ունել ՚ի բանիցն պատմելոց վասն դժոխոց: Կեղծեալ պատուհասք Տանտաղոսի, Սիսիփոսի, Տիտիոսի, Դանաիսեանց՝ կարկատուն առասպելք են՝ հնարեալք ըստ քմաց, առ ՚ի ծանուցանել զյուզմունս և զտազնապ տարակուսի վշտացելոցն ՚ի կեանս յայս. յազագս որոյ պարտ է զանց առնել զամենայն ահարեկութեամբք՝ որք ամբոխեն զանդորութիւն և զհեշտութիւն կենաց:

Սահմանէր զազատութիւն ՚ի կատարեալ անհոգութեան. ոչ ընդունէր Եպիկուրոս զճակատագիր. զգուշակութեանն արհեստ տղայական իմն համարէր. քանզի և յանհնարիցն է կանուխ գիտել ումեք զլինելոցսն՝ որք յընտրութիւն մարդկան ապատան են, և ոչ ունին հարկաւոր պատճառս: Բանք Եպիկուրոսի վասն աստուածութեան յամենայնի մեծարոյ են. այս փափաքումն էր նորա, ունել վասն աստուծոյ մտածութիւնս վսեմականս. արգելոյր յամենայնի՝ մի ընծայել նմա անարժանս ինչ անմահութեան և ծայրապատար երանու-

թեան նորա: Ասէր, չէ նա ամպարիչտ որ ոչն ճանաչէ զաստուածս պաշտեցեալս 'ի ժողովրդինէ. այլ որ աստուծոց համարի զտարադէպսն ամինայն՝ զորս նոցա գրէ խուժանն: Խորհեցաւ Եպիկուրոս ընդ միտս իւր թէ պարտ և արժան է երկրպագութիւն մատուցանել աստուածութեան վասն գերազանցութեան բնութեան իւրոյ. և մեզ պարտ է վասն այսր միայն պաշտոն հարկանել նմա, և ոչ առ պատուհասին երկիւղի, կամ յուսով օգտի: Խոտան և անարժան համարեցաւ զնոտի պաշտամունս յորս մոլեգնի ռամիկն, որք և բազում այն է զի սագրեն յեղեռնաւոր յանցումն: Անկրօն անաստուածութիւնն՝ յորում ինքն ծնեալն էր, նշաւակս դնէր զգիս իրաց իրաց մարդկեղէն տկարութեանց. իսկ ինքն Եպիկուրոս դաւանէր զնոսին իբրու էակս ոմանս երջանկացեալս որք բնակին 'ի տեղիս փափկութեան, ուր ոչ հողմք հարկանեն, ոչ անձրևէ, ոչ ձիւնէ, ուր շնչէ օքքաղցրասիւզ, և ծագէ լոյս գեղանշոյլ, և յաւերժ 'ի վայելս կան երջանկութեան իւրեանց: Բովանդակ 'ի բաց տարաւ 'ի նոցանէ զամենայն որ միանգամ աղօտ և զբժուարահաս թուի մտաց մերոց. եզ զնոսանկարօտս մեզ յերջանիկ վայելս իւրեանց, որք ոչն գրգուին ոչ 'ի բարեաց մերոց, և ոչ 'ի չարեաց. և թէ, ասէր, խնամ կալցեն վասն մարդկան, կամ ձեռն միտեցեն յիրակութիւնս աշխարհի, ամբոխի երջան-

կութիւն նոցա: Զայսր ամենայնի զհետ բե-
րէ՝ թէ անօգուտ է կարգալ զօգնութիւն
նոցա, նուիրել աղօթս և պատարագս. ոչ-
ինչ իրք են ընթանալ ապաստանել առ
դիս, և անկանել առ ոտս սեղանոց նոցա
յամենայն անցս որ հանդիպին. այլ պարտ
է ակնարկել ընդ ամենայն պատահարս ան-
դորր և անխռով աչօք: Յուել ասել Եպի-
կուրոս 'ի վերայ այսր՝ թէ ոչ բանիւ եկին
մարդիկ յիմացումն աստուածոց, և եր-
կիւղն զոր երկնչին 'ի խաղաղասէր էակաց
անտի՝ բազում այն է զի յառաջ գայ 'ի գի-
չերային երազոց՝ յորս հանդիպի նոցա տե-
սանել արհաւիրս ահաւորս: Թուի իմն թէ
այս ցնորք զիչերականք դժնդակս իմն ըս-
պառնայցեն մեզ՝ զուգաչափս ահագին մե-
ծութեան իւրեանց: Տեսանեմք զնոսա՝ որ-
պէս ինչ երեւոյթքն ցուցանեն՝ զի 'ի գը-
լուի. հանեն զործս մեծահրաշս. և զի
դարձեալ այդ ցնորք երեւին յամենայն ժա-
մանակի, և են իրք բազումք՝ որոց անձա-
նօթ քօղարկին պատճառք, իմա՛ յորժամ
տգէտք ոմանք մարդիկ պշուցեալ նային
ընդ արև, ընդ լուսին, ընդ աստեղս, և
ընդ նոցուն բարեկարգեալ շարժութիւնս,
և անդէն հաստատութեամբ պնդեն յան-
ձինս թէ դորին ամենայն էակք են մշտնջե-
նաւորք և ամենակարողք: Դնեն զկայս
բնակութեան նոցա 'ի միջոցի հաստատու-
թեան՝ յորոց լսեն զթնդիւն որոտմանց, և
տեսանեն փայլատակել, կարկտել, անձ-

րևել և ձիւնել. համարին զնոսա վերակացուս 'ի ղեկավարել այսր սքանչելի կազմածոյ աշխարհիս . և 'ի նոսա հանեն զամենայն իրաց զպատճառս, որոց գործք անյայտութեամբ թագուցեալ են 'ի նոցանէ: Աստի, տսէ, սկիզբն կալաւ յաշխարհի յուրվութիւն բազնաց յաճախելոց ընդ ամենայն տեղիս, և պաշտօնն մատուցեալ աստուածոց՝ սկզբնաւորեաց 'ի սուտ և 'ի սնտի ցնորից յայսցանէ:

Յաղագս հրաշապատում վայրացն յորս բնակութիւն է զից՝ Լուկրետիոս լատին քերթող զականեալ յեպիկուրեան վարդապետութիւն, ասէ՝ թէ Չունին բնաւ տեղի զուգակչութեան ընդ մեծակառոյց սպարանս զորս տեսանեմք յայսմ աշխարհի: Նիւթ գոյացութեան անձանց աստուածոց՝ նրբին է յոյժ, որպէս զի անկանիլ ոչ ընդ զգայութեամբ մերով. նա մանաւանդ և դժուարին ուրևմն է մեզ ակնարկել ընդ նոսա հողեղէն աչօք: Հարկ է զի այդ տեղի բնակութեան նոցա պատշաճական գտցի անօսր բնութեան իւրեանց:

Չուգածայն են ամենայն իմաստասէրք՝ թէ ըստ հաստատուն օրինաց բնութեանս յոչնչէ ոչինչ լինի . և ոչինչ երբէք յոչէութիւն դառնայ. ուսուցանէ մեզ փորձն՝ զի բաղադրին մարմինք իւրաքանչիւր 'ի մնացուածոյ այլոց բազմաց, ապա է ինչ հասարակաց 'ի նոսա՝ որ կոչի նիւթ առաջին: Սակայն տարածայնութիւն է կար-

ձեռաց՝ ՚ի խնդրել անդ զզինչութիւն այդր առաջին նիւթոյ: Եպիկուրոս՝ հիւլէ համարեցաւ զայնս, այսինքն մարմինս՝ մանուսս անբաժանելիս, յորոց ասէ յօրինեալ կազմեալ է ամենայն: Ընդ հիւլէից դնէ և այլ սկիզբն երկրորդ, այն է՝ դատարկ. այլ ոչ թէ իբրու սկիզբն կառուցիչ մարմնոց, այլ իբրև սատար շարժման: Քանզի՝ սսէ, եթէ ոչ էին մանր տեղիք դատարիք սփիւռ ընդ ողջոյն բնութիւնս, բովանդակ իսկ այս զանգուած նիւթեղէն ձուլեալ միանայր ՚ի մի մարմին, վասն որոյ չլինէր և ոչ մի նորոգ գոյացութիւն: Չհիւլէս մշտնջննաւորս համարէր. և թիւ և հանգամանք ձեռոց նոցա արտաքոյ է սահմանի մտաց, թէպէտ յինքնանս սահմանափակք են. սակայն յիւրաքանչիւր ձևս յօրինուածոցն բովանդակին հիւլէք անբաւութեամբ: Չբնաւորական ծանրութիւն նոցա պատճառ դնէր շարժութեան նոցա՝ որք ՚ի բաղխելն ընդ միմեանս՝ կռուին յիրեարս. և ըստ բազմադիմի զուգաւորութեանն կառուցանին յազգս իւրաքանչիւր, որք և առ հասարակ գործ են դիպուածոյ՝ որք ըստ ձևս ձևս կերպարանէ զմիաւորութիւն նոցա: Օրինակէր զհիւլէս նշանագրաց ակթութայից՝ որք շաղկապեն բառս զանազանս ըստ զանազանեալ շարահիւսութեանն, զոր օրինակ՝ կապերտ. տղատկեր, զատուցեալ են ՚ի ձայնն, այլ նրման ՚ի տառսն. նոյնպէս և հիւլէք բաղկացուք մարմնոց՝ ըստ այսմ օրինակի տրա-

մադրութեանն և ըստ այլոյ՝ զանազանս
կառուցանեն մարմինս: Սակայն հանդերձ
այսու ամենայնիւ՝ ըստ նորա՝ ոչ ամենայն
հիւլէ անխտիր մտանէ 'ի բաղկացութիւն
ամենայն մարմնոց: Օրինակ իմն. որք նիւ-
թեն կծիկ ասուի, ոչ թէ նոյնք պնդիցեն
դարձեալ զանդամանդ. որպէս և 'ի տառս
է տեսանել, յորոց ոմանք ոչ մտանեն յա-
մենայն ձայնս: Չայս մանրամասն մարմինս
համարէր նա լինել 'ի հանապազորդ շար-
ժութենէ. յաղագս այնորիկ՝ ոչինչ կայ յի-
րաց բնութեան որ միշտ 'ի նմին պայմանի
մնասցէ. ոմանք նուազին, և այլք առաւե-
լուն յաւելլուածովք նուազելոցն. ոմանք
հնանան, և կէսք նորոգին. ուստի ամենայն
ինչ մի միայն ժամանակ ունի յաշխարհի.
և ըստ չափու ապականութեան իրաց ի-
րաց՝ հիւլէքն զատուցեալք յայնցանէ՝ յա-
ւելլուն յայլս, և բոլորին այլ մարմին՝ սննդ-
ման առաջնոյն գոր լքին: Ըստ այսմ՝ օրի-
նակի ոչինչ վատնի կորստեամբ, թէպէտ և
ամենայն իրաց մի միայն ժամանակ գոյ. և
ամենայնն բովանդակ աներևութացեալ
տեսանի՝ իբրու դերևացեալ 'ի գոյութենէ:

Վարկաւ Եպիկուրոս թէ էր երբեմն յո-
րում զատուցեալ անջրպետեալ էին յիրե-
րաց հիւլէքն ամենայն, և ըստ դիպուածոյ
հանդիպելոյն առ իրեարս՝ կառուցին աշ-
խարհս անհամարս, որք վատնեալ սպա-
ռին յետ իւրաքանչիւր սահմանադրեալ
ժամանակին՝ որ հրով, իբր թէ մօտ քերեալ

արևու զերկրաւ՝ կիզուցու զնա . որ ահաւոր
թնդամամբ, որպէս զի 'ի քթթիւ ական տա-
պալել մեծամարմին այսր աշխարհի . և որ
այլ ևս ազգի տարազու, յորս ծախեալ
ջնջեսցի աշխարհ, այլ յաւերակաց նորա
փութանակի կազմեսցի այլ աշխարհ, յո-
րում՝ նոր կենդանասցին կենդանիք: Իսկ
յորում մեքս բնակեմք թուի իմն թէ շեղ-
ջակոյտ է աւերածոց մեծի և ահաւոր սա-
սանութեան՝ կանխաւ եղելոյ . որում վը-
կայք են՝ գոգեալ ծոցք, երկայնեալ ձգեալ
գօտիք լերանցն երկնարերծից, խաւ 'ի խա-
ւոյք ապսուածից՝ որոց ումանք խոտորնակի
ձգեալ կան, կէսք ստորէ 'ի վեր, և այլք
առ 'ի շեղ . այսմ դարձեալ վկայ է անհար-
թութիւն ընդերաց երկրի, գետքն ստորեր-
կրեայք, լիճք և անձաւք . զսոյն ստուգէ
անհաւասարութիւն մակերևութի երկրիս,
խրամատեալ 'ի ծովուց, 'ի լճաց, 'ի կրճից,
'ի կղզեաց և 'ի լերանց:

Անհուն և անսահման կարծեաց Եպի-
կուրոս գտիեկերս . և թէ այս բոլոր մեծա-
զանգուած ոչ մէջ ունի, և ոչ ծայր, և յօր
կողմն սահման դիցես աշխարհի՝ տակա-
ւին մնան յընթանալ միջոցք անսպառք՝ ա-
ռանց զվախճան գտանելոյ:

Պարտ է, ասէ, ըստ իւրում հեթանոսու-
թեանն, մոռանալ գոնձն և թափել 'ի մը-
տաց՝ որպէս զի հաւատացուցուք մեզ թէ
դիք արարին զաշխարհ վասն սիրոյ մարդ-
կան . քանզի և անտեղի իմն է թէ կացեալ

նոցա անգործ ընդ ժամանակս բազումս՝
այնուհետև յօժարեսցին փոխել զառաջին
հանգամանս կենաց իւրեանց, և ՚ի նոյն
ձեռնարկել. և այն զի զիւրին է խորհուրդ
ընդ միտ ւածել՝ տեսեալ զբազմագէմ զաշ-
խարհիս այսորիկ՝ զթերութիւնս, թէ այդ
չէ գործած աստուածոց: Ասաց՝ թէ երկիր
ծնոյց զմարդիկ և զայլ կենդանիս՝ որպէս ծը-
նուցանէ ցայսօր մկունս, խլուրդս, որդունս
և զայլ ամենայն միջատս: Արկիրս, ասէ,
՚ի սկզբնաւորել իւրում՝ յորժամ նոր էր
տակաւին՝ բարգաւաճ էր և բորակոտ, որ
տակաւ տակաւ ջնռուցեալ յարեաւ՝ զա-
լարեցաւ խոտովք և թփովք. բազում ու-
ռոյցք մանունք երևեցան զերեսօք նորա ի-
բրև սունկս, որք յետ ժամանակաց ՚ի վե-
րայ անցանելոյ իբրև հասունացան այն ու-
ռոյցք՝ հերձաւ որ զնորօք մաշկն էր. և ՚ի
դուրս ելանէր յայնցանէ կենդանի փօքրիկ՝
որ առ սակաւ սակաւ մեկնեալ ՚ի գիճին
տեղւոյն յորում՝ ծնեալն էր, սկսանէր ՚ի
տուրևառ շնչոյ. իսկ երկիր ՚ի վայրաց ան-
տի ծննդեանն նոցա հոսեաց վտակս կաթին
՚ի սնունդ այնց մանունց կենդանեաց:

Ի յոգնախտուն կենդանեաց աստի՛ էին
և հրէչք ոմանք անոտունք, անգլուխք, ան-
բերանք, այլք՝ որոց անդամք մած էին ընդ
իրեարս, մինչ ոմանց սպառել վասն ան-
ճարակ մնալոյ, և այլոց՝ զի ոչ կարէին
բազմասերիլ զուզաւորութեամբ. մնացին
միայն որք բարեկազմք էին մարմնով, և

նոցուն սերունդք աճեցին մինչև ցաւուրս մեր: Յայն առաջին հանգամանս տշխարհի՛ ցուրտ և տօթ, և յեղանակել օդոց չէին իբրու զայժմուս. բովանդակ ամենայն իրք էին ՚ի սկզբան իւրեանց բնաւին այլ ինչ. այն մարդիկ ելեալք յերկրէ հզօրագոյնք քան զոր մեքս եմք. և մարմինք նոցա պատեալ էին ստեով իբրև զվարագուց. ոչ նեղէր զնոսա ոչ կերակրոցն խոտանութիւն, և ոչ եղանակացն խստութիւն. չև ծանուցեալ էր առ նոսա կիրառութիւն հանդերձից. գետնախշտի լինէին մերկս՝ ՚ի տեղիսն ուր հասանէր նոցա խաւար գիշերոյ. ամրանային ընդ թփովք՝ առ ՚ի պատսպարութիւն յանձրևէ. միաբան ընկերութիւն չէր կառուցեալ առ նոսա. ամենայն մարդ անձին իւրում միայնոյ դէտակն կալիալ ունէր, և վասն անձին շահու վաստակէր: Բուսուցանէր յայնժամ երկիր անտառս ընդարձակս՝ որոց օր զաւուրք աճէին ծառատունկք՝ յորոց ուտէին մարդիկ կաղինս և այլ ևս միրգս և մեղր վայրենի: Եւ զի բազում անգամ դէպ լինէր նոցա մարտնչել ընդ կինճս և առլուծս, այնր աղազաւ բազումք ՚ի մի խմբեցան՝ անքոյթ մնալ յերեսաց ամեհի գազանաց: Կանգնեցին խուղս, հետամուտ եղեն որսոյ, և ճարտարամտեցին կազմել հանդերձրս ՚ի մորթոց անասնոցն զոր սպանանէին: Այր իւրաքանչիւր ընտրեաց իւր կին, և եկաց ընդ նմա ՚ի միասին բնակութեամբ. ՚ի

զուգաւորութեանց անտի ծնան նոցա որ-
դիք՝ որք գգուանօք իւրեանց և ամօքելով
ընդեւլացուցին զվայրագ բնաւորութիւն
հարց իւրեանց : Աւասիկ այս է սկիզբն ըն-
կերութեան : Բարեկամացան ընդ դրացիս ,
և դադարեցին 'ի խուելոյ զիրեարս :

Ի լեզուախօսութեան մասին՝ անբարբառք
էին զառաջինն , և մատամբ ցուցանէին զոր
ինչ կարևորն էր . յետ այնորիկ առ 'ի պէտս
դիւրութեան իւրեանց՝ հնարեցին անուանս
իրաց իրաց ըստ պատեհ ժամուն վարժա-
պետելոյ , յորոց կազմեցաւ նոցա խրթնա-
ծածուկ իմն բան և լեզու յարտայայտու-
թիւն խորհրդոց իւրեանց :

Յաղագս հնարադիտութեան արհեստից՝
այսպէս խորհրդաբանէր Եպիկուրոս . Մինչ
չև գտեալ մարդկան զհօւր , յարեգակնէ
ուսան զպէտս հրոյ . քանզի առ տապով ճա-
ռագայթից արևու խորովէին զմիան բե-
րեալ յորսոյ . սակայն երբեմն շանթ ան-
կեալ յերկնէ 'ի կիզանուտ իմն նիւթ՝ 'ի
կրակ վառեաց զնա . յայնժամ մարդիկ ո-
րոց չէր անձանօթ պէտք օգտի կրակին ,
փոխանակ շիջուցանելոյ զնա՝ խնամ կալան
պահպանել զնա , այր իւրութանչիւր առեալ
տարաւ անտի մասն մի 'ի խրճիթ իւր , և
յայնմ հետէ եփէր 'ի նոյն զոր ինչ ուտե-
լոցն էր :

Այլա այնուհետև կառուցեալ ամբար-
ձան քաղաքք , և բաշխեցաւ երկիր յիւրա-
քանչիւր ստացողս , այլ անհաւասարու-

Թեամբ. սմանց շատ, և ոմանց սակաւ. որք
հզօրագոյնք էին և աջալուրջք ընտիր բա-
ժինս անձանց գրաւեցին. զայնու ժամանա-
կօք կարգեցան Թագաւորք, և բռնացեալ
նուաճեցին զմարդիկ ընդ ձեռամբ իւ-
րեանց. շինեցին ամուրս բերդից՝ ընդդէմ
արշաւանաց սահմանակցաց: Ընդ ժամա-
նակսն ընդ այնոսիկ՝ զէնք էին մարդկանն՝
ձեռք իւրեանց, եղնգունք, ատամունք,
քարինք և գաւազանք. այսոքիւք զինուք
պայքարէին և մրցէին ընդ իրեարս: Իբրև
դէպ լինէր նոցա ըստ ազգելոյ պատճառաց
զանազանից կիզուլ զանտառս ուրեք ուրեք,
անդ ընդ առաջ լինէր նոցա տեսանել բովս
հալեալս որ 'ի դուրս սորէր յերակաց եր-
կրի, և 'ի փոսս փոսս հոսեալ պնդանայր.
պայծառութիւն փայլման այնր հրահալ նիւ-
թոյն ապշեցուցանէր զնոսա. 'ի հալելոցն
հասու գտան՝ Թէ զօրութեամբ հրոյ մարթ
է վարել զայն յոր պէտս իրաց և լինիցի.
անդէն առ նմին խորհուրդ կալան 'ի գոր-
ծած զինուց պատկանել զայն. այնր աղա-
գաւ առաւել ընտրէին զպզինձ քան զոս-
կի, քանզի զէնք սակեղէնք նուազ կտրէին
քան զպղնձիս. սպա շինեցին սանձս երի-
վարաց, խոփս՝ առ 'ի գործել զերկիր, և
զայլ ամենայն ինչ առ հասարակ որոց
պէտս ունէին: Մինչ չև գտեալ նրկաթոյ՝
գործէին զգետս յիրաց յիրաց խառնեալս
'ի միմեանս. այլ յետ պատկանելոյ նոցա
զերկաթ առ ամենայն պէտս, հնարեցան

գործել կերպաս ասուի և հիւսկէն 'ի գիւ-
րութիւն մարդկան :

Դարձեալ զարգաւանդութիւն և զմշա-
կութիւն անդաստանաց ինքնին բնութիւնն
զլխովին վարդապետաց : Անգստին 'ի
'ի սկզբանէ աշխարհի զննեցին մարդիկ թէ
կաղինք անկեալ 'ի ծառոյ՝ բուսուցանեն
այլ ծառ կաղնի նմանատեսակ . սմին հան-
գոյն 'ի տեղւոջն ուր կամեցան կաղնիս ու-
նել՝ սերմանեցին անդանօր զպտուղս նո-
ցուն : Զնոյն նոյնպէս տեսին և յայլ ամն-
նայն տունկս . յայնմ հետէ սկսաւ ամենայն
մարդ սերմանել զոր ինչ անձին իւրում
պիտոյն էր . և զի տեսանէին թէ ամենայն
ինչ առաւել աճէ՝ երբ քաջ մշակեալ իցէ
գետինն՝ սկիզբն արարին հպատակել եր-
կրագործութեան :

Մինչև ցայն վայր զօրացեալ կալեալ էր
բռնութիւն և յաջողակութիւն . այլ իբրև
'ի հանդէս ել ոսկի, և մարգիկ խաբեցան
'ի նշոյլ գեղոյ պայծառութեան նորա, ջան
'ի գործ արկին ճոխանալ նովին . և ոմանք
հարստացան յոյժ յոյժ, յորոց 'ի փառս և
'ի պերճութիւն զուարթացեալ ժողովրդ-
դեան՝ լքին զառաջին զթագաւորան՝ որոց
տիրեալն էր ուժով և բռնութեամբ, և յա-
րեցան 'ի մեծատունս : Ի սուր արկեալ ըս-
պանան թագաւորք, և կերպարան պետու-
թեան իշխանութեանն փոխեցաւ 'ի ժողո-
վրդական : Արագեցան օրէնք և ընտրեցան
զատաւորք՝ զգուշանալ 'ի պահպանութիւն

ճորին, և խնամ ունել 'ի գործ հասարակաց մատակարարութեան:

Որչափ այն առաջին ժողովուրդք ընդհիւանային 'ի կատաղի վայրագութենէն իւրեանց, յաւելոյր 'ի նոսա միարան ընկերութիւն. ընթրիս և խնջոյս տային իրերաց և կերեալ յագեցեալ խնդամտէին յունկընդրութիւն քողցրածայնութեան թըռչնոց, և ջանացեալ նմանել նոցա՝ յօրինէին և ինքեանք երգս՝ 'ի նոյն նուագ յարմարութեան ուսելոյ 'ի հաւուցն:

Հեշտացուցիչ շնչիւն հողմոյ 'ի բաղխելն և յանցանել ընդ եղեգունս՝ հնարս ուսոյց մարդկան յօրինուածոյ սրնգաց. և սքանչայումի ընդ հրաշակերտս երկնից յօժարեաց զնոսա յաստեղագիտութիւն:

Եղծեալ ապականեաց ազահութիւն զընդաբոյս բարութիւն բարուց նոցա. մարտեգեալ կռուեցան ընդ միմեանս՝ առ 'ի մերկել զյաղթահարեալն 'ի ճոխութեանցն զոր ունէր: Այդ իսկ ծնոյց դքերթողս, որք 'ի շափս բանից հագներգութեանց նուագեցին զարարուածս դիւցաղանց որ 'ի սլատերագմունսն անդ: Դա ինքն ստեղծ և դեղագործ նկարիչս, որք ճշգրիտ կենդանագրեցին զիրսդ: Ի վերայ ամենայնի՝ խաղաղութիւն և դիւրութիւն՝ զորոյ ստացան զվայելան, թոյլ արարին նոցա 'ի գլուխ կատարելութեան հասուցանել զարհեստն՝ զորս բռնադատութիւն կարօտութեանն հնարեալ էր. նա և 'ի վերայ այնոր այլ ևս

նորանորս ճարտարամտեցին 'ի հեշտութիւն կենաց :

Սու ներհական առարկուածս բանից՝ թէ ոչ ևս այժմ՝ ծնուցանէ երկիր մարդս, առիւծս, շունս, տայ պատասխանի Եսկիւրոս, թէ Սպառնեցաւ բեղնաւորութիւն երկրի. կին ծանրացեալ ամօք՝ ոչ ծնանի որդիս. անդաստան՝ 'ի բազմաց հետէ ոչ հերկագործեալ իբրև մշակեսցի՝ առաւել պըտղաբերէ յառաջին ամսն քան զկնի : Ի խլել զծառատունկս անտառի՝ ոչ ևս այլ նմանիս իբրև զկորզեալսն բուսուցանէ գետինն, այլ տունկս անպիտանս և ազազունս, փուշ և մացառս : Ո՞ գիտէ թերևս տակաւին ծնանին յերկրէ ճագարք, նապաստակք, աղուէսք, վարագք, և այլ կենդանիք կատարեալք, այլ զի 'ի տեղիս հեռաւորս լինին այդոքիկ, և անձանօթք են մեզ, վասն այն կարծեմք վարկպարագի՝ թէ անհնարին է լինել իրացդ : Ըստ նմին օրինակի թէ տեսանեմք մեք զմկունս՝ ծնանել 'ի մկանց միայն, ոչ հաւատասցուք թէ ծնանին մրկունք և 'ի հողոյ երկրի :

Սու այլ իմաստասէրս տարածայնութիւն է 'ի քննութեան կանոնին որով վարիմք 'ի հետազօտութիւն ճշմարտութեան. իսկ Եսկիւրոսս զսոյն հաստատեալ էր 'ի խորհուրդս իւր՝ թէ չիք ինչ յաւէտ ստուգագոյն քան զոր ընդունիմք մեք 'ի զգայութեանց . համեմատութեամբ և եթ խելամըտեմք իսկութեան իրաց . քանզի և չիք այլ

նշանակ յորոշումն ճշմարտին 'ի ստութենէ։ Միտքն, ասէ, զառաջինն անդ չունի և ոչ մի գաղափար, և է տախտակ իմն յղկիալարդ յորժամ յօրինեալ կաղմին մարմնեղէն գործարանք՝ տպաւորին անդ ճանաչմունք տակաւ 'ի ձեռն զգայութեանց, սովին ձգի 'ի հեռագոյն՝ մտածել զնոսա. և սովին պատրի՝ մօտ կարծելով զհեռաւորս, կամ զոր բնաւ իսկ չկայ. և ընդ հակառակն՝ զգայութիւնք մեր միայն զառաջիկացեալսն ունին ըմբռնել. ապա ընդ գոյութիւն իրաց առաջիկայից ոչ խաբին։ Յաղագս այսր, ասէ, անմիտ է որ ոչ խնդրէ յայսպիսիս զազգեցութիւն զգայութեանց և 'ի պատճառս ապաւինի։

Ընդ օտարոտի շաւիղս 'ի միմեանց ընթանան իմաստասէրք 'ի բացատրութիւն հանգամանաց տեսութեան. վարկաւ Եպիկուրոս՝ թէ միշտ կեղևին պատեանք իմն յիրացն երևելոյ և յուզին ընդ օգս, և դովին օրինակաւ տեսանեմք մեք գիրս նիթականս։ Հուր, ջերմութիւն, ձայն, լոյս, և այլ իրք զգալիք, ասէ, չեն լոկ ըմբռնմունք հոգւոյ, այլ այս ամենայն՝ իսկապէս արտաբոյ մեր են՝ ըստ օրինակին որով տեսանին 'ի մէնջ. և մասն ինչ 'ի նիւթոյ անտի ձևացելոյ և հասելոյ առ մեզ՝ են հոտ, ձայն, ջերմութիւն, լոյս, չունելով ինչ յարաբերութիւն ընդ կենդանիս։ Օրինակ իմն. Մասնկունք մանուէք զատուցեալք հանապաղօր 'ի ծաղկանց բուրաստանի շուրջ շուր-

ջանակի ընուն զօդդ անուշակ հոտով, նման այնմ զոր զգայ մարդ՝ եթէ զգնայցէ յայնժամ 'ի պարտիզի անդ: Ի հնչել զանգակի, որ շուրջ պնովաւ օգն յերերի կայ՝ նման ձայնից լսելոց 'ի մէնջ յայնժամ: Յամբառնալ արևու 'ի վերայ տիեզերացս՝ է յօդդ շողիւն իմն նշուլագի՞ղ՝ նման լուսոյ զոր յայնժամ տեսանեմք: Գարձեալ՝ յորժամ մի և նոյն իր այլ օրինակ երևութանայ երկուց պանազան կենդանեաց, յառաջ գայ այդ 'ի զանազանութենէ ներքին կազմութեան երկուց կենդանեացդ. զոր օրինակ թէ սաղարթք ուռնուոյ դառն են 'ի քիմս մարդոյ, և քաղցր 'ի բերան այծի, քանզի զանազան են ներքին հանգամանք մարդոյ և այծի:

Ստոյիկեանք որք աշակերտեալս դաւանէին զանձինս անմեղկելի առաքինութեան, այլ իսկապէս՝ լցեալ էին սնոտի ամբարտաւանութեամբ, վառեցան տարապարտնախանձու ընդ բազմութիւն բարեկամաց և աշակերտաց հետևողաց Յպիկուրոսի, որոյ վարդապետութիւն բազմօք զատուցեալ անջրպիտեալ էր 'ի բանից վարդապետութեան նոցա: Գուն 'ի վերայ եղին ամենայն ոգւոյ պնդութեամբ՝ վատանուն երևցուցանել զնա. նա և սերմանեցին 'ի զիրս իւրեանց զբաբարտութիւն բազում ընդգէմ նորա: Այս ազագաւ որք եկին յետոյ ժամանակաւ, և 'ի բանից ստոյիկեանց ծաննան զՅպիկուրոս, խաբեցան 'ի

բանից նոցա, և անգոսնեցին իբրև շուայտոտ և հեշտասէր զայրն ժուժկալ, որոյ կեանք և գնացք յամենայնի չափաւորեալ էր: Սուրբն Գրիգոր Հռովմայ հայրապետ պանծալի վկայութիւն արձանացուցանէ 'ի գովեստ անարատութեան կենաց այս իմաստասիրի. « Եպիկուրոս, սսէ այս վարդապետ Եկեղեցւոյ, ասաց թէ հեշտութիւն նպատակ է առ որ ձգեալ ընթանան ամենայն մարդիկ. այլ զի մի համարեցին թէ զզգայական հեշտութեանցն ասիցէ, եկացողջախոհ և բարեկարգ կենօք, հաստատելով զոր վարդապետեացն »:

Զէառ յանձն Եպիկուրոս միջամուխ լինել 'ի գործ հասարակաց իշխանութեան, միշտ գեր 'ի վեր համարեցաւ զհանդարտութիւն կենաց քան զյուզումն գործանութեանց: Արձանք կանգնեալք յաթենացւոց 'ի սլատիւ նորա՝ շատ իսկ ցուցանէին զմեծարանս իւրեանց առ այս իմաստասէր: Ամենեքին որք յարեցան 'ի նա՝ ոչ լքին զնա, բաց 'ի Մետրոդորոսէ ումեմնէ, որ թողեալ զնա անց 'ի պղատոնեան աշակերտութիւն յաւուրս Կարնէադեսայ. այլ վեց ամիս և եթ յամեաց անդր. և դարձաւ անտի առ Եպիկուրոս, և մնաց առ նմա մինչև 'ի մահ իւր. զի մեռաւ յառաջ քան ըզվարժապետ իւր: Դպրոցն եպիկուրեան անաղօտ պայծառանայր նա և յորժամ իտախանեալ էին այլ ամենայն աղանդք իմաստասիրաց:

Հասեալ Եսլիկուրոսի 'ի հասակ ամաց
եօթանասուն և երկուց՝ հիւանդացեալ ան-
կաւ 'ի մահիճս յԱթէնս՝ յորում ոչ դա-
դարեաց 'ի վարդապետութենէն. ախտ նո-
րա միզարգելութիւն էր, որ ազդէր 'ի նա-
ցաւ անհանդուրժելի. սակայն նա երկայն-
մտութեամբ տանէր ամենայնի: Իբրև ըզ-
գաց զմերձինալ մահուն իւրոյ՝ եթող յա-
զատութիւն զոմանս 'ի ստրկացն. հրաման
ևտ վասն ստացուածոց իւրոց. կարգեաց
տօն կատարել յաւուր ծննդեան իւրոյ և
ծնողաց իւրոց 'ի տասներորդ աւուր Գա-
մելէոնի ամսոյ, ըստ աթենացւոցն համա-
րոյ: Ետ զպարտէզ իւր և զգիրս Երմակո-
սի մետելենացւոյ՝ որ յաջորդեաց նմա.
պարտս սահմանեալ 'ի վերայ նորա՝ աւան-
դել զայն ամենայն որոց կալցեն զայն նա-
խագահութիւն: Գրեաց թուղթ առ Իդո-
մենոս՝ օրինակ զայս. « Աւասիկ՝ շնորհք աս-
տուածոց, հասի 'ի կատարած և յերջանիկ
օր կենաց իմոց. տանջեալ եմ յաղետից
հիւանդութեանս իմոյ՝ որ կրճեալ մաշէ զա-
ղիս իմ, քան զոր կարձեմ՝ չիք ինչ դառ-
նագոյն: Սակայն 'ի վիշտս ցաւոց իմոց ճա-
շակեմ՝ մխիթարութիւն պատարուն՝ 'ի յի-
շել անդ իմում՝ զզլուխս վարդապետու-
թեանցն որովք ճօխացուցի զիմաստասի-
րութիւն: Ազաչեմ գրեզ վասն սիրոյդ զոր
ցուցեր առ իս և առ վարդապետութիւն
իմ՝ խնամ կալցես որդւոց Մետրողորո-
սի »:

Յետ չորեքտասան սուուրց հիւանդու-
թիանն եմուտ Յպիկուրոս 'ի ջերմ բաղա-
նիս զոր առ 'ի սոյն պէտս ետ պատրաստել-
ընդ մտանելն խնդրեաց բաժակ մի գինի
անապակ, արբ զայն, և անդէն փշեաց զհո-
գին՝ խրատելով զբարեկամս իւր և զոչա-
կերոս և զորս մօտ կային՝ յիշատակել
զինքն և զխրատու իւր: Դիպաւ մահ նորա
յառաջնումս մի ձեռն ողիմպիագին: Սգացին
զնա համօրէն ասթենացիք սուգ մեծ:

Զ Ե Ն Ո Ն

Մեռեալ 'ի ձիթ ողբմակադին :

Զննոն գլուխ ստոյիկեանց աղանդոյն՝ էր 'ի կիտիա քաղաքէ 'ի կիպրոս կղզոյ : Մինչ չև յօժարեալ յիրս ինչ՝ խորհուրդ եհարց ընդ պատգամախօսն՝ որով օրինակաւ հնար իցէ գտանել զերջանկութիւն : Պատասխանի եղև նմա 'ի դարբիրայէն . Փոխարկեսջիր 'ի գոյն մեռելոց : Ի միտ առ Զննոն 'ի բանից աստի թէ հրամանք են դից՝ պարասել յընթերցումն գրոց նախնեաց . կամակար սիրով յօժարեցաւ 'ի սոյն , պարասեցաւ 'ի նոյն ջանս և յուսումն ամենայն փութոյ պնդութեամբ՝ առ 'ի գլխաւորել զհրաման պատգամախօսութեանն :

Ի դարձի իւրում երբեմն 'ի Փիւնիկեայ՝ ուր գնացեալ էր գնել ծիրանի , խորտակեցաւ նաւն յորում էր՝ առ ափամբ նաւահանգստին Պիրէոնի . այս կորուստ ընչիցն 'ի ծանր տխրութիւն համակեաց զնա . դարձաւ յԱթէնս , եմուտ առ գրավաճառոմն , և առ սփոփել 'ի հոգոց սրտին առեալ ընթեռնոյր զերկրորդ գիրս Քսենոփոնի . յափշտակեցաւ յընթերցումն գրոցն , և

մոռացաւ զտագնապ ամբոխելոյ ոգւոցն :
Եհարց ցտէր գրոցն . Յո՞ բնակեն արքն զո-
րոց խօսի գիրս . և զի անդէն առ ժամն ան-
ցանէր ընդ այն տեղի Կրատէս կիւնիկեան ,
զնա եցոյց գրավածառն , և ասէ . Ահաւա-
սիկ . երթ զհետ դորա : Էր յայնժամ Զե-
նոն ամաց երեսնից . գնաց զկնի Կրատեսի ,
և անտի յառաջ աշակերտեցաւ նմա : Ա-
մօթխած և ծանրաբարոյ էր Զենոն , և ան-
հնարին էր նմա հաւատարիւ տարադէպ
լրբութեանց կիւնիկեանց : Զգացեալ Կրա-
տեսի՝ թէ այդ կրճիմն արկանէ նմա , կամե-
ցաւ բժշկել զնա ՚ի մտացն երկմտութենէ .
և տ ՚ի ձեռս նորա պոյտն միլցեալ ոսպամբ ,
և հրամայեաց նմա տանել զայն ընդ գիւղն
Կերամիկոն : Ամաչէր կորանայր Զենոն , և
թաքչէր զի մի ոք տեսցէ զինքն . ասէ ցնա
Կրատէս . Զի խուսես այ ստահակ , յորժամ
զոր արարերդ ոչինչ վնասեաց քեզ :

Հաճոյական էր Զենոնի՝ իմաստասիրու-
թիւն , վասն որոյ յաճախ շնորհ ունէր ըզ-
բաղդէն՝ որ ծովահեղձոյց կորոյս զամենայն
ինչս իւր : Ո՛րպէս յաջողակ էին ինձ , ա-
սէր , հողմք ուք զնաւն խորտակեցին : Ու-
սաւ աւելի քան զամս տասն առ ոտս Կրա-
տեսի , սակայն ոչ անկղիտացաւ յանամօ-
թութիւն կիւնիկեանց . այլ յորժամ թողոյր
զնա՝ զի երթեալ յարևսցի ՚ի Ստիլպոն մե-
գարացի , Կրատէս կալաւ զվերարկուէ նո-
րա , և արգելոյր բռնութեամբ . ասէ ցնա
Զենոն . Ո՛վ Կրատէս՝ ընդ ունկն միայն կա-

լեալ արգելուն զայր իմաստասէր, համոզեալ զիս արդարացի փաստութե վարդապետութիւն քո լաւագոյն է քան զՍտիլպոնին. ապա թէ ոչ՝ թէ և 'ի բանա արկցես զիս, այո՛ մարմին իմ առ քեզ իցէ, այլ միտք իմ ցանգ առ Ստիլպոնի շրջեցի:

Դեգերեալ Զենոնի զամս տասն առ Ստիլպոնի, Քսենոկրատայ և Պողեմոնի, ապա մեկնեցաւ 'ի նոցանէ, և ճարտարեաց նոր իմաստասիրութիւն. սփռեցաւ ընդ Ելլադա համբաւ նորա, և 'ի սուղ ժամանակի հռչակաւ որ գտան քան զամենայն իմաստասէրս աշխարհին: Ի տեղեաց տեղեաց ընթանային առ նա բազումք՝ յարիլ 'ի նա, և աշակերտիլ նմա. և զի ուսուցանէր Զենոն 'ի սրահի ուրեք, որ յունարէն Սդօա լսի, յայնմանէ հետևողք նորա Ստոյիկեանք անուանեցան, որ թարգմանի Սրահեանք:

Մեծապատիւ էին փառք Զենոնի յաչս աթենացւոց, մինչ զի աւանդապահ կացուցին զնա փականաց քաղաքի իւրեանց. կանգնեցին անդրի յանուն նորա, և նուիրեցին նմա պսակ ոսկի: Աքանչացեալ էր Անտիգոնոս արքայ ընդ այրդ ընդ այդ. յամենայն նուագի յերթալն իւրում՝ յԱթէնս՝ ոչ վանց առնէր գնալ լսել զդասս վարդապետութեան նորա, նա և յաճախ գնայր 'ի սեղան Զենոնի, կամ ընդ իւր տանէր ճաշել առ Արիստոկղի քնարահարի: Սա-

կայն յետ այնորիկ հրաժարեցաւ Զենոն
զնալ 'ի խնջոյս կամ յերախանս՝ զի մի
յոյժ դիւրընտել լինիցի : Բռնադատեաց
զնա Անտիգոնոս բազում անգամ՝ ընդ իւր
տանել զնա . չէառ Զենոն յանձն զայն ու-
զեզնացութիւն . առաքեաց փոխանակ իւր
զՊերսէոս և զՓիլոնիդէս , և արար նմա
պատասխանի այսպէս . « Այս ինձ բերկրու-
թիւն է՝ տեսանել զքեզ յօժարամտեալ
առ գիտութիւնս . քանցի և սէր իմաստա-
սիրութեանն է որ 'ի բաց առնէ զքեզ 'ի
հեշտութեանց զգայութեան , և տայ գիրկս
արկանել զառաքինութեամբբ : Սակայն թէ
ձերութիւն իմ և հիւանդոս բնութիւն ոչ
խափան առնէին ելանելոյ ինձ աստի , ոչ
զանդաղէի զալ առ քեզ որպէս փափա-
քեսդ . և արդ զի այս անհնար է՝ ահա
յզեմ քեզ զերկուս 'ի բարեկամաց իմոց ,
արս իմաստունս իբրև զիս , և առողջս քան
զիս : Թէ սիրով մտադիւր կենաց կցորդ
լինիցիս ընդ դոսա , և անսայցես որոց առ
'ի դոցանէ պատուիրանաց , տեսցես զի
ոչինչ սլակասէ քեզ առ բովանդակ ստա-
նալ զերջանկութեան վայելս » :

Խորչեալ զգուշանայր Զենոն յամբար-
հաւած պերճութենէ . ոչ չրջէր 'ի հրապա-
րակի ընկերօք աւելի քան զերկուս . մա-
նաւանդ երբեմն գրամ ևս բաշխէր ամբո-
խին խոնելոյ զնովալ՝ զի մի նեղեսցեն
զանձն իւր : Եւ եղև յաւուր միում իբրև
կուտեցաւ զնովալ ժողովուրդ բազում 'ի

սրահին յորում ուսուցանէր, և ցոյց նոցա ձեռամբ զգունտ փայտեայ՝ որ սեղանոյ ինչ հատոր էր, և ասէ. Ս. յդ երբեմն 'ի միջոցի սրահիս էր, այլ զի մի խափան լինիցի՝ բարձաւ 'ի միջոյ, Նոյնպէս և դուք 'ի բաց ելէք աստի, և մի կրճիմն արկանէք ինձ:

Ըստ մարմնոյն հանգամանացն բարձրահասակ էր, և վտիտ մարմնով, և մորթն թխագոյն. յաղագս այնորիկ ումնք առին անուանել զնա՝ Ս. րմաւենի Եզդիպոտսի: Գլուխ նորա կորացեալ էր 'ի մի կողմն ուսոյն, սրունքն թանձունք, և դանկաչոտք. զգինոյր հանդերձ թեթև, զիւրաղին՝ որչափ հնար էր գտանել: Կերակուր էր նորա՝ հաց, թուզ, մեղր, և գինի անոյշ. իսկ եվեալ ինչ ամենևին ոչ ուտէր: Ժուժկալութիւն նորա մեծ էր և գովեալ. զի և յորժամ բանք լինէին գովել զոք վասն ժուժկալութեան՝ զոգցես յառակս էր ասել. Ողջախոհ է քան զՁեռնոն: Գնացք նորա հանդարարնթաց, միտք յաջողակ, և բնաւորութիւն ծանր: Ի խօսելն իւրում կնճռէր զճակատն և ծամածռէր զբերանն: Սակայն 'ի վերայ այսր ամենայնի յակումբ բազմականաց զուարթուն էր, և բերկրեցուցանէր զամեննսսին: Իբրև հարցանէին ցնա զպատճառ այլափոփութեանս՝ տայր պատասխանի. Լովիաս բնութեամբ դառն է, այլ առ վայր մի թողեալ 'ի ջուր՝ քաղցրանայ: Համարօտ էր 'ի բանս իւր. զորոյ յորժամ զպատճառն ինչրէին՝ ս. սէր. Պարտ է զի և

սիւղորայք բանից իմաստնոց համառօտագոյնս լիցին՝ եթէ հնար ինչ իցէ: Յորժամ դէպ լինէր նմա կշտամբել զոք՝ յամենայն նուագի սակաւ բանիք վճարէր, և անուղղակի յայլոյ դէմն: Դիպաւ երբեմն ՚ի խընջոյս ուրեք որկորեայ առն ումեք՝ որոյ լափլիզեալ զամենայն զկերակուրան՝ նքթեալ թողոյր զսեղանակիցսն: Չենոն կալաւ առաջի իւր ձուկն մի մեծ, յորմէ ոչ կամէր մասն հանել ումեք. իբրև տիգօք աչաց նայէր ընդ նա որկորեայն, ասէ Չենոն. Չինչ կարծիցես զչհանդուրծել սեղանակցացդ, եթէ իմում որկորածեստութեանս օր մի ոչ ներես: Երբ երբեմն երիտասարդի ումեմն թախանձանօք ժտել ՚ի նմանէ ըզպատասխանին բանից ինչ որում ոչ էր բաւեալ ՚ի խելամտութիւն. իսկ Չենոն ետ ածել հայելի մի. և ՚ի նայել երիտասարդին ընդ հայելին, ասէ Չենոն. Կարծիցես թէ այդոքիկ հարցմունք պատշաճականք գոցին երեսաց քոց: Անպիտան զրոյցք ատենաբանից՝ ասէր, նման են դահեկանաց Աղեքսանդրիոյ, որք գեղեցիկ են ըստ երևութին, այլ նի թ բովուցն արժէ և ոչինչ: Անարգութիւն ծանր է պատանեաց՝ սնուցանել զնոսա յընդունայնամտութեան. այլ պարտ է ՚ի քաղաքականութիւն և ՚ի պարտուպատշաճ գործս մարզել զնոսա: Յաւելոյր ասել դարձեալ. Կալիեսոս տեսեալ զմին յաշակերտաց իւրոց վիքացեալ ամբարտաւանութեամբ, սպտակ եհան նմա

և ասէ. Թէպէտ և գեր 'ի վեր տաճարձեալ
ես զայլովք, այլ ոչ վասն այդր եղեր մե-
ծարոյ. սակայն թէ դու քեզէն մեծարոյ ի-
ցես, յայնժամ և վերագոյն իցես քան
զայլս: Հարցեալ՝ Ո՛վ է բարեկամ քո: Ետ
պատասխանի. Այլ ոք ես: Գտաւ 'ի կո-
չունս ուրեք եղեալս 'ի պատիւ հրեշտա-
կացն Պաղոմէոսի արքայի. մինչդեռ 'ի
բազմականին էին՝ խօսեցաւ և ոչինչ. զար-
մացան ընդ այն հրեշտակքն, հարցին ցնա.
Ունիցիս ասել ինչ ցարքայ Պաղոմէոս: Ետ
պատասխանի. Ասացէք ցնա, է՛ աստ այր՝
որ գիտէ լուել:

Այս առած էր ստոյիկեանց՝ նպատակ
դիտաւորութեան գործոց մարդոյ՝ է կեալ
ըստ բնութեան. կեալ ըստ բնութեան՝ է
չգործել բնաւ ընդհակառակս թելադրու-
թեան բանին՝ որ է օրէնք ընդհանուր և հա-
սարակաց ոռ ամենայն մարդիկ: Ամենայն
մարդոյ պարտք են ինքնին ջանալ յառա-
քինութիւն՝ առանց հատուցման և փոխա-
րինի ակն ունելոյ: Առաքինութիւն միայն
կարէ երջանկացուցանել զմարդ. և որք
ճշմարտիւ ճոխացեալքն են առաքինու-
թեամբք՝ են 'ի վայելս երջանկութեան՝ նա
և 'ի վիշտս նեղութեանց: Զիք ինչ օգտա-
կար քան զպատշաճականն. և չկայ գործ
եղեռնաւոր՝ որ շահեկան իցէ: Զգայական
հեշտութիւնք չեն բարի. քանզի անպատ-
շաճք են, և ամենայն որ անպատշաճն է՝
չմարթի լինել բարի: Այր իմաստուն՝ չեր-

կընչի ուստեք. չունի պերճութիւն, զի մի-
օրինակ ակնարկէ ընդ փառս և ընդ նա-
խատինս: Նկարագիր է իմաստնոյ՝ ծանրա-
բարոյ լինել և անկեղծ. իմաստնոյ չնն ար-
գելք քմայել գինի, սակայն և արբենալն չէ
օրէն, զի մի բնաւ հեռասցի յաչաց նորա
ղեկավարութիւն մտաց իւրոյ: Պարտք են
նմա մեծարել զգիս, զոհել նոցա, և ծուծ-
կալիլ յամենայն անկարգութենէ: Միայն
իմաստնոյ պատկանաւոր է բարեկամու-
թիւն. պարտ է նմա միջամուխ լինել 'ի
գործ պետութեան առ 'ի խափանել զտա-
րադէպ զօրացեալ անկարգութիւնս, և յոր-
դորել զքաղաքացիս յառաքինութիւն: Նմա
և եթ անկ է կցորդել 'ի գործ հասարակաց
մատակարարութեան, զի նորա միայնոյ
գործ է որոշել սահմանաւ ընդ բարին և
ընդ չարն. նա միայն անսագիւտ է և ան-
ձեռնհաս մնասել ումեք. դարձեալ իմաս-
տունն միայն անվրգով մնայ յիրս՝ յորս
պլք պշուցեալ ընդարմանան: Առաքինու-
թիւնք ամենայն իբրև ագոյցք շղթայից զի-
րերաց ունին անանջրպետութեամբ, և ան-
հնար է ստանալ զմին՝ առանց և զայլս ըս-
տանալոյ: Չիք միջոց ընդ առաքինութիւն
և ընդ ախտ. զի զոր օրինակ հարկաւորա-
բար ամենայն ինչ ուղիղ է, կամ խեղա-
թիւր, նոյնպէս և ամենայն գործք՝ կամ բա-
րի են, և կամ չար: Միայն իմաստունն է
բարեբաստիկ. ոչ իմիք կարօտի. պարտ է
նմա արկանել զանձն 'ի տանջանս գծնդակս

վասն հայրենեաց իւրոց և բարեկամաց. խիթայ և ոչ ուստեք. բարերար է համօրէն աշխարհի. նա միայն բաւական է առ ամենայն՝ յորժամ չգտանիցին մարդիկ բաւական առ այնս: Օրինակի իմաստունն քաջավարժ գերասանի որ միօրինակ կերպարանէ յանձին զԱգամեմնոն և զԹերսիտէս:

Չամենայն բարի գործս, որպէս և զչարս հաւասար դնէին ստոյիկեանք, որք ոչ առաւելուլ կարեն, ասէին, և ոչ նուազել. քանզի ոչ մի ինչ առաւել ճշմարիտ է քան զոր էն ճշմարտիւ, և ոչինչ առաւել սուտ քան զոր սուտն է իսկապէս: Եւ զոր օրինակ այր որ խոտորեալ իցէ յուղիղ ճանապարհէն ասպարիզաւ միով, ոչինչ առաւելութիւն ունի քան զխոտորեալն երկերիւր ասպարիզօք, նոյնպէս որ միով և եթ յանցեաւ մեղօք՝ ոչ ասի առաքինի առ այնու որ գթեաց յեղեոն չարաչար: Ամէր Չենոն՝ թէ կանայք հասարակաց իցեն առ իմաստունս. և իւրաքանչիւր վարիցի ընդ որում և պատահեսցի. զի այս միայն է հնարք խափանելոյ զնախանձ և զկասկածանս շնութեան. և ամենայն ոք համարի զմանկաին իբրև սեփական իւր ծնունդս:

Ստոյիկեանք մի և եթ գերագոյն էակ դաւանէին, սակայն զանազան են, ասէին, անուանք նորա. է զի անուանի Նախախնամութիւն. ուրեք Հոգի. և ուրեք երբէք Արամազդ: Այդ էակ՝ անմահ է, բանաւոր, կատարեալ, երանեալ և անմասն ամենայն

չարի։ Դա ինքն է աջն արարիչ՝ խնամակալ աշխարհի և որոց 'ի նմա։ Կրկին զնէին սկիզբն արարող և կրող. իմա՝ Աստուած և Աշխարհ։ Համարէին զնիւթն բաժանական յանհունս։ Մի միայն է, ասէին, աշխարհս. և այն գնդաձև՝ քաջայարմար 'ի շարժումն։ Համարէին ընդ Պիւթագորայ և Պղատոնի՝ թէ հոգևորեալ է աշխարհս 'ի հոգեղէն իմն գոյացութենէ սփռելոյ ընդ ամենայն մասունս նորա. և այդ գոյացութիւն անանջրպետ է յԱստուծոյ. և այդ հոգի համանդամայն ընդ աշխարհի 'ի մի կենդանի բովանդակի, որոյ զլիսաւոր անդամք են երկին և արև։ Զետեղեալ է աշխարհս 'ի միջավայրի անսահման դատարկութեան։ Աշխարհս լի է բովանդակ, զի նիւթն լուծական որ առ ամենայն ձևս պատկանի՝ ընու զմիջոցս թափուր թողեալս 'ի մեծամեծ մարմնոց որք ոչ կարեն յամենայն կուսէ մածանել յիրեսարս՝ վասն անհարթութեան մակերևութից իւրեանց։ Ապականացու է աշխարհս, քանզի, ասեն, ապականացու է բոլորն՝ թէ իւրաքանչիւր 'ի մասանց նորա ապականի. արդ իւրաքանչիւր մասն աշխարհի լուծանի յապականութիւն, ապա և աշխարհս համօրէն։ Հաստատուն աստեղք շարժին ընդ շարժութեան երկնի։ Արեգակն մարմին է հրեղէն՝ մեծաքանակ յոյժ քան զերկիրս, զի կոնաձև արկանէ զստուհր նորա։ Արեգակն և այլ աստեղք սնանին 'ի գոլորչեաց շըն-

չելոյց յերկրէ և 'ի ծովէ: Հասու եղեն ստոյիկեանք ճշմարիտ պատճառի խաւարմանց արևու և լուսնի, և որոտմանց և փայլատականց: Անբնակ կարծէին պցրսոյին գօտին 'ի սակս սաստիկ սառնամանեաց. նոյն պէս և զայրեցածն վասն անհանդուրժելի սոթոյն:

Աստոն Ստոյիկեան խնդրէր անհետ առնել զտրամաբանութիւն. զորոյ զնրբին ձեռնարկս օրինակէր յոստայն սարդի, որ հանճարոյ գործ թուի և կարգաւորեալ, այլ ամենեին անօգուտ է: Ընդ հակառակն Խրիստիապոս մեծապէս գովութեամբ ներբողէր զտրամաբանութիւն. մինչև յառակս լինել, ասել՝ Եթէ դից պիտոյ լիցի տրամաբանութիւն, զԽրիստիապոսին միայն վարեցեն 'ի պէտս:

Զգեցան աւուրք կենաց Զենոնի մինչև ցիննսուն և ութ ամ առանց խօթութեան. ցաւ և սուգ 'ի մահու նորա վարակեաց զամենեսին: Իբրև լուաւ զայն Անտիգոնոս արքայ վշտացաւ զառնապէս, յոգւոց եհան և ասէ. Դիք արդարք՝ որպիսի սքանչելի տեսարան կորուսի ես: Եւ իբրև հարցանէին ցնա զպատճառ այնչափ պատուասիրելոյ զիմաստասէրն զայն, ասէր. Քանզի բովանդակ զոր ինչ պարգևեցի նմա՝ ոչ կարացին բռնադատել զնա 'ի գործ ինչ վատութեան: Յզեաց հրեշտակս յԱթէնս՝ զի թաղեցեն զԶենոն 'ի կերամիկոն աւանին:

Ոչ նուազ և աթենացիք աշխարհեցին զվախճան Զենոնի: Պահերիցունք իշխանաց ներբողեցին զնա ՚ի հրապարակի յետ մահու նորա. և զի այս հաստատուն օրինօք կատարեսցի, վճիռ հատին օրինակ զայս. « Քանզի Զենոն որդի Մնասովի կիտիացի զամս քաղունս եկաց ՚ի քաղաքիս՝ ուսուցանել զիմաստասիրութիւն, և յամենայնի վկայեցաւ այր առաքինի, զի ցանգ խրախուսեաց ՚ի հանդէս առաքինութեան զերիտասարգս զորս ունէր ընդ ձեռամբ, և զի վարք նորա միտքան էին ընդ վարդապետութեան իւրում, հաճոյ թուեցաւ ժողովրդեան՝ պաշտօն գովութեան հարկանել նմա ՚ի հրապարակի, և պարգևել նմա պսակ ոսկի՝ որում արժանաւոր իսկ էր՝ վասն զգօնութեան իւրոյ և ժուժկալութեան. և կանգնել նմա շիրիմ հասարակաց ծախիւք ՚ի Եբրամիկոն աւանի: Հրամայէ ժողովուրդն՝ ընտրել ոստիկանս հինգ յԱթէնս՝ ինամ՝ ունել յօրինուածոյ պսակին և շիրմին: Զայդ պատուէր հրամանի արձանագրեսցէ աշխարհամար դպիրն պետութեան ՚ի սիւնս երկու, յորոց մին դիցի ՚ի ճեմարանին, և երկրորդն ՚ի Ղիկէոնի: Յանձն լիցին անյապաղ կարևոր դրամք առ ՚ի սոյն գործ՝ առ որ յանձին ունիցի զհոգ գործոյ հասարակաց մատակարարութեան. որպէս զի ամենայն մարդ խելամտեսցէ յանձին իւրում, թէ աթենացիք գիտեն մեծարել զարժանիսն պատուոյ և ՚ի կեանս իւրեանց, և յետ մահուն »:

Տուաւ այս վճիռ հրամանի՛ի ժամանակին
երբ իշխան էր յԱթէնս Արրենիդաս, քանի
ինչ աւուրք յետ մահուն Չենոնի, զորոյ
զհանգամանս մահուն այսպէս աւանդեն:
Մինչդեռ ելեալ երթայր ՚ի դպրոցէն, զար-
կաւ ուրեք, և բեկաւ մատն նորա: Համա-
րեցաւ զայս՝ նախապատում ազգեցութիւն
ի դից առ դուրս հասելոյ մահուն. եհար
զերկիր ձեռամբն և ստէ. Դո՛ւ կոչես զիս,
աւասիկ պատրաստ եմ: Եւ անդէն անյա-
պաղ փոխանակ բուժելոյ զմատնն՝ անձամբ
զանձն խեղդեաց: Քառասուն և ութ ամբ
էին յորմէ հետէ անխափան ուսուցանէր
ղիմաստասիրութիւն, և վաթսուն և ութ
ամօք յառաջ յերեսնամեայ հասակի աշա-
կերտեցաւ. յուսումն իմաստասիրութեան՝
ընդ ձեռամբ կիւնիկեանն կրատեսի:

Ց Ո Ւ Ց Ա Կ

ՎԱՐՈՒՑ ԻՄԱՍՏԱՍԻՐԱՑ

Թաղէս	7
Սողոն	18
Պիտտակոս	48
Բիաս	58
Պերիանդր	66
Քիզոն	76
Կղէորուլոս	83
Եպիմենիդէս	88
Անաքարսիս	95
Պիլթագորաս	101
Հերակղիտոս	114
Անագսագորաս	120
Դեմոկրիտոս	129
Եմբատոկղ	137
Սոկրատ	145
Պլատոն	175
Անտիսթենէս	188
Արիստիպպոս	197
Արիստոտէլ	211

Քսենոկրատէս	.	.	.	.	.	231
Դիոգինէս	.	.	.	.	.	238
Կրատէս	.	.	.	.	.	265
Պիււոն	.	.	.	.	.	273
Բիոն	.	.	.	.	.	280
Եպիկուրոս	.	.	.	.	.	286
Չենոն	.	.	.	.	.	311

**This book should be returned to
the Library on or before the last date
stamped below.**

**A fine is incurred by retaining it
beyond the specified time.**

Please return promptly.

